istanbul

KENT ARAŞTIRMALARI VE DÜŞÜNCE DERGİSİ

Pandemide Kentsel Adalet ve Eşitsizlikler

Dosya
İstanbul Planlama Ajansı

Koleksiyon
Kentin Salgınla Mücadele Merkezi: Tebhirhaneler

2021 / 001

İstanbul Planlama Ajansı

TAKİPTE KALIN! TAKİPTE KALIN!

twitter / ipaistanbul

instagram / ipa.ibb

facebook / istanbulplanlamaajansı

linkedin / istanbulplanlamaajansı

İstanbul'u Mutlu, Yeşil, Adil ve Yaratıcı Bir Kent Haline Getirebilmek için;

İstanbul'un Gerçek Sorunlarına Bilimsel, Akılcı ve Katılımcı Çözümler Üretmek için;

İstanbul'un Geleceğine Hep Birlikte Karar Vermek için;

YEREL DEMOKRASİ İÇİN, YENİ BİR BAŞLANGIÇ!

İSTANBUL PLANLAMA AJANSI 1 YAŞINDA.

İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ

İstanbul Planlama Ajansı

ipa.istanbul

16 MİLYON İÇİN Çalışıyoruz

Sevgili İstanbullular,

İstanbul, bir metropol olarak birçok ülkeden hem yüz ölçümü hem de nüfusuyla daha büyük. Bu büyüklüğe eşlik eden tarihi ve kültürel birikimi İstanbul'u bulunduğu coğrafyayla eşsiz değerlere sahip bir kent haline getiriyor. Biz bu değerleri ortaya çıkarmak, yeni değerlerle zenginleştirmek ve gelecek nesillere sağlıklı bir kent bırakmak için yola çıktık.

Bunu başarmak ilkeli, şeffaf ve demokratik bir yerel yönetim anlayışını gerektiriyor ve İstanbul bunu fazlasıyla hak ediyor. Söz konusu yönetim anlayışını hayata geçirmek için ise öncelikle yenilikçi kurumlara, araçlara hatta modellere ihtiyacımız var. İstanbul Planlama Ajansı ve bünyesinde yer alan birimler bu yaklaşımın bir sonucu olarak ortaya çıktı.

İstanbul İstatistik Ofisi ile kentin verisini üretip, bu veriyi kamuyla paylaşırken, Enstitü İstanbul ile akademik birikimi yerel yönetimle buluşturuyoruz. Vizyon 2050 Ofisi, Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları doğrultusunda kentin gelecek vizyonunu tüm paydaşlarla birlikte belirleyecek ve İstanbul ne yaptığını, nereye gittiğini bilen bir kent olacak. Kamusal Tasarım Ofisi, mekânsal projelerin yenilikçi bir bakış açısıyla, kamu yararı ve etkin kamu hizmetinin sağlanmasını gözetecek. Pandemi, işsizlik ve yoksullukla mücadelede Sosyal Politikalar Merkezi, kırılgan gruplara yönelik politika ve uygulamalarıyla İstanbul halkının yanında olacak. Gündelik hayatımızın ayrılmaz bir parçası olan teknoloji, UrbanHub'la kentin sorunlarına çözümler üretecek, kentin yaratıcılık potansiyelinin önünü açacak. Bütün bu yapılar İstanbul Planlama Ajansı çatısı altında birbiri ile ilişkili ve birbirini tamamlayan bir bütünlük içinde hareket ediyor. En büyük ortak özellikleri ise üretmek.

Enstitü İstanbul kurulurken üretmeyi hedeflediği yayınlardan biri de "İPA İstanbul" dergisi oldu. Kuşkusuz İstanbul'a ilişkin çok değerli dergiler var. Yayımlamaya başladığımız İPA İstanbul'un kente ilişkin tartışmaların farklı kesimlerin görüşlerini yansıtacak biçimde kayıt altına almak, İstanbul Planlama Ajansı'nın ürettiği bilgileri kamuoyuyla paylaşmak, kentin sorunlarına ve potansiyellerine dair kafa yoran tüm kesimleri yazmaya teşvik etmek gibi bazı somut kaygıları ve özgün amaçları var. Günümüz internet dünyasında dergi yayıncılığı, kafalarda bir soru işareti yaratıyor elbette. Ancak hâlâ internete ulaşamayan ya da eski alışkanlıklarını koruyan bir okur yazar kitlesi de var. İnanıyoruz ki İPA İstanbul dergisi kentin demokrasisine, tarihi ve kültürel birikimine önemli katkılar sunacak bir yayın olarak yayın hayatına devam edecektir.

Biz farklı sesleri duymaya, farklı görüşlerle zenginleşmeye açık bir yönetim anlayışı sergilemek istiyoruz. İstanbul ne çektiyse "Ben dedim, oldu!" zihniyetinden çekti. Demokrasinin bütün tıkanan kanallarını açacağız. İPA İstanbul da o kanallardan birisi. Dünyadaki tartışmaları İstanbul'a, İstanbul'daki deneyimleri ülkemizin dört bir yanına taşıyacak, hem diğer kentlerle paylaşacak, hem de diğer kentlerin deneyimlerinden beslenecek. Tek taraflı, tek sesli, sadece belirli kesimlerin, sadece uzmanların yer aldığı, okuyucuyu pasif olarak özne olarak gören değil, içine katan, karşıt görüşlerin yer alabildiği interaktif bir yayın olacak. Bu türden yatay bir ilişkinin pratik bir araç üzerinde kurulmasının kendisi bir demokrasi başarısı olacaktır.

Aynı zamanda İstanbul halkı kentinde olan bitene dair fikir sahibi olacak, kendi sorunlarına dair somut verilere, uzman görüşlerine ulaşacak, yapılan tartışmalardan, önerilen çözüm önerilerinden habersiz kalmayacak. İstanbul'a ilişkin derinlikli bir düşünme pratiğine yol açacak. Bu anlamda İstanbulluluk bilincine de önemli bir katkısı olacağına inanıyorum.

Kısacası İstanbul'a ilişkin tartışmaları yürütebileceğimiz önemli bir kamusal alan olarak görüyoruz İPA İstanbul dergisini. Yerel yönetimi ve yerel demokrasiyi güçlendirmenin yolu bu tür kamusal alanların varlığıyla ve artmasıyla mümkün.

Bu kenti 16 milyonla birlikte yöneteceğimizi ifade ederek göreve geldik ve "İstanbul Senin" diyerek beş yıllık stratejik planımızı daha önce eşi görülmemiş bir katılımla ve şeffaflıkla oluşturduk. "İstanbul Meydanlarına Kavuşuyor" diyerek açtığımız yarışmalarla kentlerin en önemli kamusal alanları olan ve ancak kimliksizleştirilen tarihi kent meydanlarını yeniden kentin gündemine taşıdık. İstanbul Planlama Ajansı lansmanında kamusal alan konusunda dünyaca ünlü bir isim olan Richard Sennett'i ve Küresel Kent kavramını ortaya atan Saskia Sassen'i davet ederek vermek istediğimiz mesaj da buydu. İstanbul artık yeni bir döneme giriyor, İstanbul'un uluslararası konumundan başlayarak kamusal alanlara inen bir perspektifle kenti yeniden demokratik bir ölçekte tartışmak istiyoruz. İPA İstanbul dergisinin tam da bu tartışma ve paylaşımlara zemin hazırlamasını diliyorum.

Ekrem İmamoğlu

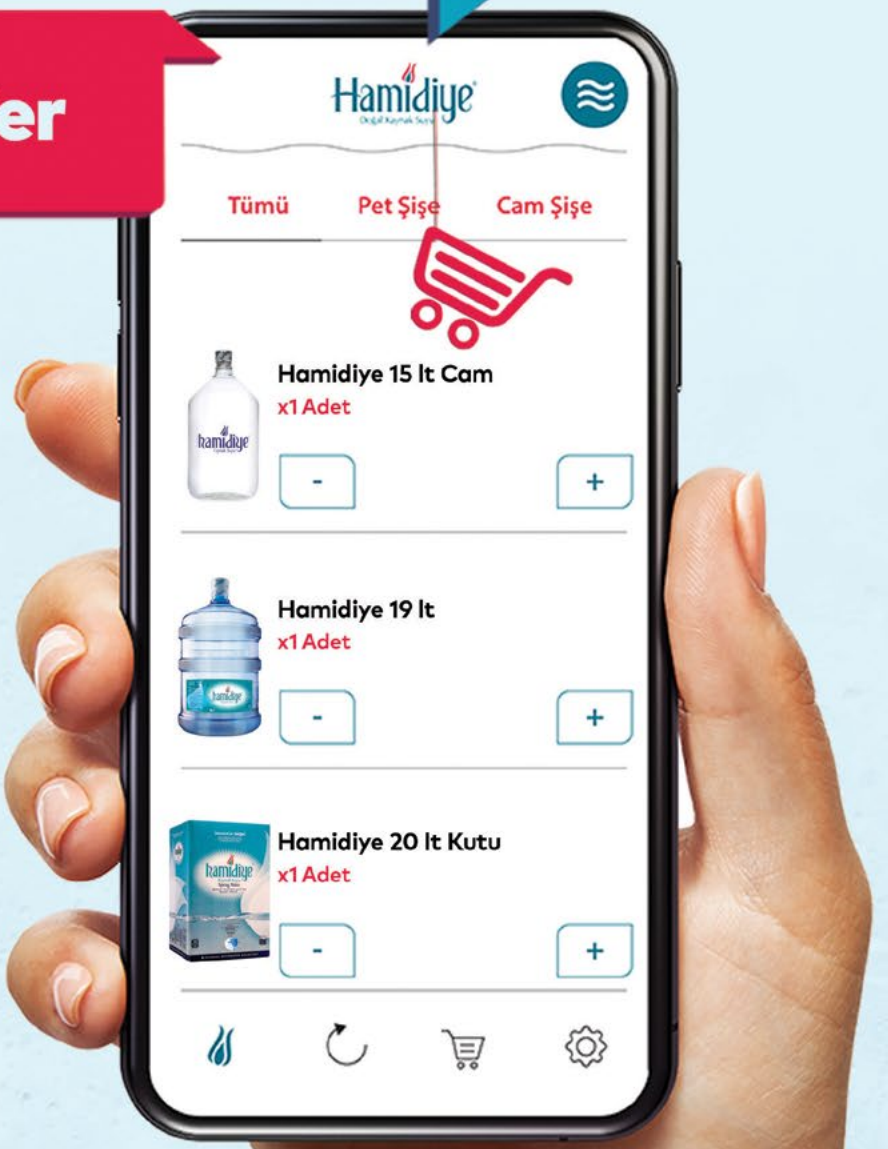
İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı

HAMİDİYE'DE ONLINE KREDİ KARTI İLE ÖDEME DÖNEMİ BAŞLADI!

Hemen Sipariş Ver

Hamidiye Su / Ücretsiz İndirin

ANDROID APP ON Google play

Download on the App Store

İstanbul'un Değeri

Güvenilir sağlıklı suyu uzaklarda arama;
Hamidiye Su, eşsiz lezzeti, yumuşak içimi
ve doğallığıyla her zaman yanında.

İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ

Hamidiye Doğal Kaynak Suyu

www.hamidiye.istanbul

16 MİLYON İÇİN Çalışıyoruz

İPA istanbul

BAŞLARKEN

Demokratik ve eşitlikçi bir kent yaşamının temelinde, katılımcılık ilkesi yer alıyor. Bununla birlikte bilgi paylaşımı ve deneyim aktarımı da kentte yaşayan tüm kesimlerin yaşam alanlarındaki meseleler hakkında söz söyleyebilmesi ve karar alma süreçlerine dâhil olabilmesinde kritik bir öneme sahip. Bilginin müştereklesmesi, yerel yönetimler ile kentlilerin bir arada hareket ettiği, aşağıdan yukarı örülecek demokratik bir kent hayatının pratiğe dökülebilmesinin imkânını arttırıyor. İstanbul üzerine farklı alan ve mecralarda bu doğrultuda, İPA İstanbul dergisi adil, eşitlikçi ve özgürlükçü bir kent yaşamının oluşumunda bilginin müştereklesmesine katkı koymayı amaçlayarak, odağına başta İstanbul olmak üzere kentsel meseleleri alan bir bilgi ve düşünce platformu olmayı hedefliyor.

Yarı akademik bir yayın olan İPA İstanbul; İstanbul üzerine üretilmiş veri, bilgi ve araştırmalara dayalı analitik, eleştirel düşünce ve inceleme yazıları ile kente odaklanan akademik tartışma ve araştırmaları damıtarak kentlilerle buluşturmayı amaçlıyor. Yakın geçmişte popüler şehir yaşam ve kültür dergilerinde bir artış oldu. Benzer bir artışın kentleşme ve yapılı çevre üzerine süreli, hakemli ve akademik dergilerde de olduğunu görüyoruz. Ancak ana akımda yer bulması zor, akademik mecralarda yer bulsa da ilgili çevrelere hitap edecek şekilde ele alınan konulara yer verecek arada bir formatta yayıncılığın çoğalmasına ihtiyaç olduğunu düşünüyoruz. Bu amaca ulaşabilmek için İstanbul'la ve Türkiye kentleşmesiyle ilgili pek çok önemli çalışmaya ilk sayımızdan başlayarak yer veriyoruz. İPA Florya Kampüsü'nde faaliyetlerini sürdüren İstanbul Planlama Ajansı'nın ürettiği bilgi ve deneyimin de bu mecranın ayrılmaz bir parçası olacağını söylemek mümkün.

İstanbul odağında kent ile ilgili meseleleri genel bir çerçevede ele almanın yanı sıra, halihazırdaki çalışmalarla birlikte İstanbul'daki dönüşümün incelenmesi ve değerlendirilmesi için güncel meselelerin neden ve sonuçlarının farklı boyutlarıyla incelendiği, derinlikli analiz ve fikir yazılarıyla ele alındığı bir mecra yaratmak İPA İstanbul'un en somut hedeflerinden biri. Dergi, aynı zamanda yeni ve güncel akademik araştırma, tartışma ve kavramları aktarmayı, dünyadan ve Türkiye'den farklı kentlerdeki deneyim ve uygulamaları da paylaşmayı hedefliyor.

İPA İstanbul olarak kent meselelerini; ortak kesenleri olan, çok boyutlu ve birbirleriyle ilişkili konular olarak ele almaktayız. Buna bağlı olarak derginin sayfalarını disiplinler arası bir yaklaşımla tarih, sosyoloji, ekonomi ve siyaset gibi sosyal ve beşeri bilim dallarıyla beraber mimarlık, kentsel planlama gibi alanlardan araştırma ve inceleme yazılarına açmaktayız. Sivil toplum kuruluşu temsilci ve üyelerinin de yazı ve görüşlerine yer vermeyi gerekliliklerden biri olarak görüyoruz. Amacımız, İPA İstanbul'u; İstanbul ve genel olarak kent yaşamı ile ilgili farklı konular üzerine düşünen, fikir üreten, araştırma yapan, resmi/sivil politika veya faaliyet üreten, yürürlüğe koyan ve uygulamalar geliştiren tüm araştırmacılar, bilim insanları, yerel yöneticiler, sivil toplum kuruluşları ve yurttaşların ortak bir mecrasına dönüştürebilmek.

İPA İstanbul'un her sayısında gündeme taşıdığımız bir kapak konusu ve en az bir dosya konusu yer alacak. Metropol Meseleleri başlığında da kent meselelerinin çeşitli veçhelerine odaklanan makaleler olacak. Sahadan başlığında kentsel gündelik yaşamı aşağıdan dönüştürmek için gayret eden sivil toplum kuruluşlarının, demokratik kitle örgütlerinin ve sivil inisiyatiflerin sözlerini sayfalarımıza taşıyacağız. Büyükşehir Hafızası köklü ve kurumsal bir yapı olan İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin bugüne gelmesinde emeği olan isimlerini dinleyip, anılarını kayda düştüğümüz başlık olacak. Akademi başlığı altında güncel yazına yer vereceğiz. Gösterge'de ve Sayaç'ta İstanbul İstatistik Ofisi'nin çalışmalarından düzenli olarak faydalanacak, sayılarla ve görselleştirilmiş verilerle her sayıda İstanbul'un bir yönü sunulacak. Koleksiyon için her sayıda belirli bir temada İBB Atatürk Kitaplığı başta olmak üzere kurumun görsel arşivine başvuracağız. Ekosistem; İstanbul'la doğa ilişkisindeki ilk bakışta göze çarpmayan yönleri öne çıkarmaya çalışacak. İPA İstanbul dergisinin, içeriğini oluştururken kurmaya çalıştığımız disiplinler arası yaklaşımıyla kentin tartışma kültürüne katkı sunmasını dileriz.

İMTİYAZ SAHİBİ

Emrah Şahan
BİMTAŞ Boğaziçi Peyzaj İnşaat Müşavirlik Teknik Hizmetler San. Tic. AŞ Adına

YAYIN YÖNETMENİ

Nazım Akkoyun (Sorumlu)

TASARIM KONSEPTİ VE YAYIN KİMLİĞİ

Tuğçe Tunç

YAZI İŞLERİ

**Baran Alp Uncu, Berkan Özyer,
Caner Murat Doğançayır, Elif Sidar Ökdemir**

GRAFİK UYGULAMA

Gül Dönmez (Binat İletişim & Danışmanlık)

YAYIN KURULU

Çağhan Keskin, Eda Ünlü Yücesoy, Ezgi Bakçay, Fatma Ünsal, Ferhan Gezici, Fırat Genç, İclal Dinçer, Mert Arslanalp, Murat Şeker, Mustafa Sönmez, Sevim Sancaktar

DANIŞMA KURULU

Ahu Antmen, Ayfer Bartu Candan, Aykut Çoban, Ayten Alkan, Bekir Ağırdır, Cem Tecimen, Didem Danış, Erden Attila Aytekin, Emrah Çoraman, Enis Köstepen, Fatih Terzi, Feyyaz Yaman, Fuat Ercan, H. Tarık Şengül, Haluk Gerçek, Hatice Kurtuluş, Kemal Kılıç, Mikdat Kadıoğlu, Mine Erder, Namık Erkal, Nihat Tekdemir, Nuran Zeren Gülersoy, Sema Erder, Ümit Şahin, Yıldırım Şentürk, Yüksel Taşkın

KATKIDA BULUNANLAR

Ahmet Kani Vatandaş, Cansu Yapıcı, Cavit Can Pektezel, Esra Ergin Erdoğmuş, Hüseyin Düzenli, İrfan Dağdelen, Kenan Ulukaya, Kerim Altuğ, Nagihan Kavaklı, Nuran Yıldırım, Özge Ergin, Şenol Korkmaz

İDARİ SORUMLU

Nilay Özger

KAPAK FOTOĞRAFI

1953 yılında ABD, Philadelphia'yı vuran sis ve hava kirliliğine karşı iki kadın, savaştan kalma koruyucu elbiseleri kullanıyor. ASSOCIATED PRESS

BASKI VE RENK AYRIM

Seçil Ofset • 100. Yıl Mahallesi Matbaacılar Sitesi 4. Caddesi No: 77, Bağcılar/İstanbul
(0212) 629 06 15 Sertifika No: 44903

DAĞITIM

İstanbul Büyükşehir Belediyesi • Kültür AŞ

İLETİŞİM

BİMTAŞ • Evliya Çelebi Mah. Meşrutiyet Cad. Eski TÜYAP Binası No: 50 34430 Beyoğlu/İstanbul

İstanbul Planlama Ajansı • Basınköy Mahallesi Valilik Yolu Caddesi No: 2 Florya Bakırköy/İstanbul
(212) 245 99 00 **dergi@ipa.istanbul**

ISSN:2757-797X

Yerel, süreli, 4 aylık yayın.

İPA İstanbul dergisinin tüm telif hakları İBB'ye aittir. Dergide yayımlanan yazı ve fotoğraflardan, yayıncının izni alınarak ve kaynak belirtilerek, tam veya özet alıntı yapılabilir.

2021 / 001

PANDEMİ, KENTSEL ADALET VE EŞİTSİZLİKLER

COVID-19 VE İSTANBUL **NİLÜFER AYKAÇ + OSMAN ELBEK** 8 COVID-19 KRİZİ YAŞAMIMIZI VE KENTLERİMİZİ NASIL ETKİLİYOR VE ETKİLEYECEK? **İLHAN TEKELİ** 12 COVID-19'UN TANI, TEDAVİ VE ÖNLENMESİNE YÖNELİK AR-GE ÇALIŞMALARININ İKTİSADİ ANALİZİ **FİKRET ADAMAN + AYŞE MUMCU** 16 SALGIN VE SONRASI **BEKİR AĞIRDIR** 20 PANDEMİDE EKONOMİK KRİZ VE İSTANBUL **MUSTAFA SÖNMEZ** 25 ÜCRETLİLER, İŞSİZLER VE HİZMET SEKTÖRÜ KENTİ İSTANBUL, İŞGÜCÜ PİYASASI SALGINA NASIL YAKALANDI? **AZİZ ÇELİK** 29 PANDEMİDE İSTANBUL'DA ÇALIŞANLARIN DENEYİMLERİ IŞIĞINDA SOSYAL POLİTİKAYI DÜŞÜNMEK **AYŞE BUĞRA + VOLKAN YILMAZ** 33 PANDEMİ VE ÖTESİNDE TÜRKİYE'DE KONUT HAKKI **CİHAN UZUNÇARŞILI BAYSAL** 38 PANDEMİDE ÇALIŞAN İSTANBUL'UN İŞÇİ VE HALK SAĞLIĞI **ASLI ODMAN** 42 PANDEMİNİN YENİ KAMUSALI: EV VE KADINLAR **FEYZA AKINERDEM + NÜKHET SİRMAN** 48 COVID-19 SALGINI KARŞISINDA İSTANBUL'DA KÜLTÜREL HAYAT **ÖZLEM ECE + FAZİLET MISTIKOĞLU** 52

EKOSİSTEM DOĞA, İSTANBUL'UN NERESİNDE? İSTANBUL, DOĞANIN NERESİNDE? **EMRAH ÇORAMAN** 56

GÖSTERGE İSTANBUL'DA COVID-19 ETKİLERİ 60

SAHADAN SALGIN SÜRECİ VE GELECEKTE YAŞLILIK **65+ YAŞLI HAKLARI DERNEĞİ** 68 İSTANBUL'DA EĞİTİM-ÖĞRETİMİN YENİ NORMALİ **EĞİTİM REFORMU GİRİŞİMİ (ERG)** 70 SALGINDA DERİN YOKSULLUK **DERİN YOKSULLUK AĞI** 72

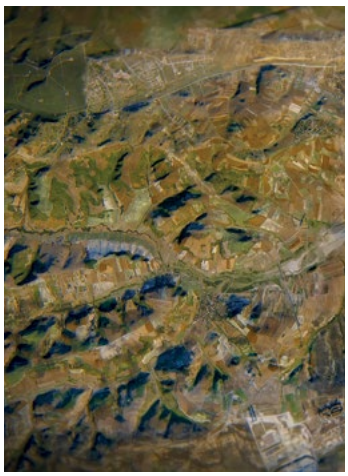
BÜYÜKŞEHİR HAFIZASI OTOBÜS SEVDASI: İETT'DE 21 YIL 76

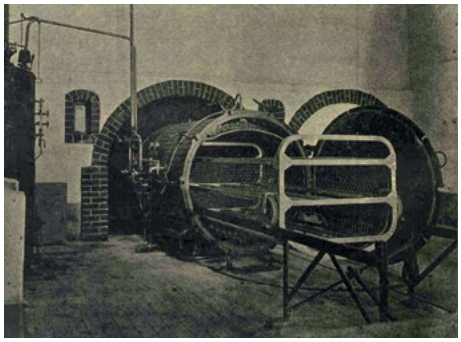
METROPOL MESELELERİ YEREL DEMOKRASİNİN ÖNÜNDEKİ BÜYÜK ENGEL: "VESAYET" VİRÜSÜ **RUŞEN KELEŞ** 78 BİR ÇILGIN PROJENİN ANATOMİSİ: KANAL İSTANBUL **GÜRKAN AKGÜN** 82 GALATAPORT: İSTANBUL'UN EN BÜYÜK KEŞKELERİNDEN BİR TANESİ **YAŞAR ADANALI** 88

İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ VE KENTLER: İSTANBUL ÖRNEĞİ **AYŞEN ERDİNÇLER** 92 ENDİŞELİ İSTANBULLULAR İKLİM MÜCADELESİNE HAZIR **BARAN ALP UNCU** 96 İSTANBUL'UN KAYBOLMAYAN DERELERİ **HÜLYA DİNÇ** 100

DOSYA: İSTANBUL PLANLAMA AJANSI

AÇIK VERİ YEREL YÖNETİMLER İÇİN YENİ BİR KATILIM ARACI MI? **İSTANBUL İSTATİSTİK OFİSİ** 110 BİR KENT ARAŞTIRMALARI MERKEZİ DENEYİMİ **ENSTİTÜ İSTANBUL** 112 KATILIM SÜREÇLERİ VE KENTSEL PLANLAMA: METROPOLLERDE ESKİ YÖNTEMLERİN SONU **VİZYON 2050 OFİSİ** 114 YEREL İHTİYAÇLARA KOORDİNELİ VE KATILIMCI ÇÖZÜM: İSTANBUL'DAKİ KAMUSAL MEKÂNLARI YENİDEN ELE ALMAK **KAMUSAL TASARIM OFİSİ** 118

KOLEKSİYON KENTİN SALGINLA MÜCADELE MERKEZİ: TEBHİRHANELER 122

AKADEMİ KENTSEL MÜŞTEREKLER VE YERELDEKİ POTANSİYELLERİ **DUYGU TOPRAK + HÜLYA ERTAŞ** 126

SAYAÇ 128

İÇİNDEKİLER

Pandemide Kentsel Adalet ve Eşitsizlikler

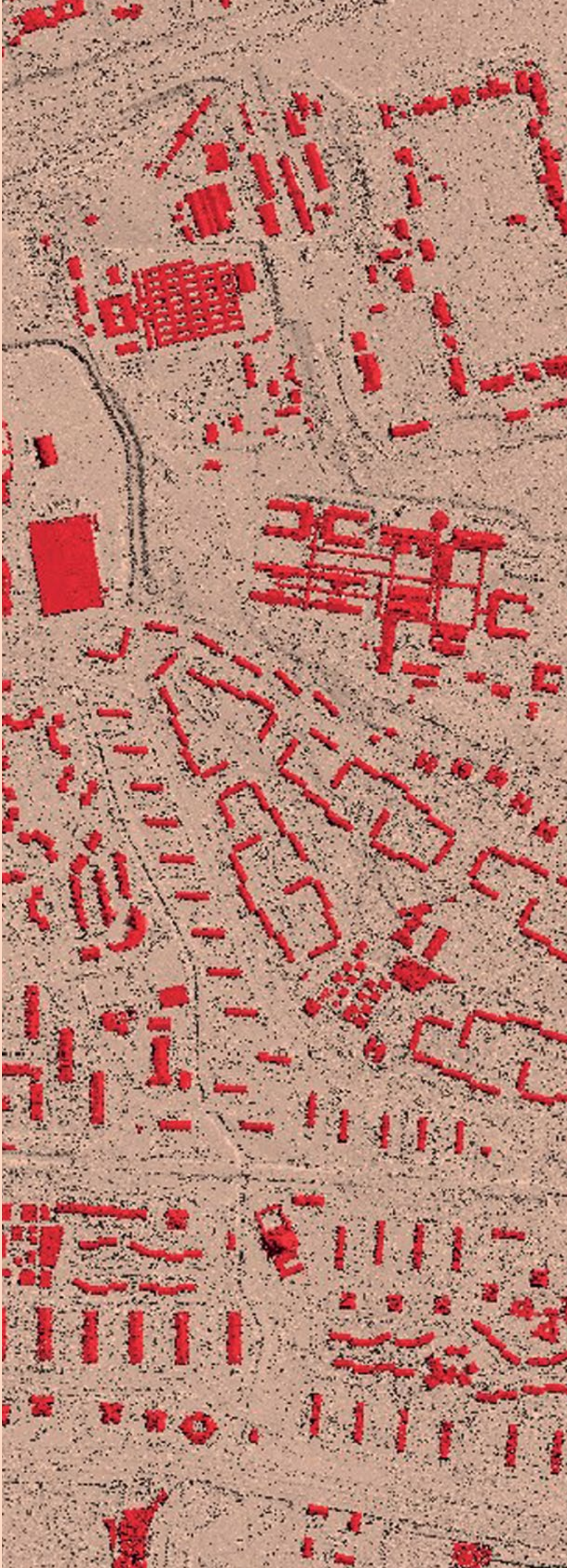
2020 yılı başında haberlerini okumaya başladığımız COVID-19 salgını başta en uzak kıtaların meselesi gibiydi.

Hanemizden içeri henüz yalnızca bir havadis olarak girse bile birkaç ay içinde kapımızın dışına attığımız adımın başat konusu haline geldi. COVID-19 bulaşıcı hastalığının Mart ayında pandemi ilan edilmesiyle senemizin bu esas gündemi yalnızca bir kamusal halk sağlığı meselesi olmaktan hızlıca çıktı. Dünya çapında ve yaşam alanlarımızda gündelik hayatımızı nasıl ürettiğimizle, bu faaliyet içinde ıskaladığımız aklımıza gelebilecek her meseleyle doğrudan ilişkisi kuruldu. Her konuyu ve toplumun her kesimini ortak kesen bir meseleler bütününe isimler ve sıfatlar, tanım ve iddialar yakıştırmaya çalışırken, adaletsizliğin kimisi için aşikâr olan boyutlarının, yenileriyle birlikte birçok kesimin önüne bir seneden az bir süre içinde serilmesine vesile olan bu salgını İPA İstanbul'un ilk sayısının kapağına taşımamak bizim için de kaçınılmazdı.

Kerameti kendinden menkul bir devridaimin hızın, yoğunlaşmanın ve yayılımın dünyadaki tüm kentlerin alametifarikası olduğu koşullarda kentsel alanların salgının merkezleri haline dönüşmesi de şaşırtıcı olmadı. Kentler, çağımızın tüm sorunları gibi kamusal halk sağlığı için de eşitsizliği ve mücadeleyi, engelleri ve çözümü hem üreten hem de tam da bunlarla şekil alan yaşam alanlarımız. "Kentler mücadelenin ve çözümün belirleyici olduğu, kalıcı adalet ve refahın merkezlerine dönüşebilir mi?" sorusunun eskisinden daha önem kazandığı bir dönemin ilk yılını belki de geride bırakıyoruz. İstanbul'un da bu ahval içindeki yeri ve rolü sadece biz kentin sakinleri için değil önümüzdeki bulanıklığı gidermek adına yüzünü buraya dönen herkes için önemli.

Pandemi, Kentsel Adalet ve Eşitsizlikler'in altını, COVID-19'un kentsel gündelik yaşamımızı ilgilendiren her meseleye bulaştığını bilerek doldurmaya çalıştık. Geçen bir yıllık süreci içine alan yazının kapsamını göz önünde bulundurup, seçkimizi bir süreli yayının sınırları içinde hareket ettiğimizi bilerek hazırladık. Nice bakış açısını ve konuyu ıskaladığımızı baştan kabul ederek, ağırlıklı olarak İstanbul'un çalışma yaşamındaki eşitsizliklere odaklandık: İstanbul'un ekonomik yapısı, istihdam yapısı, kültür endüstrisi, sosyal yardım ihtiyacı, emek coğrafyası ve COVID-19'un neden meslek hastalığı sayılması gerektiği çalışma yaşamındaki eşitsizlik katmanları olarak dizildiler. Salgının kentlerin geleceğini nasıl belirleyeceği, kamusal bir hizmet olarak tedavi imkânı, salgın boyunca tahsis edilemeyen konut hakkı ve ev içi görünmeyen emek ve şiddet çalışma yaşamının ötesinde yer verdiğimiz meseleler idi.

21. yüzyılın ilk yirmi yılını geride bırakırken içinden geçtiğimiz bu krizi kentlerin ve Türkiye'nin dünya ile en ilişkili kenti İstanbul'un nasıl geride bırakacağını, bitmek bilmeyecek anlama ve müdahâle çabası belirleyecek. Kalemine ve sözüne danıştığımız araştırmacı ve bilim insanlarının bu anlama çabasına bir katkı daha sunmasını dileriz.

COVID-19 ve İstanbul

Açıklanan ilk resmi vaka İstanbul'daydı. Dünyada bir yılı geride kalan COVID-19 salgını boyunca İstanbul hem Türkiye hem dünya için büyüklüğü, yoğunluğu ve konumu nedeniyle gözlerin çevrildiği yerlerden biri oldu. İstanbul'un salgın verilerini değerlendirdiğimizde SARS-CoV-2'nin herkesi eşitlemediğini görüyoruz.

Nilüfer Aykaç˙ - Osman Elbek¨

˙Uzman Dr., İstanbul Büyükşehir Belediyesi COVID-19 Bilim Danışma Kurulu Üyesi
¨ Doç. Dr., Türk Tabipleri Birliği COVID-19 İzleme Kurulu Üyesi

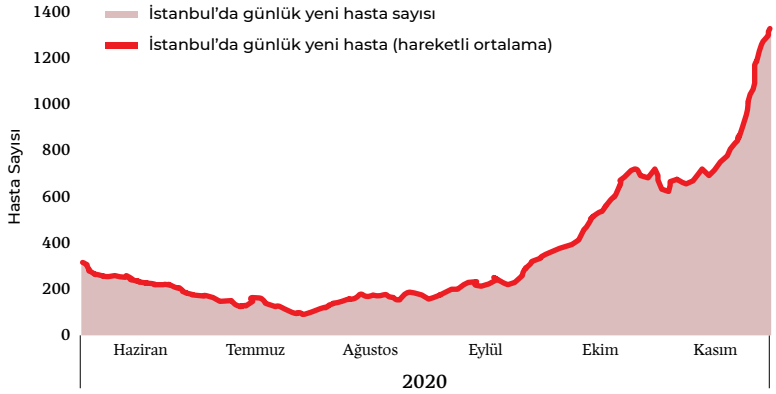
Yahya Kemal Beyatlı, "Bir Başka Tepeden" baktığında "sade bir semtini sevmek bile bir ömre değer" bulur aziz İstanbul'un. Oysa Nâzım Hikmet, 14 Mart 1956'da Peredelkino'dan "yedi tepeli" şehrine baktığında ölümü düşünür ve ölümden korkar. Çünkü insanlar aynı şehre bakıp aynı gerçekleri görmezler. Aksine gördükleri, hissettikleri, anlamlandırdıklarını bilinçleri değil yaşamları belirler. O nedenle Nâzım, bir semtini bile ömre değer görmek yerine ölümü düşünür. Çünkü Yahya Kemal'den farklı olarak "yedi tepeli" şehirde ondan uzakta yaşayan Mehmed'ine yolladığı oyuncaklar geri gelmiştir. Zembereği bile kurulmamış olan kamyonet küskündür ona ve yüzdürememiştir leğende "beyaz kotrasını Memet"... Hal böyleyse biz "yedi tepeli aziz İstanbul'a" COVID-19 penceresinden baktığımızda neler görüyoruz?

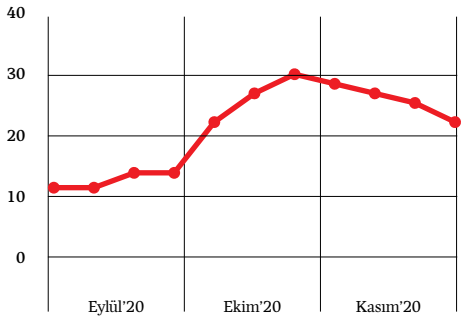
Fotoğraf Thomas Koch / Shutterstock.com

Salgının Başkenti

Türkiye'de COVID-19 pandemisinin yıkıcı etkilerinin en ağır yaşandığı şehirdir İstanbul. Bununla birlikte Türkiye'de salgın yönetimindeki en büyük sorunlardan birisi verilerin şeffaf paylaşılmaması. Sağlık Bakanlığı, ne yazık ki COVID-19'a ilişkin yaş, cinsiyet, bölge, sağlık çalışanı oranlarını epidemiyoloji biliminin gerektiği biçimde açıklamaktan imtina etti ve salgını yaşamda değil, rakam düzeyinde kontrol etme yolunu seçti. Ayrıca hastalığın tanımında dünyada bir benzeri olmayan "vaka / hasta" ayrımı yaparak konuyu karmaşık hâle getirdi. Bakanlık günlük ve haftalık olarak yayınladığı durum raporlarında İstanbul'a ait verileri Haziran ayından itibaren açıklamaya başlamıştı. İstanbul'da günlük hasta sayıları ve salgın eğrisi incelendiğinde[1] (Şekil 1) salgının kent genelinde yaz sonu itibarıyla hızlandığı görülüyor.

Şekil 1 İstanbul'da Günlük Hasta Sayısı (29 Haziran – 23 Kasım)

Şekil 2 İstanbul'daki COVID-19 Hastalarının Toplam Hastalar İçerisindeki Payı

İstanbul, pandeminin başından itibaren birden çok kez *Türkiye'nin Wuhan'ı* ve salgının başkenti olmuştur. Özellikle son üç ayda yeniden ülke çapındaki artan salgın hızının motor gücünü oluşturdu ve vakaların önemli bir kısmını bünyesinde topladı (Şekil 2).

Kırılgan İstanbul

Kilometrekare başına yaklaşık 3 bin kişinin düşüyor olması İstanbul'u COVID-19 açısından yeterince riskli bir kent durumuna getirmiş olsa da kentin hastalık yönünden daha başka kırılganlıkları da var. Kasım 2020'de İstanbul Kalkınma Ajansı tarafından açıklanan İstanbul'un Kırılganlık Haritası Raporu bu zaafları ve dezavantajları gözler önüne seriyor.[2]

Söz konusu raporun bulguları, nüfus hareketliliğinin ve yoğunluğunun yüksek olduğu Bağcılar, Bahçelievler, Esenler, Esenyurt, Fatih, Gaziosmanpaşa, Sultangazi ve Zeytinburnu ilçelerinin mekânsal yayılım riski açısından kırılgan olduğuna işaret ediyor. Zaten salgının başından itibaren İstanbul'un Avrupa Yakası, COVID-19'un merkez üssü oldu (Resim 1).[3]

Öte yandan Ataşehir, Bakırköy, Beşiktaş, Kadıköy ve Şişli'nin sosyo-ekonomik kırılganlık yönünden avantajlı konumda olduğu ve kent genelinde kitlesel bulaşma düzeyine ulaşana kadar bu ilçelerin COVID-19'dan görece daha az etkilendiği görülmekte (Resim 2).[4]

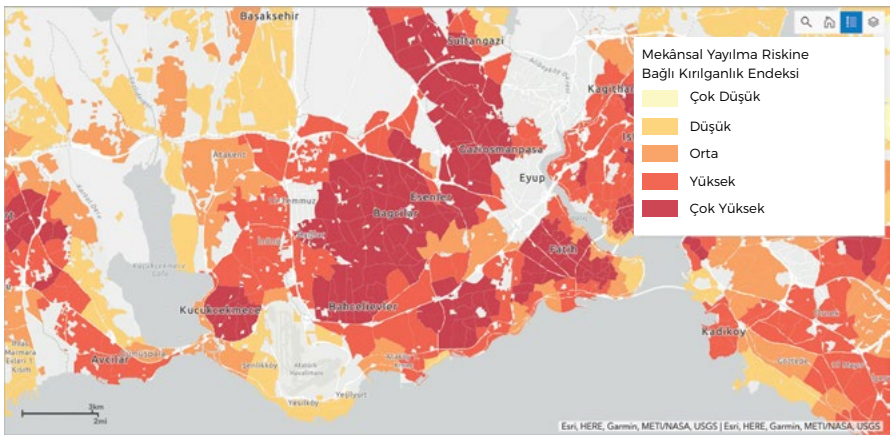
Mahallede yaşayan yaşlı ve çocuk nüfusunun, 15 – 64 yaş arası çalışma çağındaki nüfusa oranını gösteren Yaş Bağımlılığı Oranı'nın ise COVID-19 salgınının yoğunlaştığı kent merkezinin aksine periferde ve Anadolu Yakası'nda Kadıköy, Avrupa Yakası'nda ise Bakırköy'de çok yüksek düzeylere eriştiği görülüyor.[5]

İstanbul çeperi göz ardı edildiğinde mahallelerdeki ortalama gelir düzeyi ile COVID-19'un yaygınlığı arasında ise negatif bir korelasyonun olduğu göze çarpıyor. Bu bağlamda Avrupa Yakası'nda hastalığın ağırlıkla saptandığı Avcılar, Bağcılar, Bahçelievler, Esenyurt, Gaziosmanpaşa, Küçükçekmece, Sultangazi ile Anadolu Yakası'nda Sancaktepe, Sultanbeyli ve Tuzla'da gelir düzeyinin düşük ya da çok düşük olduğu; kitlesel bulaşma öncesi hastalığın görece daha az izlendiği Avrupa Yakası'nda Bakırköy ve Beşiktaş, Anadolu Yakası'nda Kadıköy'de ise gelir düzeyinin çok yüksek olduğu görülüyor (Resim 3).[6]

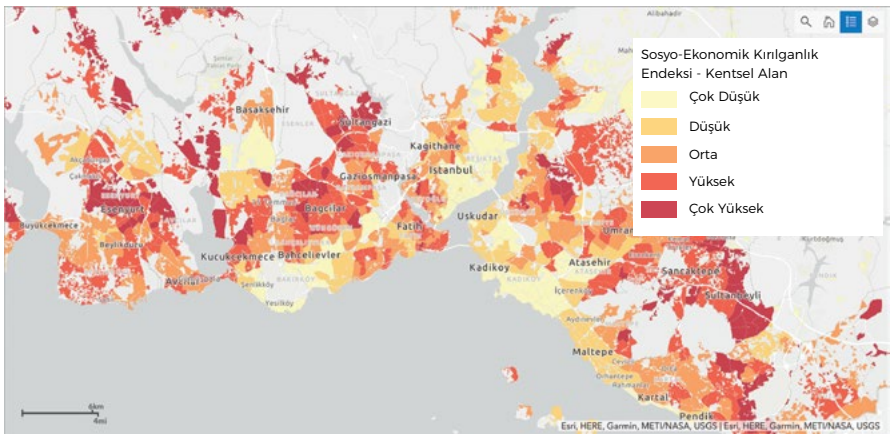
Bir Örnek İlçe: Güngören

Güngören, Avrupa Yakası'nda bulunan ve yüz ölçümü itibarıyla İstanbul'un en küçük ilçesidir. Nüfusu 1950'lerden sonra yaşanan göçler nedeniyle hızla artmış ve 2010 TÜİK verilerine göre 311 bin 672'e ulaşmıştır. 1960'lara kadar ziraat ve hayvancılık ilçenin temel geçim kaynağı iken, ilçeye yaşanan yoğun göçün tetiklediği yapılaşma tarım ve hayvancılık sektörünün sonunu getirdi. Ağır sanayi ve büyük ölçekli fabrikaların da olmadığı ilçenin halen geçim kaynağını ticaret, hizmet sektörü ve tekstil oluşturmakta. Eylül sonu itibarıyla Güngören ilçesinde COVID-19 hasta yoğunluğunu gösteren Hayat Eve Sığar (HES) görüntüleri, ilçenin D-100'e sınır olan periferi ile merkez bölgesi arasında salgının belirgin farklılık gösterdiğine işaret ediyor. HES verileri, ilçenin hasta yoğunluğunun D-100 sınır bölgesinden ziyade merkezde yoğunlaştığını ortaya koyuyor (Resim 4).

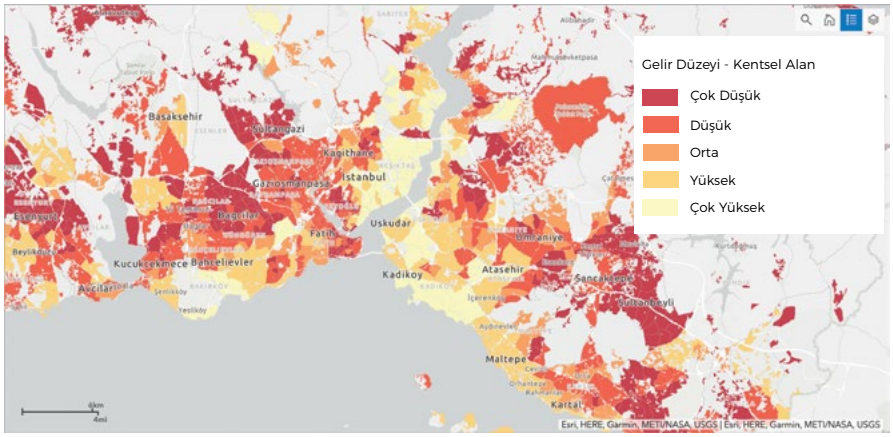
İlçenin HES görünümü genel olarak değerlendirildiğinde; Nadide Caddesi gibi hastalığın görece az olduğu ve D-100 karayoluna yakın Mehmet Nesih Özmen Mahallesi'ndeki arsaların metrekare birim değerinin, ilçenin merkezinde yer alan, D-100 karayoluna nispeten

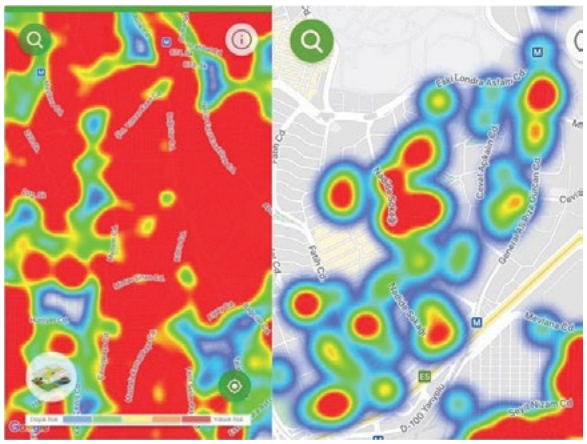
Resim 1 Mekânsal Yayılma Riskine Bağlı Kırılganlık

Resim 2 Sosyo-Ekonomik Kırılganlık

Resim 3 Gelir Düzeyi

Resim 4 Güngören Eylül 2020 tarihli karşılaştırmalı HES Isı Haritaları

uzak olan ve COVID-19'un yoğun olarak bulunduğu Güneştepe Mahallesi'ndeki arsa birim değerlerine kıyasla daha yüksek olması -sırasıyla 5.234 ve 3.978 TL- dikkat çekici.[7] Kuşkusuz bu iki mahalle arasındaki arsa ve konut birim değer farklılığı, aynı ilçedeki iki mahalle ölçeğinde yaşanan sosyoekonomik ve sosyokültürel farklılığın bir göstergesi ve COVID-19'un sosyal ve toplumsal koşullarla ilişkisini ortaya koyuyor.

Gerçekten de Kent95 İstanbul verileri incelendiğinde; Mehmet Nesih Özmen Mahallesi'nin, üst rayiç bedel dışında toplam nüfus ve nüfus dinamiği yönünden de, orta rayiç bedel seviyesinde olan Güneştepe Mahallesi'ne göre COVID-19 açısından daha dezavantajlı konumda olduğu görülüyor.[8]

Son olarak, mahallelerin kendi içlerinde gözlenen ve salgının yaygınlığıyla ilişkili bu eşitsizlik halinin ilçeler ve bölgeler arasında da yaşandığı dikkate alınmalı. Bu bağlamda Türk Tabipleri COVID-19 Pandemisi 6. Ay Değerlendirme Raporu'nda ifade edildiği gibi; İstanbul'da "en kolay okunan sınıfsal sınır D-100 otoyolunun kuzey ve güneyi"dir. Otoyolun hemen kuzeyinde, Güngören benzeri ilçelerde, ekonomik düzeyin nispeten düşük – orta olduğu, ağır sanayi ve büyük ölçekli fabrikaların bulunmadığı, tekstil endüstrisi gibi küçük ölçekli sektörlerin geçim kapısı olduğu yerlerde COVID-19 ısı haritası hızla kırmızıya dönmektedir (Resim 5).[9]

Salgının başından kitlesel bulaşmanın yaygınlaştığı döneme kadar geçen süre içinde veriler bize İstanbul'da yaşayan mavi yakalıların COVID-19'dan korunmasının gerek İstanbul, gerekse ülke açısından kritik öneme sahip olduğunu açıkça gösteriyor. Bu çerçevede COVID-19 hastalığı açısından asıl risk faktörü sınıfsal durumdur ve bu nedenle Avcılar, Bağcılar, Bahçelievler, Esenyurt, Kurtköy, Küçükçekmece, Pendik, Samandıra, Ümraniye ve Tuzla gibi mavi yakalıların yoğun olarak yaşadığı bölgeler İstanbul açısından temel risk faktörüdür. Ancak bilindiği üzere mavi yakalılar ağırlıkla Beylikdüzü, Birlik, Dudullu, İkitelli, İstanbul Anadolu Yakası, İstanbul Deri Sanayi, Tuzla ve Tuzla Kimya Sanayicileri organize sanayi bölgelerinde çalışmaktalar. Mavi yakalıların evden çalışma olanaklarına çoğunlukla sahip olmaması, kısa süreli ve kısmi kapanma dönemlerinde işe gitmek zorunda kalması ve bu nedenle ev ile iş arasındaki mesafeyi her gün katetmesi İstanbul'da COVID-19 salgınını yayılımını tetiklemiştir.

Vefat Sayıları

29 Kasım 2020 tarihi itibarıyla Türkiye genelinde salgının başından beri toplam 13 bin 558 kişinin öldüğü resmen doğrulandı. Kasım ayında gerçekleşen 3 bin 306 ölüm 9 aylık tüm ölümlerin %24'üne karşılık geliyor. Kasım ayı tamamlanmamış olmasına karşın bu aydaki vefat sayıları, geçen 9 aylık dönem açısından Kasım ayını şimdiden en çok ölümün gerçekleştiği ay konumuna taşıdı. Eylül – Kasım döneminde gerçekleşen ölümler ise tüm ölümlerin %53'ünü oluşturdu.[10] Başka bir ifadeyle; 9 aylık salgındaki tüm ölümlerin yarısından fazlası son 3 ayda gerçekleşti. Bu durum son 3 ayda vefat sayısının hızla arttığına ve Türkiye'nin bir "fırtına" dönemi yaşadığına işaret ediyor.

Bununla birlikte vaka sayısında yaşandığı gibi vefatlar konusunda da gerçekle

uyumlu olamayacak açıklama sorunu yaşanıyor. Çünkü sadece İstanbul'da 1 Mart – 17 Kasım 2020 tarihleri arasında toplam gerçekleşen 61 bin 518 ölümün 8 bin 469'u (%13,7) bulaşıcı hastalığa (COVID-19) bağlıdır (Şekil 3). Benzer biçimde sadece İstanbul'da 1 Mart – 17 Kasım 2020 tarihleri arasında 65 yaş üstü nüfusta toplam 40 bin 870 ölüm gerçekleşmiş olup, bunların 5 bin 794'ü (%14) bulaşıcı hastalığa (COVID-19) bağlıdır.

Vefat sayılarında dikkat çeken başka bir konu da bulaşıcı hastalığa (COVID-19) bağlı gerçekleşen ölümlerin %68'inin 65 yaş üstü kesimde yaşanmış olması. Başka bir ifadeyle; İstanbul'da bulaşıcı hastalığa (COVID-19) bağlı her 3 ölümden 1 tanesi 65 yaş öncesinde gerçekleşti.

Son olarak bulaşıcı hastalık ölümlerinin COVID-19 dışı her türlü enfeksiyon hastalığına işaret ettiği iddiası gerçeklikle bağdaşmıyor. Çünkü tıpta her türlü enfeksiyon hastalığının "bulaşıcı hastalık" olarak bildirilmediği bilinmekte. Bildirimi zorunlu bulaşıcı hastalıklar arasında yer alan hepatit, verem, sıtma gibi hastalıkların ise Türkiye'de ciddi bir ölüm nedeni olmadığı aşikâr. Ayrıca İstanbul'da 65 yaş üstü ve altı grupta gerçekleşen toplam ölümlerin ağırlıkla Kadıköy, Pendik ve Üsküdar gibi ilçelerde gözlenirken, 65 yaş üstü ve altı grupta gözlenen bulaşıcı hastalık ölümlerinin ise COVID-19 hastalığının yaygın olarak saptandığı Bağcılar, Bahçelievler, Esenyurt, Fatih, Gaziosmanpaşa, Küçükçekmece ve Sultangazi'de gerçekleşmiş olması bu ölümlerin hem COVID-19 hem de gelir düzeyi ile doğrudan ilişkili olduğunu ortaya koyan bir kanıttır.

Sözün Sonu

COVID-19 pandemisi bir kez daha sağlığın ve hastalığın sosyal ve toplumsal koşulların sonucu geliştiğini ve bu dünyada hastalığın ve ölümün, olmayan beyaz kotralarını ancak leğende yüzdürmeyi hayal edenlere düştüğünü göstermektedir.

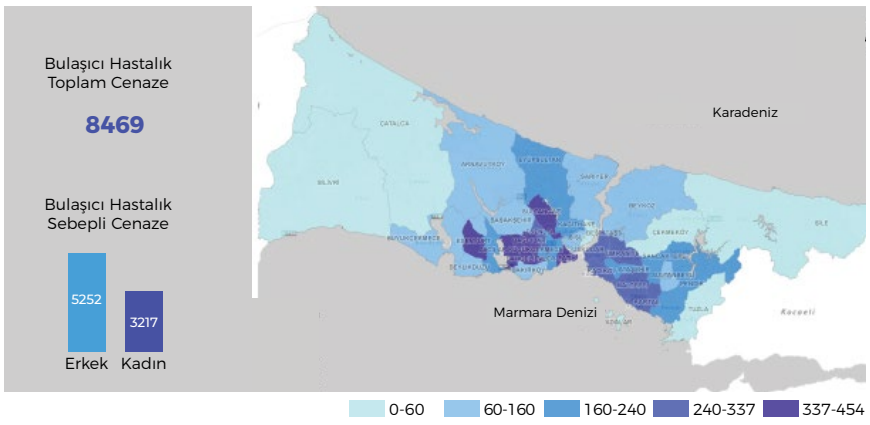

06.09.2020 - Hayat Eve Sığar Uygulaması

2018 Yaş - Rayiç Bedel Haritası (harita.kent95.org)

Resim 5 Sınıfsal Sınır olarak D-100

Şekil 3 İstanbul'da Bulaşıcı Hastalık Sebepli Ölümlerin Dağılımı (1 Mart-17 Kasım)

Notlar:

1 Prof. Dr. Nilay Etiler'in Katkısıyla, Sağlık Bakanlığı Verilerine Göre Hazırlanmıştır.

2 BİMTAŞ. (2020). COVID-19 Salgını Mücadele Sürecinde İstanbul Kırılganlık Haritası Proje Raporu. İstanbul: İBB Kültür AŞ.

3 BİMTAŞ. (2020). Analiz Kırılımları. İstanbul Kırılganlık Haritası: https://kirilganlik.istanbul/harita/ adresinden alındı.

4 a.g.e.

5 a.g.e.

6 a.g.e.

7 E-Devlet Belediye Hizmetleri, Arsa Metrekare Birim Değeri Sorgulama.

8 İstanbul Güngören Yaş ve Rayiç Bedel 2018. (2020). Kent95: Veriye Dayalı Politika Aracı: https://harita.kent95.org/istanbul/ilce/gungoren adresinden alındı.

9 Odman, A., & Tülek, M. (2020). COVİD-19 Pandemisi Döneminde Sosyo-Mekansal Eşitsizlikler ve Veri/Halk Sağlığı İlişkisi. TTB COVID-19 İzleme Kurulu (ed.), Türk Tabipleri Birliği | COVID-19 Pandemisi Altıncı Ay Değerlendirme Raporu (s. 510-532). Ankara: TTB.

10 İzleme Ekranı. (2020). COVID 19-Türkiye: http://users.metu.edu.tr/ozancan/corona_ilil.html#t%C3%BCrkiye-aylara-g%C3%B6re-pandemi-izlemi adresinden alındı.

COVID-19 Krizi Yaşamımızı ve Kentlerimizi Nasıl Etkiliyor ve Etkileyecek?

COVID-19 önlemlerinin, salgın sona erse bile yaşama biçimimize kalıcı etkiler bırakıp bırakmayacağı tartışması hiç sona ermeyecek gibi gözüküyor. Bu etkilerin yaşam alanlarımıza, kentlerdeki alışkanlıklarımıza etkisi ise en önemli başlıklardan biri. Salgının tam ortasından bize şimdinin ve olası yarının kentlerine dair tartışmalardan damıtılmış özet ve katkılara ihtiyacımız var.

İlhan Tekeli *

* Prof. Dr., Şehir ve Bölge Planlama, ODTÜ (Emekli), Bilim Akademisi

Dünya'da ve Türkiye'de evrimin bir oyunuyla karşı karşıyayız. Koronavirüs ailesinde yaşanan bir mutasyon sonrasında ortaya çıkan SARS-COV-2 virüsünün yarattığı COVID-19 hastalığının bir pandemi haline gelerek yarattığı krizi atlatmaya çalışıyoruz. Dünya bu krizi bir seneye yakın bir süredir yaşıyor. Gündelik yaşamımız altüst olmuş durumda.

Fotoğraf Tolgaildun / Shutterstock.com

Günümüzde değişik bakımlardan iyimserlik taşıyan üç farklı stratejinin geliştiğini ve birlikte kullanıldıklarını söyleyebiliriz. Tabii ki kötümser senaryolar da geliştirilebilir. Ama onlar bu çalışmanın kapsamı dışında kalıyorlar.

İyimser Senaryolar:
İnsanın Bilim ve Teknoloji Geliştirme Kapasitesine Duyulan Güven

Dünya, ulaştığı bilim ve teknoloji geliştirme kapasitesine güvenerek, yaşananların geçici olduğu, bilimsel ve teknolojik gelişmeler gerçekleştirilince, bu krizin etkisini kaybedeceği konusunda bir iyimserlik içinde.

COVID-19'un dünyada yok edilmesi için iki aşamalı bir senaryo öneriliyor ve birinci aşamada üç alanda geliştirilecek yeni teknolojilere bel bağlanıyor. Birincisi; COVID-19'a karşı aşının geliştirilmesi. Bu konuda sağlanan gelişmeler sonucu hastalığın yayılması engellenecektir. İkincisi COVID-19'a karşı tedavi edici ilacın geliştirilmesi. Bu yolla hastalananların kaybı azaltılacaktır. Üçüncüsü ise ucuz, güvenilir, hızlı uygulanan test kitlerinin geliştirilmesi. Bu yolla hastalığın asemptomik olan bölümüyle mücadele etkili hâle getirilebilecektir. Her üç alanda da sağlanacak gelişme, insanlığı COVID-19'u yok etmek için gerekli bilgi ve teknolojiyle donatmış olacak.

İkinci aşama sağlanan bu kapasitenin dünyadaki ülkelerin hiçbirini dışlamadan tümünde uygulanmasını sağlayacak finansal ya da örgütsel düzenlemelerin gerçekleştirilmesini sağlamak. Eğer eradikasyon tüm ülkelerde sağlanamazsa, uygulamanın yapılamadığı ülkeler dünya için daimi bir tehdit unsuru olacaktır. Günümüzde gelinen noktada COVID-19 krizine çözüm konusunda çok sayıda ülke

birinci aşamada başarılı olmak için yarışıyor. Ama ikinci aşama konusunda atılan bir adım olduğunu görmüyoruz.

Kaderci Bekleyiş Senaryoları: Ekolojik Sistemin İşleyişinden Beklenen Çözüm

Dünya salgınlar tarihini inceleyenler, insanlığın bilgisinin bu konularda gelişmiş olmadığı dönemlerde bile, salgınların içinde bulunduğu yerellikte çok uzun süreler geçmeden sönümlendiğini görerek çözümün ekolojik sisteminin işleyişi içinde ortaya çıkacağı sonucuna varıyor. Bu sonuca ulaşıncaya kadar kayıpların azaltılmasına çalışılacaktır.

Bu beklentiyi doğuran iki farklı argüman bulunuyor. Bunlardan birincisi geçmişteki salgınların gözlemlerine dayanarak salgın sırasında virüslerin mutasyon sonucu hasta yapma güçlerinin (virülans) azalacağı beklentisi. Bu çözüm beklentisini evrim kuramından almaktadır.

İkinci argüman "sürü bağışıklığı" stratejisine dayanıyor. Bu durumda ekolojik sistem kendi işleyişine bırakılmakta, başlangıçta hastalık hızlı yayılmakta, hastalananların bir kısmı kaybedilirken, hastalığı atlatarak bağışıklık kazananların oranı yüzde 60'lara ulaştıktan sonra, toplumda bulaştırma oranı 1'in altına düşüp salgın sönümlenme sürecine girmektedir. Bu da uzun sürede gerçekleşebilecek. Politikacıların bu kadar uzun süre yüksek insan kayıpları karşısında suskun kalması olanaksız. İnsanların kayıplar karşısındaki yüksek duyarlılığının, bu stratejiden vazgeçilmesini zorladığı görülüyor.

Uygulanan: Bulaşı En Aza İndirme Stratejisi

İster birinci, ister ikinci tür strateji uygulansın, insanlar çözüme kavuşuncaya kadar bir geçiş döneminde bulaşmayı en aza indirgeme stratejisi uygulanmakta. Yapılan uygulamalara bakarak bu stratejinin temelde iki kademeli bir yaklaşım önerdiği söylenebilir.

Salgının başlangıcında hasta (vaka) sayılarının hızla arttığı dönemde birinci aşama önlemler alınıyor. Birinci aşama önlemlerde asemptomik hastaların yarattığı bulaşmayı önleyebilmek için sosyo-mekânsal olanın "sosyal"i denetim altına alınmaya çalışılmaktadır. Bunun pratikteki yansıması insanların evde kalmasını sağlamak oluyor ve bununla iki şey gerçekleştirilmeye çalışılıyor. Bunlardan birincisi; vaka

Fotoğraf BFA Basin Foto Ajansi / Shutterstock.com

sayıları artışının azaltılarak düşüşünün gerçekleşmesi ve günlük yeni vaka sayısının küçük bir değere inmesini sağlamak. Eğer günlük vaka sayısı küçükse, bu vakalarla ilgili filyasyon çalışmaları yapılarak, bu az sayıda vakanın salgının yeniden canlanmasına katkı yapmamasının sağlanacağı varsayılıyor. Bu "sosyali denetlemenin" derecesi ise yeni vaka sayısının o ülkenin sağlık sistemi kapasitesini aşmamasını sağlayacak şekilde belirleniyor.

Değişmenin bir kaynağı toplumların zaten durağan olmaması ve değişme eğilimi taşımasıdır. Bu nedenle kriz sonrasında oluşan düzende zaten değişecek olan değişmiş olarak yerini alacaktır.

Birinci aşama tamamlandığında ise ikinci aşamaya geçilerek, yeni bir normal tasarlanmaya çalışılıyor. Yeni normalde öngörülen sosyal ilişkilerin bulaşma yaratmayacak şekilde kurulması için yeni kurallar konuluyor. Bu da COVID-19 olayında maske takılması, sosyal/fiziksel mesafeye dikkat edilmesi, temizlik/hijyen olarak formüle edildi. Bu kurallar içinde ilişki kurma yaklaşımı, bazı yan önlemlerle desteklenmekte. Kalabalıklardan kaçınma, kalabalıklara izin vermemek, selektif yerlerde karantina uygulamak vb.

Dünyanın, bu stratejiyi tam olarak başarıyla uyguladığı söylenemez. İnsanın sosyal ilişki kurma biçimlerini yeniden şekillendirmek kolay değil ve insanın psikolojik dirençleriyle karşılaşmakta.

Bu Krizden Yaşamımıza Neler Kalacak?

COVID-19 krizi günlerini yaşarken insanlar o kadar bunaldılar ki aralarında "artık hiçbir şey eskisi gibi olmayacak" diye konuşmaya başladılar. Ben kriz sonrasında pek çok konuda geriye dönüşler yaşanırken, bazı değişikliklerin kalıcılaşacağını düşünüyorum. Bunun temel nedeni bulaşmayı en aza indirgeme stratejisi içinde alınan önlemlerin, yeni normale dönüş için konulan kuralların insanların yaşam kalitesini düşürmesi ve insanların bu değişmelere karşı koyma eğiliminin yüksek olmasıdır. Örneğin, kriz günlerinde insanların kendilerini izole etmesi ve yalnızlık alışılabilen, sağlıklı bir durum değil. İnsanlar ilk fırsat bulduklarında eski yaşam kalıplarına dönerek duygusal tatminlerini yükseltme eğilimi taşıyorlar. Ama bu geri dönüş tam bir geri dönüş olmayacak, COVID-19 öncesinden bazı bakımlardan farklı bir yaşam düzeni kurulacaktır. Bu farklılıkların değişik kaynakları bulunuyor. Bunlar şöyle sıralanabilir:

1. Değişmenin bir kaynağı toplumların zaten durağan olmaması ve değişme eğilimi taşımasıdır. Bu nedenle kriz sonrasında oluşan düzende zaten değişecek olan değişmiş olarak yerini alacaktır.

2. COVID-19 öncesinde toplumda gelişmiş bulunan ama yeterince kullanılmayan alt yapıların, COVID-19'un yarattığı tehdit altında, **yeni kullanışlara açıldığı ve yoğun kullanışın geliştiği durumlar**, kriz sonrasında kalıcılaşma eğilimi taşıyacaktır. İnternet olanaklarının eğitimde ve ticarette kullanılmasında olduğu gibi.
   Yüz yüze ilişkilerin, uzaktan ilişkilerle tamamen ikame edilebilirliği kabul edilemez. Yüz yüze kurulan ilişkilerin sadece bilgi/enformasyon

Fotoğraf: Kemal Aslan / Shutterstock.com

nakletmediği, ilişkinin kalitesi konusunda farklılıklar yarattığının farkında olursak böyle bir ikamenin yapılamayacağını kabul etmek gerekir. Yüz yüze ilişkilerde sözün yanı sıra, mimiklerle, parlayan gözlerle, güven, sempati vb. ile de iletişilir.

3. İnsanlar krizde COVID-19 öncesi yaşam alışkanlıklarına göre oluşmuş evlerine kapanarak uzun süre izolasyon koşullarında yaşadılar. Bu deneyim evler ya da **özel alanlarımız konusundaki beklentileri ve evin değişik bölümlerinin önemi** konusundaki farkındalıkları değiştirdi. Örneğin açık balkonların önemi arttı, kullanılmayan küçük bahçelerin yaşama kattıklarının farkına varıldı. İzolasyon içinde insanlar boşlukta kalmamak için zihni ve fiziki kapasitelerini kullanmasının önemi kavrayarak, evlerini bunu sağlayacak şekilde donatmaya çalıştılar. Geleceğin tasarımları da bu beklentiler doğrultusunda değişecektir.

4. COVID-19'la savaş içine giren yönetimler, **kamusal alanı esas tehlikeli alan** olarak görmüşlerdir. Bulaşmayı en aza indirmek stratejisini uygularken birinci aşamada aldıkları evlere kapanma kararlarıyla sosyali yok ederken, kaçınılmaz olarak da kamusal alanı da yok etmişlerdir.
   Sorun stratejinin ikinci aşamasında ortaya çıktı. Bu yeni normale geçiş aşamasında, bulaşma tehdidi içermeyen bir kamusal alan yaşamını tasarlamak sorunu ortaya çıktı. Eğer kamusal alanda yeni bir yaşam biçimi ve kurallar geliştirilemezse sosyal oluşamayacak, komünite ve kimlik yeniden üretilemeyecektir.
   Kamusal alanları kapalı ve açık kamusal alanlar diye ikiye ayırabiliriz. Kapalı kamusal alanlar olarak; restoranlar, tiyatrolar, toplantı salonları, alışveriş merkezleri vb.leri, açık kamu alanları olarak, yollar, meydanlar, parklar, bölgesel yeşiller vb.leri sayılacaktır. Bu alanlarda maske, sosyal mesafe ve temizlik kuralına uyarak, yeni tanımlanmış kullanım yoğunluklarına uygun şekilde bir kullanımın gerçekleştirilmesi beklenir. Yaşanan yeni normale geçiş döneminde yeni kullanımlar ortaya çıkıyor ve eski dokular olabildiğince yeni koşullara uygun hâle getiriliyor. Bunlar arasında;
   - Sosyal mesafenin korunmasına önem veren ülkeler buna uygun olarak kamu alanlarını düzenlerken; sokaklardaki kaldırımları genişletiyorlar, bazı sokakları motorlu trafiğe kapatarak yayalaştırılmış mekânlarını genişletiyorlar.
   - COVID-19 krizi sayıları çok yükselen işsizler için kamu alanları, özellikle bazı yeşil alanlar maliyeti olmadan insanların boş vakitlerini geçirecekleri yerler olma niteliği kazanıyor. Kamu alanları aynı zamanda iş arama mekânları işlevini görüyor.
   - Kriz anlarında seslerini duyuramayan toplumun en çok kaybedenleri için insanların toplanma ve protesto haklarını kullanabilmeleri için çok gerekli hâle geliyor.
   - Kriz koşulları "Kamu alanları kimin içindir?" sorusunu yeniden gündeme getirmekte. Kriz içinde toplumun kırılgan kesimlerinin kamu alanlarını kullanmasını kolaylaştıracak, artıracak, kuralların konulmasını ve yeni tasarımların yapılmasını gerektiriyor.

5. Dünya'da COVID-19 ile mücadele edilirken yaşananlar **"yarı kamusalın" önemini artırmıştır.**
   Türkiye'de bu dönemde insanların kamusal alana çıkmaları yasaklanırken özel alandan doğrusal kamusal alanına çıkacakları varsayımıyla hareket edildi. Bu durumda tutarlı olabilmek için kamu yönetimi tutamayacağı sözler vermek durumunda kaldı. Oysa birçok ülkede özel, yarı kamusal ve kamusal alanlar ayrımı esas alınmıştır. Bu ülkelerde insanların özel alanlarına kapatılması kararı verilirken, insanlar konutlarına yürüme mesafesi içindeki fırın, manav, eczane vb.lerine yaya ulaşımı, maske takmak, sosyal mesafeye dikkat etmek üzere serbest bırakılarak bir tür yarı kamusal tanımlanmıştır. Böyle bir yarı kamusalın tanımı verilen eve kapatma kararını riski artırmadan uygulanabilir hâle getirmiştir.

6. Yeni normale dönerken karşılaşılan en büyük zorluklar **"toplu taşıma" alanında** yaşandı. Toplu taşıma sistemleri büyük kentlerin yaşam damarlarıdır. Kentin çalışır hâle getirilmesi için toplu taşıma sistemlerinin yeni kurallara göre maske takarak, sosyal mesafeye dikkat ederek işler hâle getirilmesi gerekmektedir. Bu, söylemekle gerçekleştirilecek bir şey değildir. Bir toplu taşıma aracının sosyal mesafeye dikkat ederek çalıştırılması az sayıda yolcu taşıması demektir. Bu da iki farklı bakımdan başarısızlık yaratacak bir durumdur. Bunlardan biri, minibüslerde ve halk otobüslerinde olduğu gibi araç sahipliği özel kişilerin elindeyse bu koşullarda doğacak zararın karşılanamayacak ve hizmet sunulamayacak hâle gelmesidir. İkinci başarısızlık, var olan taşıma sistemleri düşük kapasiteyle çalıştıklarında zirve saatlerinde talepleri karşılayamamaları, duraklarda büyük bir yığılmaya neden olmaları, hastalığın bulaşması araç içinde gerçekleşmese bile duraklarda gerçekleşme ihtimalidir.
   Bu nedenle yeni normale dönüşte başarılı sonuçların alınamama nedenlerinden biri toplu taşıma alanında bu tutarsızlığın çözülememiş olmasıdır. Bu tutarsızlığın ortadan kaldırılması için ek önlemlerin alınması gerekmektedir. Bunlardan biri değişik kuruluşların çalışma saatlerini kaydırarak zirvedeki talebi küçültmeye çalışmaktır. Diğeri ise toplu taşıma talebini azaltacak şekilde özel araba kullanmayı, bisiklet yollarını ve bisikletli yolculukları, yaya yolculuklarını artırmak gibi yollara başvurmaktır. Ama bunların etkileri sınırlı olmakta, COVID-19 koşullarında toplu taşıma sorun olmaya devam etmektedir. Ama ilginç olan buna rağmen yeni koşullara uygun yeni araç tasarımları henüz görülmemektedir. Bu da krizin aşılacağına ilişkin beklentinin yüksekliğinin kanıtıdır.

Son Verirken

COVID-19 bir pandemi, dolayısıyla küresel bir olgu ve tehdit olmasına karşın, çözüme küresel olarak yaklaşılmadı, her ulus devlet ulusalcı güdülerle çözümler üretmeye çalıştı. Unutulmamalı ki uluslararası iş birliğinin zayıflığı kaçınılmaz şartların bir sonucu değil, tercihtir. COVID-19 krizinde Çin ve ABD gibi dünya liderliği olan ülkeler dünyaya önderlik yapma kapasitesine sahip olmadığını gösterdiler. Ulus devletler ve BM'den oluşan sistemin küreselleşmiş bir dünyayı yönetmekte yetersiz kalışı bu deneyimle bir kez daha kanıtlandı. Yönetilebilen dünyanın oluşması için ne tür bir kozmopoliten demokrasi kurmamız gerektiği sorusunun yanıtlanması aciliyetini sürdürüyor.

COVID-19'un Tanı, Tedavi ve Önlenmesine Yönelik

AR-GE Çalışmalarının İktisadi Analizi*

Dünya kamuoyunun gözü bir yandan günlük vaka ve ölüm sayılarında, bir yandan COVID-19 aşı çalışmalarında. Kentlerde sağlık hakkının tesisi sağlanabilecek mi, yoksa tedaviye erişimde yeni ayrımları ifade eden harita ve grafiklerle mi karşılaşacağız; söylemek için erken. Belki de öncesinde cevabını aramamız gereken soru; dünya ölçeğinde bir salgına karşı küresel kamusal halk sağlığını önceleyecek bir tedavinin koşullarının ne olması gerektiği.

Fikret Adaman˙ – Ayşe Mumcu¨

˙ Prof. Dr., Boğaziçi Üniversitesi, Ekonomi Bölümü
¨ Prof. Dr., Boğaziçi Üniversitesi, Ekonomi Bölümü

COVID-19 canlar almaya devam ederken, başta ekonomik yaşamı olduğu kadar toplumsal ve kültürel yaşamı da olumsuz yönde etkiliyor. Özellikle kentler; üretimden politik hayata, sanattan kültüre, eğitimden spora, birçok alanda küresel salgın öncesi etkinlik seviyelerinde değiller artık. Etkinlik seviyelerindeki bu düşüş ciddi bir ekonomik ve sosyal yükü de beraberinde getiriyor. Başta kentler bağlamında oluşan bu maliyetlerin yükünün coğrafyalara, sektörlere ve sosyo-ekonomik-demografik yapılara göre farklı dağıldığı da bir gerçek. Dünya genelinde, ülke bazında ve Türkiye özelinde salgının maliyeti ve dağılımı üzerine yapılan çalışmaların sayısı giderek artıyor.[1] Bu çerçevede iki grup soruyla karşı karşıyayız: Birinci gruptaki sorular COVID-19'un küresel salgın haline gelmesindeki akıl tutulmaları ve ihmaller; önlemlerin kapsayıcılığı, maliyeti ve etkisi; tıbbi desteğin ne ölçüde sağlandığı; sağlık emekçilerinin üstlendiği riskler gibi konuları içeriyor ve salgının etkilerini incelemeye odaklanmıyor. İkinci grup sorular ise COVID-19 kapsamındaki araştırma-geliştirme (AR-GE) çalışmalarının hem geçmişte hem bugün yeterli seviyelerde olup olmadığına ve bu alanlara ayrılan özel ve kamu kaynaklarının etkin kullanılıp kullanılmadığına ilişkin. Bu kısa notta ikinci soru grubuna odaklanacağız.

Bu yazıda ilk önce, dünyada sağlık sektöründeki AR-GE çalışmalarının önemli bir kısmının doğrudan ya da dolaylı olarak piyasa koşullarında rekabet halindeki özel şirketlerce gerçekleştirilmekte olduğu gerçeğinden hareketle, bir salgının tanısı, tedavisi ve önlenmesine yönelik AR-GE çalışmalarının neden etkin bir şekilde yapılamayacağı ve bu sorunun hangi yöntemlerle çözülebileceği konusunu kuramsal bir çerçevede ele alacağız. Akabinde, COVID-19'un salgın haline dönüşme riskinin bilimsel camiada dile getirilmeye başladığı 2013 yılından bugüne kadarki AR-GE süreçlerini değerlendireceğiz. Son bölümde de, önümüzdeki yıllarda benzer salgınların çıkma ihtimalinden hareketle, ilerisi için nelerin söylenebileceği üzerinde duracağız.

Salgına Yönelik AR-GE Çalışmalarının Etkinliği

Piyasa koşullarında rekabet eden firmalar; salgının tanısı, tedavisi ve önlenmesine yönelik AR-GE çalışmalarına şu nedenlerden dolayı yeterli kaynak aktarmayacaklardır:

1. AR-GE çalışmalarının maliyet yapısı ve buluşun kamuya mal olmasının etkileri

Münhasır özelliklerden ötürü firmaların AR-GE harcamalarına ayıracakları kaynak yeterli değildir. Nedir bu özellikler? AR-GE neticesinde üretilen yeni bilgi ortaya çıktığı an, rakiplerin erişimine açık hâle gelmekte. Yeni bir ilacın formülünün geliştirilmesi ya da aşının bulunma sürecinin sabit maliyetleri yüksek olup, ortaya çıkan ilacın veya aşının üretim maliyeti ise oldukça düşüktür. Yeni teknolojinin/formülün tüm rakiplerin erişimine açık olduğu noktada, firmalar arasındaki rekabet

* Çalışmaya değerli görüşlerini aktaran Baran Alp Uncu ve Mustafa Özhan'a, kendilerini buradaki görüşlerden azade tutarak, teşekkürlerimizi iletiriz.

sonucunda ürün fiyatının üretim maliyetine kadar inmesi beklenir; dolayısıyla, bırakın kâr etmeyi, sabit maliyetlerin karşılanamayacağı ve bunu öngören firmaların da AR-GE çalışmalarına az kaynak ayıracağı aşikârdır.

2. Belirsizliğin getirdiği risk ve vadenin etkisi

Olası bir salgın üzerine yapılan AR-GE çalışmalarının belirsizlikten dolayı risk almayı gerektirdiğini söyleyebiliriz. Küresel bir salgının çıkma olasılığının ne olduğu, çıkması durumunda etkisinin neler olacağı, rakiplerin AR-GE çalışması yapıp yapmadığı gibi konulardaki belirsizlik, firmaların kaynaklarını olası bir salgınla ilgili AR-GE'ye ayırmayı tercih etmemeleriyle sonuçlanabilir. Ayrıca, salgının hangi vadede gerçekleşeceği de AR-GE'ye ayrılan kaynak miktarını etkileyen başka bir etmendir. Salgın ihtimalinin ciddiye alınması durumunda salgının ne zaman ortaya çıkacağı konusundaki belirsizlik, yüksek AR-GE maliyetlerini üstlenecek özel teşebbüs için çok uzun vadeli bir yatırım anlamına gelebilir. Bu durumda firmaların kısa döneme odaklanmayı seçmeleri şaşırtıcı olmayacaktır.

3. Aşıya olan talep azlığı

Özel sektörün aşı geliştirmeye yeterince kaynak ayırmamasına yol açan bir diğer etmen de aşılanmaya yönelik talebin düşük seviyede olmasıdır. Bunun ilk açıklayıcısı bireylerin "başkalarının sırtlarından geçinme" eğilimidir: Bireylerin aşı olma kararı "pozitif dışsallığa" yol açar, yani aşı olanlar kendilerine olduğu kadar başkalarına da fayda sağlarlar. En uç örnekte, eğer herkes aşı olursa benim aşı olmama gerek yoktur, çünkü hastalığı bulaştıracak kimse bulunmamaktadır. Daha olası bir senaryoya göreyse, yeterince kişi aşı olmuşsa benim hasta olma ihtimalim "sürü bağışıklığı" sebebiyle ziyadesiyle düşük olacaktır. Bireyler, aşı olup olmama kararlarını kişisel faydaları ile kişisel maliyetlerini (aşının fiyatının ötesinde, ayrılması gereken zaman, olası komplikasyonlar ve riskler) karşılaştırarak alır.[2] Bu sebeple, aşılanma oranı toplumsal açıdan olması gereken seviyenin altında kalır. İkinci açıklama ise, insanların tedavi edici yöntemlere para ödeme isteğinin önleyici yöntemlerden daha yüksek olmasıdır.[3] Bu da, bireylerin aşı olma istekliliğinin ortalamasını

Fotoğraf Thomas Koch / Shutterstock.com

düşüren bir boyuttur. Son olarak, aşının faydasına inanmayan bir kesimin olduğu da dikkate alınmalıdır.[4]

Buradan, özel firmaların piyasa ortamında salgınla ilgili AR-GE çalışmalarına yeterli kaynak ayırmayacakları sonucu çıkıyor. Bu sorunu çözmek için neler yapılabilir?

Düzenleyici Politikalar

Kamu, düzenleyici rolüyle, özel sektörün AR-GE çalışmalarını teşvik edebilir. Bu amaçla kullanılan en yaygın araçlar; patent, ödül ve parasal destektir. Fakat bu araçlarla hedefe ulaşmanın ne derece mümkün olduğu, ayrıca cevaplanması gereken bir sorudur. Patent, AR-GE sonucunda çıkan bilginin fikri mülkiyetinin belli bir süre (çoğunlukla 20 yıl) korunmasını sağlar. Böylece, yeni teknolojiyi/formülü bulan firma piyasada tekel oluşturarak, AR-GE maliyetini karşılayabilir ve hatta yüksek kâr elde edebilir. Buna karşın tekel fiyatı çoğumuz için karşılanamayacak derecede yüksek olabilir. Sağlık konularında, hele küresel bir etkiye sahip bir salgın baş gösterdiğinde, aşırı yüksek fiyatlar politik olarak kabul edil(e)meyeceğinden hükümetlerin fikri mülkiyet hakkından vazgeçmeleri söz konusu olabilir. Bunu öngören firmalar da AR-GE çalışmalarına kaynak ayırma konusunda ayak sürüyebilir. Ayrıca ilave bir sorun da, patent uygulamasının, araştırmanın yönünü belirlemede etkili bir yöntem olmadığıdır. Patent güvence altına alınsa bile, belirsizliklerin mevcudiyetinden dolayı firmalar salgınla ilgili AR-GE yatırımlarına girmeyi seçmeyebilirler.

Patent dışında kullanılabilecek diğer teşvikler ise ödül ve finansal desteklerdir. Ödül, patente kıyasla AR-GE'nin yönlendirilebileceği bir yöntemdir ve buluş sahibine bilginin kamusal alanda paylaşılması koşuluyla ödenir.[5] Finansal destek (sübvansiyon veya vergi indirimi) ise, patent ve ödülün aksine ön ödemeli bir teşviktir. Fakat parayı veren ile kullanan arasında bilgi asimetrisinin yoğun olduğu AR-GE çalışmalarında kaynağın hakkıyla kullanılıp kullanılmadığını denetlemek güçtür.

Başka bir ilave boyut da, pandemilerin küresel nitelik taşımasından kaynaklı, devletler arası etkileşimle ilgili: AR-GE çalışmalarının birçok ülkede paralel olarak yapıldığı bir ortamda, ülkelerden birinin geliştirdiği yeni teknolojiyi/formülü tüm dünyaya sunması bekleneceğinden, münferit devletlerin kaynak aktarmada ayak sürümesi de olasılıklardan biri. Başka bir ifadeyle, sürece küresel boyutta baktığımızda, diğer devletler fonlasın, ben nasılsa çıkacak sonuçtan yararlanırım düşüncesiyle AR-GE çalışmalarına kendi ülkelerinde yeterince kaynak ayırmayabilirler. Tabii bu durum yaygınlaşırsa küresel düzeyde AR-GE'nin yeterince desteklenmeyeceği açık. Diğer taraftan, bu yarışın ilk kazananı olmanın sağlayacağı politik üstünlük de bunu dengeleyebilecek bir unsur.

Buraya kadarki analizimizi AR-GE'nin ağırlıklı bir şekilde özel firmalarca yapıldığı varsayımı altında –halihazırdaki ekonomik yapıya istinaden– yürüttük. Bu varsayımı sorgulayarak, kamuyu hem AR-GE'de hem de üretimde aktif bir

oyuncu olarak kurgulamamız ve kaynak tahsisini piyasaların gücüne değil de plan ve programlı bir yapıya bırakmamız mümkün.

COVID-19 Öncesinde Yeterli Kaynak Aktarılmaması

2013 yılında saygın bilim dergilerinden *Nature*'da yayımlanan bir çalışma[6] SARS-CoV-2 virüsünün insanlar arasında küresel bir salgına yol açabileceğini ifade ediyordu. Buna rağmen, virüsle ilgili araştırmalara yeterli kaynak ayrılmadı.[7] Yukarıda bahsettiğimiz gibi; buluşun kamusal niteliği, AR-GE'nin maliyet yapısı, kaynağı keşfedilmişse de salgının ne zaman ortaya çıkacağı ve ne ölçekte yayılacağı konusundaki belirsizlikler ve aşıya olan talebin azlığı, firmaların SARS-CoV-2 ile ilintili AR-GE çalışmalarına yeterince kaynak ayırmalarına engel teşkil ediyordu. Keza 2002 yılındaki SARS salgınına karşı başlatılan aşı araştırmalarını destekleyen fonların, salgının kontrol altına alınmasıyla birlikte hızlıca erimesi yukarıdaki çerçeveyi teyit eder nitelikte. Oysa ki, mali kaynak akışı devam etse ve SARS aşısı bulunsaydı, bugün COVID-19 aşısının geliştirilmesinde çok daha hızlı hareket edebilirdik.[8]

COVID-19 İçin Yapılmakta Olan AR-GE Çalışmaları

COVID-19'un Dünya Sağlık Örgütü tarafından küresel salgın olarak ilan edilmesi akabinde, hem sağlık sektörü hem de akademik çevrelerde yapılan araştırmalarda bir patlama yaşandı. Daha önceki Ebola, SARS, Zika salgınlarıyla yapılan karşılaştırmalı bir çalışma, salgının başlangıcından itibaren ilk 100 gün içindeki COVID-19 araştırmalarının diğerlerinden 15 ile 80 kat daha hızlı bir artış gösterdiğini söylüyor.[9] Günümüz itibarıyla, COVID-19 ilintili araştırmalara devletlerin milyar dolarlar aktarmış olduğu da biliniyor. Artık küresel bir salgının ortasında olduğumuz için yukarıda bahsettiğimiz belirsizlik ve vade etkisi, araştırmaların düşük seviyelerde seyretmesine yol açacak önemli birer etmen olmaktan çıktı. Fakat diğer etmenler hâlâ geçerli! AR-GE için kaynak yaratılmasına dair bugün üç saptama yapılabilir.

Firmaların kısa döneme odaklanmayı seçmeleri şaşırtıcı olmayacaktır. Münferit devletler de, diğer devletler fonlasın, ben nasılsa çıkacak sonuçtan yararlanırım düşüncesiyle AR-GE çalışmalarına kendi ülkelerinde yeterince kaynak ayırmayabilirler.

İlk saptama; Mayıs 2020 itibarıyla, COVID-19 ilintili araştırmaların sadece %23'ünün aşı geliştirmeye, kalan kısmın ise tedaviye yönelik olduğu, tedaviye yönelik araştırmaların ise yarıdan fazlasının mevcut tedavi yöntemlerinden uyarlanan ilaç (*repurposed drugs*) çalışmalarına karşılık geldiğidir.[10] Bu gözlem bize aşı ve özgün antiviral ilaç gibi köklü ve uzun vadeli sonuçlar getirecek araştırmalar yerine hızlı sonuç veren ama kısa vadeli çözümlere odaklanıldığını gösteriyor.

İkinci husus, AR-GE çalışmalarında iş birliğinin olup olmadığıdır. Araştırmaların bağımsız birimlerce yürütülmesi, farklı yöntemlerin yeşermesine olanak verir; fakat diğer yandan, iş birliği, bilgi paylaşımı ve farklı yetkinliklerin birlikteliğinin beslediği sinerjiyle sonuca daha hızlı ulaşılmasını sağlar, yanlış yollara mükerrer sapmaları önleyerek kaynak tasarrufu yaratır ve olası bilgi kirliliklerinin önüne daha hızlı geçilmesine olanak açar. Dolayısıyla AR-GE'de yarı rekabetçi yarı iş birlikçi yaklaşımın faydalı bir örgütlenme biçimi olduğunu söyleyebiliriz. Mevcut duruma baktığımızda ise, birkaç istisna dışında (Çin'in salgının başında virüsün genetik yapısını açık kaynak yapması gibi), iş birliklerinin tesisinden (özellikle uluslararası anlamda) oldukça uzak olduğumuzu görüyoruz.[11] Ayrıca ilave etmek isteriz ki, aşının (ve bulunması durumunda antiviral ilacın) dünya genelinde üretim ve dağıtım konusunda küresel bir iş birliğine ihtiyaç bulunmakta.[12] Geçmişte sıtma ve çocuk felci vb. ile mücadelede elde edilen başarıların arkasında —Dünya Sağlık Örgütü ve Gavi gibi uluslararası kuruluşların önderliğindeki— küresel iş birliğinin yattığı unutulmamalı.

Üçüncü olarak, AR-GE'nin desteklenmesine ilişkin şöyle bir tablo karşımıza çıkıyor: Sadece birkaç firma yeni teknolojiyi/formülü kâr amacı gütmeden üreteceklerini açıkladı. Diğer taraftan, kamu desteği alan birçok firmanın performansını izleyemediğimiz gibi, bu firmaların ileride nasıl bir fiyatlandırma yapacaklarından da emin değiliz.[13] Son olarak, bazı zengin ülkelerin aşı için kendi vatandaşlarını kapsayacak "Alım Taahhüdü" (6 numaralı dipnota bakınız) anlaşması yaptıklarını duyuyoruz, ki bunun dünya genelinde kapsayıcı bir çözüme karşılık gelmediği çok açık. Halbuki herkesin aşı ve tedaviye erişebilmesi, ülkelerin (hem AR-GE hem de dağıtım sürecinde) dayanışma ve iş birlikleriyle sağlanabilecek.[14] Aksi takdirde COVID-19 zenginlere uğramayacak, ama fakirlerden can almaya devam edecek.

Fotoğraf Thomas Koch / Shutterstock.com

Sonrası?

Bilim insanları ileride başka salgınların çıkabileceğini söylüyor. Bu salgınların ayrıntılarını kestirmek mümkün olmasa da, bugünden yapılabilecek işler var: Hangi hayvan patojenlerinin insanlarda salgınları tetikleyebileceğini araştırmak ve aşı çalışmalarına başlamak gibi.[15] Böylesi yüksek risk ancak yaygın fayda sağlayan araştırmaların, bugün çok acı bir şekilde deneyimlediğimiz gibi, piyasa koşullarında çalışan özel kesimce omuzlanmayacağı çok açık. Aksayan piyasa sisteminin kamu müdahaleleriyle düzeltilmesi de oldukça zor görülüyor. Kamunun liderlik ettiği ve aktif bir biçimde rol aldığı, kamu yararını gözeten bir sistem geliştirilmesi elzem. Aksi takdirde, yenilikçi araştırmaların patent güvencesi altında özel sektöre ihâle edildiği mevcut neoliberal yapıda, özel sektörün mükâfatları topladığı, kamunun ise riskleri üstlendiği kısakaçtan çıkmak mümkün olmayacak.[16]

Son sözümüzü, ilk sözümüzle bağlamak istiyoruz. Salgının büyük yükünü taşıyan kentlerde, özellikle metropollerde, yaşamın tekrar zenginleşebilmesi salgına karşı çözümlerin bulunmasına bağlı. Dolayısıyla da AR-GE çalışmalarının sonuçlarının en fazla hissedileceği yerler kentler olacak. Yerel yönetimlerin, üzerinde çokça durulan, salgınla mücadelede (hem hijyen ve izolasyon tedbirlerinin icrasında hem de ekonomik/sosyal maliyetlerin omuzlanmasında) çok önemli sorumlulukları bulunmakta; ama aynı zamanda —bugüne kadar dile getirilmeyen— AR-GE çalışmalarının da bir paydaşı olması söz konusu.

Notlar:

1 Türkiye üzerine çalışmalara örnek olarak bkz. Çolak, Ö. F. (ed.) (2020). Salgın Ekonomisi. Ankara: Efil Yayınevi; Voyvoda, E., & Yeldan, A. E. (2020, Mayıs). COVID-19 Salgının Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri ve Politika Alternatiflerinin Makroekonomik Genel Denge Analizi. erincyeldan.net: https://yeldane.files.wordpress.com/2020/05/covid_voyvodayeldan_v2_31mayis.pdf adresinden alındı.

2 Tabii ki herkesin bu tür bir fayda-maliyet analizi yapmasını beklemiyoruz. Kimimiz, toplumsal sorumluluğumuz kapsamında, aşı olmayı maliyetleri göz ardı ederek seçebilir. Fakat, içinde yaşadığımız ve bireyciliğin bu denli yükseltildiği bir ortamda, aramızda fırsatçılar bulunacaktır.

3 Kremer, M., & Snyder, C. M. (2015). Preventives Versus Treatments . The Quarterly Journal of Economics 130(3), 1167–1239.

4 Schultz-Cherry, S., Diekema, D., & Noymer, A. (2018, Haziran 1). TWiV 496: Vaccines work, whether or not you believe in them. This Week in Virology: https://www.microbe.tv/twiv/twiv-496/ adresinden alındı.

5 AR-GE çalışmalarını teşvik etmek için düşünülmüş yeni bir uygulama olan "Alım Taahhüdü" (Advanced Market Commitments—AMC) bir tür ödül mekânizmasıdır. AMC henüz bulunmamış bir aşının hem miktar hem de fiyatının önceden belirlenerek satın alımını taahhüt eden bir sözleşmedir (Kremer vd., 2020).

6 Ge, X., Li, J., Yang, X., & vd. (2013). Isolation and characterization of a bat SARS-like coronavirus that uses the ACE2 receptor. Nature 503, 535–538.

7 Younes, G. A., Ayoubi, C., Ballester, O., Cristelli, G., de Rassenfosse, G., Foray, D., . . . Zhou, L. (2020). COVID-19: Insights from innovation economists. Science and Public Policy.

8 Burrell, R., & Kelly, C. (2020). The COVID-19 pandemic and the challenge for innovation policy. Northern Ireland Legal Quarterly 71(1), 89-94.

9 Bryan, K., Lemus, J., & Marshall, G. (2020). Innovation During a Crisis: Evidence from COVID-19. SSRN.

10 a.g.e.

11 İş birliğinin bir yöntemi de AR-GE çalışmalarını misyon-odaklı ve tek-çatı altında sürdürmektir. COVID-19 özelinde birbirine paralel düzinelerce çalışma yapılmakta olduğundan, bunların tek bir çatı altında toplanması beraberinde ciddi koordinasyon sorunları getirebilir.

12 İmzacıları arasında gelişmekte olan ülke liderlerinin de olduğu bir açık mektup, aşının tüm dünya nüfusuna ulaştırılmasını istemektedir:

The People's Vaccine. (2020, Mayıs 14). World leaders unite in call for a people's vaccine against COVID-19. UNAIDS: https://www.unaids.org/en/resources/presscentre/pressreleaseandstatementarchive/2020/may/20200514_covid19-vaccine adresinden alındı.

13 Şu örnek aklımızı kurcalamıyor değil: COVID-19 tedavisinde kullanılan Remdesivir'in üretim aşamasında 70,5 milyon dolar kamu desteği alan firma ilacın kitini 3.120 dolara satıyor. Bkz.: Mazzucato, M. (2020, Kasım). Capitalism After the Pandemic: Getting the Recovery Right. Foreign Affairs: https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/2020-10-02/capitalism-after-covid-19-pandemic adresinden alındı.

14 a.g.e.

15 Burell ve Kelly, a.g.e.

16 Mazzucato, a.g.e.

Salgın ve Sonrası

Pandemi ilanının sene-i devriyesine yaklaşırken COVID-19'la ilgili konuşulmayan yön kalmamış gibi görünse de geleceğe dönük belirsizlik, tartışmanın da en az salgının kendisi kadar süreceğini gösteriyor. KONDA şirketinin yayınladığı kamuoyu araştırmaları, sivil toplumda çalışmaları, yazıları ve internet medyasındaki yorumculuğu vesilesiyle bilinen Bekir Ağırdır'la insanların, kent yaşamının ve İstanbul'un içinden geçmekte olduğu salgın sürecini ve olası geleceği konuştuk.

Söyleşi: Baran Alp Uncu ve Berkan Özyer

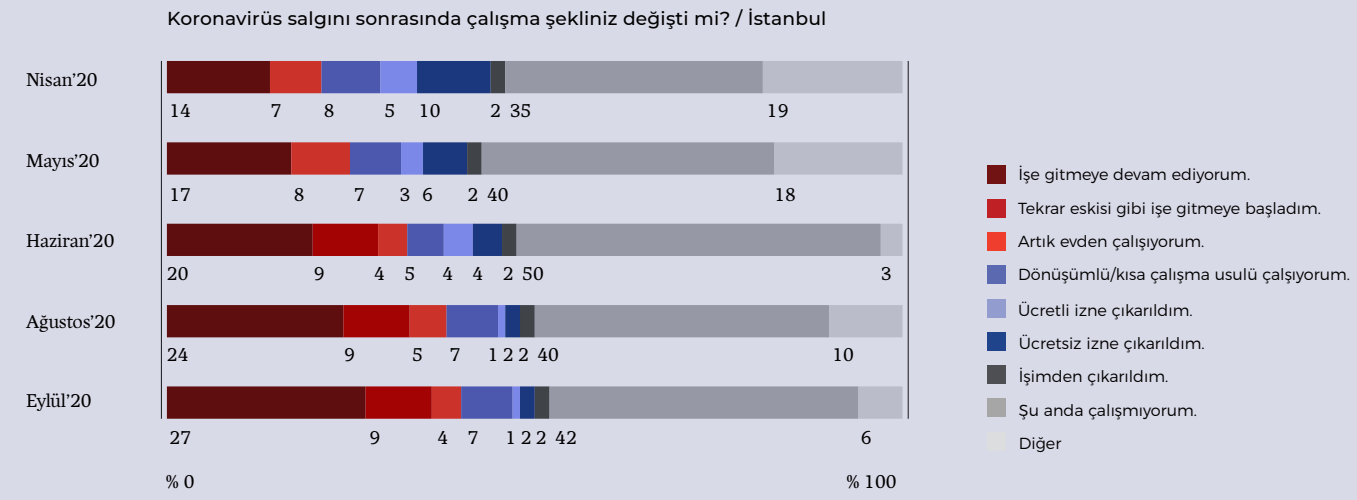
Salgın sonrası dönemde ne değişecek sorusu anlamlı mı?

Bekir Ağırdır • Ülkede ilk COVID-19 vakası ilan edilip gündelik hayatın yavaşlamasıyla spekülatif söylemler de ortaya çıktı. Şirketlerin yöneticileri, aydınlar, karar verici konumda olan insanlar hızla salgının ardından bireylerin, müşterilerin veya seçmenlerin hangi alışkanlık/tercihlerinin ne yöne doğru değişeceğine dair öngörü ve araştırmaların peşine düştüler.

Bu telaşta sorunlu bir yan var. Bizler, yerel yönetim, şirket yöneticileri, akademisyen, sivil toplum aktivisti olarak ya da siyasetçi olarak balkondan bakıp, "sokaktaki hayat nasıl değişti" diye anlamaya çalışıyoruz. Hâlbuki ne değişecekse, bizlerin dâhil olduğu süreçlerle değişecek. Yani bizim dışında kaldığımız ve dışarıdan bakarak anlamaya çalışacağımız bir değişimden söz etmiyoruz. O nedenle neyin nereye doğru değişmesini arzuluyorsak, hayat kitleleri bu değişimin bizce doğru olan yönüne doğru yönlendirebildiğimiz kadar değişecek.

Fotoğraf KONDA

Şekil 1 İstanbul'da Salgın Sonrası Çalışma Şeklinde Değişim
(Konda Barometresi, Eylül 2020, Tüm Türkiye)

Şimdiye kadar gördüklerimiz değişime dair bize neler söylüyor?
Son 40 yıldır insanlık alıştığımız ve sahip olduğumuz gündelik alışkanlıklarımız, üretim biçimi ve tüketim biçimi de dâhil hemen her şeyin değişeceği bir zaman aralığındaydı. Salgın, bu değişim dayatmasını hızlandırdı. Örneğin sağlıkta ya da veri paylaşımı konusunda dijitalleşmenin çok daha hız kazandığını söyleyebiliriz.

Bunlardan öte ve daha derinden gelen asıl dip dalgalara bakmamız gerekiyor. Birincisi sanayi toplumunun ölçek ekonomisine ve standart üretimine dayalı üretim biçimi ve buna dayalı tüketim modeli, yerküreyi, kaynakları, havayı, toprağı, suyu hoyratça kullanmaya dayalıydı. Bu hoyratlık yerkürenin ritminde iklim değişikliği, kaynakların azalması, çevre kirliliği gibi artık sürdürülemeyecek bir yere gelmiş olan problemler üretti. Salgın belki buradaki yeni üretim modelleri arayışı ya da yeni yaşam biçimi arayışını hızlandıracak.

Öte yandan meselenin olumsuz da bir tarafı da var, salgına eşlik eden ve salgından daha ağır ve uzun sürecek olan küresel ekonomik buhran nedeniyle eşitsizlikler, adaletsizlikler, yoksulluklar daha da büyüyecek ve kalıcılaşacak. Bu ekonomik buhrana ve salgına dünyada da ülkemizde de popülist iktidarların popülist, şoven, merkeziyetçi ve keyfiliğe yaslanan politikaları, söylemleri sebebiyle de tuhaf bir kaygı ve korku iklimi tetikleniyor.

Evrensel dinamiklerin yanı sıra Türkiye'de kendi özel süreciyle değişim dayatmasını yaşıyor. Hızla metropolleşen Türkiye'de geleneksel hayatın ağırlıkta olduğu kırlardaki, şehirlerdeki kültürel ve ahlaki formlar, metropolleşme ile bozuluyordu. Yaygın jargonla söylersek "karşı kapıdaki komşuyu tanımıyoruz," 160 daireli binalarda oturduğumuz için. Ama şimdi salgın vesilesiyle o metropollerde, en azından kendi mahalle ölçeğinde ya da iş yeri ölçeğinde dayanışma duygusu yeniden filizlendi. Salgın vesilesiyle işine özen göstermek, dayanışma üretmek gibi pratiklerin yanı sıra, en azından mahallenizde, iş yerinizde diğer insanların sağlıklarında bir risk var mı/yok mu duyarlılığı, farkındalığındaki artış gibi olumlu tarafların olduğunu sanıyorum.

Yerel yönetim, şirket yöneticileri, akademisyen, sivil toplum aktivisti olarak ya da siyasetçi olarak balkondan bakıp, "sokaktaki hayat nasıl değişti" diye anlamaya çalışıyoruz. Hâlbuki ne değişecekse, bizlerin dâhil olduğu süreçlerle değişecek.

Salgının ekonomik boyutu haneleri nasıl etkiliyor?
Hem salgın hem de salgına eşlik eden ekonomik buhran nedeniyle hanelerin asgari geçim koşulları, varoluşları, hayatlarını sürdürebilmeleri üzerinde ağır bir risk var. Hanelerin dirliği, düzenliğinin dört temel unsuru var: Geçim yani gelir, hanenin eğitim ihtiyacı, hanenin sağlık ihtiyacı, hanenin güvenlik arayışı.

Ekonomik buhran nedeniyle haneler geçim meselesinde çok zorlanıyor, çünkü Türkiye'de 12 milyona yakın hizmet sektöründe çalışan var ve bunların yarıya yakını zaten sosyal güvencesiz çalışanlar, yani lokantalardaki garsonlar, yevmiyeli inşaat işçileri, kuaförlerdeki manikürcüler/pedikürcüler, evlere gelen temizlikçiler vs. Salgın nedeniyle hayat bir hafta veya bir ay kapandığı an bu insanların gelirleri sıfıra iniyor. Gelir dağılımının son derece bozulmakta olduğu bir dönemde, şimdi salgının da etkisiyle özellikle sosyal güvencesiz çalışan insanların hanelerinde işsizlikle beraber derin bir yoksullaşma problemi yaşanıyor.

KONDA Barometresi araştırma dizisinin bulgularına göre Aralık 2019 itibarıyla yani salgından önce İstanbul'daki hanelerin yüzde 26'sında zaten gelir, giderden eksikti. Yüzde 53 hanede ise hayatlar "0 veya 1" ölçeğinde yaşanıyordu, yani belli bir gelir seviyesi var, asgari ücret de olsa emekli maaşı da olsa o gelire göre kurulmuş bir hayat var, ötesi yok; öncesi, sonrası da yok. Bu gelir sürdüğü sürece bir hayat var, gelir riske girdiği anda ya da gelir yok olduğu anda hayat da yok oluyor. Geri kalan 3'te 1'de ise zaten gelir giderden eksik. Geliri yetmeyen yüzde 28 hane geniş aile içi dayanışmayla, devletin ve yerel yönetimlerin sosyal yardımlarıyla ya da borçlanarak hayatlarını sürdürebiliyorlardı.

Salgından sonra geliri giderinden fazla olan hanelerin oranı Ekim '20 KONDA Barometresi bulgularına göre yüzde 21'den 17'ye gerilemiş. Kıt kanaat geçinenler ya da 0-1 ölçeğinde yaşayanlar yüzde 53'den yüzde 56'ya yükselmiş, eksik gelirle yaşayanlar da yüzde 27'ye yükselmiş durumda.

Hanenin dirliği, düzenliğine esas olan diğer unsurlara baktığımızda sağlık ihtiyacının karşılanmasında da bozulma var. Bir yandan salgının ürettiği sağlık riski, ülke sağlık sisteminin salgına odaklanmasıyla aksayan diğer sağlık hizmetleri, sağlık sisteminin iş yükü ve psikolojik stresinin sonuçları gibi bir dizi nedenle sağlık hizmetleri salgın öncesi ritminden oldukça uzak. İrrasyonel kararlar ve tek müşterisi devlet olmasından kaynaklanan aşırı ölçekteki özel sektör yatırımları, sağlık ekiplerinin üzerindeki aşırı talep nedeniyle alışkanlık haline gelmiş stresli çalışma koşulları gibi nedenlerle sağlık sistemi, salgının başında başarılı bir direnç gösterdi. Fakat salgının uzun ve tekrarlanma süreci, siyasetçilerin sağlık sisteminin insani boyutuna dair vurdumduymazlıkları gibi bir dizi nedenle de başlangıçtaki bu avantaj giderek dezavantaja dönüşüyor. Yani sistem basınca ve strese alışkındı, salgının ilk sürecinde bu basınca, strese alışık olma hali bir avantaj üretti. Onun için Türkiye ilk üç ayında beklenenden daha kolay atlattı ilk dalgayı belki ama "Ya, galiba bizim sistem haddinden fazla iyiymiş" diye siyasetçiler yeniden abartılı bir biçimde sisteme yüklenince de bugün sistem artık giderek kendi kapasitesinin sınırlarına gelmiş durumda. Hem psikolojik olarak hem fiziki olarak yeni bir hamleye ihtiyaç var ama iktidarda böyle bir kıpırdama ya da bunun farkındalığına dair bir şey görünmüyor. Salgın nedeniyle diyabet ya da kanser gibi sürekli gözetim ve tedavi ihtiyacı olan hastaların hastaneye gidip/gidememe, sağlık hizmetine ulaşıp/ulaşamama diye bir yeni problem yaşanıyor bir yandan da. Dolayısıyla sağlık sistemi de artık alarm sesi vermeye başladı.

Eğitim ihtiyacına gelirsek salgının sonuçları daha da ağır. "Uzaktan eğitime geçildi" dendi ama ortaya çıktı ki zaten Milli Eğitim Bakanlığının uzaktan eğitim altyapısının bir kapasitesi varmış ve öyle milyon öğrenciye hizmet verebilecek kapasitede değilmiş. İkincisi, biraz önceki bahiste değindiğimiz gibi gelir dağılımı ve yoksulluktan dolayı evinde bilgisayar olmayan ya da internet, sürekli internet bağlantısı olmayan hanelerdeki çocukların bilgisayara veya bu uzaktan eğitime erişimi diye bir problem var. Üçüncüsü, eğitim sistemi ve eğitim kadrolarımızın böyle bir uzaktan eğitime yatkın olmadıkları ortaya çıktı. Dolayısıyla o insanların ders anlatış biçimi, yönteme, teknolojiye yatkınlıkları diye bir problem var vs. Dolayısıyla eğitimde de çok ciddi sorunlarımızın olduğu ve bunun bugünkü sonuçlarından daha çok belki beş sene, on sene sonra daha ağır sonuçlarıyla yüzleşmek zorunda kalacağımız anlaşılıyor.

Dolayısıyla salgın sadece bedensel sağlık riskinin ötesinde hanelerin geçimi, hanelerin eğitim ve sağlık ihtiyaçları gibi temel yaşamsal gerekliliklerde bile ciddi bir zorlanma ve yeni sorunlar açıyor.

Salgın koşulları insanlarda dayanışma duygusu ve ihtiyacını yükseltiyor, bedenine, ailesine, işine, apartmanına, mahallesine, şehrine özen gösterme duygusunu besliyor. Fakat şimdi bu olumlu duyguların yanına "umut" koymak lazım.

Fotoğraf Kemal Aslan / Shutterstock.com

Salgının İstanbul üzerindeki etkileri neler oldu?

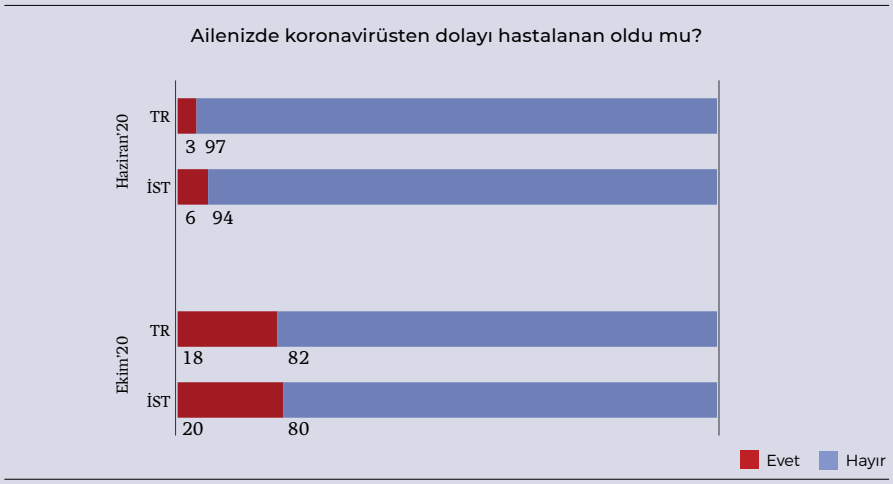
Türkiye'ye baktığımızda "üçlü Türkiye" yapısından bahsediyoruz; siyasal, ekonomik, sosyal, kültürel eksenler üzerinden ayrılmış bir üçlü Türkiye; bir de İstanbul var, kendi dinamikleri olan bir Avrupa'nın en büyük metropolü. Üçlü Türkiye'nin tüm farklılıklarının, kırılımlarının, fay hatlarının da aynen var olduğu "üçlü İstanbul'dan" söz etmek mümkün. İstanbul ülke nüfusunun yüzde 20-21'i ama gayrısafi milli hasıla, hele hele entelektüel sermayesi gibi soyut taraftan bakarsak ise ülkenin yüzde 50-60'ı ve salgın İstanbul'da yoğunlaştı. İstanbul'dan Anadolu'ya yayıldı okulları kapatınca. Şimdi yeniden sonbaharla beraber bütün Anadolu'dan geriye toplanma ile beraber salgın de yeniden İstanbul'a toplanıyor. Salgının ve ekonomik buhranın yarattığı sonuçları da İstanbul daha ağır yaşıyor.

Toplum salgını ve sosyo-ekonomik etkilerini nasıl karşılıyor?

Salgın ve eşlik eden ekonomik buhranın yaşanışına dair bazı önemli bulguları şöyle özetlemek mümkün. Henüz Türkiye'de ilk vaka ilan edilmeden gerçekleştirdiğimiz KONDA Barometresi Mart'20 araştırmasına göre insanların yüzde 85'i salgına karşı tedbir olarak ne yapılması gerektiğini biliyordu ama yapanlar yüzde 50'lerdeydi. Kamunun bu konularda yaptığı açıklamalara güven de yarı yarıyaydı. Ama geçtiğimiz yedi ayda güvenmeme oranı üçte ikiye çıktı. Ciddi biçimde kamunun politikalarına ve açıklamalarına ve verilerine güvensizliğin yükseldiğini gözlüyoruz.

İkincisi salgının bitişine dair tarih beklentisi başlarda altı ayken şimdi yüzde 60 oranında bir yıldan uzun süreceği düşünülüyor. Üçüncü temel değişiklik, kendi hayatında veya ülke hayatında ekonomik kriz beklentisinde gözleniyor. İnsanların dörtte üçe yakını üç ay sonra bugünden de daha ağır koşullar bekler hâle geldi. Şimdi bu beklentilerin bu kadar karamsarlığa dönüşmesi demek, bir tek sonuç üretiyor: büzülme. İnsanların belirsiz bir geleceğe dair kaygıları yükseliyor ve savunma güdüsüyle tespih böceği gibi büzülüyor.

Öte yandan salgın koşulları insanlarda dayanışma duygusu ve ihtiyacını yükseltiyor, bedenine, ailesine, işine, apartmanına, mahallesine, şehrine özen gösterme duygusunu besliyor. Fakat şimdi bu olumlu duyguların yanına "umut" koymak lazım. Çünkü dayanışma bir meşakkati göğüsleme duygusu, paylaşma duygusu üretiyor ama yarına dair umutlu, güvenli bir geleceği inşa etme, kendi hayatın için ya da ortak hayat için ya da ülke hayatı için bir güven duygusu üretme ihtiyacı var. Hatta KONDA'nın 2020 yılında yaptığı 14 ayrı araştırma kutuplaşmanın, negatif kimliklenmenin de yumuşamakta olduğunu gösteriyor. Çünkü salgın ve ekonomik buhran gibi reel sorunlarla baş etmeye uğraşan insanların zihin dünyasında soyut anlatılar, ötekileştirmeler, düşmanlaştırmalar gibi siyasi söylem ve gerilimlere karşı duyarsızlaşıyor. Ya da reel sorunların sıcaklığı siyasetin soğuk söylemlerin etkisini eritip, yok ediyor.

Şekil 2 Ailelerde COVID-19 Hasta Oranında Değişim (Konda Barometresi, Eylül 2020, Tüm Türkiye)

Türkiye'de yerel ve merkezi yönetimler arasında yetki ve sosyal yardım rekabetine tanık olduk. Bu rekabet nasıl okumak gerekir?

Salgın sürecinin önemli deneyimlerinden birisi de yerel yönetimler alanında yaşanıyor. Yerel yönetimlerle merkezi yönetimler arasında sadece Türkiye'de değil, popülist iktidarların olduğu farklı yerlerde de bazı gerilimler yaşanıyor. Özellikle ülkedeki gerilimin nedenleri siyasetin gelecek dinamikleri hakkında da ipuçları veriyor. Birincisi popülist iktidarlar zaten merkeziyetçilik peşinde ve yerel iktidarlar onlara tehdit oluşturuyor, yani en azından gücü ve iktidarı paylaşmak istemiyorlar ve bütün hayatı merkezi bir yerden kendi keyiflerine göre, kendi kimliklerine göre yönetmek istiyorlar.

İkincisi, Türkiye'ye özgü bir durum da var. İktidar, seçmene "Kazanımlarının, muhalefet iktidara gelirse kaybolacağı," mesajını veriyor. Hâlbuki şimdi muhalefetin elindeki yerel yönetimlerde o kazanımların kaybolmadığı ve hatta bazı örneklerde, bazı illerde o kazanımların artarak sürüyor olduğu gibi yeni başarı hikâyeleri, iktidarın elindeki en büyük negatif silahı elinden aldı. Onun için iktidar bunu istemiyor ve yerel yönetimlerin gerçekten sosyal politikaları sürdüremez hâle gelmesini istiyor. Bunu; yasal yollarla, mali politikalarla belediyelerin kaynaklarına müdahâle ederek ve üçüncü olarak İzmir depreminde, yine İzmir'deki orman yangınında ya da salgının başlangıcında İstanbul ve Ankara'da yerel yönetimlerin yapmaya çalıştıklarına müdahalesinde gördüğümüz gibi yeni başarı hikâyeleri üretilmesine de engel olmak istiyor. Bu müdahaleleri toplum onaylamıyor. Dolayısıyla bütün bunlar aslında iktidarın aleyhine çalışıyor.

Genel bir değerlendirme yaparsak Türkiye'de ve dünyada bu değişiklikler nasıl bir bağlama ve dönüşüme oturuyor?

Ben genel olarak bütün bu yaşananları "Bir çağ değişimi" diye okuyorum ve yeni çağın yeni modellemelerini üreteceksek bunun ana unsurlarından bir tanesinin metropoller olacağını düşünüyorum. Çünkü birincisi, sanayi toplumunun ürettiği temsili demokrasi ve ulus devlet kendi krizini yaşıyor. Dolayısıyla bu krizi demokrasiden geriye giderek değil tam tersine demokrasiyi demokratikleştirerek yani temsili demokrasiyi katılımcı demokrasiye çevirerek bu krizi aşabiliriz. Metropollerin kendilerine özgü

birtakım problemlerinin çözümünü katılımcı süreçler geliştirmek için bir fırsat alanı olarak düşünüyorum.

İkincisi, metropol yönetimlerinin geleneksel yerel yönetimden bir farkı var. Neredeyse 20 milyon nüfusa sahip İstanbul'da çöp, su gibi geleneksel kamu altyapı hizmetlerinin yanında kentin ekonomisi, çevre kirliliği veya küresel ağlarla ilişkisine dair hiç düşünülmemiş ya da yetkisi altında tanımlanmamış konularda fırsat alanları olduğunu düşünüyorum. Artık İBB başkanı, İstanbul'daki işsizlik meselesiyle ya da İstanbul'un genel ekonomik kalkınma stratejisi ile de meşgul olmalıdır. Bu sadece Ankara'daki iktidara bırakılacak büyüklüğün ötesinde bir mesele ve ihtiyaç artık.

Üçüncüsü, ülke ölçeğinden, ulusal ölçekten bakıldığında hâlâ sanayi toplumunun ilçesi, kasabaları var. Ancak, bilgi toplumunun metropolü dediğimiz karmaşıklığı, ulusal ölçekteki tek tip standart politikalarla yönetmek mümkün değil. İstanbul'un ne ulaşım, çöp ya da çevre problemlerinin, diğer kentlerin politikalarıyla çözülmesi ya da aynı İller Bankası politikaları, aynı Devlet Planlama teşvik tedbirleriyle yönetilmesi artık doğru ya da mümkün değil. Dolayısıyla bu özgünlük ve farklılığı bir laboratuvar fırsatı olarak görüyorum. Yerel yönetimlerin önünde kentin aktörlerinin yer alacağı katılımcı süreçlerle bir kent mutabakatı üretme ve bunu çoğaltma fırsatı duruyor.

İstanbul'un ne ulaşım, çöp ya da çevre problemlerinin, diğer kentlerin politikalarıyla çözülmesi ya da aynı İller Bankası politikaları, aynı Devlet Planlama teşvik tedbirleriyle yönetilmesi artık doğru ya da mümkün değil. Dolayısıyla bu özgünlük ve farklılığı bir laboratuvar fırsatı olarak görüyorum.

Türkiye'nin kadim problemlerinden biri olan kutuplaşmaları, kimliklere sıkışmaları gidermek sadece Ankara'nın değil İBB'nin ya da İstanbul'un yerel bürokrasisinin sorumluluğu olmalıdır. Yerel yönetimler buna izin vermeyen yasal kısıtlara dair yeni modeller aramalı ve merkezi hükümeti değişime zorlamalıdır. Yeniye dair bu arayış da yeni aktörleri hayata dâhil etmeyi, katılımcı süreçleri çoğaltmayı, akademik dünya ile yeni bir ilişki kurmaya dair bir zorunluluk ve kaçınılmazlık üretiyor.

"Yeni"ye dair önemli değişimlerin ipuçlarını, metropollerdeki bu arayışlardan bulacağımız gibi bir umudu taşıyorum. Metropollerin yerel yöneticileri geleneksel rolün dışında düşünen, vizyonları da böyle olan siyasetçiler olmalılar. Yani hedefleri kendi partileri içindeki siyasi kariyerlerinin ne olacağı değil, küresel ölçekte metropol yönetimi denen yeni tartışma alanındaki entelektüel ve siyasi ağırlıklarının ne olacağı gibi bir başka ufka göz dikmeliler diye düşünüyor ve öneriyorum. Yerel siyasetçiler ulusal ölçekte siyasal rollere, kıdemlere, makamlara ulaşabilirler elbette ama asıl hikâye insanlığın ve Türkiye'nin ihtiyacı olan şey, küresel ölçekteki etkinlikleri ve yeni arayışa ne kadar öncülük ettikleri, kapı açıcı olduklarının daha önemli olduğunu düşünüyorum.

Fotoğraf IV. andromeda / Shutterstock.com

Pandemide Ekonomik Kriz ve İstanbul

Pandeminin Türkiye'ye ve İstanbul'a toplumsal ve ekonomik etkileri olduğu aşikâr. Bilanço çıkarmak ve uzun dönemli etkilerini öngörebilmek için önce güncel ekonomik verileri okumak ve anlamak elzem. Yayınlanan istatistikler, salgınla mücadele eden İstanbul'daki ekonomik daralmanın ve kent sakinleri arasında artan yoksulluğun boyutlarını görebilmek için henüz sınırlı bir imkân sunuyor. İçinden geçtiğimiz dönemin kaydını tutmak ve bulanık resmi netleştirmek gerekiyor.

Mustafa Sönmez *

* İktisatçı, Yazar

Türkiye ekonomisi, özellikle 2018 ortasında yoğunlaşan daralma/küçülme süreci ile 2019 boyunca da didişirken, yaşadığı krize bir de 2020'de pandeminin ağır şartları eklendi. 2020 Mart ayı ile birlikte, tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de pandeminin sert şartları yaşandı. AKP iktidarı, hem pandemi öncesi hem pandemi sonrası, devletin mali kaynaklarını azami ölçüde kullanarak dümen tutmaya, ekonomiyi dibe vurmaktan sakınmaya çabaladı ama pek de başarılı olduğu söylenemez.

2018 ortalarında ağırlaşmaya başlayan geçim ve iş-aş sorunları, pandemi ile derinleşti. Devletin sosyal yardımlarının yetersizliği, özellikle yoksullaşmayı derinleştirdi. AKP rejiminin, krizi yumuşatmak için kullandığı düşük TL faizi ve döviz fiyatlarını bastırma araçları ise kısa sürede başarısız olup Ağustos 2020 başı itibarıyla Türkiye'yi yeni bir döviz krizine, ardından "soğuma-küçülme" konjonktürüne soktu.

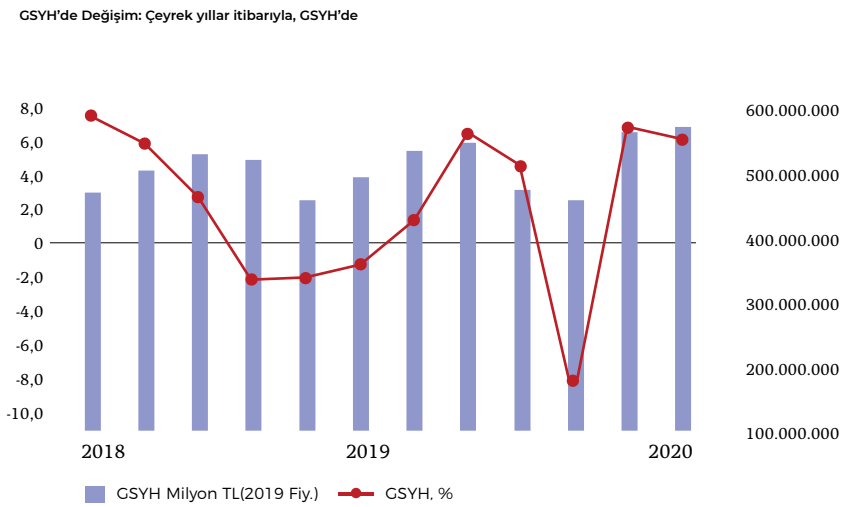
Türkiye ekonomisinin merkezini oluşturan ve -2018 yılı itibarıyla- ülke gayrisafi yurt içi hasılasının (GSYH) yüzde 31'inin üretildiği İstanbul, resmi göstergeler henüz yayınlanmamış olsa da, öncü göstergelerin ortaya koyduğu kadarıyla, kriz sürecinden, Türkiye'nin geri kalan bölgelerine göre daha olumsuz etkilenmiş görünüyor.[1] Özellikle pandemide hizmet sektörünün daha olumsuz etkilenmesi, sektörün daha çok yoğunlaştığı İstanbul'u sert biçimde etkiledi. Hükümetin sosyal yardım programlarının zayıflığından İstanbul'un özellikle orta ve alt sınıfları farklı derecelerde de olsa olumsuz etkilendiler.

Küçülme Yılları: 2018-2020

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne geçilen 2018 Haziran'ı sonrası, özellikle dış finans kaynaklarına güven vermeyen iktidar, ABD ile yine 2018 ortalarında yaşadığı gerilimin getirdiği döviz türbülansı ile 2019 sonlarına kadar uzanıp 2020'ye de taşınan bir kriz geçirdi. Pandemi de tüm dünyaya daralma, kriz yaşattı. Ancak Türkiye zaten bir kriz sürecinden geçerken pandemiye yakalandı.[2] Bu farkı belirtmek gerekir. Türkiye'yi uzun bir daralma dönemine sokan yapısal sorununu anımsatmak da yerinde olacaktır.

Türkiye ekonomisi büyük ölçüde dış kaynaklara bağlı büyüyor. Yani kendi iç tasarrufları, büyümesine yetmiyor; dış kaynak için, doğrudan dış yatırımları çekmeye, borsa üstünden dış kaynak bulmaya, kredi kullanmaya çalışıyor. Özellikle 2001 krizinden sonra dönemin ekonomiden sorumlu Başbakan Yardımcısı Kemal Derviş ve Uluslararası Para Fonu (IMF) iş birliğinde ekonominin bir anlamda rektifiye edilmesini AKP bir avantaj olarak önünde buldu. Özellikle ilk 10 yılında Türkiye'ye yabancı kaynak akışının imkânlarını kullandı. Kaynak girişine dünya konjonktürü de müsaitti. Bu dönemde yıllık ortalama 50 milyar doları bulan dış para girişi gerçekleşti.[3] Dış kaynakta yüksek giriş, döviz fiyatlarını da düşürdü. Bununla ithalat yapmak, bu ithalat ile üretim yapmak, büyümek, istihdamı artırmak için imkânlar arttı.

AKP, özellikle dışarıdan büyük meblağlarda giriş yapan bu dış kaynak ile ekonomide hem iç talebe dönük istikrarlı bir büyüme gerçekleştirdi, hem de bu büyüme üstünden kendi siyasi hedeflerine ulaşma imkânı buldu. Yani "Çalışkan,

Şekil 1 2018-2020 Arası Çeyrek Yıllar İtibarıyla (Yüzde) GSYH Değişim. [TÜİK veri tabanından hesaplandı: https://tuikweb.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?alt_id=1090]

istikrarlı büyüyen bir yönetim" imajını inşa ederek seçmen kitlesini de yüzde 30'lardan yüzde 40'lara, yüzde 50'lerin eşiğine kadar getirdi.[4] Yani bu ekonomik sürecin bir de siyasi sonuçları oldu.

Bu "Dolce Vita dönemi" 2008-2009'a kadar aksaksız sürdü. Türkiye o arada küresel krizde sendeledi ama çabuk toparlandı. Bu krizde, yangını söndürmek üzere dünyada likidite bollaşınca, 2010-2012'de, Türkiye'ye yine yoğun yabancı kaynak girişi oldu. Ama 2013'ten itibaren şemsiye ters dönmeye başladı ve dünyada likiditeyi toparlamak üzere ABD Merkez Bankası Fed öncülüğünde, dış kaynağın faizi artırılmaya başlandı. Türkiye kapitalizmi dışarıdan yaptığı borçlanmaları hep içeride -özellikle konut ve inşaatta– iç talebe dönük kullandığı için, bunu ihracata dönük bir sanayi ve diğer aktivitelerde çok fazla kullanmadığı için, vermekte olduğu kronik cari açığı finanse etmekte artık zorlanmaya başladı.[5]

Dış kaynak akışı yavaşlayınca, hatta zaman zaman geri gitmeye başlayınca, ithalattan, borç yükümlülüklerinden ve içeriden döviz tasarruf etmek isteyen yurttaştan gelen üçlü talep basıncının altında döviz fiyatlarını kontrol etmek zorlaştı. Merkez Bankası döviz talebine karşılık veremeyince, döviz fiyatları hızla arttı.

Türkiye, bu sıkışmayı 2018'de ciddi olarak yaşadı. Bunda tabii, yetkileri "tek adam"da toplayan, yasamayı işlevsizleştirip yargıyı iyice yürütme gücüne tabi kılan "Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi"ne geçişin de etkisi oldu. Yabancılar bu sistemin, "Merkez Bankası bağımsızlığı"nı tanımayan, kayırmacı, hukuksuzluğa, keyfiliğe, liyakatsizliğe açık yanlarını görerek Türkiye'den uzak durdular.[6]

Türkiye kapitalizmi dışarıdan yaptığı borçlanmaları hep içeride -özellikle konut ve inşaatta– iç talebe dönük kullandığı için, bunu ihracata dönük bir sanayi ve diğer aktivitelerde çok fazla kullanmadığı için, vermekte olduğu kronik cari açığı finanse etmekte artık zorlanmaya başladı..

Bu uzak duruş ve konjonktürel olarak 2018 Temmuz'unda ABD ile yaşanan Rahip Brunson gerilimi, döviz fiyatlarını tırmandırdı. Dolayısıyla burada başlayan döviz türbülansının önü ancak Türk Lirası faizlerinin 6,5 puan yükseltilmesi ile kesilmeye çalışıldı. Ama bu faiz artışı ile ekonomi soğudu, küçüldü. 2018 büyümesi yüzde 2,6'da, potansiyelinin bir hayli altında kaldı. Bu durum 2019 ilk yarısında da sürdü.[7]

AKP rejimi, küçülen ekonomi konjonktürü ile 2019 yerel seçimlerine girince, bunun büyükşehirlerde, hele İstanbul'da yerel iktidarı kaybetmek gibi ağır bir bedeli olduğunu gördü[8] ve 2019 ortalarından itibaren Merkez Bankası yönetimini değiştirip kontrol altına alarak, düşük faiz oranı dikte ederek büyüme ivmesi yakalamayı hedefledi. Kredi kullanımı kolaylaştırıldı ve bununla beraber dövizi basınç altına alacak yollarla tüketim kamçılandı. GSYH, 2019 üçüncü çeyrekte yüzde 1, dördüncü çeyrekte yüzde 6 arttı. Bu sayede 2019 daralması, yüzde 0,9'da tutuldu.[9] Aynı canlanma temposu ve yaklaşım, 2020'nin Ocak ve Şubat aylarına da taşındı. Ne var ki, bu suni teneffüsle canlanma, beraberinde enflasyon ve cari açık gibi yan etkiler yaratmaya başlamış ve nereye seyredeceği merak edilirken tüm dünyayı saran COVID-19 salgınıyla son buldu. Küresel ekonomi ile birlikte, Türkiye ekonomisi de derin bir sarsıntı yaşadı.

Çok sert daralmalar yaşanan Mart-Mayıs arası 3 ayın ardından Haziran'da, büyük sağlık risklerine rağmen, ekonomi açıldı. Özetle, Ocak ve Şubat aylarındaki canlı iktisadi faaliyet, Mart'ta salgınla beraber yavaşladı, Nisan'da dip yaptı, Mayıs'ta dipten dönüş başladı, Haziran ile birlikte ısınma hız kazandı. Nisan-Haziran dönemini içeren 2. çeyrekte, GSYH, yüzde 10'a yakın küçüldü. Sanayideki küçülme yüzde 16,5'u buldu; özellikle de pandemide kapanan hizmet sektöründe faal iş yerlerinin katma değer düşüşü ile hizmetler sektörü yüzde 25 küçüldü.[10]

Faiz indirimi ve kredi pompalamasıyla ekonomi Temmuz'dan itibaren önemli bir canlanma gösterdi. Tüketici kredilerinin cazibesiyle başta konut ve dayanıklı mal satışlarında önemli artışlar yaşandı. Harcamaların hızlanmasıyla yılın 3. çeyreğini oluşturan Temmuz-Eylül döneminde ekonomi yüzde 6,7 büyüme gösterdi. Yıllık kredi artışının yüzde 40 gibi devasa bir boyuta ulaşmasının etkisi, son çeyrekte de sürdü ve GSYH, son çeyrekte de tahminen yüzde 6 dolayında arttı. Yılın ikinci yarısındaki kredi itişli bu büyümesinin etkisiyle, yılın tamamında büyümenin yüzde 1,8'i bulduğu tahmin ediliyor.

İstanbul'a Yansımalar

Türkiye GSYH'deki payı yüzde 31 dolayında olan ekonominin merkezi İstanbul, 2018-2020 daralma-küçülme

konjonktüründen Türkiye'nin diğer bölgelerine göre daha olumsuz etkilendi. 2018 büyümesi İstanbul'da yüzde 2,2'ye inerken 2019'da da tahminen yüzde 0,6'ya düştü. Pandeminin yaşandığı 2020'de, beklenen yüzde 1-2 ekonomik büyümenin İstanbul'a daha az yansıdığı ve 2020'de İstanbul'da büyümenin yüzde 1'de kaldığı tahmin ediliyor. Böylece İstanbul'un son 3 yılda çok düşük büyüme oranlarında kaldığı söylenebilir.

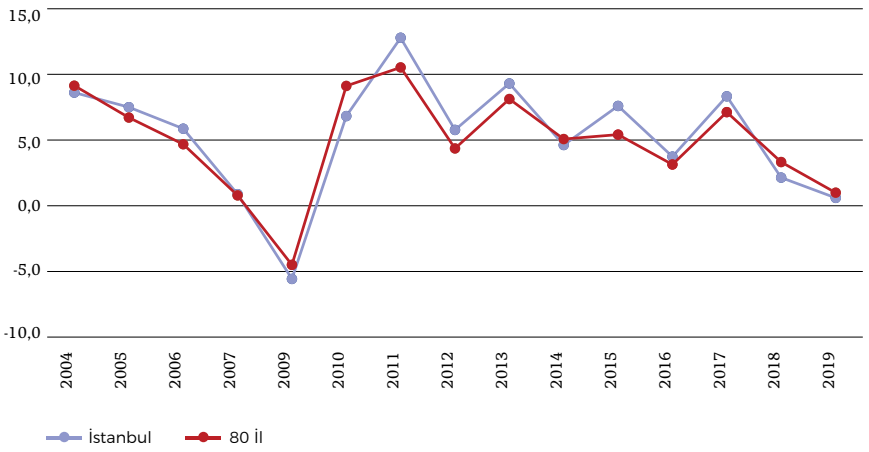
İstanbul'un ortalama kişi başına geliri, Türkiye ortalamasından yüzde 65 daha fazla. Ne var ki, 2013'ten bu yana İstanbul'un kişi başına geliri artmıyor, tersine düşüyor. İstanbul'un 2019'daki kişi başına geliri, 2009 küresel krizi sırasında yaşanan düzeye indi. 2020'de ise tahminen İstanbul kişi başına geliri 15 bin doların da altına inmiş olacak.

Pandeminin de sert biçimde etkilediği İstanbul'da kişi başına gelirin düzenli olarak düşüşünde, 2013 sonrası işgücünün artışına karşılık, İstanbul ekonomisinde iş bulma imkânlarının daralması ve işsizliğin Türkiye ortalamalarının üstüne çıkması etkili oldu.

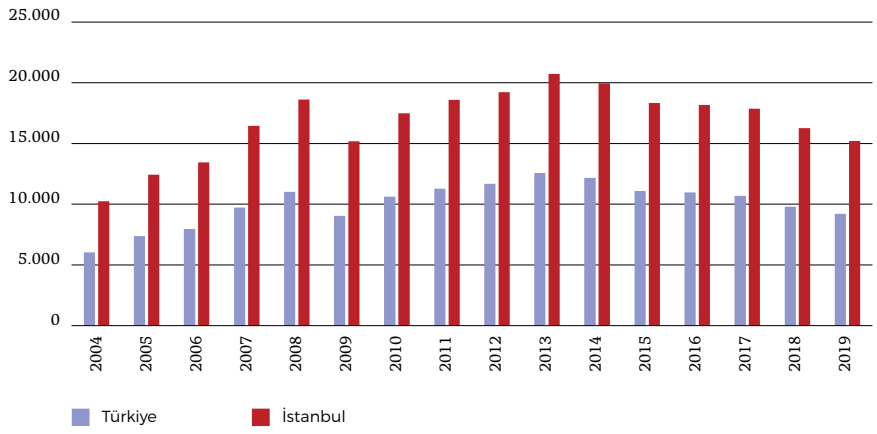
Dar anlamda işsizlik oranı, Türkiye genelinde 2019'da yüzde 13,9'a ulaşırken İstanbul'da yüzde 14,9'u buldu. 2019 için 4 milyon 469 olarak belirlenen "iş arayan işsizler"in yüzde 22,6'sını oluşturan 1 milyon 10 bini İstanbul'daydı. Ancak, gerçek işsizlik için "iş aramaktan umudunu kaybetmiş, işe hazır ama iş aramayan" kesimleri de eklemek gerekiyor. "Geniş tanımlı işsizlik" yaklaşımı, özellikle, iş bulma ümidinin iyice azaldığı ve pandemi korkusunun ön plana çıktığı zaman diliminde daha çok önem kazandı.[11]

Pandeminin yükseldiği Nisan-Haziran döneminde, yani 2020 ikinci çeyreğinde Türkiye ekonomisi yüzde 10'a yakın GSYH gerilemesi yaşadı. İstanbul özelinde bu daralmanın boyutu henüz açıklanmadı. Ancak, önceki kriz yılı 2009'da, Türkiye genelinin 1 puan üstünde bir daralma deneyimleyen İstanbul'un, Türkiye genelinin yaşadığından daha derin küçüldüğü söylenebilir.[12]

Pandemi, Türkiye genelinde ikinci çeyrekte hizmet sektöründe yüzde 25 daralmaya yol açtı. İstanbul'un hizmet sektörü, Türkiye hizmet sektörü katma değerinde yüzde 34 paya sahip.[13]

Şekil 2 2005-2009 arası İstanbul ve Öteki İller Grubunun (Yüzde) Büyüme Hızları.
[TÜİK veri tabanından hesaplandı.]

Şekil 3 Kişi Başına Gelirde Türkiye ve İstanbul (ABD Doları cinsinden).
[TÜİK veri tabanından hesaplandı.]

	2014	2015	2016	2017	2018	2019
15+yaş nüfus	56.986	57.854	58.720	59.8994	60.654	61.469
İst. %	19,03	19,04	19,04	19,01	19,04	19,2
TR İşgücü	28.786	29.678	30.535	31.643	32.274	32.549
İst. %	20,1	20,5	21,0	20,8	20,9	20,9
TR İstihdam	25.933	26.621	27.205	28.189	28.738	28.080
İst. %	19,7	19,9	20,4	20,1	20,5	20,6
TR İşsiz	2.853	3.057	3.330	3.454	3.537	4.469
İst. %	24,1	25,7	26,1	26,5	23,7	22,6
TR İşsizlik O. %	9,9	10,3	10,9	10,9	11,0	13,7
İst. İşsizlik O. %	11,9	12,9	13,5	13,9	12,5	14,9
İş Gücüne Dâhil Olmayan	28.200	28.176	28.185	28.251	28.380	28.920
İst. %	18,4	18,1	17,7	17,3	17,6	17,4

Tablo 1 Bin kişide (Yüzde) İşgücü-İstihdam ve İşsizlikte Türkiye ve İstanbul Karşılaştırması.
[TÜİK veri tabanından hesaplandı.]

Suni teneffüsle canlanma, beraberinde enflasyon ve cari açık gibi yan etkiler yaratmaya başlamış ve nereye seyredeceği merak edilirken tüm dünyayı saran COVID-19 salgınıyla son buldu. Küresel ekonomi ile birlikte, Türkiye ekonomisi de derin bir sarsıntı yaşadı.

Dolayısıyla, İçişleri Bakanlığı genelgeleri ile yaklaşık 3 ayı bulan hizmet iş yeri kapanmaları, İstanbul'un havacılık, konaklama, ticaret, kültür endüstrileri, yeme-içme alt sektörlerinde de önemli daralmaları getirdi. Hizmet sektörü yanında 2015'ten beri durgun seyreden inşaat ve pandemide azalan iç ve dış talebin daralttığı imalat sanayisi alt dallarında önemli gerilemeler yaşandı. Konfeksiyon üretiminin merkezi olan İstanbul'un, pandemi döneminde giyim harcamalarındaki sert azalıştan, önemli zararlar gördüğü söylenebilir.

Sonuç

Nasıl ve ne zaman sonlanacağı bilinmeyen COVID-19 pandemisi tüm dünyaya derin bir ekonomik kriz yaşatırken Türkiye, 2018 ortalarından beri yaşamakta olduğu bir kriz sürecinde pandemiye yakalandı. Pandemi ve yaşanan darboğazlar, iktidarın çözüm yollarını daha da daralttı. Dünyanın çoğu ülkesinde, genişletilmiş para ve maliye politikaları ile pandemi mağdurlarına daha çok sosyal yardımla el uzatırken Türkiye'de tüketilmiş Hazine kaynakları ve yaşanan sert türbülans nedeniyle yeterli sosyal destek uygulanamadı.[14] Bu kriz sürecinin merkezinde yer alan İstanbul ekonomisi, hem gelir hem istihdam kayıpları ile önemli zararlar gördü. Kişi başına gelirin 7 yıldır gerilediği, işsizliğin Türkiye ortalamalarının üstünde seyrettiği İstanbul, pandemiden özellikle hizmet alt sektörlerinin kapanma ve daralmasıyla ağır hasar gördü. Bunun yanında inşaat ve imalat sanayilerinde de ağır kayıplar yaşandı.

Pandemi yönetiminde de yaşanan başarısızlık, krizin ömrünü uzatacağa benziyor. Genelde Türkiye'yi yönetmede içeriye ve dışarıya güven vermeyen Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi, sorunun çözümü önündeki en temel engel olarak duruyor. Özellikle ihtiyaç duyulan dış kaynağın geri çekilişinde de bu sistemin yarattığı güvensizlik önemli bir yer tutuyor ve süreçten tüm Türkiye gibi, ekonominin merkezi İstanbul, büyük zarar görüyor. Pandeminin hasarlarının azaltılması da ekonomide yaşanan tıkanıklıktan kurtulmak da alınacak ekonomik önlemlerden çok, güçlü bir parlamenter sisteme dönüşe, yargı bağımsızlığının tesisine, kısaca içeri ve dışarıya güven verecek bir siyasi dönüşüme bağlı gibi görünüyor.

Notlar:

1 TÜİK Bülten 20 Aralık 2019: https://tuikweb.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=30889

2 Sönmez, M. (2020, Şubat 13). Dövizde yeniden tırmanma korkusu. Al-Monitor: https://www.al-monitor.com/pulse/tr/contents/articles/originals/2020/02/turkey-fresh-currency-fears-loom-over-turkish-economy.html adresinden alındı.

3 Sönmez, M. (2019). Ücretler,Gelir Dağılımı ve 2018 Kırılımı. S. Ayata içinde, Türkiye'de Yoksulluk ve Eşitsizlik. Ankara: SODAR.

4 http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1061

5 Sönmez, M. (2015). Ak Faşizmin İnşaat İskelesi. İstanbul: Notabene.

6 Sönmez, M. (2020, Temmuz 10). Yabancılar uzaklaşıyor, Saray yalnızlaşıyor. Al-Monitor: https://www.al-monitor.com/pulse/tr/contents/articles/originals/2020/07/turkey-foreign-investors-flee-ankaras-isolation-grows.html adresinden alındı.

7 Sönmez, M. (2020, Mayıs). Pandemi Sürüyor, Kriz Büyüyor. TMMOB MMO Sanayinin Sorunları ve Analizleri Bülteni

8 a.g.e.

9 TÜİK Bülteni 28 Şubat 2020: https://tuikweb.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=33603

10 TÜİK Bülteni 31 Ağustos 2020: https://tuikweb.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=33605

11 DİSK-AR. (2020). İşsizlik ve İstihdamın Görünümü Raporu. İstanbul: DİSK.

12 TUİK, İl Bazında Gayrisafi Yurtiçi Hasıla, 2004-2014: https://tuikweb.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=24920

13 TÜİK Bülteni 20 Aralık 2019: https://tuikweb.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=30889

14 Selçuk, Z. Z. (2020, Eylül 7). Twitter: https://twitter.com/ZehraZumrutS/status/1303019352703348737 adresinden alındı.

Ücretliler, İşsizler ve Hizmet Sektörü Kenti İstanbul,

İşgücü Piyasası Salgına Nasıl Yakalandı?

İstanbul'da salgının çalışan kesimlere etkisini haritalayabilmek için 2019 istatistikleri üzerinden salgın öncesi şehrin ekonomik ve çalışma yaşamı kompozisyonunu ortaya sermek, 10 Mart 2020'den itibaren koşulları adım adım değişen şehrin salgına nasıl girdiğini, salgının zaten kötü durumda olan istihdam meselesini nasıl daha da adaletsiz hâle soktuğunu anlamımızı sağlayacak.

Aziz Çelik [·]

[·] Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü

İstanbul tek başına ülke nüfusunun ve çalışma çağındaki nüfusun (15+) yüzde 19'unu ve ülkedeki toplam işgücünün ve istihdamın yüzde 21'ını barındırıyor. İstanbul bu haliyle Türkiye işgücü piyasaları açısından büyük bir yekûnu ve temel eğilimleri temsil etmekte. Bu çalışmada İstanbul işgücü piyasalarının temel özellikleri işgücü, istihdam, işsizlik, sektörel ve işteki durum ile cinsiyet açısından Türkiye geneli ile karşılaştırılıp temel eğilimlere kısaca dikkat çekilmektedir.

Türkiye'de işgücü piyasalarına ilişkin ayrıntılı ve düzenli verileri Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) derleyip yayımlıyor. TÜİK Hane Halkı İşgücü Araştırması işgücü (HİA) piyasalarına ilişkin en kapsamlı veri seti.[1] TÜİK'in işgücü piyasalarına ilişkin verileri oldukça kapsamlı olmasına karşın özellikle sınırlı bir işsizlik hesaplaması var. Literatürde dar tanımlı/standart veya açık işsizlik olarak ifade edilen bu hesaplama yöntemi işgücü piyasalarının farklı yönlerini yansıtmadığı ve işsizliğin gerçek boyutlarını ortaya koymadığı için eleştiriliyor ve alternatif işsizlik oranları hesaplanıyor.[2] TÜİK referans dönemi içinde istihdam halinde olmayan kişilerden iş aramak için son 4 hafta içinde iş arama kanallarından en az birini kullanmış ve 2 hafta içinde işbaşı yapabilecek durumda olanları işsiz olarak kabul ediyor.[3] Dolayısıyla iş aramayıp çalışmaya hazır olanlar, eksik istihdam edilenler ve mevsimlik çalışanlar bu hesaba dâhil değil.[4]

Bu çalışmadaki veriler TÜİK İBBS Düzey-1 2019 yıllık sonuçlarına dayalı. Ancak TÜİK'in Türkiye geneli işgücü piyasalarına ilişkin verilerinde yer alan detayların il ve bölge verilerinde yer almaması nedeniyle il düzeyindeki analizler bazı kısıtlar taşıyor.[5] İBBS verileri yıllık yayımlandığı için COVID-19 salgınının İstanbul işgücü piyasalarına yansımalarını TÜİK verilerinde henüz göremiyoruz. COVID-19 salgını istihdam ve işsizlik üzerinde çok ciddi etkiler yarattı. Bir yandan devasa bir iş kaybı yaşandı ve işsizlik arttı, öte yandan çalışma süresi ve biçiminde önemli değişiklikler yaşandı. Çalışma süreleri düşerken, işbaşında olmayanların sayısı dramatik biçimde arttı. TÜİK HİA sonuçlarında salgının etkilerini yansıtacak bir revizyona gitmedi ve standart dar tanımlı işsizlik hesaplamasına devam etti.[6]

İstanbul'un İşgücü, İstihdamı ve İşsizliği

Türkiye'nin en büyük metropolü olarak İstanbul, işgücü piyasası açısından da yaşamsal öneme sahip. 2019 itibarıyla İstanbul 15 milyon 519 bin kişilik nüfusu ile Türkiye nüfusunun yüzde 18,6'sını barındırıyor. İstanbul'un çalışma çağı (15+ yaş) nüfusu ise 11 milyon 812 bin. İstanbul'un Türkiye'nin kurumsal olmayan 15+ yaş nüfusu içindeki payı yüzde 19,2. Türkiye çapında çalışma çağındaki her beş kişiden biri İstanbul'da yaşıyor. İşgücü ve istihdam söz konusu olduğunda İstanbul'un Türkiye içindeki payı artıyor. İstanbul toplam işgücünün ve istihdamın yaklaşık yüzde 21'ine sahip. İstanbul'un işgücüne katılma oranı (İKO) beklendiği gibi Türkiye ortalamasının oldukça üzerinde. 2019 yılında Türkiye genelinde İKO oranı yüzde 53 iken, İstanbul'da ise 4,5 puan fazlasıyla yüzde 57,5. İstanbul İKO'nun en yüksek olduğu bölge. İstihdam oranı ise Türkiye çapında 45,7 iken İstanbul'da 48,9.

Fotoğraf savas_bozkaya / Shutterstock.com

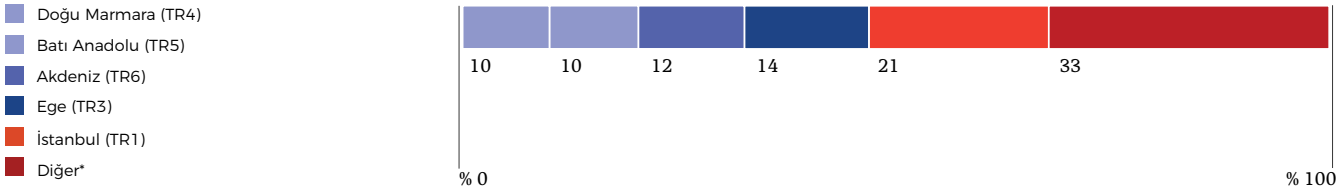
İşsizlerin Yüzde 23'ü İstanbul'da

Bu durum İstanbul'da işsizlik oranlarının Türkiye ortalamasının üzerine çıkmasına yol açıyor. Resmi/dar tanımlı işsizlik söz konusu olduğunda İstanbul'un payının daha da arttığı görülüyor. Ülkedeki işsizlerin yaklaşık yüzde 23'ü İstanbul'da bulunmakta. İstanbul 2019'da yüzde 14,9 ile Türkiye ortalaması olan yüzde 13,7'nin oldukça üzerinde bir işsizlik oranına sahip. İstanbul bu işsizlik oranı ile Ortadoğu Anadolu ile Güneydoğu Anadolu dışındaki on bölge içinde en yüksek işsizlik oranına sahip. İstanbul'un işsizliği uzun bir süredir Türkiye işsizliğinin üzerinde seyrediyor. İstanbul'da işsizlik oranını, işgücü piyasalarına katılımın daha yüksek olması ancak buna karşın yeterince istihdam olmaması yükseltiyor. Öte yandan işsizlik verilerinin dar tanımlı olduğunun altını çizmek lazım. Örneğin Temmuz 2020 itibarıyla dar tanımlı işsizlik yüzde 13,4 olarak açıklanırken geniş tanımlı işsizlik yüzde 27,3 olarak hesaplanmıştır.[7] Benzer bir eğilimin İstanbul için de söz konusu olduğu sır değil.

İstanbul'un işsizliği uzun bir süredir Türkiye işsizliğinin üzerinde seyrediyor. İstanbul'da işsizlik oranını, işgücü piyasalarına katılımın daha yüksek olması ancak buna karşın yeterince istihdam olmaması yükseltiyor.

Öte yandan bu verilerin tarım sektörünü içermesi nedeniyle İstanbul'un farkını ve yerini tam olarak yansıtmadığının altını çizmek lazım. Bu nedenle İstanbul'un işgücü göstergelerinin tarım dışı işgücü göstergeleri ile karşılaştırılması daha anlamlı olacaktır. Çünkü İstanbul'da tarımsal istihdam yüzde 1,2 ile neredeyse yok mertebesinde. Buna paralel olarak ücretsiz aile işsizliği Türkiye çapında yüzde 10,5 iken İstanbul'da yüzde 1,5 düzeyinde. Bu durum İKO, istihdam ve işsizlik oranlarını karşılaştırmayı zorlaştırır. Örneğin 2019 yılında Türkiye genelinde tarım dışı işsizlik oranı yüzde 16. İstanbul'da tarımsal istihdamın son derece sınırlı olduğu dikkate alındığında İstanbul'da dar tanımlı işsizliğin Türkiye genelindeki tarım dışı işsizlikten az da olsa düşük olduğunu söylemek de mümkün.

İstanbul'un işgücü göstergeleri cinsiyet bazında önemli farklılıklar gösterir. Türkiye çapında erkeklerin İKO yüzde 72 iken, bu oran İstanbul'da yüzde 77,1'e yükseliyor. İstanbul erkeklerin işgücüne katılım oranının en yüksek olduğu bölge. İKO'ya paralel bir şekilde İstanbul'da erkeklerin istihdam oranının da yüzde 67,1 ile Türkiye ortalaması olan yüzde 63,1'in oldukça üzerinde olduğu görülüyor. Kadınların İKO İstanbul'da yüzde 37,6 ile Türkiye ortalaması olan yüzde 34,4'ün üzerinde. İstanbul'da kadınların istihdama katılma oranı ise yüzde 30,5 ile yüzde 28,7 olan Türkiye ortalamasının biraz üzerinde. İstanbul'da kadın işsizliği 2019 yılında yüzde

* İstihdamdaki payı %10'un altındaki bölgeler [Güneydoğu Anadolu (TRC), Batı Karadeniz (TR8), Batı Marmara (TR2), Orta Anadolu (TR7), Orta Anadolu (TRB), Doğu Karadeniz (TR9), Kuzeydoğu Anadolu (TRA)]

Şekil 1 2019 yılında Türkiye Bölgelerinde (İBBS-1) İstihdamın Dağılımı.
[TÜİK (2019), Hane Halkı İşgücü Araştırması Bölgesel Sonuçları İBBS-1, Mart 2020.]

18,9 ile yüzde 16,5 olan Türkiye ortalamasının oldukça üzerinde. İstanbul'da kadın istihdamı ezici biçimde ücretli çalışanlardan oluşuyor. Bu açıdan İstanbul'da kadın istihdamının yapısı gelişmiş piyasa ekonomilerindekine benzemekle birlikte işgücüne katılma oranı hâlâ çok düşük.[8]

Bir Hizmet Sektörü Kenti Olarak İstanbul

İstanbul işgücünün sektörel dağılımı açısından Türkiye ile büyük farklılıklar gösteriyor. Türkiye çapında tarımsal istihdam yüzde 18,2 iken, İstanbul'da bu oran yüzde 1,2'ye düşmekte. Buna karşılık Türkiye çapında sanayi istihdamı yüzde 25,3 iken İstanbul'da bu oran yüzde 31,8. Doğu Marmara'da ise yüzde 37,5. İstanbul hizmet sektörü istihdamı açısından ise ilk sırada. İstanbul yüzde 67 oranındaki hizmet istihdamı ile yüzde 56,5 oranındaki Türkiye ortalamasının oldukça üzerinde. İstanbul giderek artan biçimde bir hizmet sektörü şehri oluyor. Çok değil 2014 yılında İstanbul'da sanayi istihdamı yüzde 36,7 ve hizmet istihdamı yüzde 62,8 idi. 6 yıl gibi kısa bir sürede dahi hizmetler sektöründe önemli bir artış olduğu görülüyor. İstihdamın sektörel dağılımına cinsiyet temelinde baktığımızda ise İstanbul'da erkeklerin sanayi istihdamı içinde oranı yüzde 35,1 iken, kadınların 24,6. Hizmet sektöründe erkeklerin istihdamı yüzde 63,7 iken kadınlarda bu oran yüzde 74,2'ye yükseliyor. Bu oran Türkiye genelindeki yüzde 59'luk hizmet sektörü kadın istihdamının oldukça üzerinde. İstanbul'da çalışan her dört kadından üçü hizmet sektöründe. Bu durum İstanbul hizmet sektöründe önemli bir kadın istihdamı artışı (feminizasyon) eğilimi gösteriyor.

Türkiye'de sendikacılığın beşiği olan ve uzun yıllar sendikal hareketin kalbi olan İstanbul'da ücretli çalışma artarken sendikalaşmanın düşüşü ayrıca değerlendirilmesi gereken bir eğilim.

Bir Ücretliler Kenti Olarak İstanbul

İstihdama işteki durum (sınıfsal bileşim) açısından bakıldığında İstanbul'un açık ara bir ücretli (işçi) kenti olduğu görülüyor. Türkiye çapında ücretle ve maaşla çalışanların toplam istihdam içindeki oranı yüzde 68,4 iken, İstanbul'da bu oran yüzde 81'e yükseliyor. İşveren ve kendi hesabına çalışanların oranı Türkiye çapında yüzde 21,2 iken İstanbul'da yüzde 17,4'e düştüğü görülüyor. Asıl büyük fark ücretsiz aile işçiliği açısından yaşanıyor. Türkiye çapında ücretsiz aile işçiliği yüzde 10,3 oranında iken bu oran İstanbul'da yüzde 1,5. Ücret ve maaşla çalışan her dört kişiden biri (yüzde 25'i) İstanbul'da yaşıyor. Bu durum İstanbul'da bağımlı çalışmanın ve işçileşmenin oldukça yüksek olduğunu ortaya koyuyor.

Ücretli ve maaşlı çalışan kadınların oranı Türkiye çapında erkeklere göre daha düşük. Türkiye çapında erkeklerin yüzde 69,3'ü ücretli ve maaşlı çalışırken kadınlarda bu oran yüzde 66,6. Ancak İstanbul söz konusu olduğunda durum değişiyor. İstanbul'da erkeklerin yüzde 78,8'i ücret ve maaşlı çalışırken, kadınlarda bu oran 86,4'e yükseliyor. Türkiye çapında kadınların ücretsiz aile işçisi olarak istihdamı yüzde 22,9 iken bu oran İstanbul'da yüzde 2,7'ye geriliyor. İstanbul bir ücretli kenti ancak daha çok kadın ücretliler kentidir.

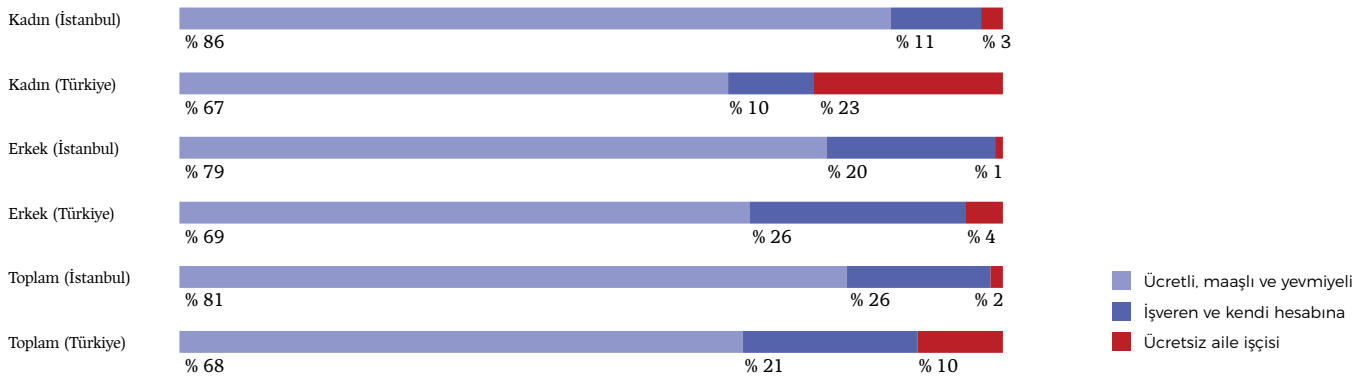
Sendikasız Bir Kent Olarak İstanbul

İstanbul bir ücretliler kenti olmasına rağmen sendikal örgütlülüğün en düşük olduğu iller arasında yer alıyor. 2019 verilerine göre il bazında sendikalaşma oranları yüzde 5,7 ile yüzde 26,2 arasında değişiyor. Sendikalaşmanın en düşük olduğu 10 il sırasıyla Antalya, Denizli, Yalova, Muğla, Mardin, Gaziantep, İstanbul, Ordu, Şırnak ve Uşak olarak ortaya çıkıyor

İstanbul yüzde 8,7 sendikalaşma oranı ile 81 il içinde 75'inci sırada. İstanbul'un sanayisizleşmesine paralel olarak sendikalaşma oranı da düşüyor. İstanbul'da sendikalaşma oranının düşüklüğü hizmet (büro ve turizm) sektöründeki sendikalaşma oranlarının düşüklüğüne paralel. Sendikalaşma hizmet sektöründe daha düşük seyretmekte.[9] Türkiye'de sendikacılığın beşiği olan ve uzun yıllar sendikal hareketin kalbi olan İstanbul'da ücretli çalışma artarken sendikalaşmanın düşüşü ayrıca değerlendirilmesi gereken bir eğilim.

Sosyal Sigortalı Bir Kent Olarak İstanbul

Türkiye'deki toplam 21 milyon 630 bin sosyal sigortalının 5 milyon 230 bini (yüzde 24) İstanbul'da çalışıyor. Bu oran işçilerde (4/a) yüzde 28, kendi hesabına çalışanlarda (4/b) yüzde 20 ve memurlarda (4/c) yüzde 11 düzeyinde.[10] Her sigortalı 100 işçinin 28'i İstanbul'da çalışırken her 100 memur ve kamu

Şekil 2 2019 yılında Türkiye ve İstanbul'da Cinsiyete Göre İşteki Durum Dağılımı.
[TÜİK (2019), Hane Halkı İşgücü Araştırması Bölgesel Sonuçları İBBS-1, Mart 2020.]

Fotoğraf savas_bozkaya / Shutterstock.com

görevlisinin sadece yüzde 11'i İstanbul'da çalışıyor. İstanbul Türkiye nüfusunun yüzde 18,6'sına sahipken İstanbul'daki kamu görevlisi sayısı yüzde 11 gibi oldukça düşük bir düzeyde.

Öte yandan İstanbul sigortalılık ve kayıtlılık oranı açısından oldukça yüksek oranlara sahiptir. Türkiye'nin 2019 itibarıyla 28 milyon 80 bin kişilik istihdamının 21 milyon 630 bini (yüzde 77'si) sigortalı ve yaklaşık yüzde 33'ü kayıt dışı iken, İstanbul'un 5 milyon 778 bin kişilik istihdamının yüzde 90,5'i sigortalı. İstanbul'da sigortasız çalışma oranı yüzde 10 düzeyindedir. İstanbul'da istihdam edilen yaklaşık 550 bin kişi sigortasız, kayıt dışı çalışıyor. Bu durum kentleşmenin, ücretli çalışmanın sigortalılık eğilimini güçlendirdiğini ve sigortalılık bilincini artırdığını ortaya koyuyor.

Sonuç

İstanbul işgücü piyasalarındaki eğilimler Türkiye işgücü piyasalarındaki yönelimi de ortaya koymakta. İstanbul, tek başına Türkiye işgücü piyasasında yaşamsal bir ağırlığa sahip. Ülkedeki işsizlerin yüzde 23'ü İstanbul'da. İstanbul, çalışma çağı nüfusu ve işgücü ile karşılaştırıldığında ülke genelinden yüksek bir işsizlik oranına sahip. İstanbul, giderek artan biçimde hizmet sektörü ve yoğun bir ücretli (bağımlı çalışan) kenti haline gelmekte. Bir diğer altı çizilmesi gereken eğilim ise İstanbul'da işgücünün feminizasyonunun diğer bölgelere göre yüksekliği. Kayıt dışılık eğiliminin ülke geneline göre düşüklüğü de kayda değerdir. İstanbul'a bakarak ülkedeki işgücü piyasasının eğiliminin ne yönde geliştiğini söylemek mümkündür.

Notlar:

1 Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) ve Türkiye İş Kurumu (İŞKUR) da işgücü piyasaları hakkında veriler yayımlamakla birlikte bu veriler işgücü piyasasına ilişkin daha sınırlı bilgileri içeriyor. SGK sigortalı çalışanlara ilişkin bilgileri içerirken, İŞKUR verileri iş arayanlar ve işsizlik sigortası uygulamaları ile sınırlı. O nedenle TÜİK, işgücü piyasalarına ilişkin temel veri kaynağı.

2 DİSK-AR. (2020). İşsizlik ve İstihdamın Görünümü Raporu. İstanbul: DİSK; Çelik, A. (2020, Temmuz 13). COVID-19 döneminde işsizlik ve iş kaybı: TÜİK'in bildiği ama söyle(ye)mediği gerçekler. Birgün.net: https://www.birgun.net/haber/covid-19-doneminde-issizlik-ve-is-kaybi-tuik-in-bildigi-ama-soyle-ye-medigi-gercekler-308063 adresinden alındı; Eğilmez, M. (2020, Temmuz 10). Gerçek İşsizlik Oranı. Kendime Yazılar: https://www.mahfiegilmez.com/2020/07/gercek-issizlik-oran.html adresinden alındı.

3 TÜİK (2020), Hane halkı İşgücü İstatistikleri, Analitik Çerçeve, Kapsam, Tanımlar ve Sınıflamalar. https://tuikweb.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1007 (Erişim: 15 Ekim 2020).

4 Alternatif işsizlik hesaplamaları Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), ABD Çalışma İstatistikleri Ofisi ve AB İstatistik Ofisi (Eurostat) tarafından da kullanılıyor. DİSK Araştırma Merkezi (DİSK-AR) de 2010 yılından bu yana alternatif işsizlik hesaplamaları yayımlamakta.

5 Türkiye'de bölgeler ve iller düzeyinde işgücü piyasalarına ilişkin veriler TÜİK tarafından İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflaması (İBBS) Düzey-1 ve İBBS Düzey-2 olarak derleniyor. Düzey 1 İstanbul'un ayrı bir bölge olarak değerlendirildiği toplam 12 bölgeden oluşurken, Düzey-2 İstanbul, İzmir ve Ankara'nın tek başına yer aldığı 26 il grubundan oluşuyor. İBBS verileri yıllık olarak bir sonraki yılın mart ayında yayımlanıyor.

6 Çelik, A. (2020, Temmuz 13). COVID-19 döneminde işsizlik ve iş kaybı: TÜİK'in bildiği ama söyle(ye)mediği gerçekler. Birgün.net: https://www.birgun.net/haber/covid-19-doneminde-issizlik-ve-is-kaybi-tuik-in-bildigi-ama-soyle-ye-medigi-gercekler-308063 adresinden alındı,

7 DİSK-AR. (2020). İşsizlik ve İstihdamın Görünümü Raporu. İstanbul: DİSK.

8 İlkkaracan, İ. (2016). İstanbul İşgücü Piyasasının Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Perspektifinden Analizi. Ankara: ILO.

9 DİSK-AR. (2019). Sendikalaşma Araştırması: Türkiye'de Sendikalaşma, Toplu İş Sözleşmesi Kapsamı ve Grevler (2013-2019). İstanbul: DİSK

10 SGK (2020), Aylık İstatistikler, Sigortalı İstatistikleri (Haziran 2020).

Pandemide İstanbul'da Çalışanların Deneyimleri Işığında Sosyal Politikayı Düşünmek

Genelgelerle belli sektörlerin faaliyetlerini fiilen sürdüremez hâle geldiği, kapanan işletmelerle işsizliğin arttığı ve sokağa çıkma yasaklarıyla güvencesiz belli işlerde çalışanların hane gelirinin iyice kısıldığı bir dönemden geçiyoruz. Hem merkezi ve yerel yönetimlerin, hem bazı sektörel kuruluşların hem de sivil toplumun yeni ve farklı yardım ve dayanışma kampanyaları düzenleme ihtiyacı hissettiği bu dönem, sosyal yardımın ne olduğu veya ne olması gerektiği üzerine herkesi daha çok düşünmeye zorluyor.

Ayşe Buğra[*] – Volkan Yılmaz[**]

[*] Emeritus Prof. Dr., Sosyal Politika Forumu UYGAR Merkezi, Boğaziçi Üniversitesi
[**] Doç. Dr., Sosyal Politika Anabilim Dalı, Boğaziçi Üniversitesi, Atatürk Enstitüsü

COVID-19 pandemisi ve beraberinde ortaya çıkan küresel ekonomik kriz, Uluslararası Çalışma Örgütü tarafından 2. Dünya Savaşı'ndan bu yana yaşanan en ciddi kriz olarak nitelendirildi.[1] Pandeminin Türkiye ekonomisi ve toplumu üzerindeki etkileri de tartışılmaya devam ediyor, herhalde bir süre daha devam edecek. Hakikaten de bu etkilerin günümüzde sosyal politikanın işlevini yeniden düşünmeyi gerektirecek boyutta olduğu görülüyor.

Elinizdeki yazı, pandeminin ilk döneminde (Mart ortası ile Mayıs ortası arasında), Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu ekibi tarafından gerçekleştirilen ve İstanbul'da çalışanların pandemiden ve pandemi sırasında alınan önlemlerden nasıl etkilendiklerini inceleyen niteliksel yönteme dayalı, keşifsel bir araştırmanın bulgularına dayanıyor.[2] Bu araştırmayı yapma amacımız, derinlemesine yarı yapılandırılmış mülakatlarla topladığımız niteliksel verilerin analizi yoluyla, İstanbul'da çalışanların pandeminin erken dönemindeki öznel deneyimlerine ve bu deneyimler arasındaki farklılaşmaya ışık tutmak, deneyimlerin çeşitliliğinin ve onları ortaya çıkaran kurumsal ortamın bir değerlendirmesini sunmaktı. Bu amaca uygun bir biçimde ulaşılan 61 kişilik örnekleme dayanan çalışma, İstanbul'da çalışanları temsil etme iddiasını taşımıyor. Bununla birlikte, bu niteliksel araştırmanın bulguları bize çalışma hayatının ve sosyal koruma sisteminin niteliği ve sorunlarıyla ilgili önemli ipuçları veriyor.

Son dönemde Türkiye'de sosyal politika çoğunlukla yoksullukla mücadele işlevi çerçevesinde ve özellikle de sosyal yardım programları biçiminde anlaşılıyor. Gerçekten de yoksulluk, pandemi öncesi dönemde de Türkiye nüfusunun önemli bir bölümünü etkileyen bir sorundu. TÜİK verilerine göre, 2018 yılında geliri ülkedeki medyan gelirin yüzde 50'sinin altında olanlar nüfusun yüzde 14,4'ünü, medyan gelirin yüzde 60'ının altında olanlar ise nüfusun yüzde 21,3'ünü oluşturuyordu. Geliri medyan gelirin yüzde 60'ının altında olan ve önceki üç yıldan en az ikisinde de yoksul olan fertlerin oranını dikkate alarak dört yıllık panel verilerine göre oluşturulan sürekli yoksulluk oranı ise, yüzde 12,7'ydi.[3] Bu sürekli yoksulluk durumu, şüphesiz ki bu durumdaki kişilerin insan onuruna yakışır düzeyde gelir desteği programları uygulanması ve insana yakışır iş olanakları yaratılması yoluyla desteklenmesini gerektiriyor.

Pandemi ve ona eşlik eden ekonomik krizin etkisiyle toplumun bazı kesimlerinin öngörülemez bir biçimde ve hızla yoksullaşması ise, pandemi öncesi dönemden devralınan sürekli yoksulluk sorununu bazı açılardan derinleştiren, bazı açılardan ise bu sorundan farklılaşan bir niteliğe sahip. Pandeminin sektörler ve işletmeler üzerindeki farklı ve ani etkisi nedeniyle, pandemi öncesinde kayıtlı çalışan ve ortalama ücretin üzerinde kazanan kişilerin de hızla yoksullaşması söz konusu oldu. Ancak sorunun bu yeni niteliği pek fark edilmemiş olacak ki pandemi döneminin gelirler üzerindeki etkisine ilişkin tartışmalar ve bu etkiyi azaltmaya yönelik önlemlerin önemli bir bölümü de, gene sosyal yardımlara ve pandemi öncesinde de yoksul olan kişilere odaklandı. Pandemi döneminde sosyal yardımlardaki bu genişleme, pandemi öncesinde de yoksul

Fotoğraf Sosyal Hizmetler Daire Başkanlığı

olanların bir bölümünün (örneğin, kayıt dışı çalışan bir kişinin geliriyle kendini idame ettiren bir hanenin) bu süreçte karşı karşıya kalmış olabilecekleri yeni gelir kayıplarını bir ölçüde ikame etmiş olabilir. Diğer yandan, özellikle bu tür önlemlere odaklanılması, ücret gelirini kaybeden kayıtlı çalışanların bu tartışmalarda hesaba katılmamaları nedeniyle, pandemi sırasında yoksullaşma sorununun önemli bir boyutunun göz ardı edilmesine neden olmuş olabilir.

Türkiye'de ve İstanbul'da Çalışma Hayatı ve Çalışanların Hayatı

Türkiye'de çalışma yaşamının genel durumuna baktığımızda, işgücüne katılım oranının düşük, işsizlik oranının ise yüksek olması göze çarpıyor. TÜİK verilerine göre, 2019 yılında toplam işsizlik oranı yüzde 14, tarım dışında ise yüzde 16'ydı.[4] Toplam kadın işsizlik oranı (yüzde 16,5) ise erkek işsizlik oranının üstündeydi. Ayrıca, tarım dışında çalışanların bile yüzde 20'ye yakınını kapsayan kayıt dışı istihdamın da epeyce yüksek olduğunu biliyoruz.[5] Çalışma hayatının genelinde toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin de ön plana çıktığı görülüyor. 2019 yılı verilerine göre, Türkiye'de kadınların işgücüne katılım oranı (yüzde 38,7) hem OECD ülkeleri (yüzde 65,1) hem de Avrupa Birliği ülkelerinin ortalamasının (yüzde 68,8) epeyce altında.[6]

Araştırmayı İstanbul özelinde gerçekleştirdiğimiz için, İstanbul'da istihdamın ve çalışanların durumunu betimlemek yararlı olabilir. İstanbul, ülkenin toplam gayrısafi yurt içi hasılasının neredeyse üçte birine (yüzde 31), çalışabilir nüfusunun yaklaşık beşte birine sahip.[7] Türkiye'deki işsizlerin neredeyse dörtte biri İstanbul'da yaşıyor. İstanbul hem genel tüketim harcamalarında hayatın en pahalı olduğu[8] hem de hanelerin yüzde 45'inden fazlasının bankaya kredi borcunun bulunduğu bir şehir.[9] Ayrıca İstanbul, Türkiye'de kirada oturan nüfus oranının da en yüksek olduğu şehir.[10]

Bizim İstanbul'da yürüttüğümüz araştırma kapsamında görüşülen insanların büyük çoğunluğu toplumun pandemi öncesindeki en yoksulları arasında değiller. Örneklemimiz, aralarında kayıt dışı çalışan kimseler de olmakla birlikte, genellikle çalışırken kazandıkları gelir orta sınıf standartlarında bir yaşam sürdürmelerine imkân veren insanlardan oluşuyor. Buna rağmen araştırmada dinlediğimiz deneyimler, bu insanların pandemi ortamında yaşanan iş ve gelir kayıplarına karşı bir iki aydan fazla direnmelerini, ev kiralarını ve borçlarını ödemeye devam edebilmelerini sağlayabilecek bir birikime sahip olmadıklarını gösteriyor. Yukarıda sunulan borçluluk ve kirada oturma oranları ile birlikte düşünüldüğünde, krizle birlikte maddi zorluklarla karşılaşanların pandemi öncesi dönemdeki yoksulların ötesinde geniş bir kesimi oluşturduğu görülebilir.

Kriz ortamında sosyal politikanın işlevini yalnızca sosyal yardım politikalarına ve pandemi öncesinde de yoksul olan kişilere odaklanan bir perspektifle ele almanın sorunlarını görebiliyoruz.

Bunu dikkate aldığımız zaman, kriz ortamında sosyal politikanın işlevini yalnızca sosyal yardım politikalarına ve pandemi öncesinde de yoksul olan kişilere odaklanan bir perspektifle ele almanın sorunlarını da görebiliyoruz. Bu bağlamda, çalışanlara yönelik sosyal korumanın niteliği, işsizlik sigortasının kapsamı, faydalanma süresi ve işsizlik ödeneğinin çalışırken alınan ücretin ne kadarını oluşturduğu gibi hususlar, kısa çalışma ödeneğinin ve nakdi ücret desteğinin ev kirası ödemek ve günlük temel ihtiyaçları karşılamak açısından ne ölçüde anlamlı olduğu gibi sorular gündeme geliyor.

Pandemide İstanbul'da Çalışanların Deneyimleri

Pandemiden olumsuz etkilenen sektörlerde çalışanların kriz sırasında yaşadıklarına baktığımızda, krizden önce var olan ve kriz sırasında devreye giren önlemlerin insanların, harcamalarını epeyce kısarak dahi, hayatlarını eskisi gibi idame etmelerini sağlayabilecek nitelikte olmadığını görüyoruz. Başka bir deyişle, çalışanların hayatını bu tür kriz durumlarında daha öngörülebilir hâle getirmesi beklenen sosyal koruma sisteminin, işlevini ancak sınırlı ölçüde yerine getirebildiğini anlıyoruz.

Ayrıca araştırma, sosyal koruma sisteminin niteliğiyle ilgili başka bir noktayı daha hatırlamamıza yol açıyor. Bu araştırmanın bulgularından hareketle bir kriz döneminde sosyal politikanın nasıl bir rol oynayabileceğini düşünürken, Keynesyen iktisat düşüncesi içinde üzerinde çok durulan "otomatik stabilizatörler"i, ya da "sisteme içkin otomatik istikrar mekânizmaları"nı hatırlamak yararlı olabilir. Artan oranlı vergiler, işsizlik sigortası veya asgari gelir desteği gibi ekonomik sistemlere içkin bu tür mekânizmalar, işsizliğin arttığı ve gelirlerin düştüğü bir dönemde insanların bu durumdan daha az etkilenmelerini sağlarlar. Ayrıca, bunu kriz döneminde yeni politikalar oluşturma çabasını ve yeni politikaların devreye girmesine kadar geçen süre içinde yaşanacak zorlukları da ortadan kaldıracak şekilde yaparlar. Ekonomi daralırken gelirlerin ve harcamaların düşmesi bu şekilde sınırlandığı zaman, krizin derinleşmesi de önlenebilir. Bu tür mekânizmaların yerleşmemiş olması veya düzgün işlememesi, kriz ortaya çıktıktan sonra yeni önlem

arayışlarına girişilmesi, otomatik istikrar mekânizmalarının kendiliğinden yapacakları olumlu etkinin yerini tutamaz.

Gene de, içinde bulunduğumuz pandemi gibi olağanüstü bir durumda sosyal harcamaların kapsamı ve miktarının arttırılması kaçınılmaz olur. Buna bağlı olarak, desteklerden yararlanma koşulları da değişebilir. Ama bu artış ve değişmeler belirli bir kurumsal çerçeve içinde, mevcut araçlar kullanılarak gerçekleştirildiği ölçüde ortamdaki belirsizliğin etkisi azalır. Oysa elimizdeki araştırma, pandemiye karşı alınan önlemlerin zamanlaması ve uygulamasıyla ilgili belirsizliklerin çalışanların deneyimlerinde epeyce yer tuttuğunu gösteriyor.

Örneğin, pandemi öncesinde orta ölçekli bir işletmede kayıtlı çalışan 30 yaşında bir görüşmeci pandeminin başında iş yerinin kapandığını ve ücret gelirinin kesildiğini belirtiyordu. Ücret gelirindeki kesintinin herhangi bir biçimde ikame edilip edilmediğine ilişkin sorumuza ise şöyle yanıt veriyordu:

"Evet, bir şey varmış galiba, nedir o, ücretli izin değil de bizim de faydalanabileceğimiz bir paket vardı sanırım. Öyle anladım ama bizim arkadaşlardan birkaçı sordu grupta, koordinatörün de olduğu grupta, hani bu durumdan faydalanabiliyoruz mu, biliyor muyuz diye ama yanıt alamadılar gibi hatırlıyorum." (Erkek; 30 yaşında; maaşlı; kayıtlı; çalışmaya devam etmiyor; orta işletme; hizmet, kültür, sanat, eğlence, dinlence ve spor; sergi gözetmeni; görüşme tarihi: 15 Nisan)

Yukarıda alıntılanan çalışanın pandemi nedeniyle iş yerinin faaliyetlerine ara vermesi ile ücret gelirinde yaşanan kesintinin devlet tarafından ikame edilmesi gerektiğine ilişkin bir bilgiye ve beklentiye dahi sahip olmadığını görüyoruz. Aslında çalışanın anlatısında görülen bu konuya ilişkin çalışanlar arasındaki bilgisizlik ve beklentisizliğin, toplu çalışma ilişkilerinin zayıflamasının da olumsuz etkilerine örnek oluşturduğu kanaatindeyiz.

Başka bir örnekte pandemi öncesinde küçük ölçekli bir işletmede kayıtlı çalışan 29 yaşında bir görüşmeci, gene pandeminin başında iş yerinin kapandığını ve ücret gelirini tümüyle kaybettiğini aktarıyordu. Bu görüşmeci iş yerinin kısa çalışma ödeneğine başvurduğunu belirtiyor, ancak bu ödenekle iş yeri kapanmadan önce elde ettiği ücret gelirinin ne kadarına ve ne zaman ulaşabileceğine ilişkin bir bilgiye sahip olmadığını ifade ediyordu.

Sosyal harcamalarda artış ve değişmeler belirli bir kurumsal çerçeve içinde, mevcut araçlar kullanılarak gerçekleştirildiği ölçüde ortamdaki belirsizliğin etkisi azalır. Oysa elimizdeki araştırma, pandemiye karşı alınan önlemlerin zamanlaması ve uygulamasıyla ilgili belirsizliklerin çalışanların deneyimlerinde epeyce yer tuttuğunu gösteriyor.

"Maaş şöyle oldu; İŞKUR'a başvurdu işverenimiz. Bu şekilde... Henüz sonuçlanmadı ama hani devletin açıklamasıyla maaşlarımızın yüzde 60'ının, maksimum yüzde 60'ının ödeneceği söylendi. O da sanırım sigorta günü, aldığımız maaş etkiliyormuş, o oran da kesin değil her çalışan için. Atıyorum ben yüzde 20 de alabilirim, fakat diğer çalışan yüzde 50 de alabiliyor. Bu şekilde... İŞKUR'a başvuruldu, henüz sonuçlanmadı ama tabii ki maaşlarımızda düşüş olacak." (Kadın; 29 yaşında; maaşlı; kayıtlı; çalışmaya devam etmiyor; küçük işletme; sanayi; imalat; marka koordinatörü; görüşme tarihi: 29 Nisan)

Bir önceki görüşmeciden farklı olarak bu görüşmecinin anlatısında, devletin ücret gelirlerini ikame etme konusundaki sorumluluğuna ilişkin bir farkındalık mevcut olmakla birlikte, edinilecek gelirin düzeyiyle ve zamanlaması ile ilgili belirsizlik göze çarpıyor. Ayrıca görüşmecinin kısa çalışma ödeneğinin hesaplanmasına ilişkin temel düzenlemelerden de haberdar olmadığı görülüyor.

Çalışanların deneyimlerine baktığımızda, pandemi döneminde alınan önlemlerin zamanlaması ve uygulamasına ilişkin sorunların yanında önlemlerin niteliğiyle ilgili bir dizi sorun olduğu da görülüyor. İlk olarak, kayıt dışı çalışanların işsizlik sigortasından ve salgın sırasında devreye giren kısa çalışma ödeneğinden yararlanamadığını, nakdi ücret desteğini işveren başvuru yaptığı takdirde alabildiğini, bunun dışında ise ihtiyaç tespiti yöntemiyle verilen yoksul yardımlarına başvurabileceklerini biliyoruz. Örneğin pandemi öncesinde mikro bir işletmede kendi hesabına ve kayıt dışı çalışan 54 yaşındaki bir görüşmeci, pandemi nedeniyle iş yerinin faaliyetlerinin ciddi oranda azalması sonrasında herhangi bir ücret desteği programından yararlanamaz durumda kaldığını şöyle aktarmıştı:

"Hani işlem yaptığımız zaman onun üzerinden belli bir oranda pay alıp geri kalanını ofisimizle paylaşıyoruz. Bu şekilde sistem. ... Zaten bizim sistemde dediğim gibi prim sistemi olduğu için otomatikman zaten iş sahibinin bir yükümlülüğü kalmıyor. Olan bizlere. Neticede zaten maaşlı bir sistem olmadığı için çıkma gibi bir durum söz konusu olmadı." (Erkek; 54 yaşında; kendi hesabına; kayıt dışı; çalışmaya devam ediyor ve iş yükü azalmış; mikro işletme; hizmetler; gayrimenkul faaliyetleri; emlakçı; görüşme tarihi: 7 Mayıs)

Yukarıdaki alıntı kayıt dışı çalışanların çalışmaya bağlı tüm haklardan, özellikle de pandemi döneminde yaşandığı gibi ani gelir kayıplarına karşı korunma hakkından mahrum kaldıklarını gösteriyor.

İkinci olarak, kayıtlı çalışanların son üç yıl içinde en az 450 gün çalışmış olmak ve son 60 gün içinde sigorta primi ödemiş olmak koşuluyla kısa çalışma ödeneğine hak kazanabildiğini görüyoruz. Burada üzerinde durulması gereken bir nokta, esnek istihdamın yaygınlaşmış olduğu bir durumda pandemi döneminde esnetilmiş bu koşulları dahi yerine getiremeyecek epeyce insan olması. Özellikle yeni işe başlamış genç çalışanlar açısından bu sorun önem kazanıyor. Ayrıca, kısa çalışma ödeneği başvurusu kabul edilmeyen işletmelerde çalışanlar da bu destekten yararlanamamış durumda. Son olarak, işten çıkarma yasağı başlamadan önce işten çıkarılanların bir kısmı da işsizlik ödeneğine hak kazanamamış görünüyor. Örneğin, pandemi başladıktan sonra ama işten çıkarma yasağı başlamadan önce işten çıkarılan bir çalışan durumunu şöyle tasvir ediyordu:

"İşsizlik sigortası için başvuruda bulundum. Ama maalesef ki hani, olağanüstü bir durum söz konusu olduğu halde, hani, işsizlik alabilmemiz için gerekli indirimler sağlanmadı. Hani, daha önceki şartlar hâlâ devam etmekte. Hani, biz kendi isteğimizle işten ayrılmadık ki. … Bazı kriterleri ortadan kaldırmanız gerekiyordu en azından işsizlik maaşı için. O vergileri ödedim ben. 4A üzerinden sigortamı ödedim ben yani yıllardır." (Kadın; 42 yaşında; maaşlı; kayıtlı; çalışmaya devam etmiyor; küçük işletme; hizmet, konaklama ve yiyecek hizmeti faaliyetleri; işletmeci; görüşme tarihi: 21 Nisan)

Alıntıda ifade edildiği üzere, görüşmeci birçok açıdan çalışma geçmişine dayalı bir biçimde hak kazanması gereken sosyal güvenlik desteğinden mahrum bırakıldığına vurgu yapıyor ve yaşadığı hayal kırıklığını aktarıyordu. Gerçekten de görüşmeci, hem pandemi sırasında işten çıkarma yasağının bazı sektörlerde işten çıkarmaların yapılmasından sonra yürürlüğe girmesi hem de esnek çalışma koşullarına karşın işsizlik ödeneğinden faydalanma kıstaslarının epeyce yüksek olması nedeniyle, bu desteklerin tümünün dışında kalmış görünüyordu.

Pandemi döneminde alınan önlemlerin niteliğine ilişkin üçüncü sorun, verilen desteğin çalışırken kazanılan gelirle bağlantısıyla ilgili. İşsizlik ödeneğinin brüt asgari ücretin yüzde 80'inin üzerinde olamayacağı koşulu, ücret geliriyle işsizlik ödeneğinin miktarı arasındaki bağlantıyı zayıflatarak uygulamaya bir yoksullukla mücadele aracı niteliği kazandırıyor. Pandemi sırasında iş yerinde çalışmanın durduğu durumlarda çalışanlara sağlanan nakdi ücret desteğinin günde 39 TL gibi bir miktar olarak belirlenmesi de, işsizlik ödeneğinin miktarının belirlenmesinde izlenen yoksullukla mücadele amacıyla uyumlu. Bu destek mekânizmalarının çalışanlara hiçbir yararı olmadığını söyleyemeyiz, ama bu destek düzeyiyle kriz öncesi durumda bağımsız bir yaşam sürdürebilen çalışan orta sınıf kesimin ayakta kalabilmesi pek de mümkün görünmüyor. Pandemi öncesinde kayıtlı çalışan ve pandemi sonrasında kısa çalışma ödeneği alan bir görüşmecimiz bu durumu şöyle örnekliyordu:

Krizin oluşturduğu sosyal risklere karşı alınacak önlemleri çok daha geniş bir kesimin durumunu dikkat alarak oluşturmak gerektiğini unutmamak gerekir. Bu da bizi, sosyal risk durumlarında orta sınıf diyebileceğimiz insanlar için de çok önemli hâle gelen sosyal koruma sistemlerinin niteliği üzerine düşünmeye yönlendirir.

"Ben [sosyal yardım paketlerinin] hepsine başvurdum. 1.000 liralık yardımdan hiçbir şekilde faydalanamıyorum, ben veya annem, çünkü kısa çalışma ödeneğinden faydalanan biri olduğu için evde, o maddi yardımı bize vermiyorlar. İstanbul Büyükşehir Belediyesi yardım paketi iki üç gün önce sanırım cuma günü geldi, bütün sokağa dağıtım yaptılar, ben de aldım." (Kadın; 30 yaşında; maaşlı; kayıtlı; çalışmaya devam etmiyor; orta ölçekli işletme; hizmet; barmaid; görüşme tarihi: 4 Nisan)

Bu alıntı iki soruna bir arada işaret etmesi bakımından önemli. Birincisi, bir çalışanın kısa çalışma ödeneğinden faydalanmasına rağmen bu ödeneğin miktarının hane geçimini idame ettirmeye yetmemesi. Bu nedenle de, kişinin pandemi öncesinde nakdi sosyal yardımlara başvurmasını gerektirecek bir durum olmamış olsa da, pandemi sırasında bu yardımlara başvurma ihtiyacı duyacak ve gıda yardımı alacak bir biçimde yoksullaşması. İkincisi ise, kişinin pandemi sırasında çalışan statüsünde olmaya devam etmesi ve nakdi sosyal yardım programlarına başvuru koşullarının pandemi süresince esnetilmemesi nedeniyle, kendisinin bu yardımlardan faydalanamaması. Esasında bu iki sorunun da kaynağı, çalışanlara yönelik sosyal koruma sisteminin zayıf kalması gibi görünüyor. Çalışanlara yönelik sosyal koruma sisteminin güçlendirilmesi ve sisteme içkin bir otomatik istikrar mekânizması olarak işlev görmesi durumunda bu çalışanın deneyimi başka türlü olacaktı.

Araştırma kapsamında görüşülenlerden bazıları, bu açığı aile desteği ile kapatma ihtiyacı duyduklarını veya duyabileceklerinden söz ediyorlardı. Örneğin, pandemi öncesinde kendi hesabına ve kayıt dışı çalışan, dolayısıyla sosyal koruma sisteminin de dışında kalan 40 yaşında bir görüşmeci çalışamadığı bu süreçte geçimini nasıl sağladığını şöyle anlatıyordu:

Araştırmacı: "Peki nasıl geçiniyorsunuz şu anda? Bir gelir kaybı söz konusu anladığım kadarıyla."
Görüşmeci: "Yani, şöyle söyleyeyim, benim işte bir annem emekli, onunla geçiniyoruz yoksa geçim kaynağı yok."

Araştırmacı: "Annenizin emekli maaşıyla... Peki, sizce en fazla ne kadar süreyle bu şekilde geçirebilirsiniz?"
Görüşmeci: "Ben bir ay daha dayanırım, ondan sonra çıkarım piyasaya. Yani yapacak bir şey yok, ne yapabilirim?" (Erkek; 40 yaşında; kendi hesabına; kayıt dışı; çalışmaya devam etmiyor; mikro işletme; inşaat; boya ustası; görüşme tarihi: 4 Mayıs)

Fotoğraf Medya AŞ

Görüşmecinin anlatısında görüldüğü üzere gelir kaybı yaşayan bazı çalışanlar için ebeveynlerinin emeklilik aylıkları salgın döneminde önemli bir işlev görmüş gibi görünüyor. Ancak bu tür bir destek ne herkes için kullanılabilir bir kaynak ne de herkesin ailesi destek sunabilecek durumda. Başka bir örnekte, pandemi öncesinde çalıştığı iş yerinin ana faaliyet alanında görev yapmasına rağmen kendi hesabına çalışan statüsünde olan, pandemiyle iş yeri kapanan 26 yaşındaki bir çalışan, yaşadığı gelir kaybını ikame edebileceği bir aile desteğinin bulunmadığını belirtiyor ve içinde bulunduğu durumu şöyle tarif ediyordu:

Fotoğraf İBB Sosyal Hizmetler Daire Başkanlığı

Araştırmacı: "Tamam. Peki, yani nasıl geçiniyorsun şu anda bütün gelirin durmuşken?"
Görüşmeci: "Yani biriktirdiğim biraz bir param vardı, onunla geçiniyorum şu an ama o da bitmek üzere, yani iki aydır aşağı yukarı para almıyoruz ve bir belirsizlik de var önümüzde, ev sahibi artık zorlamaya başlıyor, faturalar birikmeye başladı artık, yani işin içinden nasıl çıkılacağı belli değil yani şu an." (Erkek; 26 yaşında; kendi hesabına; kayıt dışı; çalışmaya devam etmiyor; mikro işletme; hizmetler; kültür, sanat, eğlence, dinlence ve spor faaliyetleri; spor eğitmeni; görüşme tarihi: 3 Mayıs)

Bu alıntıdan görüldüğü üzere, aile desteğinin bulunmadığı ve çalışanların sosyal koruma sistemi tarafından da kapsanmadığı bir durumda gelirin tümüyle kaybolması, kişiler bakımından "içinden nasıl çıkılacağı belli olmayan" bir duruma dönüşüyor. Daha da önemlisi, bu ve benzeri durumlar çalışanlara yönelik mevcut sosyal koruma sisteminin yetersizliklerine işaret ediyor.

Sonuç ve Değerlendirme

Süreğen işsizliğin ve yoksulluğun ağır sorunlar oluşturduğu Türkiye gibi bir ortamda, sosyal politika tartışmalarının bu sorunlara odaklanması anlaşılabilir. Ama bir kriz ortamında sosyal politika tartışırken, krizin sadece kriz ortaya çıkmadan da en dezavantajlı konumda olan yoksul ve/veya işsiz insanları etkilemediğini, krizin oluşturduğu sosyal risklere karşı alınacak önlemleri çok daha geniş bir kesimin durumunu dikkate alarak oluşturmak gerektiğini unutmamak gerekir. Bu da bizi, sosyal risk durumlarında orta sınıf diyebileceğimiz insanlar için de çok önemli hâle gelen sosyal koruma sistemlerinin niteliği üzerine düşünmeye yönlendirir. Bu, önemli bir sosyal politika konusudur ve sosyal politikanın siyasetle ilişkisi açısından da büyük önem taşıyan bir konudur.

Çalışanların pandemi sırasındaki öznel deneyimlerine ışık tutan bu araştırmanın bulguları, sosyal güvenlik, sosyal koruma ve sosyal politika yaklaşımlarıyla ilgili bazı tespitler yapmamıza imkân veriyor. Bunlardan ilki, zamanında ve etkili müdahalede bulunmayı sağlayabilecek bir devlet kapasitesinin olup olmamasının alınan önlemlerin başarısını belirleyen önemli bir faktör olduğu. İkincisi, sosyal güvenlik sisteminin, sosyal politikanın ekonomik kriz durumunda alınması gereken makroekonomik önlemlere katkı yapma potansiyelini de dikkate alarak değerlendirilebileceği. Üçüncüsü, sosyal politika önlemlerinin esnek çalışma koşulları ve çalışan nüfusun özellikleriyle ne ölçüde uyumlu olduğunu dikkate almak gerektiği. Dördüncüsü, sosyal risk durumlarında sosyal politikanın çalışan nüfusun gelir düzeylerini koruma amacının ne kadar önemli bir hâle geldiği.

Bu gözlemler bağlamında, çalışanların sosyal risk durumlarında gelir düzeylerini korumayı sağlayan ve aynı zamanda yoksullara belirli düzeyde bir gelir güvencesi sunan kapsamlı bir sosyal koruma sisteminin, toplumun geneline etkin bir koruma sağlamakta daha başarılı olabileceği görülebilir. Bugün içinde bulunduğumuz kriz ortamında çalışanların öznel deneyimlerinin, bu tespiti destekler ve sosyal politika anlayışlarında bu yönde bir dönüşümü çağırır nitelikte oldukları söylenebilir.

Notlar:

1 ILO. (2020). ILO Monitor: COVID-19 and the world of work. 2nd Edition. ILO.

2 Yılmaz, V., Gürbüztürk, A., Canbazer, C., Ekici, E., Hışıl, O., Aktaş, P., . . . Kesici, Z. (2020). COVID-19 Salgınında İstanbul'da Çalışanların Deneyimleri: Niteliksel Bir İnceleme. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu.

3 TÜİK Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, 2019, erişim 24 Ekim 2020, https://data.tuik.gov.tr/tr/display-bulletin/?bulletin=gelir-ve-yasam-kosullari-arastirmasi-2019-33820

4 TÜİK İşgücü İstatistikleri, 2019, erişim 22 Ekim 2020, http://tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=33784

5 SGK Kayıt dışı İstihdam Oranı", erişim 24 Ekim 2020, http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/calisan/kayitdisi_istihdam/kayitdisi_istihdam_oranlari

6 OECD Stat, Labour Force Statistics by sex and age, erişim 24 Ekim 2020, https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=LFS_SEXAGE_I_R

7 TÜİK, İl Bazında Gayrisafi Yurt İçi Hasıla, 2018, erişim 22 Ekim 2020, http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=30889.

8 TÜİK, Bölgesel Satınalma Gücü Paritesi, 2017, erişim 22 Ekim 2020, http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=27847.

9 İstanbul İstatistik Ofisi, İstanbul Kent Yoksulluğu Araştırması Mayıs 2020.

10 TÜİK Nüfus ve Konut Araştırması, 2011.

Pandemi ve Ötesinde Türkiye'de Konut Hakkı

Yoksulluğun, temel ihtiyaçların hemen hemen tümüne erişim hakkını kısıtladığını veya geçersiz kıldığını görüyoruz. Konut hakkı da bunlardan biri. Bu hakkın ne kadar yaygın şekilde ihlal edildiğini görmek için pandemi koşullarını görmeye gerek yoktu: "Normal" zamanlardaki pek çok durum ve uygulama (zorla tahliyeler, kira koşulları, kamusal konut arzının niteliği vb.) evrensel hükümlere göre hâlihazırda hak ihlali idi. Peki pandeminin pekiştirdiği koşullar neler ve nasıl politikalar geliştirilebilir?

Cihan Uzunçarşılı Baysal[*]

[*] Bağımsız Araştırmacı, İstanbul Kent Savunması

"Yaşanan tecrübeler, yaşam hakkının güvenli bir yerde yaşama hakkından ayrılamayacağını göstermektedir...evsizlik ve devasa ölçekte yetersiz ve yaşamaya elverişsiz konut, konut hakkı ve yaşam hakkının kabul edilemez ihlalleri olarak görülür ve böyle ele alınır."[1]

Felaketler ve krizler, sistemde var olan eşitsizlikler, mağduriyetler ve hak ihlallerini şiddetlendirdiklerinden iyice görünür ederler. Mikronun mikrosu bir organizmanın gezegeni esir alıp yaşamlarımızla yaşam alanlarımıza tahakküm ettiği günlerde, en göz ardı edilmiş, en az ilgilenilmiş ve bir o kadar yanlış anlaşılmış insan haklarımızdan konut hakkının hayati önemini suratımıza çarpan da aynı mikroorganizma oldu! Eve kapanma ve izolasyon, COVID-19 mücadelesinde birincil adım kabul edilince, konut, pandemiyle savaşın ön cephesi haline geldi. Virüs, sokaklarda, kalabalıklarda kol gezdiğinden konutlar sığınaklara; evsizlikse, hastalık, ölüm riskine dönüştü. Konut artık kelimenin tam manasıyla bir ölüm kalım meselesi haline geldi.[2]

Türkiye'ye gelince, herkesin konuta erişebildiği, tüm konutların da yaşamaya elverişli oldukları önyargısını barındıran "Evlerinize kapanın" çağrısı[3], pandemide işini kaybeden, iş yerini kapatan, yaşamını gündelik işlerden kazandığından işsiz kalan nüfusların zaten zorlandıkları kira, TOKİ taksiti, konut kredisi gibi ödemelerini artık yerine getirememeleri, zorla tahliyeler ve tahliye tehdidi altında yaşamlar sürmeleri nedeniyle boşa düştü. Kaldı ki, elverişsiz konutların virüse karşı güvenilirlikleri şüpheliydi. Öte yandan, "kira öder gibi ev sahibi olma" dışında seçenek sunmayan resmi konut politikası ile "Dünyada mekân, ahirette iman" düsturunu benimsemiş halk yığınları, mülk edinicilikte buluşunca, bir kiracı hareketi de ortaya çıkamadı. Dolayısıyla, bu süreçte Batı'daki örgütlü eylemlerle itirazları Türkiye'de göremedik.

Pandemi Karşısında Kiracılar ve Konut/TOKİ Kredisi Ödeyenler

Pandemi sürecindeki Türkiye'nin zorla tahliyeler ve konut hakkı ihlalleriyle ilgili elimizde herhangi bir çalışma, rapor, istatistik veri bulunmuyor. Ancak kiracı nüfuslar ve konut kredisi ödeyenlerin pandemi karşısındaki durumları ve geleceğe yönelik çıkarımlar, Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) önceki senelere ait konut verileri temel alınarak güncel haberler ve bilgiler ışığında yorumlanabilir.

TÜİK'in 2018 yılına ait 'Hane Halkı Tüketim Harcamaları' verilerini 2002 verileriyle karşılaştırdığımızda istikrarlı bir tablo görüyoruz. Şöyle ki, ev sahipliği oranı düşerken kiracılık düzenli olarak artıyor. 2002'de nüfusun %73'ü kendi evinde otururken, 2018'de oran %56,2'ye düşüyor, kiracılık ise %18,7'den %28,5'e yükseliyor. 2017'den 2018'e, sadece bir yıl içindeki artış çarpıcı: %11. Oranlar yoksul kesimler ve alt gelir gruplarına bakıldığında daha da yükseliyor. Bu oranlardan hareketle yirmi yıl sonra kiracıların ev sahiplerini geçeceği öngörülüyor.[4]

TÜİK verilerine göre, konut ve kira/kredi harcamaları giderlerin ilk sırasında yer alarak hane halkı bütçesinin %23,7'sini oluşturuyor. Harcamaların aile bütçesine oranı alt gelir gruplarında %31,4'e

Fotoğraf Cihan Uzunçarşılı Baysal

çıkarken üst gelir gruplarında %20,3'e düşüyor. Konut harcamaları içinde doğalgaz, su, elektrik gibi hizmetler, apartman/site aidatı bulunuyor.[5] İstanbul için bu oran %28,6 ile kentler arasında en yükseği olarak öne çıkıyor.[6]

Ortalama 984 TL olan kiraların İstanbul ortalaması 1.339 TL'ye varıyor.[7] Aidat ve hizmetler eklendiğinde asgari ücrete yaklaşan İstanbul kiralıklarına alt gelir grupları ve asgari ücret kadar bile kazanamayan enformel sektör çalışanlarının erişmeleri olanaksız olduğundan bu gruplar kentin en yetersiz, en niteliksiz konutlarına hatta depreme karşı dayanıksız binalara mahkum ediliyor. Gidişata tuz biber ekercesine TÜFE ve enflasyona göre belirlenen kira artışları -ki eski kiracılar için 2020 yılında %15,87 oranında- oldukça yüksek. İstanbul, Muğla, İzmir, Antalya gibi büyük kentlerde artışlar TÜFE'nin üzerinde seyrediyor.[8]

Resmi işsizlik rakamları Temmuz 2020 tarihinde %13,4 olup iş aramayan umutsuzlar ve eksik istihdamdakiler dikkate alındığında, gerçek işsizlik %29,1'a ulaşıyor.[9] 7244 sayılı Kanun ile ücretsiz izne çıkarılanlar (günlük 39 TL yardım aldıklarından aylık gelirleri önemli oranda eksildi) ve batık iş yerlerinden paralarını tahsil edemeyenler göz önüne alındığında gidişat vahimleşiyor. Orta sınıfların durumu da umut vadetmiyor. Kapanan iş yerleri sebebiyle işini kaybedenler olduğu gibi gelirini kaybeden ve bir kısmı kiracı olan iş yeri sahipleri de bulunuyor.[10]

Verileri alt alta toplayıp can alıcı soruya ve yanıtına gelirsek: Kiracı nüfuslar artarken kiraların ödenebilir olmaktan çıktığı, konut harcamaları toplamının aile bütçelerinin en büyük kalemi olarak diğer hizmetlere ve haklara erişimi engellediği, işsizliğin %30'lara yaklaştığı ve ciddi bir ekonomik krizin yaşandığı ülkede, ekonomiyi daha daraltan, işsizliği arttıran pandemi kapıyı çaldığında, kiracıları/konut kredisi ödeyenleri ne bekler? Cevap maalesef ki basit: İlk görüşte insan hakları ihlali sayılan zorla tahliyeler ve ertesinde evsizlik! Haber kanalı Deutsche Welle, Türkiye'de vatandaşın borcunu ödeyemez hâle geldiğini, icraların arttığını bildiriyor: "*Kira dâhil temel giderler krediyle kapatıldığından bankalara ödenemeyen borçlar nedeniyle icralar başladı ama bu, asıl krizin sadece bir fragmanıdır.*"[11] Ve aslında, bugün kırılgan gruplarda şahit olduğumuz zorla tahliyeler, yakın gelecekte diğer gelir gruplarını da içererek büyüyebilecek bir konut krizinin fragmanıdır!

Pandemi sürecinde gıda kolisi yerine kira yardımı talep ederek açlığa razı olanlara bile rastlıyoruz: "*Ev sahibim her gün kapıda. Virüsten beri kağıt toplamaya çıkamıyorum, kirayı ödeyemedim. Sokağa atacak bizi. Ulaşamıyorum kimseye. Gıda göndermeseniz de onun yerine…*"[12] Derin Yoksulluk Ağı (DYA) üzerinden bildirimlerle devam edelim:[13] "*57 yaşındayım, koronadan önce tekstilde çalışıyordum çıkardılar şimdi, yine başladım temizlik yapıyorum, kiramı ödeyemedim. Ev sahibi çık diyor, eşim 67 yaşında hasta.*"[14] Kamyonet arkasında yorgan döşek yatan bir ailenin fotoğrafını sosyal medyada paylaşan DYA, ailenin kira ödeyemediği için sokağa atıldığını bildiriyor[15]. Twitter hesaplarında başka bir mağdurun benzer şikâyetleri var: "*Kiramı ödeyemedim, oturduğum ev fare ve böcekle doluydu, yarı yıkıktı, şimdi sokağa attılar. Hurda topladığım arabada geçirdik geceyi çocuklarla. Arabanın üstünü kapatmayı düşünüyorum.*"[16] Hurda araçlarında yaşamaya mecbur bırakılan nüfuslar ortaya çıkıyor! DYA'dan Hacer Foggo, yoksulluğun katlanmasına ve yaygınlaşan zorla tahliye tehdidine dikkat çekiyor: "*Artık çalışamıyorlar; zaten öncesinde günlük işlerde çalışıyorlardı. Gıdaya erişemiyor, mama dahi alamıyor, kira ödeyemiyor, faturalar birikiyor. Evde, engelli, kronik hasta, yatalak, yaşlı ve çocuk ve bebek varsa hayat onlar için iyice çıkmaza girdi. Ve insanlardan şunu duymaya başladık: Evimizi kaybediyoruz.*"[17]

Sahada yapılan birçok akademik araştırma, tez ve rapor, alt gelir gruplarının TOKİ taksitlerinde zorlandıklarını belgelemekte. Pandemi taksit ödemelerini daha da güçleştirdi. Şikayet Var sitesindeki onlarca şikayetten birkaçı:

Fotoğraf Cihan Uzunçarşılı Baysal

"Pandemi döneminde 2 ay ertelenen taksitlerimiz 515 liradan 711 liraya yükseltildi. 6 aylık deniliyor ama bize yapılan çok ciddi ve bütçemizi zorlayan bir zam oldu, keşke erteleme yapmasaydı da bu başımıza gelmeseydi. Zaten dar gelirli ve zor ödeme yapan insanlarız, bu bize çok fazla geldi."[18]

"Saraycık TOKİ'den ev aldım, aylık şu an 970 TL taksit, 121 TL aidat ödüyoruz; aidat parası çok oldu, düşmesini istiyoruz. Burası dar gelirliler için değil mi?.. Pandemiden dolayı ev geçindiremiyoruz. Bazen çalışmıyoruz bile."[19]

"Pandemi nedeniyle ertelenen taksitler 6 aya bölünerek alınıyor, taksiti zor ödüyorduk ertelemenin bir anlamı kalmadı, bu yanlışlığın giderilmesini istiyoruz; aksi takdirde ödeme zorluğu çekip ödeyemiyoruz."[20]

Başvurduğumuz TÜİK verilerinde ev sahibi olmayan ama kira da ödemeyenler, konut sorunuyla yakinen bağlantılı önemli bir kalem oluşturuyor. Bu grup kiralık veya mülk olarak konuta erişemeyip aile, hısım, akraba yanında barınıyor. Nüfusa oranları 2002'de %6,4 iken 2018'de %13,6'ya yükseldi.[21] Gidişatın pandemiyle ivme kazandığı söylenebilir: "Koronavirüsün ortaya çıkmasından sonra sık yaşanan bir durum ise işlerini kaybeden çoğu kişinin kiracı oldukları evleri bırakıp ailelerinin yanına taşınması oldu."[22] DYA, ebeveynlerine taşınan genç çiftlerin her birinin kendi ebeveynleri yanına yerleşmesi veya yaşlı ebeveynlerin evlatları arasında bölünmeleri nedeniyle parçalanan ailelere dikkat çekiyor. Sığınma ile sığıntılığın birbirine karıştığı bir süreçte, yetersiz mekânlarda özel yaşamın gizliliğinin kalmayışından doğan güçlüklerin yanı sıra pandemide izolasyonun imkânsızlığı, konut içindeki nüfusun artmasıyla olası çatışmalar ve şiddet... Mağduriyetler içeren bir konut biçimine doğru hızla yol alınmakta.

"Yaşamaya Elverişli Konut Hakkı"na Türkiye'den Bakmak

Türkiye'de sosyal konut, TOKİ veya varsa, yerel yönetimlerin toplu konut şirketlerinin borçlandırmayla sattıkları konut anlamına geliyor. Sistem, mülkiyetin özendirilmesi ve borçlanmanın teşviki üzerinden yürüyor. Vatandaşlar uzun yıllar boyu (15-20 yıl) önemli borç yükü altına sokuluyor. TOKİ'nin, en ucuz sayılacak, "Her Yıl 100.000 Sosyal Konut"[23] kampanyasında aylık taksitler aidat hariç 894 TL (2+1) ve 1.022 TL (3+1) iken, KİPTAŞ Silivri Konutları 1.178 TL-1.295 TL, aidatları da 166 TL-206 TL arasında. Bu ödeme planları, her haneden birden fazla kişinin çalıştığını varsayıyor ise bugün, bir kişinin dahi iş bulmasının güçleştiğinin altı çizilmeli. Asgari ücretin 2.300 TL civarında olduğu, asgari ücret bile alamayanların, günübirlik yaşayanların bulunduğu bir ülkede "ödenebilirlik" kriteri göz ardı ediliyor.

Sosyal kiralık konut seçeneğini hiç kâle almayan mülkiyet odaklı konut politikası, konuta erişemeyen vatandaşları insan onuruna yakışmayan, elverişsiz konutlarda barınmaya mecbur ediyor, deprem, pandemi gibi afetler karşısında savunmasız bırakıyor. Alt gelir grupları ile kent yoksullarının onlarca yıl yerleşik oldukları mahalleler, konutu kullanım hakkı yerine tapu üzerinden değerlendiren bir sistemde birikim amaçlı dönüşüme sokularak, mahalleliler zorla tahliyelerle TOKİ sitelerine zorla yeniden iskân ediliyor, böylece borç sarmalına dâhil ediliyor. Konutun yasal güvenliği yok sayılıyor, ödenebilirlik kriteri çiğneniyor, yaygın ve kapsamlı insan hakları ihlali kabul edilen zorla tahliyeler dönüşüm alanlarının gerçeği oluyor; dahası, evsizlik artıyor.

Konut Hakkının Evrensel İçeriği

Evrensel insan hakları mekânizmalarında, insan onuruna yakışan bir yaşam standardının bileşeni olan 'Yaşamaya Elverişli Konut Hakkı' (Konut Hakkı) mülkiyetten bağımsız bir kullanım hakkı üzerinden tanımlanır.' 4 Numaralı Genel Yorum' (1991)[25] ile kullanım hakkının, kiralık, mülk, kooperatif, afet konutu, sosyal konut gibi çeşitli şekillerde olabileceğini belirten BM Ekonomik Sosyal Kültürel Haklar Komitesi (Komite), yasa dışı işgal ve iskânı da birer kullanım hakkı olarak tanımıştır: "Konut hakkı mülkiyet hakkından daha geniş kapsamlıdır."[26] İnsan onuruna yakışan bir yaşam standardı için Konut Hakkı asgari 7 kriteri içermeli.[27] Çekirdek kriter, konutun her türlü tehdit, taciz ve zorla tahliyeye karşı yasal güvenliği. Komite, 7 Numaralı Genel Yorum[28] (1997) ile, yasa dışı işgal ve iskân dâhil, her ne çeşit kullanım hakkı olursa olsun, kişilerin, ailelerin ve toplulukların iradeleri dışında ve alternatif sağlanmadan konutlarından, mahallelerinden çıkartılmalarını "zorla tahliye" saymış ve insan haklarının devasa ve "ilk görüşte" ihlali olarak kabul ediyor. Konutun ekonomik/ödenebilir olması ve konutla ilgili giderlerin diğer haklara ve hizmetlere erişimi engellememesi ise bir diğer kriter. Konutun mevkii için de aynı şartlar geçerli. Yaşamaya elverişli/yeterli konut ile kastedilen de, yeterli hijyen, yeterli aydınlatma, yeterli özel alan, yeterli su gibi altyapı ve hizmetler. Türkiye'nin konut politikalarında göz ardı edilen bu kriterlerin her birinin ihlali pandemide de devam etmekte; ama bu kez nüfusları göz göre göre hastalık ve ölüm tehdidinin kucağına atarak.

Pandeminin, tüm çıplaklığıyla ortaya çıkardığı üzere sürdürülemez bir noktaya gelen Türkiye'nin konut politikaları yakın gelecekte ülkeyi zorla tahliyeler ve evsizler ülkesine çevirecek doğrultuda ilerliyor. Mahallelerin yerlerinde kalma haklarını tesis eden ve konutlarını ekonomik şartlarda iyileştirmelerini sağlayan bir sisteme geçilmesi gerekli. Alt gelir grupları ve kent yoksullarına yönelik sosyal kiralık konut seçeneği konut politikalarında yer almalı, salt mülkiyet odaklı konut politikalarından vazgeçilmeli. Ankara Belediye Başkanı Mansur Yavaş'ın 2020'nin Ekim ayında açıkladığı ayda 100 TL'ye kiralık konut imkânı, konut hakkı açısından tarihi bir adım olarak görülmeli ve merkezi ile yerel yönetimlerce örnek alınmalıdır.[24]

Son Söz

Yaşam hakkının, her türlü taciz, tehdit, zorla tahliyeye karşı güven içinde bir yaşama hakkından ayrılamayacağı gerçeği bugün, pandemiler çağında her zamankinden daha geçerli. Pandeminin kolaylıkla alt edilemeyeceği anlaşıldı. Etkileri gelecek yıllarda da hissedilecek ve en ciddi mağduriyetlerden biri de konut alanında görülecek. Bu nedenle, gezegenin dört bir yanından merkezi ve yerel yönetimlere seslendirilen çağrıyla bitirelim: Yaşamaya Elverişli Konut Hemen Şimdi!

Notlar:

1 BM Genel Kurul 71. Oturum (69b) (2016, 8 Ağustos). Erişim adresi: http://www.unhousingrapp.org/user/pages/04.resources/Thematic-Report-4-The-Right-to-Life-and-the-Right-to-Housing.pdf

2 Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Yaşamaya Elverişli Konut Hakkı önceki Özel Raportörü Leilani Farha'nın ilgili duyurusu (18 Mart 2020): https://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=25727&LangID=E

3 Yaşamlarını gündelik işlerden kazandıklarından çalışmaları gerekenlerle mega kentin çarklarını çevirdikleri için işe gitmek zorunda kalan emekçiler için bu çağrının anlamsız olduğunu, bu nüfusların pandemi karşısında korumasız bırakılmaları ve gözden çıkartılmalarından kaynaklı sınıfsal ayrışmayı ayrıca not edelim.

4 Birgün. (2019, Temmuz 30). Ev kirası baş belası: Ev sahibi oranı azalıyor, kiracı sayısı artıyor. Birgün.net: https://www.birgun.net/haber/ev-kirasi-bas-belasi-ev-sahibi-orani-azaliyor-kiraci-sayisi-artiyor-263347 adresinden alındı.

5 a.g.e.

6 Bodur, A. B. (2020, Eylül 15). Tüketim harcamalarında en yüksek pay İstanbul'un. Anadolu Ajansı: https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/tuketim-harcamalarinda-en-yuksek-pay-istanbulun/1973626 adresinden alındı.

7 Sönmez, M. (2019, 21 Kasım). Konut Krizi Raporu: Konut Krizi Nerden Nereye (s 8). Ankara: TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi. Erişim adresi: http://mustafasonmez.net/wp-content/uploads/MoKonut_21_11_2019.pdf.

8 Yeniçağ. (2020, Eylül 12). Kiralara pandemi ayarı geldi. Yeniçağ Gazetesi: https://www.yenicaggazetesi.com.tr/kiralara-pandemi-ayari-geldi-iste-en-cok-artisin-oldugu-iller-300892h.htm adresinden alındı.

9 Sönmez, M. (2020, Ekim). Enflasyon ve Döviz Tehlikeli Virajda. TMMOB MMO Sanayinin Sorunları ve Analizleri Bülteni.

10 Yalçın, E. (2020, Mayıs 8). 9 soruda Koronavirüs günlerinde kiracılar ile kiralayanların durumu. T24: 9 soruda Koronavirüs günlerinde kiracılar ile kiralayanların durumu adresinden alındı.

11 Deutsche-Welle. (2020, Ekim 22). Geçinemiyorum. Bazı günler yarı aç yarı tokum. Psikolojim bozuldu. Deutsche Welle Türkçe: https://www.dw.com/tr/dw-haber-22102020/av-55365768 adresinden alındı.

12 DYA. (2020, Haziran 7). 7 Haziran. Derin Yoksulluk Ağı: https://derinyoksullukagi.org/2020/06/07/7-haziran/ adresinden alındı.

13 Derin Yoksulluk Ağı. (2020, 7 Haziran). Erişim adresi: https://derinyoksullukagi.org/2020/06/07/7-haziran/.

14 DYA. (2020, Ağustos 19). 19 Ağustos. Derin Yoksulluk Ağı: https://derinyoksullukagi.org/2020/08/19/19-agustos/ adresinden alındı.

15 DYA. (2020, Ekim 17). 17 Ekim: Bu fotoğraf bu geceden. Bu aileyi kirasını ödeyemedikleri için sokağa atmışlardı... Derin Yoksulluk Ağı @ yoksulluk_ag: https://twitter.com/yoksulluk_ag/status/1317514878991667202?s=20 adresinden alındı.

16 #BarınmaHakkı.

17 Hacer Foggo ile yapılan mülakat. 12 Ekim 2020.

18 TOKİ Pandemi Doneminde İyilik Değil Adeta Mağduriyet Yapıldı. (2020, Temmuz 25). Şikayet Var: https://www.sikayetvar.com/toki/doneminde/iyilik/magduriyet/pandemi/adeta/degil adresinden alındı.

19 TOKİ Aidata Zam Gelmesi. (2020, Eylül 28). Şikayet Var: https://www.sikayetvar.com/toki/toki-aidat-a-zam-gelmesi adresinden alındı.

20 TOKİ Pandemi Zammı Yeniden Değerlendirme. (2020, Ağustos 20). Şikayet Var: TOKİ Pandemi Zammı Yeniden Değerlendirme adresinden alındı.

21 Birgün. (2019, Temmuz 30). Ev kirası baş belası: Ev sahibi oranı azalıyor, kiracı sayısı artıyor. Birgün.net: https://www.birgun.net/haber/ev-kirasi-bas-belasi-ev-sahibi-orani-azaliyor-kiraci-sayisi-artiyor-263347 adresinden alındı.

22 Yalçın, E. (2020, Mayıs 8). 9 soruda Koronavirüs günlerinde kiracılar ile kiralayanların durumu. T24: 9 soruda Koronavirüs günlerinde kiracılar ile kiralayanların durumu adresinden alındı.

23 Her Yıl 100 Bin Sosyal Konut Projesi Başladı. (2020, Haziran 15). TOKİ: https://i.toki.gov.tr/100BinKonut/ adresinden alındı.

24 ABB. (2020, Ekim 22). Mansur Yavaş 29 Ekim'de Açılışını Yapacak: 18 Yıl Çürümeye Terk Edilen Mamak Eserkent Konutları İhtiyaç Sahiplerine Kiralanacak. Ankara Büyükşehir Belediyesi: https://www.ankara.bel.tr/haberler/mansur-yavas-29-ekimde-acilisini-yapacak/ adresinden alındı.

25 Komite, Yaşamaya Elverişli / Yeterli Konut Hakkı'nı asgari 7 kriterle tanımlar. Çekirdek madde, birinci madde olan "Kullanım Hakkının Yasal Güvenliği" şöyle tanımlanır: Kullanım hakkı kiralık (kamusal ya da özel) konut, konut kooperatifi, ev sahipliği, finansal kiralama, acil durum (afet) evleri ve, bir arsa veya mülkün işgali de dâhil olmak üzere, yasa dışı iskân gibi pek çok biçimde olabilmektedir. Herkesin, ne biçim kullanım hakkı olduğuna bakılmaksızın, kişiyi zorla tahliye, taciz ve diğer tehditlere karşı yasal koruma sağlayacak kullanım hakkının bir derece güvenliğine sahip olması gerekmektedir. Taraf Devletlerin sorundan etkilenmiş kişi ve gruplara ciddi şekilde danışarak, henüz böyle bir korumaya sahip olmayan kişi ve hane halkı için kullanım hakkının yasal güvenliğini sağlamaya yönelik acil önlemler alması gerekmektedir.

26 OHCHR. (2009, Kasım). The Human Right to Adequate Housing. UN Office of the High Commissioner for Human Rights (OHCHR), Fact Sheet No. 21.

27 BM Ekonomik Sosyal Kültürel Haklar Komitesi. (1991). 4 Numaralı Genel Yorum: Yaşamaya Elverişli /Yeterli Konut Hakkı. İnsan Hakları Ortak Platformu (İHOP): 4 Numaralı Genel Yorum: Yaşamaya Elverişli /Yeterli Konut Hakkı adresinden alındı

Komite, hakkı asgari 7 kriterle tanımlar: **1)Kullanım Hakkının Yasal Güvenliği:** Zorla tahliye, taciz, tehditlere karşı koruyacak **2) Yaşamaya Yeterli / Elverişli:** Hizmet, malzeme, tesisi ve altyapı yeterli nitelikte olacak **3) Ödenebilir:** Ekonomik konut. Konut giderleri diğer hizmetlere ve haklara erişimi engellemeyecek **4) Oturmaya elverişli:** Afetlerden ve iklim şartlarından koruyacak **5)Erişilebilir:** Ayrımcılık yapmadan, engelli, yaşlı, LGBT+, AIDSli, vb. herkes için **6) Mevkii:** Diğer hak ve hizmetlere erişimi engellemeyecek **7) Kültürel Yeterlik:** İlgili nüfusların kültürel ihtiyaçlarına cevap verecek.
Seneler içinde zamanın şartlarına göre bu kriterlere yenileri eklenmiştir. Örneğin konut projelerinde katılımcılık, tazminat hakkı, mülkünü geri alma hakkı, kadına karşı şiddet olmaması gibi.

28 BM Ekonomik Sosyal Kültürel Haklar Komitesi. (1997). 7 Numaralı Genel Yorum: Zorla Tahliyeler. İnsan Hakları ORtak Platformu (İHOP): https://ihop.org.tr/ekonomik-sosyal-ve-kueltuerel-haklar-komitesi/ adresinden alındı.

Pandemide Çalışan İstanbul'un İşçi ve Halk Sağlığı*

Araştırmacılar için turkuaz renkli COVID-19 günlük hasta tablo içeriğinin detaylarında, hastaların coğrafi dağılımındaki ve demografisindeki farklılıkların düzenli ve açık bir şekilde paylaşılması bile sorunluyken salgının çalışma yaşamıyla ilişkisini ortaya koymak için veriyi baştan yaratmak ve kamunun sunduğundan farklı kaynaklara başvurmak gerekebiliyor. Sonuç COVID-19'u yalnızca sağlık çalışanları için değil tüm çalışanlar için meslek hastalığı olarak düşünmemizi ve eylememizi sağlayabilir.

Aslı Odman[·]

[·]Öğretim Görevlisi, Sosyal Bilimci, MSGSÜ, İstanbul İSİG Meclisi

1. İstanbul İSİG Meclisi'nin İş Cinayeti Raporları'nda COVID-19'un Yükselişi

İstanbul İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Meclisi (İSİG Meclisi), Mayıs 2011'den beri aylık ve senelik olarak, yaş, cinsiyet, il, vatandaşlık durumu, iş kolu ve iş cinayeti nedenlerine göre ayrıştırarak iş cinayeti raporları yayınlıyor.[1] COVID-19, birinci iş cinayeti nedeni olarak ilk defa 2020'nin Nisan raporunda belirdi. O zamana dek şantiyelerdeki mükerrer ölüm nedeni yüksekten düşme ve tarım iş kolunda mevsimlik işçilerin kitlesel ölümü ile büyüyen trafik kazası gibi öne çıkan iki iş cinayeti nedenini hızla geçerek, sene sonuna dek her ay kesintisiz olarak bu konumunu korudu.

İSİG Meclisi'nin 13 Kasım 2020 tarihli üçüncü ve şimdilik sonuncu COVID-19 kaynaklı iş cinayetleri raporunda ise, ulusal ve yerel basın taraması ve basına yansımayan ölümlerden yerellerdeki güvenilir kaynaklara dayanarak (sağlık örgütleri, işçilerin mesai arkadaşları) derlenen bilgilere göre en az 368 insan, pandemi sırasında aktif çalışırken enfekte olarak hayatını kaybetti.[2] Çalışırken ölenlerin en az 108'i ise, kümülatif vaka sayısında pandeminin merkezi olmaya devam eden İstanbul'da yaşıyor ve çalışıyordu. Ölenlerin yüzde seksen beşi ücretli (işçi ve memur), kalanı kendi nam ve hesabına çalışıyordu. En çok ölüm meydana gelen iş kolları; 141 işçi sağlık, 90 işçi ticaret/büro/eğitim/sinema, 25 işçi belediye, 20 işçi tekstil/deri, 17 işçi güvenlik, 15 işçi metal, 14 işçi taşımacılık (şoför ve pilot), 10 işçi konaklama olarak tespit edilebildi. Ölenlerin yaş ortalaması ise 51 idi. Türkiye'de 65 yaş ve üzeri ölümlerin oranının Dünya Sağlık Örgütü Avrupa Bölgesi'ne göre çok daha düşük, yani genç ölümlerin oranının daha yüksek olmasını,[3] aktif çalışan nüfusun salgın karşısında yaşadığı eşitsizliklere delalet eden bir durum olarak kabul edebiliriz.[4] 2020 İş Cinayetleri Raporu'nda ise ilk defa olarak faal çalışanlarda en baskın 'çalışırken ölme' nedeninin COVID-19 olduğunu, bunun ise ölümlerin üçte birine tekabül ettiğini görüyoruz.

Toplumsal afetin can bedelini eşitsiz olarak taşıyan bu iş kollarında sağlık emekçileri (TTB ve SES) ve metal işçileri (Birleşik Metal İş Sendikası) iş kollarına özel salgın verileri tuttular. Sağlık çalışanları için bu süreç tam bir kıyım olarak yaşanmakta. Salgının başından beri hayatını kaybeden sağlık çalışanlarının sayısı 6 Aralık itibarı ile, çoğu da İstanbul'da olmak üzere 221'e yükseldi.[5] Keza dokuz şubesinden altısı İstanbul ve İstanbul'un sanayisinin yayıldığı yakın çevresinde bulunan Birleşik Metal-İş Sendikası'nın, örgütlü olduğu işyerlerinde salgının başından beri derlediği verilerle 20 Kasım'da paylaştığı rapor çarpıcıdır.[6] Sendikanın örgütlü olduğu işyerlerindeki 9-16 Kasım 2020 Haftası'ndaki aktif vaka sayısı 771 ile beş hafta öncesinin yaklaşık 9 katına ulaştı. Raporda, aktif vaka sayısında bu

* Bu yazı kaleme alınırken, Murat Tülek ile Türk Tabipler Birliği COVID-19 İzlem Grubu 6. Ay Değerlendirmesi için kaleme aldığımız "Odman, A., & Tülek, M. (2020). COVID-19 Pandemisi Döneminde Sosyo-Mekânsal Eşitsizlikler ve Veri/Halk Sağlığı İlişkisi. TTB COVID-19 İzleme Kurulu (ed.), Türk Tabipleri Birliği | COVID-19 Pandemisi Altıncı Ay Değerlendirme Raporu (s. 510-532). Ankara: TTB" makalesinden yararlanılmıştır.

dönemde yaşanan büyük artış oranının, üye yoğunluğunun olduğu, Gebze ve İstanbul Anadolu Yakası'ndaki iş yerlerindeki artıştan kaynaklandığı, bu bölgelerde bu rakamın 39'dan 347'ye fırladığı, tanı konulmuş işçi sayısının %30'a ulaşan iş yerleri olduğu belirtiliyor. Örgütlü olduğu iş yerlerinin dörtte üçünde COVID-19 tanılı aktif vaka bulunması ve salgının başından beri tüm hastalanan işçilerin sendikanın toplu sözleşme kapsamındaki işyerlerinde işçi sayısının yüzde 7,3'üne denk gelmesi, Türkiye ortalaması ve Türkiye'nin çalışan nüfus ortalamasındaki vaka oranlarının üzerinde seyreden bir "faal ev dışında çalışan hastalığının" varlığını düşündürüyor.

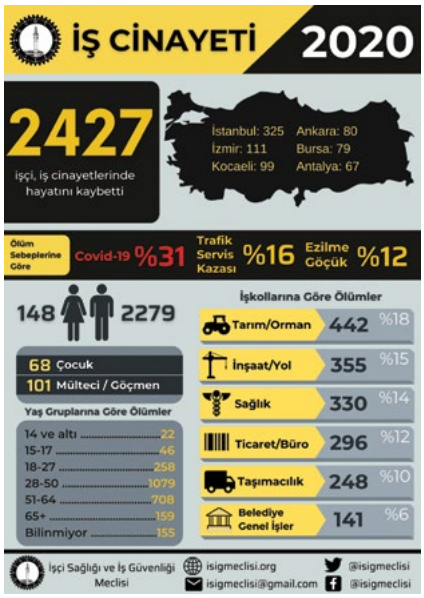
İnanıyoruz ki, sair iş kollarında İstanbul ölçeğinde benzer veriler tutulabilseydi, üretime ara vermeyen, tam tersine hastalanan işçilerin yerine fazla mesai ve yoğunlaştırılmış çalışma ile çalışma koşullarını "henüz sağlıklı kalanlar için" zorlaştıran işyerlerindeki bu orantısız can ve sağlık bedeli daha da görünür olacaktır.

2. COVID-19 Pandemide Aktif Çalışanlar İçin -Üstü Örtülen- Bir Meslek Hastalığı/İş Kazasıdır

Aralık ayı itibarıyla başta sağlık emekçilerinin örgütleri olmak üzere, tüm emek örgütlerinin, COVID-19'un sağlık emekçileri için meslek hastalığı, (diğer iş kollarında aktif çalışan işçiler için iş kazası) olarak tanınması talebini[7] içeren yasa taslağı halen TBMM'de, Sağlık Komisyonu'na sevk edilmeden, Aile, Sosyal Hizmetler ve Çalışma Bakanlığı'ndan görüş isteme gerekçesi ile beklemede. Bugüne kadar çetrefil bir sigorta bürokrasisi içerisinde teşhisi konulması neredeyse imkânsız hâle getirilmiş meslek hastalıkları alanındaki "kayıtsızlık politikası" ise devam ediyor. Hastalıkların, çalışma hayatı ile ilişkisini teşhis etmeyi neredeyse imkânsız hâle getiren sigorta bürokrasisinin duvarları ardında, en az 10.000'in altında olmadığı tahmin edilen senelik meslek hastalığına bağlı ölüm rakamı, 2013'ten beri *sıfır* olarak kayıtlara geçmiştir. Duayen iş yeri hekimleri bu trajikomik durumu haklı olarak 'Türk Mucizesi. Meslek Hastalıkları sıfırlanıyor" şeklinde tanımlamışlardır.[8] Benzer bir döngünün COVID-19'un çalışma hayatındaki bedellerine dair de yaşanması şaşırtıcı olmayacak.

Şekil 1 COVID-19 Nedenli İş Cinayetleri 8. Ay Raporu (Kasım'20)

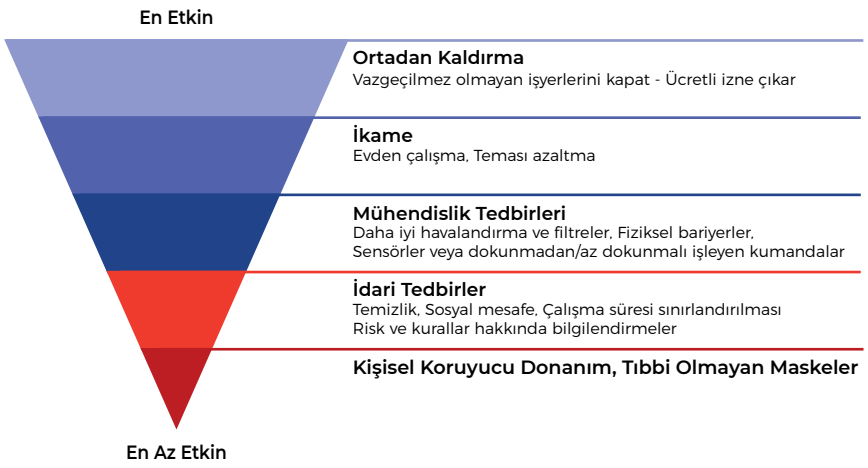
Şekil 2 İSİG 2020 İş Cinayetleri

3. Çalışan İstanbul'da İş Yeri ve İş Yerlerine Akan COVID-19 Kümelenmeleri

COVID-19'un bir "çalışan" hastalığı haline gelmesinin en önemli nedeni, var olan sınıfsal fay hatlarının üzerine binen, salgınla mücadele etmesi beklenen halk sağlığı politikalarında bu çoğunluğun ahvalinin dışarıda bırakılması. Ne sosyal adalet ne de salgının yayılım şekillerini araştıran epidemiyoloji ilkeleriyle uyuşmayan bu tepeden inme politikalar, bulaşı ve can kaybını arttırıcı bir rol sahibi. Türkiye Sağlık Bakanlığının uluslararası standartlara uygun vaka raporlamaya geçtiği 26 Kasım'dan sadece bir hafta sonra, 4 Aralık 2020 itibarı ile, son yirmi dört saatte görülen vakalar nüfusa oranlandığına Türkiye, ABD'den sonra ikinci sıraya yükseldi.[9] Sağlık Bakanlığı 19-25 Ekim haftasından sonra İstanbul'u da içeren İBBS 1. düzey ölçeğinde haftalık COVID-19 Durum Raporları'nı yayınlamayı bıraktığı için, elimizdeki son il ölçeğindeki veri, sırasıyla hasta ve ölüm sayılarına tekabül eden ve güvenilirliği ve bir seri olarak karşılaştırılabilirliği ortadan kalkmış olan 140 bin 192 ve 3 bin 253 rakamları.[10]

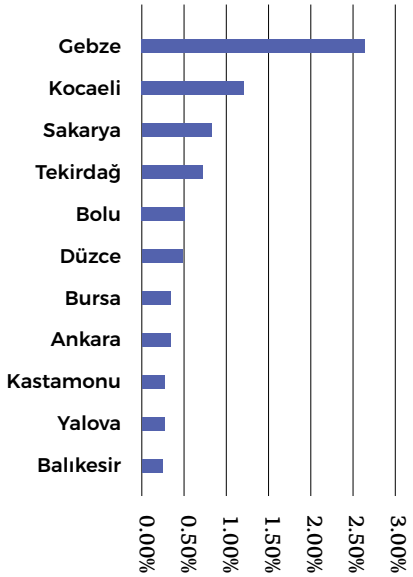
Bu tablonun oluşmasında, sistematik olarak ciddi bir bulaş riski mahalli olarak görmezden gelinen iş yerlerinin, yaygın tabiri ile "iş yeri COVID-19 kümelenmelerinin" *(COVID-19 workplace clusters)* ve var olan işçi sağlığı ve iş güvenliği politikalarının rolü nedir? Evde kalamayan ve bulaşın yoğun olduğu ulaşım araçlarına binmek zorunda kalan, işçi sağlığı ve iş güvenliği önlemleri "normal şartlarda" alınmayan, bu alana yatırımları bir lüks olarak görülen işyerlerinde çoğu zaman yan yana, kötü havalandırılmış, hastalanan çalışma arkadaşlarının yerine daha yoğun ve uzun çalışmak zorunda bırakılan, iş müfettişleri geri çekildiği için işyerleri denetlenmeyen işçilerin "çalıştığını gösterir belgeler", onları toplumun geneli için geçerli yaş ve seyahat kısıtlamalarından bile muaf tutuyor. Yirmi yaşın altındaki bir gencin kendi ve toplumun sağlığını korumak için dışarı çıkması yasakken, yirmi yaşın altındaki çalışanlar da dâhil tüm çalışanlar etkin sosyal koruma politikaları uygulanmadığı için yaşamı pahasına çalışmaya zorlanmaya devam ediyorlar. Hız keseceğine, artan salgın bir kere daha işçi sağlığının halk sağlığı anlamına geldiğini acı bir şekilde kanıtlamış oldu.

Salgın yönetiminde, merkezi düzeyde Sağlık Bakanlığı ve İçişleri Bakanlığı tarafından, yerel düzeyde ise valilikler tarafından merkezin sınıfsal politika tercihleri yerellere dayatıldı. Yerelin yereli olan "çalışma hayatı" bilgisi salgın için ayrıştırılmış bir veri girdisi haline bile gelemedi. Merkezi sınıfsal politika tercihleri sonucunda elzem/elzem olmayan iş kolları ayrımı yapılmadı, elzem olmayan iş kollarındaki üretim durdurulmadı, en kırılganın en fazla korunmasını gerektiren sosyal adalet ilkesi gözetilmedi, üretim

Şekil 3 İngiltere İşçi ve Halk Sağlığı Platformu Hazards Campaign'in, iş yeri COVID-19 kümelenmelerinde uygulanacak salgın politikalarının etkinlik derecelerine göre yaptığı hiyerarşik tasnif

ve sermaye birikimi sürekliliği öncelik olmaya devam etti ve bu olağanüstü koşullarda da esnetilmedi. Türkiye'nin çalışabilecek durumda nüfusunun, işgücünün, istihdamın ve sanayi çalışanlarının yaklaşık beşte birini barındıran, çalışan nüfusu İstanbul'un sağlığı dışarıda bırakılarak, herhangi bir halk sağlığı politikasının etkin olması da zaten beklenemezdi.

Şekil 4 İstanbul Çıkış Hareketliği, İBB Ulaşım AŞ verileri etkinlik derecelerine göre yaptığı hiyerarşik tasnif

Fakat İstanbul, her şeyden önce çalışan bir kent. Sınırlarında binlerce insanın çalışma ortamında yan yana gelmek durumunda kaldığı başta Tuzla, Ümraniye, Küçükçekmece, Büyükçekmece olmak üzere bir Tersaneler Bölgesi, yirmiye yakın OSB ve Küçük Sanayi Sitesi, üç Serbest Bölge, sadece İstanbul Sanayi Odası'na kayıtlı on beş bine yakın işletmede çalışan milyonlarca çalışanı barındırır.[11] Zeytinburnu, Ümraniye, Esenler, Bağcılar, Güngören, Bahçelievler, Avcılar, Esenyurt ve pek çok başka ilçenin muhtelif mahallesinde kent peyzajının önemli bir parçasını binlerce kötü havalandırılmış, bazen penceresiz formel, enformel veya yarı formel atölye, işlik ve apartman üstü, merdiven altı işletme oluşturur.[12] Devasa bir üretim ve tüketim mahalli olan İstanbul'u kesintisiz beslemek, giydirmek, hammadde ile tedarik etmek için kurulu yüzlerce liman, depo, antrepo, lojistik merkezinde işçinin yan yana, dip dibe ticaretin hızıyla uyumlu çalışmak zorunda kaldığı iş yerleri ciddi COVID-19 kümelenmeleri teşkil ediyor.

Tüm bu "çalışan İstanbul haritasına" eklenmesi gereken, istihdam-konut ilişkisi İstanbul'u aşıp komşu iller Kocaeli ve Tekirdağ'daki iş yerlerine toplu taşıma araçları ve servislerle akan İstanbul'un bulaş riski.[13] İBB'nin 2 – 8 Nisan ulaşım verileri kullanılarak yapılan analizde, İstanbul dışına çıkış hareketliliğinde Gebze'nin ön plana çıkmasının nedeninin, İstanbul'da oturan ve burada çalışan pek çok işçinin yarattığı mobilitenin olması kuvvetle muhtemel.

Özetle, salgın dışındaki "olağan halde" de, çalışma koşulları, çalışırken ölme koşulları ve çalışma yerleri kamusal ilgi ve politikalardan uzak kalan çalışanlar, COVID-19 kaynaklı ölümlerde belirgin bir grup olarak görünmekte, fakat gene görünür olamamaktalar.

4. Pandemide (de) Sosyo-Mekânsal Eşitsizlikler ve İş Yerleri: Bir Ön-Araştırma

İş yeri COVID-19 kümelenmelerini bilahare eklemek üzere, sosyo-mekânsal farklılaşmalar ile hastalığa maruziyet arasındaki ilişkilere dair kent araştırmacısı Murat Tülek ile ürettiğimiz ön araştırmamızda *Hayat Eve Sığar* uygulamasından elde ettiğimiz, kriterleri açıkça paylaşılmamış mekânsal verilerle, 2019'da tamamlanan İstanbul'un sosyo-mekânsal profillerine dair güçlü bir temsil sunan 'Veriye Dayalı Politika Aracı Kent95'in[14] verilerini çakıştırarak pandemi karşısında eşitsizliklere dair sorgulamalar yapmaya çalıştık.[15] Pandemi ve sağlık karşısında sosyo-mekânsal eşitsizliğin acaba resmini olmasa bile, eskizini çizebilir, eksiği ve fazlası ile yorumlayabilir miyiz? Zira bu bize sadece pandeminin etkilerinin toplumda yayılması ile ilgili değil, aynı zamanda kadim kentsel sosyal eşitsizlikler hakkında da içgörü sağlayabilir.

Bu saikle başladığımız ön-araştırmanın ilk adımı olan harita iki tür veriyi içeriyor. Öncelikle, 5-6 Eylül 2020 tarihleri arasında Hayat Eve Sığar uygulamasının İstanbul il sınırları dâhilinde sistemde görülen verileri, tek tek ekran görüntüsü alınıp, birleştirilerek tek bir görsel haline getirildi. Bu HES verisi tablosu, Kent95: Veriye Dayalı Politika Aracı Projesi'nin İstanbul haritası ile çakıştırıldı. Burada en düşük rayiç bedel / en genç nüfusa sahip mahalleler ile yüksek rayiç bedele sahip / yaşlı nüfus ağırlıklı mahalleler arasındaki ilişki, lacivert ile koyu kırmızı arasındaki renk skalasında belirtilmişti. Başka kapsamlı, mekânsallaştırılmış sosyal profil verilerinin eksikliğinde, Kent95 haritası bizlere mahalle ölçeğinde sosyo-mekânsal farklılaşmaya dair ayakları yere basan bir zemin sunuyor.[16]

En belirgin temayül COVID-19 vakalarının görülme yoğunluğu ile nüfus yoğunluğu arasındaki doğrusal ilişki. Bölgesel baktığımızda, Marmara'da nüfusun büyük kısmı, sınırlı sayıda yerleşimde yoğunlaşmış, özellikle İstanbul'da 1. Köprü ve D-100 bağlantı yollarının kuzeyindeki yerleşimler kilometrekareye 25.000 ila 100.000 kişi düşecek kadar yoğun alanlar. Marmara Bölgesi'nde yaşayan 24 milyon insanın 16 milyonu, yani üçte ikisi, İstanbul

2. Boğaz Köprüsü'nün altında kalan yerleşimler, Gebze, Kocaeli, Sakarya, Yalova ve Bursa'nın kentsel merkezlerini içeren daracık bir alana sıkışmış, bu alanlarda ortalama kilometrekareye 1600 kişi düşmekte.[17] Nüfus yoğunluğunun fazla olduğu mahallelerin arazi kullanımı, nasıl tipte işyerlerine, çalışma hayatlarına ve sosyo-ekonomik profillere sahip oldukları ise hemen akabinde sorulması gereken sorular.

İstanbul ölçeğinde bu çakıştırmaya baktığımızda gözümüze ilk olarak, dikkat çekici bir örtüşme çarpıyor. 6 Eylül 2020 itibarı ile en çok COVID-19 vakasının göründüğü "yüksek ısılı" kırmızı bölgeler ile, Kent95'de nispeten orta-orta altı sosyo-ekonomik konuma işaret eden mahalleler (orta/alt rayiç bedel/ağırlıkla alt yaş aralığında nüfusun ikamet ettiği yerler) büyük oranda örtüşüyor. Bunun ciddi bir kısmının nüfus yoğunluğu oranlarına bağlı olduğunu söylemek yanlış değil, fakat eksik olacaktır. Nüfus yoğunluğunun düşük olması ile sosyo-ekonomik profil arasında, özellikle son yirmi yılda yoğunlaşan kapalı site, rezidans tipi konutların coğrafyası düşünüldüğünde sorgulanması gereken ilişkiler var.

2017'de yapılan bir araştırmaya göre İstanbul'daki en yoğun nüfuslu mahalleler Zeytinburnu, Esenler, Güngören, Bahçelievler ve Bağcılar ilçelerinde bulunuyor.[18] Genel tabloya bakıldığında, İstanbul'daki sanayi alanlarının çevresindeki mahalleler ve sanayi alanlarının ekseriyetle konumlandığı D-100 ve TEM Karayolu ve bağlantı yolları ile, gene sanayi lojistiği için önemli bir transfer noktası olan Ambarlı, Pendik ve Tuzla limanlarının çevresinde vakaların daha yoğun olduğunu görmekteyiz.[19] Fakat COVID-19 haritasında Zeytinburnu, Güngören, Esenler, Bağcılar, Bahçelievler, Gaziosmanpaşa ve Bayrampaşa'nın sosyo-ekonomik profil olarak iki farklı uçta da mahalleler barındıran ilçelerinin, ısı haritasının en sıcak kısmında, birbirinden ayrışmayacak kadar riskli bir lekede buluşmuş olması dikkat çekici.

Gene İstanbul'un genel resmine baktığımızda Küçükçekmece, Büyükçekmece, Başakşehir gibi son dönemde ciddi bir kısmında kapalı sitelerin geliştiği, yani sınıflar arası kesişmeler olmadan sınıf içine kapanma imkânı olan mahaller/mahalleler ile çalışma için mobilite mecburiyeti ve geçit alanı niteliğindeki konumu ile risklere açık daha düşük gelirli mahaller/mahalleler belirgin bir şekilde ayrışmakta. Küçükçekmece'nin hâlâ sanayi aksında yer alan doğudaki Halkalı ve çevresinde sanayi alanlarının yakınlarındaki mahalleler ile batıdaki göle yakın kapalı site alanları (Atakent, Yarımburgaz) arasındaki enfeksiyon oranı farkı belirgindir. Başakşehir'in belirgin konut tipi kapalı siteler olan Bahçeşehir mahalleleri ile İkitelli Sanayi Bölgesi'nin güneybatısındaki Altınşehir, Şahintepe, Güvercintepe mahalleleri risk ısısı açısından belirgin bir şekilde farklılaşmış. Büyükçekmece'de ise resmen aynı idari birim, yani Alkent Mahallesi içerisinde doğudaki kapalı site alanları ile batı arasında belirgin bir fark oluşmuş. Maslak-Ayazağa, Tuzla'da da kuzeydeki organize sanayi bölgelerine bitişik mahalleler ile deniz kenarında, Tuzla Tersaneler Bölgesi'nin güneydoğusundaki eski sayfiye konutlarını barındıran mahalleler arasındaki zıtlık ilişkisi de belirgin. Özetle, sınıfsal olarak "içe kapanma" (çoğu zaman evde kalabilme de anlamına gelen) imkânı olan mahallelerin COVID-19 tablosunda az riskli alanlarda kaldığını söylemek mümkün.

Bahçelievler-Bakırköy ilçeleri arasında yaptığımız çakıştırmamızda, iki farklı ilçeye yayılmış ve D-100 Otoyolu ile ayrışmış sosyo-ekonomik profillerin, COVID-19 bulaşıcı hastalığına maruz kalma açısından karşılaştırdığımız için, Kadıköy'den farklı olarak tekrar İstanbul genelini gösteren Kent95 haritasına dönüyoruz. Buradaki Kent95 haritasında gene koyu kırmızı - sarı - yeşil arasındaki skala yüksek rayiç bedel/yüksek yaş aralığından aşağı doğru inen profillerdir. Buradaki en kolay okunan sınıfsal sınır D-100 Otoyolu'nun kuzey ve güneyinde, Ataköy 7-10. mahalleler ile Bahçelievler'in güneyindeki Şirinevler, Zafer, Hürriyet, Fevzi Çakmak ve Çobandere mahalleleri arasında, set çekilmişçesine değişen COVID-19 tablosudur. Kuzeyde küçük ölçekli hafif endüstrinin (tekstil vs.) yoğun olduğu sosyal yapının başlangıcından itibaren ısı haritası kırmızıya döndüğünü görüyoruz. Fakat Bakırköy ilçesinin güneydoğusundaki üst rayiç bedel aralığında kalan Ataköy 1. Mahallesi'nde de COVID-19 enfeksiyon oranı daha parçalı da olsa Bakırköy haritasının ortalamasından yüksek. Burasının Kartaltepe, Cevizlik gibi aynı ilçenin orta rayiç bedel ile nispeten genç nüfusunu barındıran mahalleleri ile neden enfeksiyon profillerinin benzediğinin sorgulanması gerekiyor.

HES verisi, -tahminlerimize göre- enfekte hastaların ikamet ettiği adres bilgisini temsil ettiğinden, bu haritaların iş yeri yoğun mahallere dair açıklayıcı olmaktan uzak olduğunu düşünebiliriz. Fakat bir örtüştürme ilişkisini verili kabul etmeden, bu çakıştırma vesilesi ile kent içinde ikamet edilen yer ile çalışma hayatı/toplumsal katmanlar içerisindeki konum arasında sorgulayabileceğimiz pek çok örüntü bulunmaktadır. Bu iki farklı temsili çakıştırmanın amacı, idari sınırların ötesinde, bazen onlara denk düşen, bazen ortadan kesen, bazen ise aykırı akan "emekânlar", ortak profiller gösteren çalışma, barınma, beslenme, tüketme ve sağlık profilleri olup olmadığını sorgulamaktır.[20]

06.09.2020 - Hayat Eve Sığar Uygulaması

2018 Yaş - Rayiç Bedel Haritası (harita.kent95.org)

Şekil 5 Hayat Eve Sığar Uygulaması (Salgın Yoğunluğu) - Rayiç Bedel Haritası (Sosyo-Ekonomik Düzey) Karşılaştırması

İstanbulluların pandemi karşısındaki ortak nispi sağlık/hastalık profilleri, idari sınırlar ile sınırlı kalmayan işçi semtlerinin görünmez sınırlarına mı delalet etmektedir? Bunlara işçi semtleri mi demeliyiz, çalışma hayatı ile ilişkileri bilahare araştırılmak üzere kentsel yoksunluğun yoğunlaştığı semtler/mahalleler kavramını mı kullanmalıyız?[21] Bu soruların peşinden gitmek, pür entelektüel bir merak olmanın ötesinde veri bazlı, isabetli, yerel, sosyal ve sağlık politikaları için elzem gözükmekte.

Notlar:

1 İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Meclisi: http://www.isigmeclisi.org/ adresinden alındı,

2 İSİG Meclisi. (2020, Kasım 13). Salgına, işsizliğe, açlığa ve güvencesiz çalıştırmaya karşı mücadeleye... Sekiz ayda en az 368 işçi COVID-19 nedeniyle hayatını kaybetti. İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Meclisi: http://isigmeclisi.org/20577-salgina-issizlige-acliga-ve-guvencesiz-calistirmaya-karsi-mucade adresinden alındı,

3 Pala, K. (2020). Türkiye'de COVID-19 Pandemisi. TTB COVID-19 İzleme Kurulu (ed.), TTB COVID-19 Pandemisi 6. Ay Değerlendirme Raporu (s. 102-110). Ankara: TTB.

4 Ayrıca DİSK, 24 Nisan 2020 günü derlediği ve üyelerinin yüzde yetmişine ulaşarak yaptığı (toplam 130.000) bir araştırmada, en az 535 işçinin COVID-19 pozitif olduğunu tespit etmiştir. Bu oran hem Türkiye genelde , hem de Türkiye çalışma çağındaki nüfus içindeki 1000 kişiye düşen pozitif oranları ile karşılaştırınca (sırasıyla 1,3 / 1,6 / 4,1) en az iki ile üç misli fazladır. DİSK'in pandemi dönemi 16 Nisan, 20 Nisan, 27 Nisan ve 8 Temmuz raporlarına www.disk.org.tr'den ulaşılabilmektedir.

5 TTB'nin anlık olarak sağlık çalışanlarının kaybı verisini tutan sitesi için: https://siyahkurdele.com/

6 Birleşik Metal-İş Genel Yönetim Kurulu. (2020, Kasım 20). Metal sektöründe salgın ciddi boyutlara ulaştı. Birleşik Metal-İş: http://www.birlesikmetalis.org/index.php/tr/guncel/basin-aciklamasi/1603-metal-sektorunde-salgin-ciddi-boyutlara-ulasti adresinden alındı.

7 10 Sağlık Emek Meslek Örgütünün 19.11.2020'de yaptığı ortak açıklama. (2020, Kasım 19). COVID-19 Sağlık Çalışanlarının Meslek Hastalığıdır. Türk Tabipleri Birliği: https://www.ttb.org.tr/haber_goster.php?Guid=b75ad608-2a4d-11eb-9fec-5d38005ac4c8 adresinden alındı.

8 Müezzinoğlu, A., & Ahmet, T. (2016, Mayıs 4). Türk mucizesi: Meslek hastalıkları sıfırlanıyor. Sendika.org: https://sendika.org/2016/05/turk-mucizesi-meslek-hastaliklari-sifirlaniyor-dr-arif-muezzinoglu-dr-ahmet-tellioglu-348652/ adresinden alındı,

9 Center for Systems Science and Engineering (CSSE). (2020, Aralık 4). COVID-19 Dashboard. Johns Hopkins University & Medicine Coronavirus Resource Center: https://coronavirus.jhu.edu/map.html adresinden alındı.

10 COVID-19 Durum Raporu. (tarih yok). T.C. Sağlık Bakanlığı COVID-19 Bilgilendirme Sayfası: https://covid19.saglik.gov.tr/TR-68443/covid-19-durum-raporu.html adresinden alındı,

11 bknz. SGK İstatistikleri Eylül 2020

12 Temerçin/Aldırmaz'ın 2014 verileri ile yaptıkları araştırmada İstanbul'un sanayisinin iş yeri sayısı olarak %33,3'ünü, istihdamın ise %29,1'ini sadece aşağıdaki 17 mahalle bünyesinde barındırmaktadır. Tuzla'da Aydınlı ve Tepeören, Ümraniye'de Yukarı Dudullu, Esenkent ve Esenşehir, Zeytinburnu'nda Maltepe, Eyüpsultan'da Topçular, Bayrampaşa'da Yenidoğan, Bağcılar'da Mahmutbey, Evren ve Bağlar, Bahçelievler'de Yenibosna, Başakşehir'de Ziya Gökalp, Arnavutköy'de Hadımköy, Esenyurt'da Akçaburgaz, Avcular'da Cihangir ve Beylikdüzü'nde Yakuplu mahalleleri sanayi faaliyetlerinin mahalle ölçeğinde yoğunlaştığı alanlardır, Temürçin, K., & Dulupçu, M. A. (2017). İstanbul İlinde Sanayi: Tarihsel Gelişim, Yapısal Değişim, Mekânsal Dönüşüm. K. Temürçin, & M. A. Dulupçu (Ed.), Türkiye'de Mekânsal ve Bölgesel Dönüşümler. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi.

13 İBB Bilimsel Danışma Kurulu Üyesi Dr. Nilüfer Aykaç'ın Mayıs 2020 tarihli "Verilerle İstanbul Profili-Kovid-19 İstanbul" raporuna göre, İstanbul'da imalat sanayi yoğun bölgelerde gerçekleşen hareketlilik kentteki vaka artışını hızlandırdı, risk Avrupa Yakası'nda Avcılar, Bağcılar, Bahçelievler, Esenyurt, Ümraniye, Çekmeköy ve Küçükçekmece ilçelerinde ve D-100 hattında, Anadolu Yakasında ise Kurtköy, Pendik, Samandıra, Ümraniye ve Tuzla'nın belli ilçelerinde daha yüksek idi. Aykaç, N., & Elbek, O. (2020, Kasım 2). İstanbul'da COVID-19. Birikim Dergisi: https://birikimdergisi.com/guncel/10328/istanbulda-covid-19 adresinden alındı; İnan, M. (2020, Kasım 16). Son Dakika: İstanbul'da 'mavi' alarm verildi! 5 ilçede yaşayanlar dikkat... Milliyet: https://www.milliyet.com.tr/galeri/son-dakika-mavi-alarm-verildi-istanbulun-5-ilcesinde-6355569/3 adresinden alındı.

14 Kent95: Veriye Dayalı Politika Aracı: https://harita.kent95.org/istanbul

15 Odman/Tülek, 2020, ibid.

16 Haritaların (2016 yılındaki versiyonu için) vs. nasıl yapıldığına bakmak için: Erginli, B. E., (2018), İstanbul İlçe Belediyelerinde Çocuğa ve Aileye Yönelik Hizmetler, İstanbul: TESEV Yayınları; Güvenç, M., Tülek, M., vd., (2018), 'İstanbul Geneli ve İlçeleri: Yaş ve Rayiç Bedel İtibarıyla Katmanlaştırma Haritaları', İstanbul İlçe Belediyelerinde Çocuğa ve Aileye Yönelik Hizmetler, (yaz.) Bürge Elvan Erginli, İstanbul: TESEV Yayınları.

17 Bununla ilgili, Kadir Has Üniversitesi İstanbul Çalışmaları Merkezi Müdürü Kent Araştırmacısı Murat Güvenç ile yapılmış, İstanbul kentsel bölge / Marmara Bölgesi'nin nüfus yoğunluk dağılımı ile pandemi arasındaki ilişkilere dair bir mülakat için bakınız, İstanbul Hepimizin. (2020, Mart 30). Şehir Hepimizin (167): Kovid-19 riskine nüfus yoğunluğu perspektifinden bakmak. Medyascope: https://medyascope.tv/2020/03/30/sehir-hepimizin-167-kovid-19-riskine-nufus-yogunlugu-perspektifinden-bakmak/ adresinden alındı

18 Mahallem İstanbul Projesi: http://www.mahallemistanbul.com/MahallemSEGE_/

19 Temerçin/Aldırmaz', 2017, ibid.

20 Kavram için bknz; Odman, A. (2013). Cemekâna değil Emekâna Bakmak: TUZLA: Kuzey-Güney, Emek-Marka geriliminde bir ilçe. G. Akgün, Ç. O. Çalışkan, E. Kaya, & A. Koca içinde, Kentleri Savunmak. Mekân, Toplum ve Siyaset Üzerine. İstanbul: Notabene.

21 Bimtaş bünyesinde bir ekip tarafından hazırlanıp, Kasım ayında kamuoyu ile paylaşılan, Türkiye yerel yönetimleri dâhilinde istisnai bir sosyal kartografya örneği ve veri temelli sosyal politika aracı teşkil eden İstanbul Kırılganlık Haritası'nda da, çalışma koşulları kaynaklı yoksunluklara dair pek çok çıkarımlar yapılacak göstergeler seçilmiş, bunlar üst üste koyulup, 961 mahalle ölçeğinde haritalanmış, açık veri olarak paylaşılmıştır. Çalışmaya iş yerleri mekânların ölçek ve konumlarına göre potansiyel COVID-19 kümelenmeleri olarak işlenmeleri bu risk türünü de tabloya dâhil etme potansiyeli barındırmaktadır. BİMTAŞ. (2020). Analiz Kırılımları. İstanbul Kırılganlık Haritası: https://kirilganlik.istanbul/harita/ adresinden alındı.

CAFE
RESTAURANT
WC
zamana kadar 5 cami,
1 okul, 7 çeşme, 10 kuyu,
1 dere, 1 sebil ve
1 şadırvan bulunmaktaydı.
Bugün 1 cami, 7çeşme
ve 1 şadırvan kalmıştır.
YapıKredi
ALTIN ALINIR

Pandeminin Yeni Kamusalı: Ev ve Kadınlar

En büyük zorluğu ise yeni bir gündeliği düzenlemek zorunda kalan kadınlar yaşadı. Dışarıdan gelen paketlerin, insanların, ayakkabıların bir tehlike olarak algılanmasıyla birlikte bu tehlikeyi kadınlar bertaraf etmek zorunda kaldı.

Feyza Akınerdem˙ – Nükhet Sirman¨

˙ Dr., Sosyolog, Dissensus Araştırma
¨ Prof., Dr., Antropolog, Dissensus Araştırma

COVID-19 pandemisi tüm yaşantımızı sonu olmayan bir afet atmosferi içinde yaşama deneyine dönüştürdü. Afet çalışmaları afet yönetimini üç evreye bölerek anlatır: İlk şok, yaşama dönme çabaları, normalleşme (response, redeveloping, renewal).[1] Biz de pandemiyi bir afet olarak ele alıp bu evrelere göre anlatırken kadın deneyimlerine öncelik vereceğiz. Hızla hayatımıza giren ve çeşitli evrelerden geçerek deneyimlediğimiz virüsle yaşam kadınları nasıl etkiledi? Bunların yanı sıra bu üç evreye gelecek diye bir evre daha eklenmesi gerekir. Çünkü normalleşmenin şimdiki adı *yeni normal*. Yeni normal kavramı hiçbir şeyin eskisi gibi olmayacağını ve yeni gelen her neyse onun da kalıcı olacağını bize söylüyor. O halde yeni normal topluma, kadınlara, erkeklere, çocuklara, kent hayatına damga vuran bir olgu olarak virüs gelecek tahayyülümüzü nasıl etkiliyor? Duygulara bakmak bu etkileri çok farklı boyutlarıyla gözler önüne serebilir.

Pandemi için afet çalışmalarına paralel bir evre silsilesi şöyle kurulabilir: Karşılaşma, alışma, normalleşme. İlk karşılaşma anında virüslerle beraber korku, endişe, öfke, iğrenmenin bir araya geldiği bir duygu patlaması yaşadık. Bu duygular toplumsal ilişkiler içinde kendilerine çeşitli nesneler buldular. Sokağa çıkan yaşlılara virüsün kendisiymiş gibi muamele edenler olduğu gibi, evde oturabilenler ve oturamayanlar ayrımının yarattığı suçlama, suçluluk ve acıma gibi duygular ortaya çıktı. Maske takanların takmayanlara yönelik öfkesi hâlâ baş etmemiz gereken bir duygu. Süregiden bir afet içerisinde başkasının yakınlarının ölümü üzerine üzüntü, yas ve hatta kızgınlık gibi duygular da hayatımızda var.

Karşılaşma-Alışma-Normalleşme

İlk şokla beraber yaşadığımız duyguların bir kısmı kalıcıyken bir kısmı zaman içinde değişti. Korku ve kızgınlık gibi güçlü duygular zamanla sönümlenip yayılarak çeşitlendi. Bu duygu skalasına şüphe, bıkkınlık ve giderek daha çok bastıran bir karamsarlık eklendi.

Pandeminin ilk günlerinde, toplum olarak yaşadığımız korkunun menzilini hesap ediyorduk. 1-2 ay idare etmek mümkün gözüküyordu. Kapanma, izolasyon, yapabilenler için bir sorumluluk ve fedakârlık meselesi olarak kabul gördü. Ancak nereye kadar kapanabileceğimize dair bir menzilimiz vardı. Ondan sonrasının belirsizliği de kaygı ve kızgınlığı arttırdı. Bugün çözüm gittikçe uzaklaştığı için bir ufuk problemi ortaya çıktı. Daha uzun vadeye yayılan bir karamsarlık ve bu karamsarlığın içinde bir normalleşme çabasıyla baş başayız.

İlk şoktan sonraki alışma evresi kimileri için çok daha kolay geçerken kimisi için yeni zorlukları beraberinde getirdi. En büyük zorluğu ise yeni bir gündeliği düzenlemek zorunda kalan kadınlar yaşadı. Dışarıdan gelen paketlerin, insanların, ayakkabıların bir tehlike olarak algılanmasıyla birlikte bu tehlikeyi kadınlar bertaraf etmek zorunda kaldı. Kadınların girdiği bu çabaya tıpkı kamusal alanı düzenleyen resmi ve bilimsel protokoller gibi bakabiliriz. Evin halihazırda var olan hijyen ve düzen protokolü kadınların bu işleri üstlenmesine dayalıdır. Yani bir toplumsal cinsiyet rejimi içinde eşitsiz dağılan bir

iş bölümü protokolü vardır. Bunu virüsle yaşama uyarlayarak güncelleyen kadınlar bu güncellenmiş protokolün takibini de üstlendi. Böylece eşitsizlik protokolü daha da eşitsiz hâle geldi.

Diğer yandan pandemi kadınların görünmez emeğini bir ölüm kalım meselesi haline getirdi. Ev işleri kadınların kendi kendilerine icat ettikleri işler olmaktan çıkıp herkes için önem kazandı. Buna rağmen kadınların virüsle mücadelede üstlendiği bu olağanüstü çaba bugün hâlâ görünür hâle gelmiş değil. Aksine kadınların çabası ya hafife alınıyor ya da yeterince iyi yapmamakla suçlanabiliyorlar. Ya da iş yükünden şikayet eden kadınlara, artık alışmak gerektiği de söyleniyor. Çocukların psikolojisi, erkeklerin işi önemli meselelerken, kadınlara yeni bir yetersizlik hissinden başka birşey kalmadı. Ev işleri her gün yeniden düzenlenirken kamusal alanda daha büyük harflerle duyurulan "virüsle savaş" bu ev içi emeği daha da görünmez hâle getirdi.

Üçüncü aşamanın ismi dünyada ve Türkiye'de normalleşme olarak kondu. Normalleşmenin bir rahatlama duygusu getirmesi beklenirken aynı zamanda müthiş bir endişeye de yol açtı. Çünkü sıradan insanlar Türkiye'de ve dünyada salgının durumu, istatistikler, tıbbi bilgiler, aşı ve bağışıklıkla ilgili araştırma ve tedaviler konusunda söylenenlerin doğruluğunu veya yanlışlığını test edebilecekleri bilgiye sahip değiller. Bu nedenle COVID-19'la mücadelede verilen sayılar, yapılabilenler/yapılamayanlar listelerine nedensiz bir şekilde güvenemiyoruz ya da nedensiz bir şekilde güveniyoruz. Endişenin nesnesi bir hastalık ve biz onun tehlikeli ve ölümcül olabileceğini biliyoruz. Normalleşme bu tehlikeli nesneyle aramızdaki mesafeyi ayarlamak çabasıdır. Evle sokak arasındaki sınırı aşınca her an karar vermemiz gereken cevabını tam olarak bilemediğimiz sorularla karşı karşıya kalıyoruz: kafede açık havada oturabilir miyiz, etrafta çok insan yoksa maskeyi çıkartalım mı? Yani sorun olan bizim ne yapacağımız, nesnenin ne yaptığı değil.

2020 yazında bu sorulara herkes kendince cevaplar bulmuş ve bir normallik hali yaşanmışken sonbaharın gelmesiyle birlikte yukarıda bahsettiğimiz sorular yeniden gündeme geldi. Vakaların artmasıyla endişe duygusunun yeniden yükseldiği ve bir akut kriz duygusu atmosferi oluştuğu söylenebilir. Doğal afetlerde genellikle ikinci dalga olmazken burada tam bitmemiş bir birinci dalganın üstüne gelen ikinci bir sert dalga yaşıyoruz. Mevcut durum, daha iyiye gidecek duygusunun kaybolduğu, kişisel önlemlerin sürdürülebilirliğinin azaldığı ve proaktif bir korunma motivasyonunun düştüğü, görünürde rahatlık gibi tasvir edilebilecek bir karamsarlık durumudur. Bu da ne kadar süreceği belli olmayan umutsuz ve mecburi bir normalin içinde yaşamak olarak nitelendirilebilir.

Hayat Eve Sığar mı?

Bir afet durumunda bütün bu evreleri kadınlar erkeklerden daha farklı ve zor yaşıyorlar. Bu hem toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümünde bakım işinin kadına yüklenmesinden hem de afet sonrası gelen yardım ve düzenlemelerin bu toplumsal cinsiyet farklılığını gözetmeyişinden kaynaklanıyor. Afet sonrasında genelde dünyada kadının bakım işinin arttığı gözlemlenmiş.[2] Buradan yola çıkarak bakım emeği veren kadının hem afet gibi acil durumlarda hem de genelde hayatını düzenlemek konusunda kısıtlandığını söylemek mümkün. Bakım Türkiye'de de sosyal hizmetlerin çok dar olması nedeniyle kadınların üstüne kalıyor. Bu yazıda kadınların neredeyse doğal olarak üstlendiği bakım emekçisi rolünün pandemi koşullarında artmasına değinmek istiyoruz.

Özel alan kamusal hayatın tamamını organize eden bir yere dönüştü. Diğer bir deyişle özel alan yayılmaya başlayıp her yeri kaplarken kamusal alan küçüle küçüle bir ekrana sığdı. Kamusal eve girince yaşanan kaos ortamında kadınlar güçlenme mekânizmalarını kaybettiler, eşitsizliğe karşı dirençleri düştü diyebiliriz.

Karikatür Salgın Dönemi Ev İçi Şiddet Konulu Karikatürler[7]

İlk evrede Türkiye'nin seçtiği slogan "Hayat Eve Sığar" oldu. Bu slogan kamusal alanın olabildiğince özel alana sığmaya çalışması demekti. Masa başı işler, okul, aile ve akrabalık ilişkileri için bilgisayar, telefon, tablet ve televizyon ekranları kullanılmaya başlandı. Diğer yandan özel alan kamusal hayatın tamamını organize eden bir yere dönüştürdü. Diğer bir deyişle özel alan yayılmaya başlayıp her yeri kaplarken kamusal alan küçüle küçüle bir ekrana sığdı.

İş/dinlenme, kamusal hayat/özel hayat, yemek saati/uyku saati eğitim/oyun gibi ayrımların gittikçe önemini kaybetmeye başladığı ve günü yapılandırma işlevlerini kaybettiği zamanlar yaşandı. Orta sınıfların giyiminin ekrandan görünen ve altta kalan olarak ikiye bölünmesi bu yapısızlığın kişilerin bedenlerinde taşındığının işareti oldu. Ya da evdeki odaların birden çok fonksiyon kazanması ve ekrandan görünür olduğu için yeniden organize edilmesiyle "özel"in anlamı giderek aşınmaya başladı. Özel hayat/kamusal hayat ayrımı sadece günü değil, ilişkileri de yapılandıran, hiyerarşileri yerleştiren, yani iktidarın düzenini görünür hâle getiren bir unsurdu. Aynı zamanda bu düzen içerisinde güçsüz durumda olanın iktidarla baş etme yöntemleri vardı. Yani kadınlar bildikleri bir alanda eşitsizlikle mücadele ediyorlardı. Kamusal eve girince yaşanan kaos ortamında kadınlar güçlenme mekânizmalarını kaybettiler, eşitsizliğe karşı dirençleri düştü diyebiliriz. Kadınlar kuşatılma, havasızlık, gün yetmiyor hissi gibi duygular yaşıyorlar.

Mart 2020'den itibaren eğitimin ilkokuldan üniversiteye kadar her derecede online devam etmesi teknolojik imkânsızlıkların gösterdiği eşitsizliklerin yanında duygusal bir yük de taşıyor. Hâlâ devam eden uzaktan eğitim evde çocukların eğitiminin takibi, aile evine dönen üniversite öğrencilerinin yaşadığı zorluklar gibi birçok sorunu gündeme getiriyor. Okullar zaten velilerin emeğine çokça yaslanıyorlardı, şimdi bu arttı.

İş, eğitim ve diğer ilişkilerin ekrana sığması bir problem iken alt orta sınıfların çalışmaya dışarıda devam etme zorunlulukları başka türlü sorunlara yol açtı. Yılmaz ve diğerlerinin (2020) İstanbul'da salgın sürecinde çalışanların yaşadıklarına dair yaptığı araştırmaya göre "Çalışmamayla sonuçlanan ücretsiz izne çıkarma, zorunlu yıllık ücretli izin kullandırma, faaliyet durdurarak KÇÖ'ye [Kısa Çalışma Ödeneği] başvurma gibi farklı uygulamalar" insanları daha kırılgan hâle getirirken belirsizlik duygusunu da arttırdı.[3] Aynı çalışmanın gösterdiği gibi salgın süresince işe gitmeye devam edenlerin iş yükü arttı, çalışma saatleri değişti, ya da iş yükünün azalması ile vardiyalı çalışma sistemlerine geçildi. Bu değişikliklerin ev hayatına nasıl yansıdığına yönelik araştırmalar yapılması toplumsal olarak artan belirsizlik duygusunu tespit etmek, kadınların ve erkeklerin bu durumdan nasıl farklı etkilendiğini göstermek için elzem gözüküyor.

Kadına kolay kolay kucak açmamış olan kent şimdi dijital yolla kadınların mekânına, evine girdikçe kadınların dünyasının genişlediği iddia edilemez. Erkeklerin, çocukların ve dijital dünyanın evin içine doluşmasıyla ev kadınların olmaktan çıkıp sıkışmışlığın mekânı oldu.

Kapanmayla birlikte ev içinde erkek varlığının artması kadınlar için başka bir sorun haline geldi. Evi kendi alanları gibi kullanma zamanları gelince erkeklere "Sen kahveye gitmiyor musun?" diye çıkışan kadınların bu emniyet supapları tıkanınca ev kadınların güvenli alanı olmaktan çıktı. Bu da kadınların sözünün geçtiği alanın daralması anlamına geldi, zira erkek eve girince evin reisi olarak girdiği için istek ve dayatmaları idare etmek zorlaştı. Bu şartlarda evdeki tartışmaların arttığına dair bazı ipuçları sosyal medyada gördük. Kadına yönelik şiddetin ve kadın cinayetlerinin arttığı medyada çokça dile getirildi. Ancak buna dair kesin veri elde etmek mümkün olmadı. Dünyada ve Türkiye'de kadına yönelik şiddetin pandemi sürecinde arttığına dair gözlemler ve araştırmalar yapılsa da Türkiye özelinde bu artışı izlemek tam da pandemi koşulları nedeniyle imkânsızlaştı.[4] Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı'nın izleme raporuna göre kadınları şiddetten korumaya yönelik mekânizmaları işletmek ve şiddeti kayda geçirmek de aynı şekilde zorlaştı.[5]

Kadınlar Türkiye'de kamusal alanda özel alanda olduklarından hep daha özgür olagelmişlerdir. Bu yüzden de kadın mücadelesi hep kadınların evin dışına çıkmalarını, "toplumdaki yerini almalarını" talep etmiştir. Evden çıkış zorlaştıkça çıkış arayışları da çeşitlendi. Kendi alanını korumak isteyen kadınlar Virginia Woolf'un dediği gibi kendine ait bir oda bulamasalar da bir masa, bir zaman, bir köşe arayışlarını sürdürüyorlar. Bu köşe kapmacada kadınların evle ilişkileri bir kısır döngü halini alıyor.

Bu resme bakarak hayatın eve sığmadığını ve bu kapanmanın başka toplumsal sorunları yükselttiğini söyleyebiliriz. Kadınların alışılageldik hayat kurma, bakım verme ve güvende olma yolları altüst oldu. Erkeklerinse iş ve iş dışı aktivitelerle daha dışarlıklı kurdukları hayat düzeni sarsıldı. Evdeki bu zor karşılaşmaların hane halkının tamamı açısından eşitsizliklerin sonuçlarının daha sert yaşanmasına neden olduğunu bu dönemde yayınlanan karikatürlerden okumak mümkün.

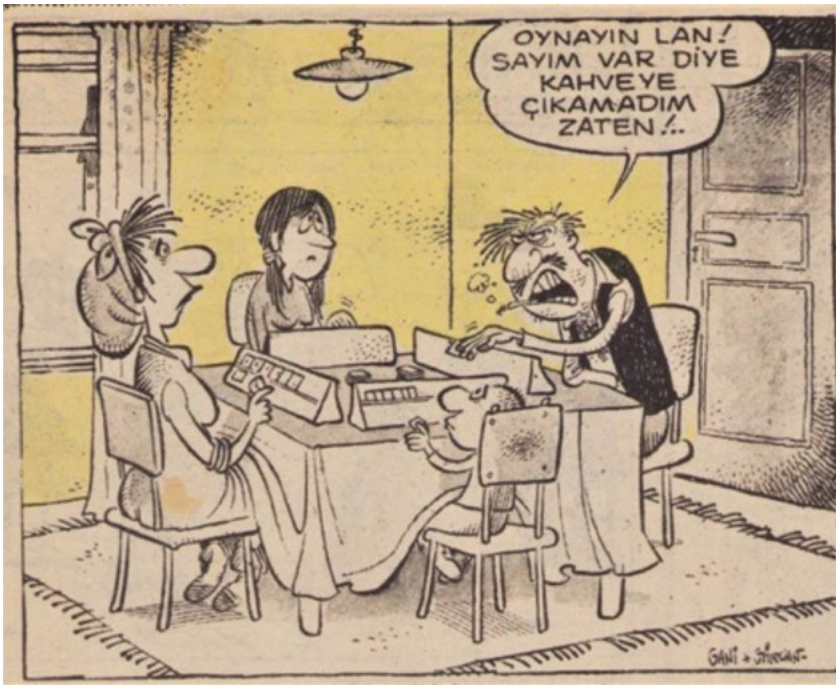
Sonuç: Gelecek

COVID 19 salgınının hızlı bir çözümünün olmaması, normalleşmenin kolay olmayacağını ve akut çözümlerin kronik hâle geleceğini gösteriyor. Uzaktan çalışmanın avantajlarını gören şirketler acil bir eve kapanma durumundan sürekli bir evden çalışma (home office) düzenine geçmeyi gündemlerine alıyorlar.[6] Eğitim sektörünün de online uygulamalardan zaman içinde tamamen vazgeçmeyeceğinin sinyalleri var. Bildiğimiz kamusal yaşamın daralarak ekrana sığması yakın bir zamanda son bulmayacağı gibi daimi hâle de gelebilir.

Kent, 19. yüzyılın sonundan itibaren özgürleşmenin, yabancı ile karşılaşmanın, anonim olmanın simgesi haline gelmişti. 1990'lardan itibaren ise küreselleşme-yerellik ikiliği etrafında

analiz edilen kamusal hayatı betimleyen "küresel köy" kavramı bir daralmaya işaret ediyordu. Şimdi küresel köyün sınırları evin sınırlarına kadar daraldı. Kadına kolay kolay kucak açmamış olan kent şimdi dijital yolla kadınların mekânına, evine girdikçe kadınların dünyasının genişlediği iddia edilemez. Erkeklerin, çocukların ve dijital dünyanın evin içine doluşmasıyla ev kadınların olmaktan çıkıp sıkışmışlığın mekânı oldu. Bir yandan da salgından korunmak için sürdürülen kısmi izolasyon nedeniyle ev teklifsiz bir şekilde girip çıkan insanların ve nesnelerin daha çok kontrol edilerek içeri alındığı kapalı bir yer haline de geldi.

Son olarak bu daralma ve kapanma hali illaki olumsuz sonuçlarla anlaşılmak zorunda değil. Karantinada dünya bu daralma halinden çok şey öğrenebilir, kadınların çabasının önemini fark edebilir. Bakım işi, ufak tefek önemsiz ve kıymet görmeyen işlerin tekrar tekrar yapılması anlamına geliyor. Makro politikalara sığmayan detayların önem kazanması, şehrin işleyişi ile evin işleyişi arasındaki farkları da göz önüne seriyor. Şehrin hızlı ve kalabalık akışına mega projelerle çözüm arayan sosyal politikalar ve kent yönetimi, evi ve kadınların iş yapma biçimlerini hesaba katan mikro politikalara yönelmeyi öğrenebilir mi? Şehirle bağlantısı kopmuş evin bağlantıları tekrar nasıl kurulacak? Yeni normalde kadın emeği daha görünür ve kıymetli hâle gelecek mi? Özetle kent kadından ne öğrenecek?

Karikatür Gürcan Gürsel ve Ganı Müjde Girgir 20 Ekim 1985 sayı:685 Bu karikatür pandemi döneminde salgın şeklide değiştirilerek sosyal medyada paylaşılmıştır.

Notlar:

1 Boyd, A., Hokanson, J. B., Johnson, L. A., Schwab, J. C., & Topping, K. C. (2014). Planning for Post-Disaster Recovery: Next Generation. APA Planning Advisory Service; Kale, E. (2001). Provision, distribution and constructions of the state in the aftermath of the İzmit earthquake (Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

2 Grown, C., & Otano, C. (2019, Mart 06). The gender gap in the disaster risk management sector: why it matters. World Bank Sustainable Cities: https://blogs.worldbank.org/sustainablecities/gender-gap-disaster-risk-management-sector-why-it-matters adresinden alındı.

3 Yılmaz, V., Gürbüztürk, A., Canbazer, C., Ekici, E., Hışıl, O., Aktaş, P., . . . Kesici, Z. (2020). COVID-19 Salgınında İstanbul'da Çalışanların Deneyimleri: Niteliksel Bir İnceleme. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu.

4 Ünal, B., & Gülseren, L. (2020). COVID-19 pandemisinin görünmeyen yüzü: Kadına yönelik aile içi şiddet. Klinik Psikiyatri Dergisi, 23 (1): 89-94.

5 Mor Çatı. (2020). Koronavirüs Salgını ve Kadına Yönelik Şiddet . İstanbul: Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı.

6 IBM. (2020). COVID-19 and the future of business. New York: Institute for Business Value.

7 Küçükerşen, K. (2020). COVID-19 Günlerinde "Ev Hallerini"nin Karikatürlere Yansıması: Göstergebilimsel Bir Analiz. Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi 7:(6), 38-57.

COVID-19 Salgını Karşısında İstanbul'da Kültürel Hayat

Fiziksel mesafelenme ihtiyacı ve keskin önlemlerin en çok etkilediği kültür ve sanat sektörü imkânlar çerçevesinde işsiz kalanlarla dayanışmaya çalıştı. 2020 yaz aylarında gevşetilen önlemlerle çeşitli etkinliklerini bir süre de olsa farklı yöntemlerle gerçekleştirdi.

Özlem Ece˙ – Fazilet Mıstıkoğlu¨

˙ İKSV Kültür Politikaları Çalışmaları Direktörü
¨ İKSV Kültür Politikaları Araştırma Sorumlusu

Pandeminin başlangıcından bu yana, sosyal etkisi giderek belirginleşen kültür ve sanatın ekmek, su gibi temel bir ihtiyaç olduğu, bireyin iyi olma hali ile kültürel hayata katılım arasında güçlü bağların bulunduğu çokça ifade edildi. "Evlere kapanmanın bir sorumluluk halini aldığı böylesi bir zamanda, sığınılacak kitap, film ve müzik seçkileri olmasa bizlere ne olurdu? Onları yaratanlar olmasaydı toplumlar nasıl olurdu?" gibi soruları bu kriz döneminde sıkça kendimize sorduk. Bu nedenle, alanda emek veren kültür profesyonelleri olarak dayanışmaya ve kültürün gücüne olan inancımızı korumaya ve yaygınlaştırmaya daha da kararlı bir hâle geldik.

Sektörün durma noktasına gelmesiyle başlayan kriz, dünyanın sayılı kültür başkentlerinden biri kabul edilen İstanbul'da da tüm ağırlığıyla hissedilmeye devam ediyor. Mart ayından bu yana zor bir dönem geçiren tiyatrolardan sinemalara, müzik sektöründen müzelere, yayınevlerinden bağımsız sanatçılara ve tasarımcılara kültür-sanatın üretimine ve yaygınlaşmasına katkıda bulunan pek çok kişi ve kurum faaliyetlerini belirsiz süreyle durdurmak veya çok kısıtlı kapasitelerle sürdürmek durumunda kaldı. Türkiye genelinde yaratıcı endüstrilerde istihdam edilen işgücünün yaklaşık yarısının ikamet ettiği İstanbul'da özellikle etkinlik sektöründe emek veren; konser, gösteri, festivaller sayesinde geçimini sağlayabilen on binlerce kişi ayakta kalma mücadelesi vermeye devam ediyor.[1]

Mart ayındaki ilk kapanma tedbirleri ile birlikte İstanbul'daki faaliyetler hızla durdurulsa da kültür-sanat dünyası çok geçmeden bu zor şartlara karşılık verdi. Arşivlerini dijital ortamda izleyiciye açan kültür kurumları, sosyal medya kanallarında konserler veren müzisyenler, düzenlenen canlı yayınlar bu süreçte umut ve birliktelik duygusu aşıladı.[2] İnternette günlük ortalama yedi saat, sosyal medyada ise yaklaşık üç saat geçirilen günlerde, dijital platformlardaki sanatsal faaliyetler, çocuklar, gençler ve yetişkinlerin nitelikli vakit geçirmesine ve iyi hissetmelerine yardımcı oldu.[3] Kültür-sanat alanının sınırlarını genişleterek, bireylerin yaratıcı ifade ve sanatla ilişkilenme biçimlerini de dönüştüren katılımcı yaklaşımlar dönemin şartlarında daha çok anlam kazandı.[4]

Pandeminin gündelik hayatımızdaki etkileri ve kültür-sanat alanının salgın karşısındaki ekonomik kırılganlığının iyice hissedilmeye başlandığı Nisan ayında ise İstanbul'da 48 yıldır kâr amacı gütmeden faaliyet gösteren İstanbul Kültür Sanat Vakfı (İKSV), "Pandemi Sırasında Kültür-Sanatın Birleştirici Gücü ve Alanın İhtiyaçları" başlıklı politika metnini yayımladı.[5] Sanatçıların ve sanat üretiminde yer alan tüm paydaşların ekonomik açıdan büyük darbe aldığı, sanata erişim yöntemlerinin farklılaştığı bu dönemde gerek İKSV gerekse diğer kültür-sanat kurumları ve kamu otoriteleri için politik bir çerçeve belirleyen metin, farklı ülkelerde yaratıcı sektörleri destekleyen tedbirleri özetledi, Türkiye'de kültürel alanda kamu desteğine ilişkin mevcut durumu değerlendirdi ve öneriler sundu. Bu sayede kültür ve sanat alanına ilişkin ihtiyaçlar da kamuoyu gündeminde üst sıralara taşındı, verimli tartışmalarla sahne olan süreç, kültür-sanat aktörleri

Fotoğraf Emre Durmuş / İKSV Medya İlişkileri

arasında birçok dayanışma pratiğini de beraberinde getirdi.

Haziran ayı itibarıyla "normalleşme" sürecinin başlamasıyla, kültür-sanat faaliyetlerinin çeşitli önlemlerle gerçekleştirilmesinin önü açıldığında sektör bir nebze nefes almaya başladı. Sınırlı kapasiteyle, kontrollü şartlarda açık havada gerçekleştirilen kültür-sanat faaliyetlerinin, Eylül ayında İstanbul Valiliği tarafından alınan kararla, önceden uyarılmaksızın durdurulması, alanın paydaşlarını daha da büyük bir krize sürükledi ve karar tepkiyle karşılandı.[6] Pandemi sebebiyle konserleri iptal edilen yüzlerce müzisyen, başlattıkları sosyal medya kampanyası ile ortak bir bildiri yayımladı.[7] Bildiride, "Etkinlik/eğlence sektöründe kendilerine ait olmayan hatalar ve mevcut süreç nedeniyle işsiz kalan insanlarla dayanışma/birlik içinde olacağız." ifadelerine yer verildi.[8] Aynı dönemde İngiltere'de hükümetin pandemi döneminde zor günler geçiren canlı etkinlik sektörüne desteğini artırması amacıyla başlatılan *#WeMakeEvents* kampanyası dünya çapında ses getirdi, 20'nin üzerinde ülkede 2.500 canlı etkinlik mekânı bir araya geldi.[9] Kırmızı alarm kampanyası, etkinlik merkezleri ve kültür mekânlarını yaşadıkları sıkıntıya dikkat çekmek için kırmızı ışıkla tüm binalarını belirgin hâle getirmeye çağırıyordu. Kırmızı Alarm çağrısına cevaben Manchester'da bir yürüyüş düzenlenerek etkinlik sektörünün çağrıları dile getirildi. Kampanya kapsamında farkındalığı artırmak ve kaynak yaratmak üzere farklı kentlerde etkinlikler düzenlenirken İstanbul'da da müzik sektörü, orkestrasından sesçisine, ışıkçısından rodisine, menajerinden ulaşım görevlisine, mekân çalışanlarından mekân etrafındaki seyyar satıcılara kadar uzanan bir dayanışma ile mücadele vermeye devam etti. Bu süreçte meslek birlikleri, müzisyenlere maddi yardımlarda bulunmalarının ya da dayanışma için bağış kampanyaları açmalarının yasalar kapsamında mümkün olmadığını belirterek, en azından bunun önünün açılmasını talep etti.[10]

Dayanışma Pratikleri

Bu dönem boyunca, sanatçılar ve kültür kurumlarının sektörle dayanışma için geliştirdiği destekler ön plana çıktı. Çoğunlukla İstanbul'da başlatılan desteklerin kapsamı ise kent ile sınırlı kalmayarak ülke ölçeğine yayıldı. Örneğin:

- İKSV, alanı desteklemek üzere Netflix ve Sinema Televizyon Sendikası'yla yan yana geldi ve pandemiden olumsuz etkilenen sinema-televizyon sektörü çalışanlarına destek olmak amacıyla önemli bir adım attı.[11] Netflix'in sağladığı 4 milyon TL'lik "COVID-19 Sinema ve Televizyon Sektörü Desteği"ne Türkiye çapında prodüksiyonların durmasından olumsuz etkilenen kamera arkası çalışanları başvurabildi.
- SAHA Derneği, Türkiye'de yaşayan ve görsel sanatlar alanında faaliyet gösteren sanatçılar, kolektifler ve kâr amacı gütmeyen sivil toplum kuruluşlarına yönelik, sanat projelerine teşvik amaçlı bir destek fonu oluşturdu.[12]
- Dayanışmanın 100'ü Şiir Platformu, oyuncu, dansçı, müzisyen, teknisyen, gişe görevlisi, tasarımcı, koreograf gibi tiyatro emekçilerine destek olmak üzere kuruldu. 100'ü aşkın sanatçı, seslendikleri şiirler ile bu kampanyaya katkı sağladı.[13]
- Festtogether Evde, Türkiye'nin ilk dijital festivali olarak, pandemi sebebi ile ortaya çıkan ihtiyaçların izleyicilerin destekleri ile karşılandığı, müziğin gücünün sosyal fayda için kullanıldığı etkili bir örnek oldu.[14]
- Ahbap Platformu'nun desteğiyle düzenlenen Dayanışma Birlikte Güzel kampanyası ile, müzisyenler de dâhil

yeme-içme ve eğlence sektörü çalışanlarına destek sağlandı.[15]

- Tiyatro Kooperatifi'nin başlattığı "Bizde Yerin Ayrı" seyirci destek programı ile, tiyatro izleyicilerinin yeni sezon için erken bilet rezervasyonu yaparak tiyatrolara bireysel ya da kurumsal olarak destek olmaları sağlandı.[16]
- Sivil Toplum için Destek Vakfı tarafından Turkey Mozaik Foundation iş birliği ve İKSV Kültür Politikaları Çalışmaları bölümünün içerik ortaklığında hayata geçirilen Kültür-Sanat Fonu, bireysel ve kurumsal bağışçıların desteğiyle kültür-sanat kurumlarının ve kültür-sanat alanında faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının COVID-19 salgını ile başlayan yeni döneme adapte olmalarına destek olmayı amaçladı.[17]
- Beyoğlu'nun faaliyette olan en eski ikinci sahnesi Kumbaracı50'nin kapanmaması için başlatılan kitlesel fonlama kampanyasında ise kısa sürede 200 bin TL'lik hedefin üstüne çıkıldı.[18]
- İstanbul özelinde yerel yönetimler eliyle yürütülen girişimler arasından, İBB Şehir Tiyatroları'nın pandemi nedeniyle izleyicileriyle buluşamayan özel tiyatrolara destek olmak üzere sahnelerini 50 özel tiyatronun 50 oyununa açması büyük mutlulukla karşılandı.[19] Yaz boyunca "Sokakta Sanat Var" başlığıyla farklı ilçelerin açık alanlarında etkinlikler düzenleyen İBB Kültür Daire Başkanlığı, resim, heykel, seramik, fotoğraf, hat-tezhip-minyatür gibi plastik sanat alanında çalışan sanatçılar için "Sanat Pazarı" projesini hayata geçirmeye hazırlandığını açıkladı. İlçe belediyeleri de bu dönemde kültür-sanat hayatını canlandırmak için harekete geçti. Birkaç örnek vermek gerekirse, Beyoğlu Belediyesi, ilçedeki kültürel hayatın hareketliliğinin önemini vurgulayarak Ağustos ayında Talimhane Sahne'nin açılışını yaptı.[20] Beşiktaş Belediyesi ise salonlarını kültür kurumlarına ve tiyatrolara indirimli olarak açtı.[21] Zeytinburnu ve Esenler Belediyeleri, uzun bir aradan sonra Ekim ayında kültür-sanat sezonunu açtı, etkinliklere giriş HES koduyla sağlanabiliyor.[22, 23] Kartal Belediyesi, 3-6 yaş arasındaki çocuklar için resim, müzik gibi sanatsal faaliyetlerin de yer aldığı görsel içerikler hazırladı.[24]

Bütün bu girişimler, kriz ortamında kültürün beraber yaşama dinamiklerinin geliştirilmesi ile yaşam kalitesi ve refahın artırılmasında oynadığı role giderek daha büyük bir görünürlük kazandırdı. Kültür politikalarının kentlerin ve bölgelerin ihtiyaçlarına uygun şekilde, yerel aktörler tarafından şekillendirilmesi ihtiyacı her geçen gün daha da belirginleşti.

Şimdi Neler Yapılabilir?

Yaşanan krizin su yüzüne çıkardığı bir gerçek de kültür yönetimi alanındaki yasal düzenleme ve karar alma süreçlerinin uzmanların ve sivil toplumun katılımıyla şekillendirilmesinin, alandaki aktörleri birleştirici politikaların izlenmesinin taşıdığı büyük önem oldu.

COVID-19 salgını sırasında, kültürel alanın desteklenmesi ve buradaki canlılığın sürdürülebilmesi için dünyanın pek çok kentinde farklı destek yöntemleri geliştirildi. Özellikle Avrupa'daki örnekler, kültür ve sanat alanında mevcut bir altyapısı ve destek mekânizması bulunan kentlerin pandemi döneminde daha hızlı ve etkili hareket edebildiklerini gösteriyor. Örneğin kültüre katılım, kültür sektöründe istihdam, kültürün

Fotoğraf Ilgın Erarslan Yanmaz / İKSV Medya İlişkileri

kent ve ülke ekonomisine katkısı konularında kapsamı doğru belirlenmiş verilerin güncel olarak derlenmesi, kültür politikalarında doğru stratejilerin izlenmesi açısından önem taşıyor. Yerel yönetimlerin düzenleyici ve altyapı hazırlayıcı nitelikleriyle tanımlanması, merkezi hükümet ve uluslararası ağlar ile sorumluluk alanındaki kentlerin kültürel aktörleri arasında aracılık görevi üstlenmesi, yerelde etkin bir kültür yönetimi modelinin oluşturulması için öncelikler arasında yer alıyor. Kültürün yerel yönetimlerce stratejik planlama süreçlerinin önemli bir parçası olarak benimsenmesi ve kültürün kentle olan güçlü ilişkisini vurgulayacak şekilde düzenlenmesi, alana yönelik atılacak adımların da etkin bir şekilde belirlenmesini sağlıyor. Vatandaşlara doğrudan temas edebilme kapasitesine sahip yerel yönetimlerin kültür kurumlarıyla izleyiciler arasında köprü olması ve kültür-sanat aktörlerine iletişim desteği vermesi, kültüre erişimi artıracak etkili yöntemlerden biri olarak öne çıkıyor.

Herkesin aynı belirsizliği tecrübe ettiği bir dönemde bağımsız sanatçılardan yerel yönetimlere ve kültür kurumlarına kadar alanın tüm paydaşları, bir ekosistem olarak birlikte hareket etmeye her zamankinden daha çok ihtiyaç duyuyor. Bu zor günlerde İstanbul'da yaratıcı sektörlerin tüm bileşenlerinin hayatta kalabilmesi için tedbirlerin en süratli şekilde hayata geçirilmesi gerekiyor.

Dünyanın her yerinde sanatla kurulan bağların ve dayanışma ağlarının güç kazandığı bu olağanüstü dönemde, kültür-sanat aktörlerinin toplumsal fayda yolunda kendilerine yeni stratejiler belirlemesi gerekiyor. Gazeteci ve yazar Simon Mundy'nin bu süreçte dile getirdiği sorular, bu bağlamda büyük anlam taşıyor: "Küresel iklim krizinin üstesinden gelmek için harekete geçmeye ve adil gelişmede kültürün önemli bir rol oynadığını kabullenmeye hazır mıyız? Peki, toplumsal eşitsizliklerle mücadele etmeye ve dayanışmaya öncelik vermeye hazır olacak mıyız?"[25] Bunları yapmayı başarabilirsek, içinde bulunduğumuz krizden aynı sürdürülebilir hedefler için çalışan, sımsıkı kenetlenmiş ve güçlü bireyler ve kurumlar olarak çıkmamız mümkün olabilir.

Notlar:

1 YEKON. (2014). İstanbul Yaratıcı Ekonomi Çalışmaları Atölyesi Final Raporu. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.

2 Akbulut, K. K. (2020, Temmuz 26). Kültür-sanat yayıncılığında salgın etkisi: Dijital olmasa ne yapardık? Journo: https://journo.com.tr/kultur-sanat-haber-elestiri-koronavirus adresinden alındı.

3 OMD Türkiye. (2020). Türkiye Medya Ortamı. İstanbul: OMD Türkiye.

4 İKSV kültür politikaları çalışmaları. (2017). Kültür-Sanatta Katılımcı Yaklaşımlar. İstanbul: İKSV.

5 İKSV kültür politikaları çalışmaları. (2020). Pandemi Sırasında Kültür Sanatın Birleştirici Gücü ve Alanın İhtiyacları. İstanbul: İKSV.

6 Tiyatroculardan açıklama: Anayasal haklarımızı istiyoruz. (2020, Eylül 14). Sözcü Gazetesi: https://www.sozcu.com.tr/hayatim/kultur-sanat-haberleri/tiyatroculardan-aciklama-anayasal-haklarimiz-istiyoruz/ adresinden alındı.

7 Müzisyenlerden ortak çağrı: 'Mevcut ekonomik hasardan kendi çabalarımızla kurtulmamız imkânsız'. (2020, Eylül 17). Kültür Servisi: Müzisyenlerden ortak çağrı: 'Mevcut ekonomik hasardan kendi çabalarımızla kurtulmamız imkânsız' adresinden alındı.

8 Atabay, B. (2020, Ekim 6). Koronavirüs Türkiye'de müzik sektörünü nasıl etkiledi, sorunlar nasıl çözülür? BBC Türkçe: https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-54416998 adresinden alındı.

9 PLASA. (2020, Nisan). #WeMakeEvents: https://www.wemakeevents.com/ adresinden alındı.

10 Atabay, B. (2020, Ekim 6).

11 COVID-19 Acil Yardım Desteği. (2020). Sinema Televizyon Sendikası: https://www.sinematvsendikasi.org/covid-19/sts-covid-19-acil-destegi/ adresinden alındı.

12 SAHA Sürdürülebilirlik Fonu: COVID-19. (2020, Haziran). SAHA: http://www.saha.org.tr/projeler/proje/saha-surdurulebilirlik-fonu-covid-19 adresinden alındı.

13 Dayanışmanın 100'ü Şiir Platformu. (2020). Dayanışmanın 100'ü Şiir: https://dayanismanin100usiir.org/ adresinden alındı.

14 (2020). FestTogether: https://festtogetheronline.com/ adresinden alındı.

15 Anadolu Efes ile Dayanışma Birlikte Güzel. (2020). Ahbap Derneği: https://ahbap.org/haber/anadolu-efes-ile-dayanisma-birlikte-guzel adresinden alındı.

16 Tiyatro Kooperatifi. (2020). Bizde Yerin Ayrı: https://bizdeyerinayri.com/ adresinden alındı.

17 Sivil Toplum için Destek Vakfı. (2020, 10 13). Kültür Sanat Fonu'nun 2020 Döneminde Desteklenecek Sivil Toplum Kuruluşları Belirlendi. Sivil Toplum için Destek Vakfı: http://siviltoplumdestek.org/kultur-sanat-fonu/kultur-sanat-fonunun-2020-doneminde-desteklenecek-sivil-toplum-kuruluslari-belirlendi/ adresinden alındı.

18 Kadim, G. (2020). Kumbaracı50 Kapanmasın/ Hiçbir Sahne Kapanmasın. Fongogo: https://fongogo.com/Project/kumbaraci50-kapanmasin-2 adresinden alındı.

19 Tanış, E. (2020, Eylül 27). Şehir Tiyatroları ilk defa kapılarını özel tiyatrolara açtı – Tiyatro Kooperatifi'nden Iraz Yöntem: "Devlet tiyatrolarıyla da görüşmelerimiz devam ediyor". Medyascope: https://medyascope.tv/2020/09/27/sehir-tiyatrolari-ilk-defa-kapilarini-ozel-tiyatrolara-acti-tiyatro-kooperatifinden-iraz-yontem-devlet-tiyatrolariyla-da-gorusmelerimiz-devam-ediyor/ adresinden alındı.

20 Beyoğlu Belediyesi. (2020, Ağustos 07). Beyoğlu'nun yeni kültür sanat alanı "Talimhane Sahne" açıldı. Beyoğlu Belediyesi: https://beyoglu.bel.tr/haber/beyoglunun-yeni-kultur-sanat-alani-talimhane-sahne-acildi-5367.html adresinden alındı.

21 Haber Merkezi. (2020, Ekim 15). Beşiktaş'ta kültür ve sanata büyük destek var. Beşiktaş Gazetesi: https://www.besiktas.com.tr/kent/besiktasta-kultur-ve-sanata-buyuk-destek-var/7409 adresinden alındı.

22 Zeytinburnu Belediyesi. (2020, Ekim 9). Zeytinburnu 'Kültür Sanat Sezonu'nu Açtı. Zeytinburnu Belediyesi: http://www.zeytinburnu.istanbul/Haberler/Zeytinburnu-Kultur-Sanat-Sezonunu-Acti adresinden alındı.

23 Esenler Belediyesi. (2020, Ekim 9). Yunus Emre Kültür Sanat Sezonu Mazhar Alanson'la Açıldı. Esenler Belediyesi: https://esenler.bel.tr/haberler/genel/yunus-emre-kultur-sezonu-mazhar-alanson-la-acildi/ adresinden alındı.

24 Basın Yayın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü. (2020, Ekim 21). Koronavirüs ile Mücadelede Kartal Belediyesi Farkı. Kartal Belediyesi: https://www.kartal.bel.tr/tr/haberler/Habergoster.aspx?id=19049 adresinden alındı.

25 Mundy, S. (2020). The Great Shutdown - What will the Arts do to Bring Cities Back to Life? #CULTUREcovid19.

Doğa, İstanbul'un Neresinde? İstanbul, Doğanın Neresinde?

Kent ve doğa ilişkisini karşılıklı bir şekilde tahayyül etmek hem gündelik hayattaki davranışlarımızı ve bakışımızı hem de ileriye dönük hayal ve planlarımızı olması gerekene yaklaştırabilir. İstanbul'un her bir kıyısına ve köşesine bakarken kullandığımız gözlüğü değiştirebilirsek doğanın uzakta bir yerde olmadığını bizzat içinde yaşadığımız kentin de bir parçası olduğunu, yaşamı paylaştığımız diğer canlılara bakarak daha iyi anlayabilir, buna göre bize düşen sorumlulukların farkına varabiliriz.

Emrah Çoraman*

*Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Teknik Üniversitesi Avrasya Yer Bilimleri Enstitüsü

Editör: Esra Ergin Erdoğmuş*

*Araştırmacı, Vizyon2050 Ofisi

Fotoğraf Kenan Ulukaya, Arikuşları

Fotoğraflar Esra Ergin Erdoğmuş
'Soldan sağa sultan pelemiri, funda çalısı'

İstanbul'da, bir apartman dairesinde oturmuş belgesel izlerken hayvanlar, *doğa* çok uzak bir yerdeymiş gibi hissediyorum. Belgesel, Güney Afrika'daki Kruger Millî Parkı'nda yaşayan yaban hayvanları hakkında. Kamera suyun içerisinde birbirleriyle itişen hipopotamları gösterirken arka planda tanıdık bir simayı görüyorum, rengarenk bir arı kuşu. Geçtiğimiz sonbaharda İstanbul'da üstümüzden geçtiler. Sanırım en son Eylül ayının sonunda görmüştüm; önce "*bıırk bıırk bıırk*" diye seslerini duymuş, sonra da havada uçuşan böcekleri avlamalarını izlemiştim. Baharda tekrar gelecekler diye düşünüyorum; uzakta hissettiğim *doğa* bir anda yakınlaşıveriyor.

İstanbul ve doğa deyince aklınıza maalesef pek olumlu şeyler gelmiyor. Şehir, insanlar için bile o kadar sıkışık ki doğaya ne kadar yer kalsın! Türkiye'nin yüz ölçümü açısından en küçük şehirlerinden birinde (5.461 km² ile 81 il arasında 64'üncü), birçok ülkenin nüfusundan daha fazla insan, yaklaşık 16 milyon kişi bir arada yaşamaya çalışıyoruz. Bu yoğunluk yetmezmiş gibi, kentin büyütülmesi için planlanan yatırımlar, özellikle şehrin kuzeyinde bulunan doğal alanları tehdit ediyor. İstanbul gibi dar ve kalabalık bir şehirde yaban hayatı ve doğadan bahsedebilir miyiz?

Şaşırtıcı şekilde İstanbul'da gözlemleyebileceğimiz yaban hayatı hâlen çok çeşitli. Örneğin İstanbul'un doğal florasında kayıtlı olan bitki ve eğrelti türlerinin sayısı 2.500 civarında; karşılaştırma açısından bu sayı tüm Hollanda'da yaklaşık 1.600, İngiltere'de ise 1.850[1]. Benzer şekilde Türkiye'de kaydedilmiş yaklaşık 450 kuş türünün 350'den fazlasını İstanbul'da görmek mümkün[2]. Ancak bu zengin çeşitlilik, popülasyon büyüklüklerini yansıtmıyor. Birçok bitki türünün dağılımı o kadar çok küçülmüş durumda ki, bu türler artık sadece insan yerleşimlerinin arasına sıkışmış küçük ceplerde yaşayabiliyor. Örneğin, dünyada sadece İstanbul'da yaşayan (İstanbul endemiği) sultan pelemiri adlı bitki (*Cephalaria tuteliana*) yalnızca Ispartakule Vadisi'nde ve Yarımburgaz Mağarası etrafında birkaç noktada görülüyor. Hâlihazırda şehirleşme baskısı altında olan bu bölge, şimdi de Kanal İstanbul Projesi güzergahı üzerinde kalıyor. Hayvanlarda da durum benzer; toy ve telli turna gibi kuşların sadece bir tanesinin bile İstanbul'da görülmesi haber değeri taşıyor.

Fotoğraf Hüseyin Düzenli, Arıkuşları

Her ne kadar baskı altında olursa olsun, İstanbul hâlen önemli bir ekosistem; hem de sadece bölgesel olarak değil, küresel açıdan da büyük değer taşıyor. İstanbul ekosistemini korumak için henüz geç de değil. Yeter ki bundan sonra kentle ilgili yaptığımız tüm planlarda, İstanbul'un önemli bir ekosistem olduğunu düşünerek ilerleyelim. İstanbul'u bir ekosistem olarak gören bir yaklaşımın alt yapısını kurmak için bu yazının başlığındaki iki soruyu cevaplamak istiyorum; önce ilkiyle başlayayım: *Doğa, İstanbul'un neresinde?*

İstanbul'da doğa dediğimiz zaman muhtemelen birçoğumuzun aklına Kuzey Ormanları gibi görece daha doğal habitatlar geliyor. Gerçekten de bu ormanlar birçok farklı türe ev sahipliği yapıyor. İstanbul'da hâlen kurt, çakal, karaca, yaban domuzu gibi büyük memeli türlerini görebileceğiniz bir alan. Kuzey Ormanları'nın yanı sıra İstanbul'da başka birçok önemli habitat daha bulunuyor. Örneğin, Batı İstanbul Meraları ve Kilyos Kumulları gibi yedi alan, Türkiye'nin Önemli Bitki Alanları listesinde yer alıyor[3].

Öte yandan, yaban hayatı kentin içinde, gerçek anlamda yanı başımızda da yaşamını sürdürmeye devam ediyor. Örneğin, İstanbul'da şehrin göbeğinde üç farklı ebabil türü görebilirsiniz. Normalde yüksek kayalıklarda yuvalamayı tercih eden bu türler, İstanbul'da yüksek binalara yerleşmiş. Güneş batınca, yarasalar, ebabillerden nöbeti devralıyor. Çatı araları ya da binaların çatlaklarında yaşayan bu türlere İstanbul'un her sokağında rastlamak mümkün. Boğaz'da su samuru, Bağdat Caddesi'nin birkaç sokak yukarısında kirpi, Gümüşsuyu'nda sansar görmek mümkün. Belki de en etkileyici türler: afalina, tırtak ve mutur; Boğaz'da üç farklı yunus türü yaşıyor. İstanbul'da sadece sahile inerek görebileceğiniz üç farklı yunus türü var!

Fotoğraf Johannes Moths, Afalina

İstanbul'un küresel ölçekte öneme sahip bir ekosistem olmasının sebebi ise ikinci sorunun kapsamında: *İstanbul, doğanın neresinde?*

2020 senesinin başında, Berlin'den İstanbul'a taşındım. İstanbul'a taşındığımı duyan Berlin Doğa Tarihi Müzesi'ndeki meslektaşlarımın ilk söyledikleri şey "Ne zaman yerleşmiş olursun; seni ilkbaharda mı, sonbaharda mı ziyarete gelelim?" oldu. Bu ziyaret isteklerinin sebebi beni görmekten çok, kuş göçünü izlemek istemeleri. İstanbul, dünyanın en önemli kuş göç yollarından birinin üzerinde yer alıyor. Her sene ilkbaharın gelmesiyle Afrika ve Asya'da kışlayan birçok kuş türü, İstanbul'un üzerinden geçerek Avrupa'ya gidiyor. Avrupa'da üreyip yavrularını büyüttükten sonra yine aynı yol üzerinden kış gelmeden geri dönüyorlar. Her sene tekrarlanan bu muhteşem doğa olayını İstanbul'un hemen hemen her yerinden izlemeniz mümkün. Göç eden toplam kuş sayısını tespit etmek çok zor ama rahatlıkla milyonlarla ifade edebiliriz. Gözlemlemesi daha kolay, süzülerek göç eden türlerden yaklaşık 800.000 leyleğin ve 300.000 yırtıcı kuşun bu yolu kullandığı tahmin ediliyor[4]. Bu sayılara, ilk başta da bahsi geçen arı kuşları gibi diğer ötücü kuş türlerini de ekleyince toplam sayı muhtemelen birkaç milyonu bulacaktır.

Göç ederken İstanbul'dan geçenler sadece kuşlar da değil; yarasalar, kelebekler, helikopter böcekleri gibi birçok farklı canlı türü üzerimizden geçiyor. Benzer şekilde, Karadeniz ve Ege arasında göç eden birçok balık türü de var. İstanbul'da yapılan her türlü faaliyet, bu türlerin göçünü, dolayısıyla da bu türlerin küresel popülasyonlarını etkiliyor. Örneğin, İstanbul'da yapılacak olan kötü bir kent aydınlatması, gece göç eden yarasa ve kuşların rotası üzerine ışıktan bir duvar örerek küresel ölçekte önemli olan bu rotayı olumsuz etkileyecektir.

İstanbul'dan geçen ve İstanbul'da yaşayan yaban hayatının korunması bağlamında, İstanbul Büyükşehir Belediyesi'ne de büyük görevler düşüyor. Yapılan tüm faaliyet ve planlamalarda, bu kentte sadece insanların değil önemli bir yaban hayatının da olduğunu hatırlamalı ve bu sebepten İstanbul bir *ekosistem* olarak değerlendirilmeli. Adını değiştirmesek de kent yönetim yaklaşımını "İstanbul Ekosistemi Büyükşehir Belediyesi" olarak değiştirmemizde fayda var.

Notlar:

1 Meral Avcı, "Kentsel, Biyolojik Çeşitlilik Açısından İstanbul", İstanbul Ormanlarının Sorunları ve Çözüm Önerileri, ed. Ünal Akkemik, (Türkiye Ormancılar Derneği Marmara Şubesi Yayınları, 2014), 87-124.

2 Ergün Bacak, Ömral Ünsal Özkoç, Sercan Bilgin, Vedat Beşkardeş, "İstanbul Kuşları", (2015).

3 Andrew Byfield, Sema Atay, Neriman Özhatay, "Türkiye'nin 122 Önemli Bitki Alanı", (WWF - Türkiye, Doğal Hayatı Koruma Vakfı, 2005).

4 Zeynel Arslangündoğdu, "İstanbul'da Nüfus Artışı ve Genişlemenin Yaban Hayatı Üzerine Etkileri ve Çözüm Önerileri", İstanbul Ormanlarının Sorunları ve Çözüm Önerileri, ed. Ünal Akkemik, (Türkiye Ormancılar Derneği Marmara Şubesi Yayınları, 2014), 197-209.

Bahçe Market

Bahçeye Dair Her Şey

SİZE EN YAKIN BAHÇE MARKETLERİMİZ

ALİBEYKÖY, SARIYER, EMİRGAN, ZİNCİRLİKUYU, BAŞAKŞEHİR, FLORYA, GÖZTEPE, HIDİV, KARACAAHMET, PENDİK

İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ

İSTANBUL AĞAÇ VE PEYZAJ

www.agac.istanbul

16 MİLYON İÇİN Çalışıyoruz

İSTANBUL'DA COVID-19 ETKİLERİ

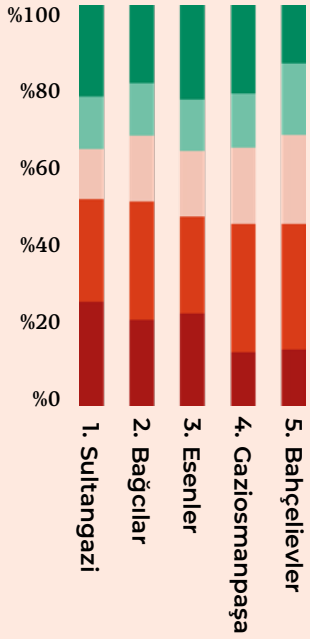
İstanbul'da COVID-19 ile mücadele sürecinde riskli, kırılgan ve acil müdahâle edilmesi gereken bölgeleri tespit etmek amacıyla "COVID-19 ile Mücadele Sürecinde İstanbul Kırılganlık Haritası projesi" geliştirildi. İstanbul Kalkınma Ajansı'nın desteği ile İBB iştiraklerinden BİMTAŞ bünyesinde yürütülen bu projenin hedefleri, COVID-19 sürecinde mevcut kaynakları rasyonel ve optimum bir şekilde kullanmak için karar alıcı kent paydaşlarına acil müdahâle bölgeleri konusunda önceliklendirmeler yapmak ve müdahâle politikalarına katkı sunmak olarak belirlendi. Proje kapsamında İstanbul mahalleleri ölçeğinde mekânsal yayılma riskine bağlı kırılganlık haritası, sosyo-ekonomik kırılganlık haritası, ulaşıma bağlı kırılganlık haritası ve kentsel yoğunluğa bağlı kırılganlık haritası oluşturuldu.

Proje kapsamında, İstanbul Planlama Ajansı bünyesinde faaliyetlerini sürdüren İstanbul İstatistik Ofisi tarafından İstanbul'da 961 mahalleden toplanan veriler derlenerek mahallelerin sosyo-ekonomik durumundan ulaşım bağlantılarına, kentsel yoğunluktan demografik yapısına kadar özellikleri değerlendirildi. Proje kapsamında 4 ana başlık ve 22 alt başlık halinde haritalar oluşturuldu. Haritaların oluşturulması için kullanılan alt başlıklar eşit ağırlıklı endeks modeli ile hesaplanıp ana başlıkların oluşmasına katkı sağladı. Ayrıca alt başlıklar da kendi aralarında endeks skorları hesaplanıp haritalandırıldı.

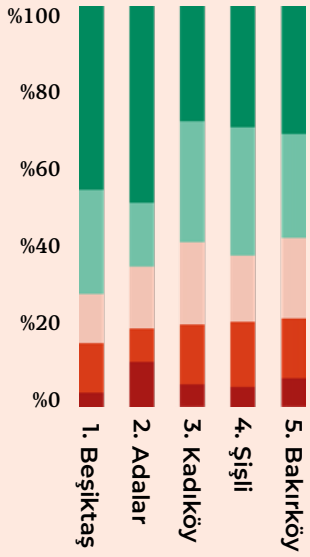
Bu haritaların oluşturulmasındaki amaç; riskli, kırılgan bölgeleri ve acil müdahâle edilmesi gereken bölgeleri tespit etmek, COVID-19 salgını ile mücadele sürecinde, mevcut kaynakları rasyonel ve optimum bir şekilde kullanmak için karar alıcı kent paydaşlarına acil müdahâle bölgeleri konusunda önceliklendirmeler yapmak ve müdahâle politikalarına katkı sunmak olarak belirlendi. Proje kapsamında mekânsal yayılma riskine bağlı kırılganlık haritası, sosyo-ekonomik kırılganlık haritası, ulaşıma bağlı kırılganlık haritası, kentsel yoğunluğa bağlı kırılganlık haritası oluşturuldu.

Çalışmada oluşturulan haritalar temelde endeks modeli ile oluşturulmuştur. Birincil ve ikincil kaynaklardan elde edilen ham veriler veri madenciliği yolu ile endeks modeline dâhil edilmiştir. 4 ana başlık ve her ana başlığa ait toplam 22 gösterge içerir. Bu göstergeler öncelikle standardize edilerek tek boyuta indirilmiştir. Ardından standardize edilen göstergeler normalize edilerek belirli belirli bir sayı aralığında konumlandırılıp okunabilirliği arttırılmıştır. Bu işlemler sonucunda da 4 ana başlığın endeks değerleri hesaplanmıştır.

Kırılma Endeksi
En Yüksek Olan İlçeler

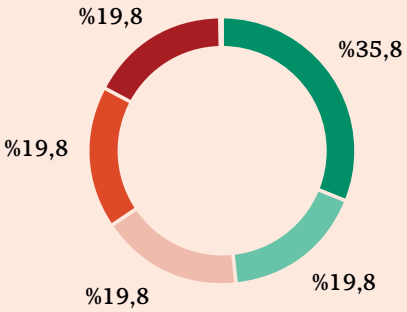

Kırılma Endeksi
En Düşük Olan İlçeler

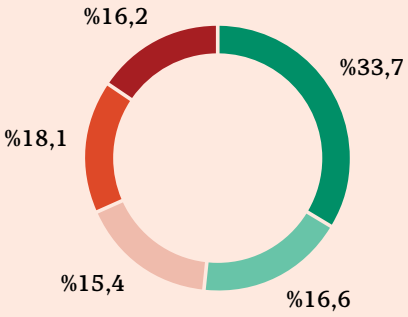

Çok Yüksek Yüksek Orta Düşük Çok Düşük

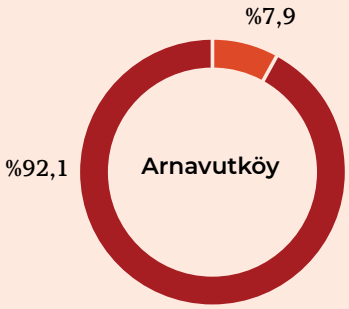
Avrupa Yakası Kırılganlık Dağılımı

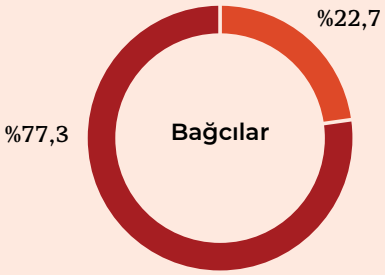
Anadolu Yakası Kırılganlık Dağılımı

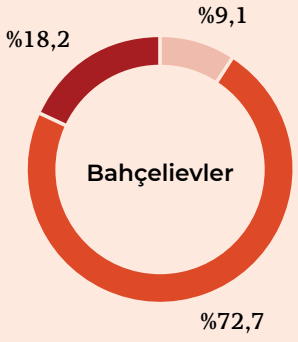
Sosyo-Ekonomik Kırılganlık Endeksi **En Yüksek** Olan İlçe

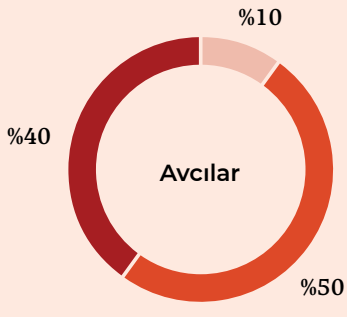
Mekânsal Yayılıma Bağlı Kırılganlık Endeksi **En Yüksek** Olan İlçe

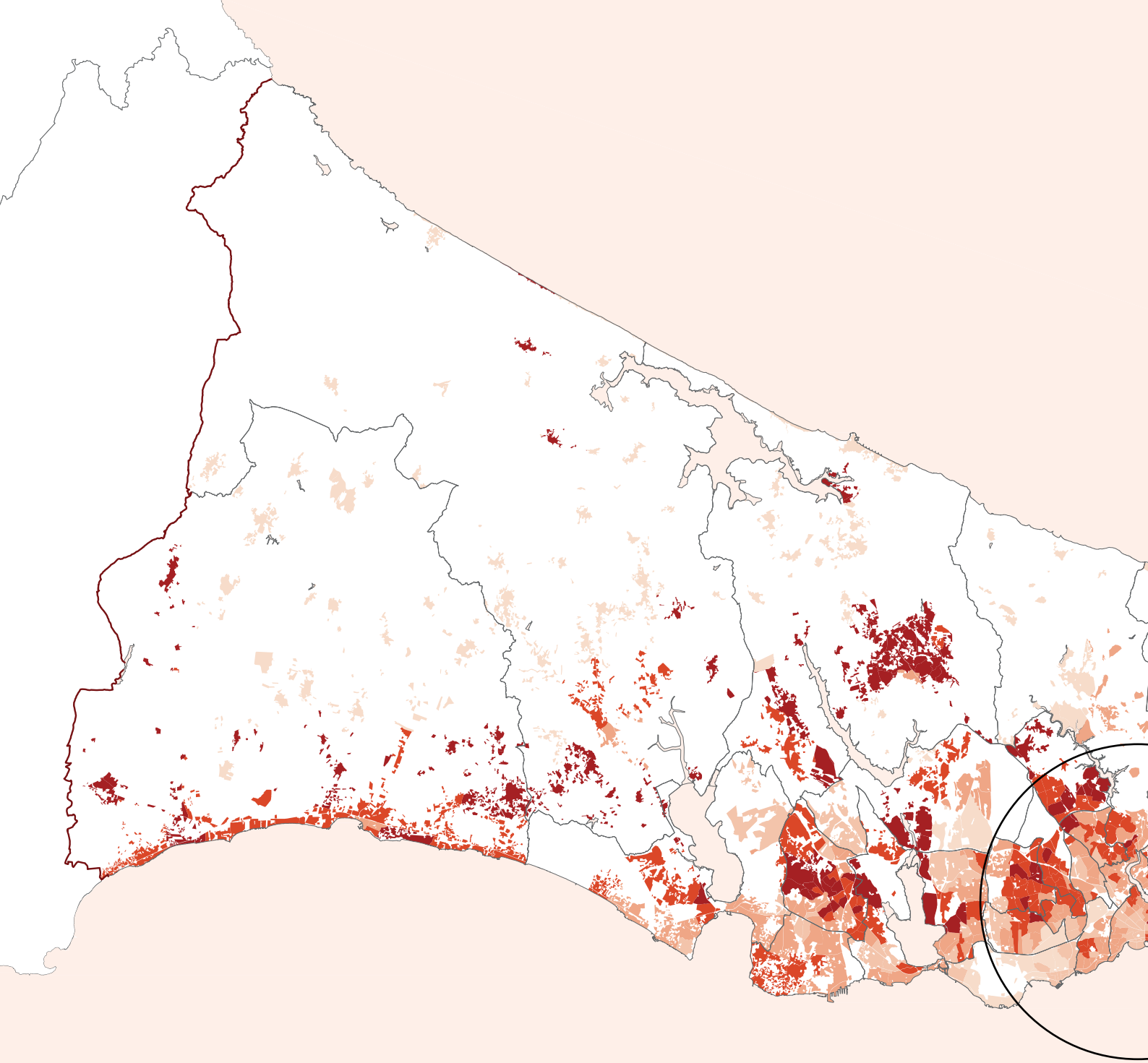

Ulaşıma Bağlı Kırılganlık Endeksi **En Yüksek** Olan İlçe

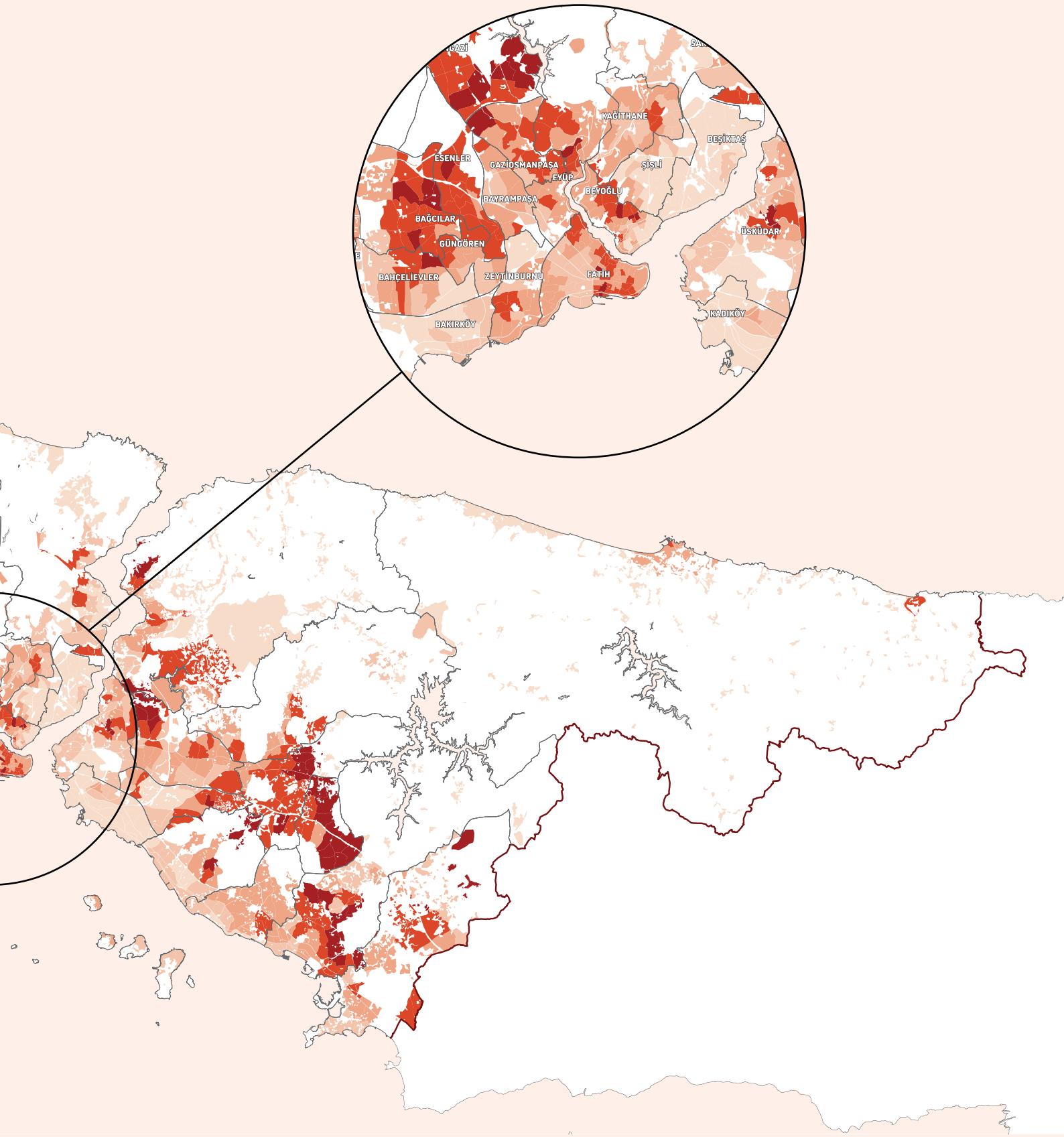
Yoğunluğa Bağlı Kırılganlık Endeksi **En Yüksek** Olan İlçe

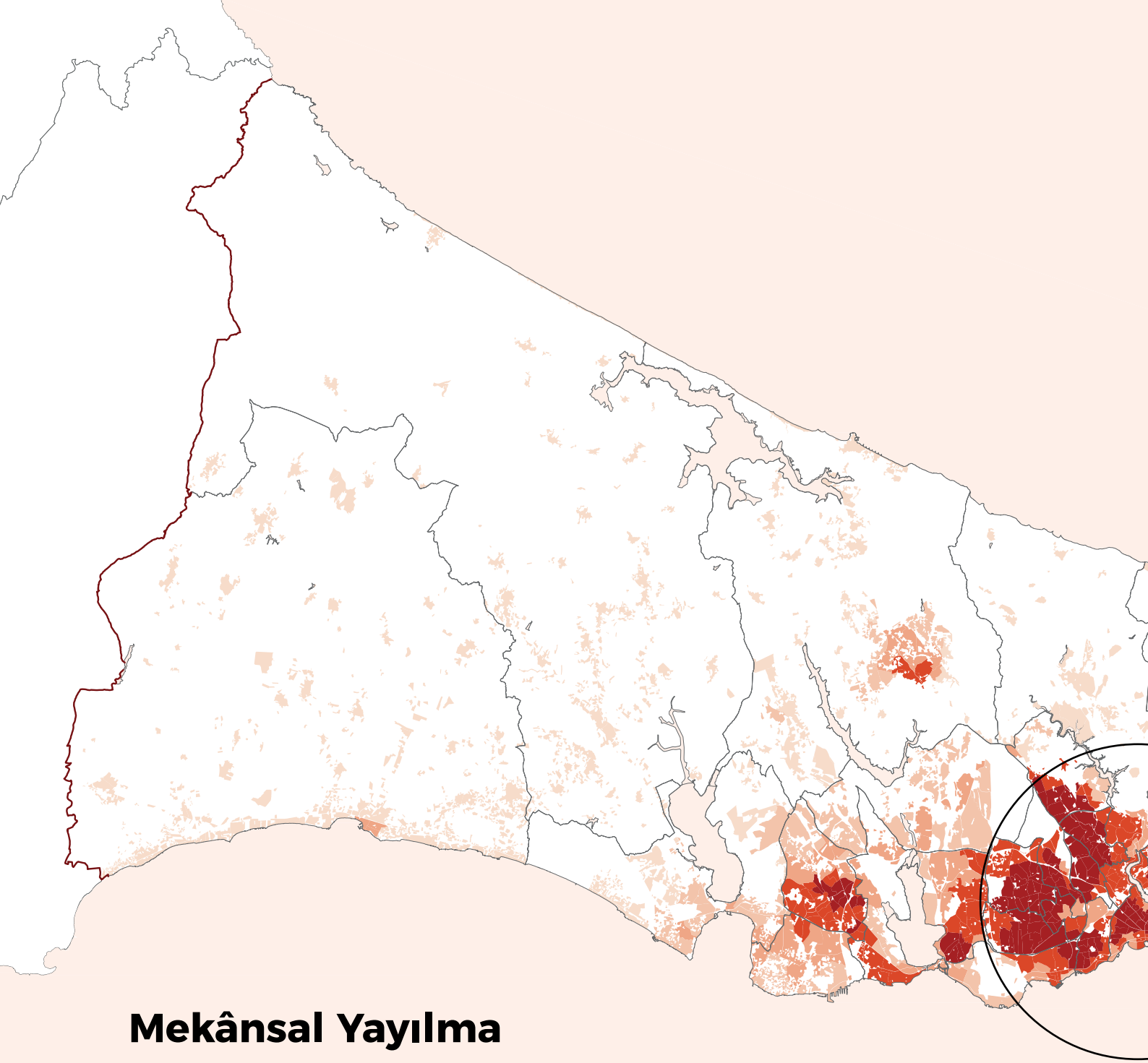

Sosyo-Ekonomik Kırılganlık

Sosyo-Ekonomik kırılganlığın en yüksek olduğu mahalle Arnavutköy, Fatih mahallesi oldu. Sosyo-Ekonomik kırılganlık endeksinin oluşturulmasında COVID-19 salgın sürecinde salgın riskini ve kırılganlığı etkileyen hane halkı büyüklüğü, İBB sosyal yardıma başvuran hane sayısı, banka şube sayısı, kiralık konut fiyat düzeyi, gelir düzeyi, üniversite mezun oranı göstergeleri kullanılmıştır. Sosyo-Ekonomik kırılganlık endeksinin sonuçlarına bakıldığında kırsal nitelikli mahalleler olarak tanımlanan bölgelerin, kent merkezindeki mahallelere göre kırılganlığının yüksek olduğu görülmektedir. Anadolu Yakası'nda Çatalca, Silivri, Arnavutköy ve Avrupa Yakası'nda ise Beykoz, Pendik, Şile ilçelerinde bulunan mahallelerde sosyo-ekonomik kırılganlık yüksektir.

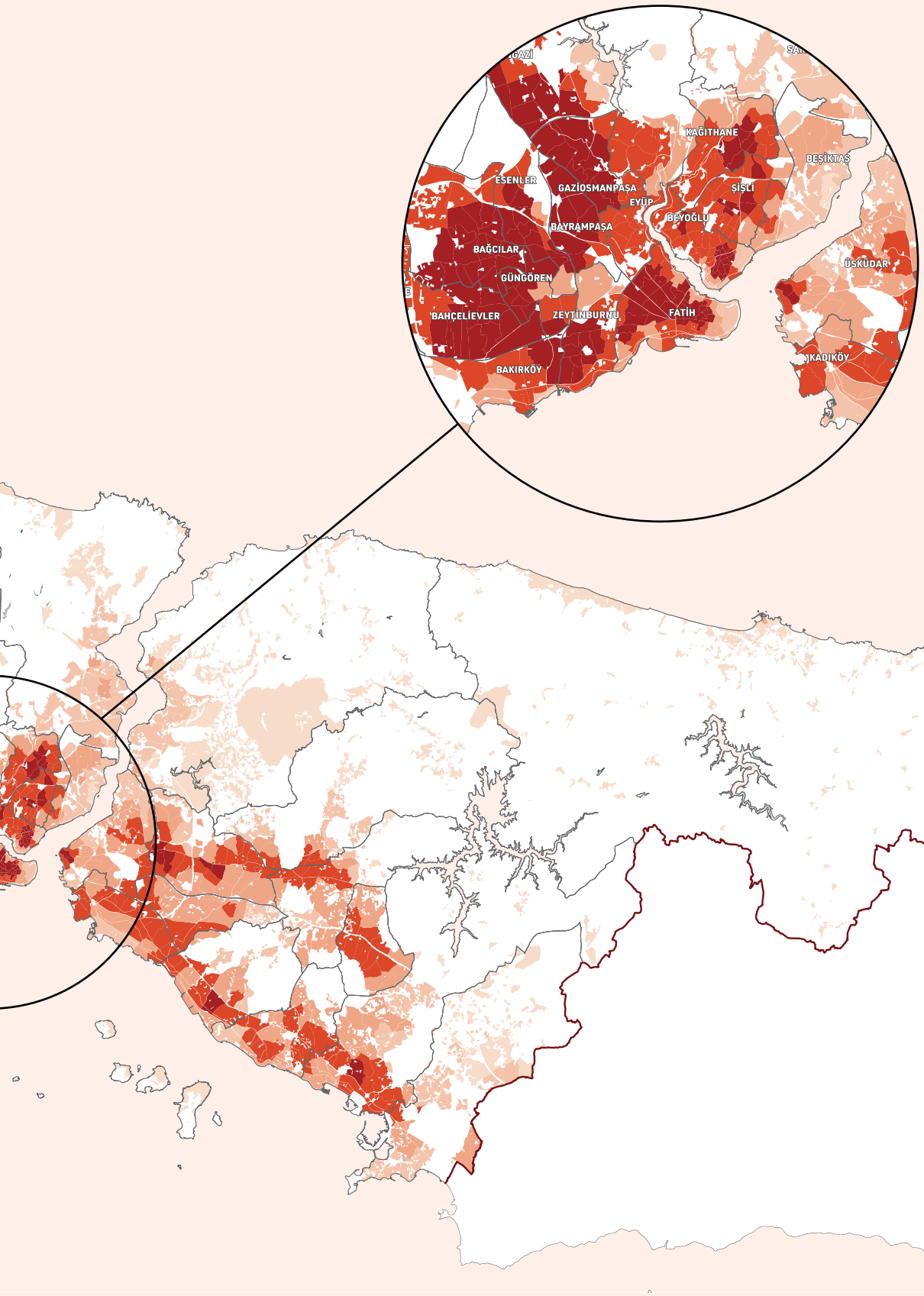

Yapılan hesaplamalarda **kentsel alan** dikkate alınmıştır. Haritalarda ise endeks puanlarının kümeleme yöntemi ile çok yüksek, yüksek, orta, düşük, çok düşük olmak üzere beş aralığa bölünmüştür. Hesaplamalar kentsel alanlara göre yapılmıştır. Haritanın kolay algılanabilmesi adına mahalle sınırları tamamen boyanmıştır ancak web sitesinde katman ayarları değiştirilerek sadece kentsel alanlar seçilebilir. "COVID-19 ile Mücadele Kapsamında İstanbul Kırılganlık Haritası" bilgilerine **https://kirilganlik.istanbul/** adresinden ulaşabilirsiniz.

Mekânsal Yayılma Riskine Bağlı Kırılganlık

Kentsel yoğunluğa bağlı kırılganlığın en yüksek olduğu mahalle Başakşehir, Ziya Gökalp Mahallesi oldu. Kentsel yoğunluğa bağlı kırılganlık endeksinin oluşturulmasında kentsel nüfus yoğunluğu, AVM sayıları, turistik alan sayısı, kamusal şube sayıları, derslik başına düşen öğrenci sayısı, pazar kurulan gün sayısı, ticari alanlar göstergeleri kullanılmıştır. Kentsel yoğunluğa bağlı kırılganlık endeksinin sonuçlarına göre, genel olarak İstanbul'un kent merkezi ve alt merkezlerinde yer alan mahallelerin kırılganlık oranları yüksektir. Nüfusun yoğunlaştığı, kentsel hareketliliğin fazla olduğu veya ticaret akışının bulunduğu Bahçelievler, Bağcılar, Esenler, Güngören, Başakşehir, Zeytinburnu, Gaziosmanpaşa ve Sultangazi ilçelerinde yer alan mahallelerin kırılganlıklarının yüksek olduğu görülmektedir. İstanbul'da hizmet sektörünün ve iş alanlarının yoğunlaştığı Avrupa Yakası'nda kentsel yoğunluğa bağlı kırılganlık Anadolu Yakası'na göre çok daha yüksektir. Bunun bir diğer nedeni de Avrupa Yakası'nda yer alan bazı ilçelerde açık ve yeşil alan miktarlarının ilçe nüfusuna ve ilçenin büyüklüğüne göre yetersiz durumda olması, konut ve ticaret alanlarının yoğun durumda olmasıdır.

İl Sınırı

İlçe Sınırı

Çok Düşük

Düşük

Orta

Yüksek

Çok Yüksek

Yapılan hesaplamalarda **kentsel alan** dikkate alınmıştır. Haritalarda ise endeks puanlarının kümeleme yöntemi ile çok yüksek, yüksek, orta, düşük, çok düşük olmak üzere beş aralığa bölünmüştür. Hesaplamalar kentsel alanlara göre yapılmıştır. Haritanın kolay algılanabilmesi adına mahalle sınırları tamamen boyanmıştır ancak web sitesinde katman ayarları değiştirilerek sadece kentsel alanlar seçilebilir. "COVID-19 ile Mücadele Kapsamında İstanbul Kırılganlık Haritası" bilgilerine **https://kirilganlik.istanbul/** adresinden ulaşabilirsiniz.

İstanbul'da COVID-19 salgınının kontrol altına alınması için uygulanan kısıtlamaların etkilerinin en çok görüldüğü alanlardan biri ekonomi oldu. Hem makro hem de mikro ölçekte COVID-19 diğer şehirleri olduğu gibi İstanbul'u da birçok yönden etkiledi. İstanbul'da sanayi elektrik tüketimi 2016 yılından beri en düşük düzeye 2020 yılının Nisan ayında ulaştı. Sanayi elektrik tüketimi bu dönemde bir önceki seneye göre yüzde 27 azalırken ticarethaneler kısıtlamalardan daha fazla etkilendi ve özellikle Mayıs ayında bir önceki yıla göre elektrik kullanımı İstanbul'da yüzde 44 azaldı.

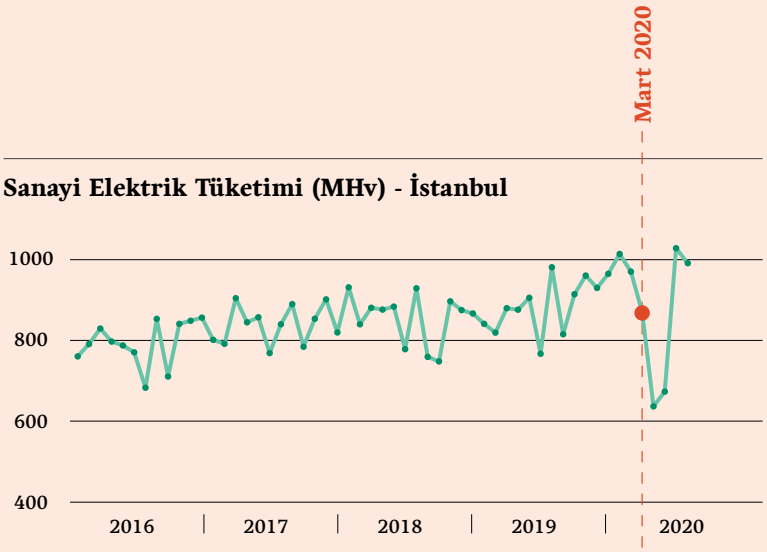
Dış ticaret bakımından ise COVID-19 salgın sürecinde sınır kısıtlamalarına da bağlı olarak 2020 yılının ikinci çeyreğinde ihracat ilk çeyreğe göre yüzde 24,5 azalarak 15,6 milyar dolar, ithalat ise yüzde 20,3 azalarak 24,2 milyar dolar olarak gerçekleşti. COVID-19 etkilerinin devam etmesiyle dış ticaret açığı İstanbul'da Ağustos 2020'de bir önceki yılın sonuna göre yüzde 79,2'lik bir artışla rekor seviyeye yükselerek 5,6 milyar dolara ulaştı.

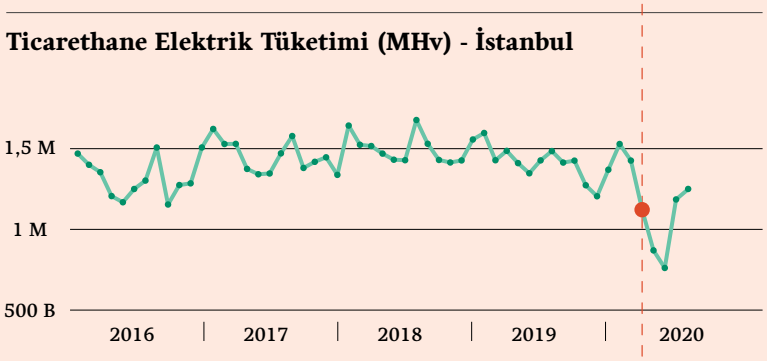
COVID-19 salgınının etkilerinin en derin yaşandığı sektörlerden bir diğeri ise turizm oldu. 2019 yılının ilk altı ayında İstanbul'a gelen turist sayısı 6,7 milyon iken 2020 yılının aynı döneminde İstanbul'a gelen turist sayısı yüzde 64,3 azalış yaşadı ve 2,4 milyon turiste geriledi.

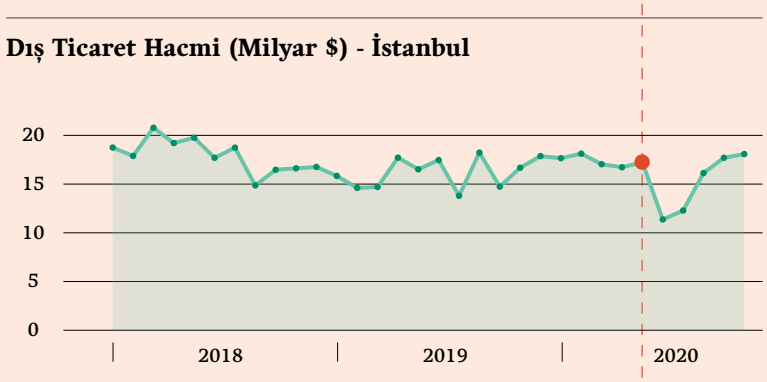
COVID-19 sonrasında ayrıca İstanbul'da İŞKUR aracılığıyla işsizlik ödeneğine yapılan başvurular, Mart ve Nisan aylarında rekor düzeye ulaştı. 2020 yılının Mart, Nisan ve Mayıs aylarında bir önceki yılın aynı dönemine göre başvuran kişi sayısı yüzde 37,6 artarak 178 bine ulaştı.

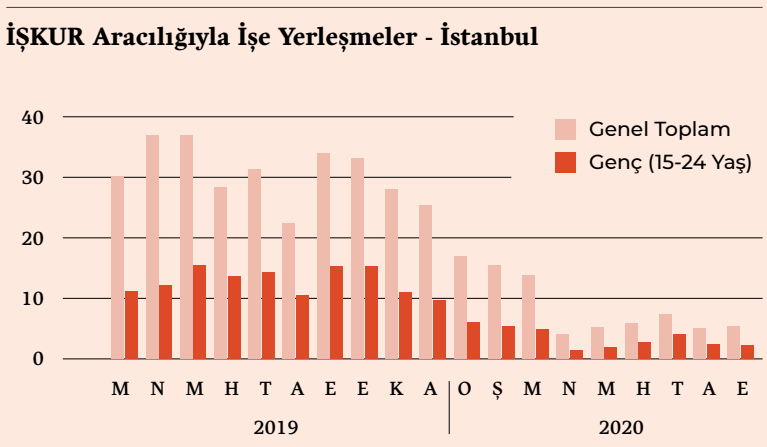
Ayrıca pandemi döneminde bireysel kredi kartı harcamalarında da artış gerçekleşti. 2020'nin ilk çeyreğinde İstanbul'da toplam 33,4 milyar TL kredi kartı borcu mevcutken 2020'nin ikinci çeyreğinde yüzde 14,5 artarak 38,2 milyar TL'ye ulaştı. İhtiyaç kredileri son 10 yıla bakıldığında İstanbul'da ilk defa konut kredisinden yüksek gerçekleşerek 70,5 milyar TL oldu. Takipteki alacaklar 2019 yılının ilk çeyreğine göre yüzde 59 artarak 61,4 milyar TL, ikinci çeyreğinde ise bir önceki yıl aynı döneme göre yüzde 41,4 artarak 61,8 milyar TL'ye ulaştı.

Yoksul hanelerde COVID-19'un etkilerini ölçmek amacıyla 14-23 Ekim 2020 tarihleri arasında 1.000 dar gelirli hane ile yapılan

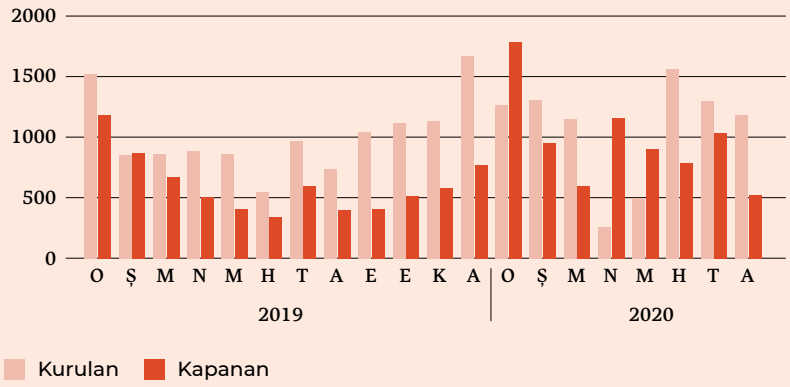

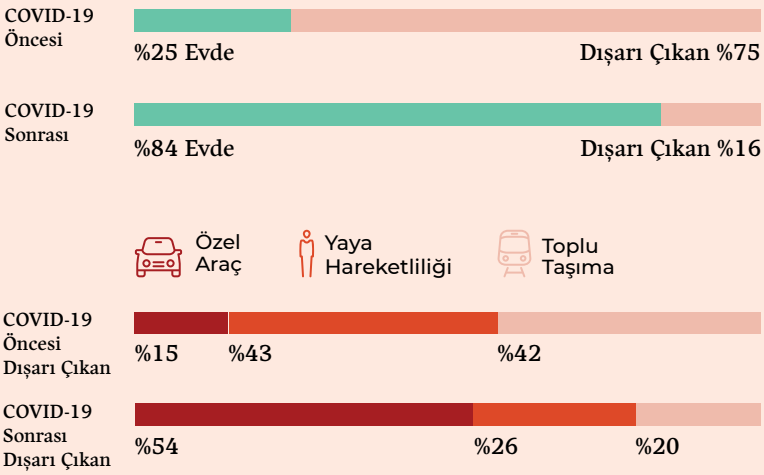
anket çalışması sonuçlarına göre, pandemi döneminde dar gelirli hanelerin yüzde 37,6'sında iş kaybı yaşanırken hanelerin yüzde 75,2'sinin geliri azaldı. Salgın sebebiyle hanelerin yüzde 77,9'unun ise mevcut borçlarında artış gerçekleşti.

İBB'nin sosyal yardım amacıyla açmış olduğu internet sayfasına yapılan başvurulara göre; pandemi sürecinde İstanbul'da her 4 haneden birinin sosyal yardım talebinde bulunduğu ortaya çıktı. İstanbul'da toplam hane sayısı 4,5 milyon iken hanelerden gerçekleşen toplam başvuru sayısı 1 milyonu aştı. Başvuruda bulunan hanelerin yüzde 30,9'unun düzenli bir geliri olmadığı anlaşıldı.

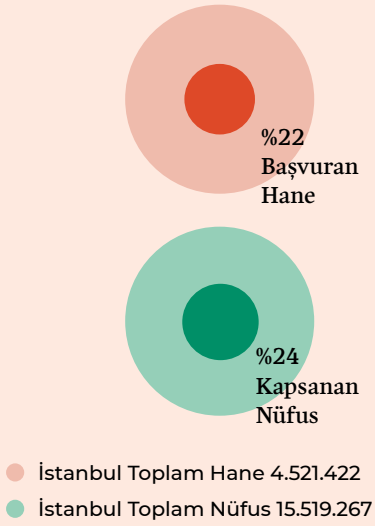
Kurulan ve Kapanan Şahıs Firması İstatistikleri - İstanbul

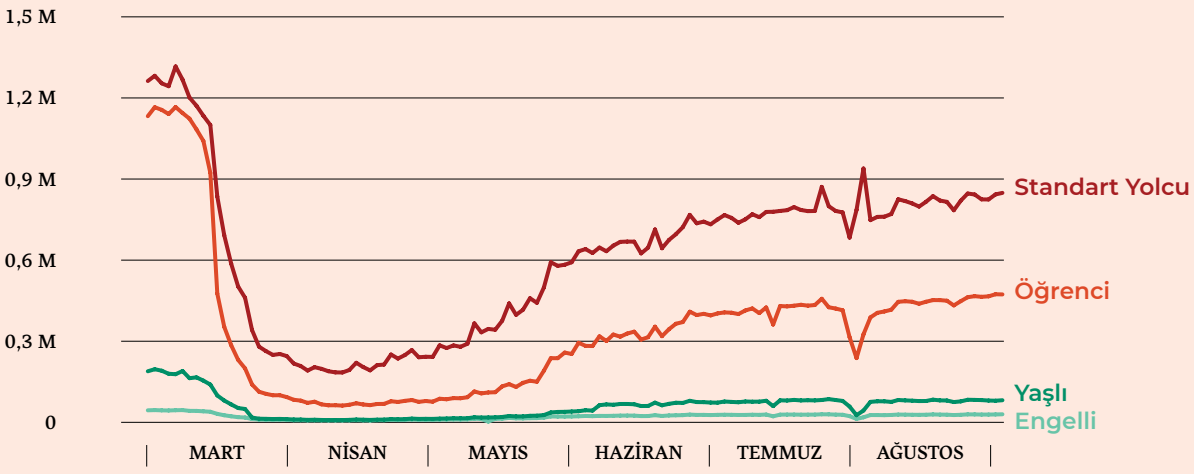
İstanbulluların Gün İçerisinde **Dışarı Çıkma Oranları** ve Ev Dışında **Kullandığı Ulaşım Türleri**

İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin **Sosyal Yardım** İçin Açtığı İnternet Sitesi İstatistikleri

İstanbul'da Yolcu Türlerine Göre Ulaşım Sayıları*

* 1 Mart -1 Ağustos 2020 / Hafta içi / Sokağa Çıkma Yasağı Olmayan Günler

· SÖYLEŞİ · RÖPORTAJ ·

Salgın Süreci ve Gelecekte Yaşlılık

65+ Yaşlı Hakları Derneği genel olarak savunuculuğunu yaptığı yaşlı kesimlerin toplumsal hayatın farklı alanlarına eşit ve adil katılımını sağlanmasını hedeflemekte. Yaş ayrımcılığının önüne geçilmesi için çaba veren derneğin faaliyetleri arasında yaşlılara yönelik sosyal politikaların oluşturulmasına katkı sunacak araştırmalar yapmak, yaşlıları ilgilendiren hizmetlerde kapasite artırma amaçlı eğitim programları düzenlemek ve toplumda yaşlılara yönelik algının dönüşebilmesi için farkındalık eylemleri düzenlemek bulunuyor. 65+ Yaşlı Hakları Derneği Yönetim Kurulu Başkanı Dr. Gülüstü Salur ile kentteki yaş ayrımcılığını, COVID-19 süreci boyunca yaşlıların yaşadığı zorlukları ve yaşlıların durumuyla ilgili geleceğe yönelik öngörülerini konuştuk.

Fotoğraf Sobre / Shutterstock.com

Yaşlı tanımı nasıl yapılıyor? Yaş ayrımcılığının vardığı boyutları da düşünürsek, İstanbul gibi bir metropolde yaşayan yaşlı bireylerin karşı karşıya olduğu belli başlı zorluklar neler?
Dünya Sağlık Örgütü 65 yaş üstünü, Birleşmiş Milletler ise 60 yaş üstünü yaşlı olarak tanımlıyor. Yaşlılık tanımının ilk referansı aslında bir çeşit emeklilik eşiği belirlemek. Ama yaşlılığın kronolojik ve biyolojik tanımı dışında birçok tanımı ve tarifi olabilir. Psikolojik ve sosyal faktörler göz önüne alındığında, kişiliğe ve kültüre göre yaşlılık tanımı büyük değişkenlik gösterebiliyor. Ama "65 yaş üstü yaşlıdır" demek de, artık yetmiyor. Uzayan ortalama yaşam süresi, artık yaşlılığı tek bir paranteze almayı anlamsız kılıyor. O yüzden biz, hayatımızın bu dönemini 65-74, 75-84 ve 85+ diye üç evre olarak görmenin daha doğru olduğunu düşünüyoruz.

Tabii bir de, toplumda özellikle orta ve üst eğitimli kesimlerde yaşlanmayı bir zaaf olarak görüp hepten reddeden bakış açısı var. Kaçınılması gereken bir yaşam dönemi olarak kabul edildiğinde yaşlılık evlere, özel hayatlara hapsediliyor, sorunlar halının altına süpürülüyor.

İstanbul gibi metropollerde yaşayan yaşlı bireylerin gündelik ve kişisel sorunlarının yanında böyle bir dışlayıcı bakış, yaşlılıkla ilişkilendirilen yoksunluk, eksilme, yoksulluk, yalnızlık yaşlı olmayı daha da zorlaştırıyor. Mahalle hayatının korunduğu, belki üç kuşağın birlikte ya da yakın yaşadığı ortamlarda yaşlılık sorunları yaşamın genel akışı içinde kendine yer bulup bir şekilde çözülebiliyor. Ama metropollerde küçülen aile, şehrin hengamesinin, trafiğinin çaldığı vakit ve enerji yaşlıya zaman ve ilgi bırakmıyor. Ancak bir sağlık sorunu olduğunda, bir kriz olduğunda yaşlının sorunu öncelik kazanıyor. Belki yaşlıların metropolde en çok sosyalleştikleri mekânların sağlık kurumları olması da bu yüzden.

Metropolde sağlıklı ve aktif olsa dahi yaşlının kalabalığa karışması fazla desteklenmiyor. Tanıdıkların azalması, şehir yaşamının hızla kabuk değiştirmesi, teknolojinin hızla değiştirdiği yaşama yaşlıların pek de ayak uyduramaması metropol yaşamını biraz daha zorlaştıran faktörler.

65 yaş üstü bireyler COVID-19 salgınında tıbbi bakımdan riskli grup olarak ilan edildi ve bu kesimlere yönelik birçok uygulama hayata geçirildi. Bu durumdan yaşlılar sosyal, ekonomik ve psikolojik olarak nasıl etkilendi?
Evet, hastalığı ağır geçirme ve ölüm riski 60 yaş üstünde daha yüksek. Biz dernek olarak Türkiye'de ilk vakalar duyurulduğu andan itibaren 60 yaş üstünün evde kalması, kendini korumaya özen göstermesi ve evde kaldığı süreçte alması gereken tedbirler konusunda bir seferberlik başlattık. Getirilen sokağa çıkma kısıtlamalarında 65 yaş üstüne en temel ihtiyaçlarının karşılanması için destek olmak gerekti. Burada hem vefa destek grupları hem çeşitli kamu kurumlarının, özel sektörün ve STK'ların yaptığı kampanyalarla gıda ve temizlik malzemeleri gibi temel ihtiyaçlar karşılandı. İlaç raporlarında kolaylaştırma gibi tedbirler dışında, biraz gecikmeyle de olsa emekli maaşlarının evlerde ödenmesine varan uygulamalar yapıldı. Ancak Haziran ayında gevşeyen kısıtlamalarla birlikte hayat bir anlamda normale dönerken yaşlıların biraz cenderede takılıp kaldıklarını gördük.

Eve kapanmanın yüksek bedelleri oldu ve belki COVID-19'dan korunmak mümkün oldu ama ciddi bir sosyal izolasyon, moral bozukluğu, umutsuzluk, kaygı ve depresyon yaşayan yaşlıların sayısı arttı. Yaşlıların bedensel ve ruhsal sağlıklarını kaybetme pahasına birtakım tedbirlere başvuruldu. Yaşlıların güvenli sosyalleşmesi için yeterli destek mekânizması geliştirildiğini görmedik. Evde aktif olmak, birlikte karantina vb yöntemlerle, teknolojinin sunduğu hizmetlerin yaygınlaştırılması ile yaşlılar daha az yalnız bırakılabilirdi.

Ayrıca COVID-19 dışında kalan düzenli sağlık kontrollerine, hastane-doktor hizmetlerine ulaşmada gecikmeler, ertelemeler oldu. Bu ertelemeler, depresyon ve hareket eksikliğiyle birleşince COVID-19 dışı hastalık ve ölüm oranlarında da artışa yol açtı. Pandemi sürecinde ekonomik sorunlar aile içinde gelir kaybı enflasyonun artması da yaşlının yaşam kalitesine olumsuz yansıdı.

COVID-19 salgınının etkilerinin devam etmesinin beklendiği önümüzdeki dönemde yaşlıların kent hayatındaki durumuyla ilgili öngörüleriniz nelerdir?
Sonbahara salgının yeniden şiddetlendiği, kentlerin ardı ardına alarm verdiği koşullarda girdik. Akla gelen ilk tedbir de 65 yaş üstü için sokağa çıkma, çarşı-pazara gitme kısıtlamaları oldu. Üstelik ailede çalışan, okula giden, sokağa çıkanlar oldukça yaşlıları eve de kapatsak, virüsün eve taşınabileceğini, bulaşma riski olduğunu biliyoruz, bunu yaşlılar da gayet iyi biliyor.

Bu koşullarda yaşlılarda korku, yaşama sevinci kaybı ciddi ölçüde arttı. Yaşlılar umutsuzlukla kendi sağlıklarını gözden çıkarabilirler. Ayrıca, salgında eğer sağlık hizmetlerinin kapasitesini aşacak bir yayılma olursa, özellikle yaşlıların sağlık hizmetlerine ulaşmasında sorun yaşanabilir. Zaten yaşlıların ihtiyaçlarını, bütünlüklü bir "iyilik ve esenlik" hali olarak ele alacak, buna uygun önlemler geliştirecek bir yaklaşıma ulaşılamamıştı, şimdi sorun daha da büyüdü.

Geçtiğimiz 8-9 aydan gelen tecrübeyi mutlaka iyi değerlendirip tıbbi, psikolojik ve ekonomik tedbirleri yaygınlaştırmamız ve kapsayıcı hâle getirmemiz gerekiyor. Kentlerimizi yönetenlere hep şunu soruyoruz:

Yaşlılar için bugün, dünden daha farklı, daha yeni, daha iyi ne yaptınız? Nerede eksik, yetersiz kaldığınızı saptadınız mı?

Acil telefon hatlarınız 7/24 çalışıyor mu? Bu hatlar yaşlıların yardıma ihtiyaç duymadan kullanmasına uygun mu?

Yaşlıların, en azından akranlarıyla, hijyen koşullarında bir araya gelip sosyalleşebileceği mekânlarınız var mı?

Yaşlı hemşehrilerinizin kısıtlı zamanlarında çıkıp dolaşabilecekleri, evlerine yürüme mesafesinde açık alanlar var mı?

En önemlisi; eve kapanan yaşlılarımızın -ve yakınlarının- artan sağlık ve psikolojik sorunlarını dinleyecek, ihtiyaçlarını karşılayacak, yol gösterecek görevlilerinizin kapasitesi yeterli mi, eğitimleri tamam mı?

Bu sorulara olumlu cevap alamadık daha, ama biz sormaya devam edeceğiz.

· SÖYLEŞİ · RÖPORTAJ ·

İstanbul'da Eğitim ve Öğretimin Yeni Normali

Eğitim Reformu Girişimi (ERG) 17 yıldır Türkiye'de eğitimin yapısal reformlar gerçekleştirebilmesi için resmi politikaları ve eğitim-öğretim deneyimlerini takip etmek için sahada ve ilgili paydaşlar için yayın faaliyetleri yürütüyor. ERG Eğitim Gözlemevi Koordinatörü Burcu Meltem Arık Akyüz'le, İstanbul'da COVID-19 salgını etkisinde geçen 2020 eğitim-öğretim tecrübesini, şehrin 2021'deki yeni normaline dair beklentilerini ve sahada karşılaştıkları yapısal ve gündelik sorunları konuştuk.

Türkiye salgında ilk normalleşme denemesinin başından beri okulların fiziksel olarak açılıp açılmayacağını ve uzaktan eğitimin artılarını/eksilerini tartıştı. İstanbul'da 2020 yılı sizce eğitimciler, öğrenciler ve veliler açısından nasıl geçti?

Eğitimin tüm tarafları için oldukça zor bir süreç yaşandı ve hâlâ da yaşanıyor. Türkiye bir deprem ülkesi. Depremler eğitimi önemli ölçüde sekteye uğratıyor. Suriye'deki savaşın ardından gelen göç dalgası da eğitimi etkiledi. Yaşanan bu önemli deneyimlerin sonrasında bugün "eğitimde acil durum" olduğunda çok daha dayanıklı bir sistem olması gerekirdi. Belki hiçbir ülke böylesi bir krize karşı hazırlıklı olamazdı ama önlemler konusunda çok daha hazırlıklı olunabilirdi.

Uzaktan eğitim sürecinde öğretmenlerin, öğrencilerin ve velilerin her birinin ayrı ayrı önemi daha farklı bir biçimde görünür hâle geldi. Her üç grubun da hem psikososyal hem de dijital okuryazarlık anlamında teknik destek ihtiyacı çok net. Bu ihtiyaçların karşılanmasına yönelik destekler ilgili gruba uygun, etkili, sürekli olmalı. Böylece, hem öğrenmenin devamlılığı sağlanabilir hem de uzaktan/hibrit eğitim süreci sona erdiğinde yürütülecek telafi süreci daha hızlı ve etkili biçimde hayata geçirilebilir. Destekler, sadece merkezi ve yerel kamu kurumları tarafından değil, okullar, öğretmenler, veliler arasında iş birliği ve kolektif çalışma yoluyla da hayata geçirilebilir.

Yüz yüze de olsa uzaktan eğitimle de olsa eğitimin en önemli paydaşlarından biri öğretmen. Öğretmenlerin desteklenmesi ve motivasyonlarının güçlenmesi bu süreçte daha fazla önem kazandı. Ancak bunu yaparken öğretmenin "özne olma hali" odağa alınmalı, yürütülen tüm süreçlere etkin katılımları sağlanmalı. Bir yandan da Sayıştay Başkanlığı'nın açıkladığı rapora göre İstanbul'da 31 bin öğretmen açığı bulunuyor. Çelişkili biçimde 5 bin de norm fazlası öğretmen var.

23 Mart'tan bu yana tüm olanaklara karşın içinde bulunduğu koşullar nedeniyle uzaktan eğitime erişemeyen ve uzaktan eğitim araçlarını etkin kullanamayan öğrencilere yönelik programlar hâlâ eksik. Okuldan uzakta olunan süre uzadıkça özellikle risk altındaki çocukların okula dönüş oranlarında azalma ihtimali artıyor. Çocuk işçiliği, ihmal ve istismar riskleri artıyor. Bu çocukların sağlık, beslenme ve güvende olma durumlarının da bu süre içinde değişebileceği belirtiliyor.

Öğretmen, öğrenci ve veliler arasındaki dijital uçurum, uzaktan eğitim söz konusu olduğunda ilk gündeme gelen sorunlardan biri. İstanbul'daki uzaktan eğitimde karşılaştığımız sorunlar eğitimin niteliğini nasıl etkiliyor?

"Dijital uçurum" farklı sosyoekonomik düzeylerdeki bireylerin ve toplulukların bilgi iletişim teknolojilerine (BİT) erişimde ve bunların kullanımında yaşadığı eşitsizlik olarak tanımlanıyor. Dijital uçurumu var olan diğer eşitsizliklerden ayıran eşitsizlikleri daha da derinleştirebilme potansiyeli. Dijital uçurumun farklı boyutları bulunuyor. Birinci boyutu erişimle ilgili. Öğrencilerin dijital teknolojiye okulda ulaşabilmeleri erişime dair durumun sadece bir kısmını yansıtır. Hanedeki durum ise başka bir kısmını. Uzaktan eğitimin uygulandığı

Fotoğraf Huseyin Aldemir / Shutterstock.com

bu dönemde hanedeki durumun önemi çok arttı. Türkiye'de masaüstü bilgisayar bulunan hane oranı oldukça düşük (%17,6), taşınabilir bilgisayar bulunan hane oranı da (%37,9). Tablet bulunan hane oranı %26,7, cep telefonu bulunan hanelerin oranı ise %98,7.

Uzaktan eğitim, dijital eğitim araçları yoluyla fırsat eşitliğini riske sokmamalı, aksine kolaylaştırmalı. Oysa koronavirüs nedeniyle eğitimin bireysel çabaya daha çok bağlı olması, ev ortamına taşınması halihazırda var olan dijital uçurumun derinleşmesi riskini artırıyor. Dijital uçurum, okulların ve öğrencilerin bilgisayar, telefon, televizyon gibi araçları temin etmesi ile çözülebilecek bir sorun olmaktan oldukça uzak. Bu sorunun çözümü, hem okulda hem evde gerçekleşen öğrenmenin niteliği ile yakından ilişkili. Öğrencinin kendi kendine öğrenme becerisi, özellikle de bağımsız öğrenme becerisi oldukça önemli bir etken. Dijital uçurumun kapanmasına yönelik politikalar eğitim yöntemlerini de hedeflemeli; eğitim yöntemlerini öğretmek yerine öğrencilerin öğrenmeyi öğrenmelerine odaklanmalı. Belediyeler de geliştirdikleri destek programlarında bunu gözetmeli.

Eğitim koşullarının yeni normali diğer sektörlerden farklı ilerleyecek gibi gözüküyor. İstanbul'da eğitim yaşamını 2021'in yeni normalinde nasıl zorluklar bekliyor? İlerleyen yıllarda bu sistemden yolu geçen öğrencilerin sayısının artabileceğini düşünürsek eğitimi de kesen kent politikaları neler olabilir?

"Yeni Normal" tartışılmalı ve sorunsallaştırılmalı. "Normal" hiçbir zaman olması gereken öğeleri, örneğin toplumsal cinsiyet eşitliğini, çocuk katılımını barındırmadı. "Normal" eşitsizlik üretiyor ve eşitsizlikleri derinleştiriyordu. Yeni süreci kurgularken ve buna uyum sağlamaya çalışırken bireysel ve toplumsal dayanıklılığımızı ve dayanışmamızı güçlendirmeye odaklanılmalı. Çok sayıda zorluk ve risk alanı bulunuyor ancak iki kritik konunun çok daha acil olduğunu söyleyebilirim. Biri ruh sağlığı diğer de okul dışına itilme. Öylesine zor bir dönem ki bu; arka arkaya travmalar yaşandı. Bu travmalar devam edecek gibi de görünüyor. Belirsizlikler bizleri bekliyor. Bu nedenle de travmaya duyarlı ve ruh sağlığını gözeten kent politikaları elzem. Öğrencilerin ve yetişkinlerin kendilerini güvende hissettikleri, birbirleriyle şefkatli ilişkiler kurdukları, öğrenmenin yanı sıra duygu ve davranışların düzenlenmesinde de birbirlerine destek oldukları bir topluluk ortamı kurulmalı. Fiziksel olarak bir araya gelmenin riskli olduğu durumlarda travmaya duyarlı topluluk ortamı nasıl olabilir sorusu bizi yaratıcı çözümlere götürebilir. Ruh sağlığını koruma, sosyal iyi olma hali ve toplulukçu yeterliliği geliştirme amaçlı olmalı planlamalar. İyi olma hali olmadığı zaman öğrenme de zor olur.

"Okul dışına itilme" için de izleme çalışmalarının derinleşmesi, risk altındaki çocukların ve onların velilerin desteklenmesi için çalışmalar önemli. Destekleyici ortamlar, destekleyici programlar geliştirilmeli. Sadece akademik anlamda değil sosyal duygusal becerilerin de güçlenebileceği programlar ve mekânlar çok önemli hizmetler. Sanat, müzik ve spor ne yazık ki çok göz ardı ediliyor ama oldukça hayati destekler ve ruh sağlığı bakımından da önemliler.

· SÖYLEŞİ · RÖPORTAJ ·

Salgında Derin Yoksulluk

Yoksulluğu sosyal dışlanma ve eşitsizlikler üzerinden tanımlayarak insan hakları meselesi olarak ele alan Derin Yoksulluk Ağı (DYA); yoksul mahallelerde insanların beslenme, sağlık, eğitim ve psikososyal destek gibi temel hak ve ihtiyaçlara ulaşmalarını önceleyen faaliyetler gerçekleştiriyor. DYA'yı dayanışma ağının gönüllülerinden Hacer Foggo ile konuştuk:

Yoksulluk yerine "derin yoksulluk" tanımını kullanmayı tercih ediyorsunuz. DYA yoksulluğu nasıl tanımlıyor?

Derin yoksulluğu gelir düzeyi ve göstergelerin yanı sıra kronik bir sosyal dışlanma ve eşitsizlik durumu olarak tanımlıyoruz. Derin Yoksulluk öncelikle gıda, barınma, sağlık, eğitim gibi temel ihtiyaçların yanı sıra kamu hizmetlerine erişimden de ciddi şekilde yoksun kalmaktır. Derin yoksulluk yaşayanları diğer yoksullardan ayıran en önemli fark çocuklarına geleceksizlik ve yoksulluğu miras olarak devretmeleri. Yetkililer pandemi önlemlerini açıklarken düzensiz geliri olan, sosyal güvencesi olmayan, günlük ya da yevmiye usulü çalışanları, tek göz odalı evde 7-8 kişi yaşayanları, sağlıklı ve dengeli beslenmek bir yana karnını doyuramayanları, televizyonu, tableti, interneti olmayan çocukları maalesef göz önünde bulundurmadı. Derin yoksulluk yaşayanlar; uzaktan çalışmaları mümkün olmayan, garson, geri dönüşüm işçisi, gündelikçi, çiçekçi, seyyar satıcı, müzisyen, terzi, tekstil işçisi, inşaat işçisi, kaynakçı, ev emekçisi, atık kağıt işçisi, elektrikçi, otel çalışanı, berberlik gibi mesleklerde

Fotoğraf Özge Ergin

hayatını kazanmaya çalışanlar. Zor günler için hiçbir birikimi olmayan düzenli ve yeterli gelirden yoksun olanlar. 50 metrekarelik tek odalı evlerde kalabalık bir şekilde kalmak zorunda kalan aileler için "Sosyal Mesafeni Koru" çağrıları da anlamını yitirdi. Kadınların ve çocukların durumu daha da kötüydü. Anneler çocuklarına düzenli yemek yediremedi ya da bebeklerine mama ve bez almakta güçlük çektiler. Ayrıca maalesef uzaktan eğitimle ilgili de çocuklar çok zorlandı. Aynı şekilde, "65 yaş üstü evde kalsın" denildi. 65 yaş üstü olanların hepsi hayatı boyunca sigortalı çalışmış ve emekliye ayrılmış değil. Ömürleri boyunca sokakta kağıt toplamış, çiçek satmış, ayakkabı boyacılığı yapmış insanlar da var. Bütün dünyada durum böyle. Sokağa çıkma yasağı kalktığı gün o dört saat boyunca evine biraz para getirebilmek için kağıt toplamaya, çiçek satmaya giden yaşlılar

Fotoğraf Özge Ergin

biliyorum. 11 Mart'ta "evde kal" çağrısı yapıldı, birkaç gün sonra onlar beni aramaya başladılar. Dediler ki "Evde hiç yiyecek kalmadı." Bu aynı zamanda komşuda da bir şey kalmadığını gösteriyordu. Arayanların sayısı gittikçe arttı. Bizler "Derin Yoksulluk Ağı" olarak uzun zamandır yoksulluk çalışan Açık Alan Derneği/Çimenev gönüllülerinin oluşturduğu, genç üniversite öğrencilerinin de içerisinde yer aldığı bir dayanışma hareketi olarak pandemi süresi boyunca 18 Mart'tan itibaren bir kampanya düzenledik. #EvindenDeğiştir sloganı ile yola çıktık. Derin Yoksulluk Ağı (DYA) herhangi bir maddi destek almadan, IBAN vermeden, kapandıkları evlerinden aileler ile dayanışmayı amaçlayan bir model geliştirdi. Bu model, destekçi ve gönüllülerle aileleri eşleştiriyor. Ailelerin de onayı ile online alışveriş kanallarından alışveriş yapmalarını sağladık. Bugüne kadar 2 binin üzerinde aile ile dayanıştık.

Fotoğraf Özge Ergin

Doğal ve ekonomik zorluklarla başlayan 2020 yılı, pandemiyle birlikte içinde bulunulan kırılganlığı ve yoksunluğu daha da görünür hâle getirdi. Bu süreçte pandeminin yoksulluğu nasıl etkilediğine dair gözlemleriniz neler?

Dünya Bankası Türkiye masasının birkaç ay önce yayınladığı rapora göre, önümüzdeki dönemde genel olarak yoksul olarak tanımlanan kişi sayısı Türkiye'de 1,2 milyon daha artabilir. Derin Yoksulluk Ağı, İstanbul'un 34 ilçesine destek verdi. İstanbul'da ulaşılan ilçelere bakıldığında en yoğun şekilde Şişli, Beyoğlu, Fatih, Çekmeköy ve Ataşehir ilçelerindeki hanelerle dayanışma içinde oldu. Bu ilçeler İstanbul'un hem en merkezi hem de emlak fiyatları açısından ortalamanın üzerindeki ilçeleri. Yani aslında İstanbul'da yaşanan "Derin Yoksulluk" şehrin göbeği diye tarif ettiğimiz mahallelerde kendisini gösteriyor. Karantina dönemi bittikten sonra destek verdiğimiz 103 haneyi sahada ziyaret ettik ve bir araştırma raporu yazdık. Size yalnızca bir örnek vereyim: Görüşme yaptığımız 103 haneden 49'u bebek bezi ya da maması kullanıyor. Bu ailelerin %74'ü bez ve mama satın almakta zorlandığını ya da alamadıklarını ifade ederken, %21'i hiç alamadığını ifade etti. Ailelerin yalnızca %4'ü bu ürünleri sorun yaşamadan temin edebildiklerini belirtti. Pandemi döneminde Derin Yoksulluk Ağı ya da başka destekler olmadan bebek bezi ve mamasına ne derecede erişebildiklerini sorduğumuzda ise %87'sinin destekler olmasa erişemeyeceğini söylerken, yalnızca %12'si destekler olmadan da erişebileceğini belirtti.

Dayanışma ağları için salgın ve yeni normal sürecinde neler değişti, neler değişecek? Karşılaştığınız engeller veya geleceğe dair öngörüleriniz/beklentileriniz neler?

Pandemi süreci bize şunu gösterdi: Yoksulluk sorunundan kaçamazsınız. Oradalar, varlar, yoksullukla ilgili yerel yönetimlerin sosyal hizmet mevzuatının ya da akademik raporların yeterli olmadığını bir kez daha gördük. Sahada uygulanabilir çözümlerin, önlemlerin bir an önce alınması gerekiyor. Geçici değil sürdürülebilir çözümlere ihtiyacımız var. Bazen çok basit çözümler bürokrasiye takılıyor. Oysa bebeğine düzenli mama isteyen bir anneyi bürokrasi ile oyalamamak gerekiyor. Bu nedenle yoksulluğun pandemi öncesi ve sonrası olarak yeniden masaya yatırılması, hem hükümetin hem yerel yönetimlerin hem de bu konuda çalışan sivil toplum örgütlerinin yeniden strateji geliştirmesi gerekiyor. Derin yoksulluk yaşayanlara geçici değil, kalıcı ve sosyal güvenceli işlerde çalışabilecekleri koşulların yaratılması gerekiyor. Kısacası, hem hükümetin hem yerel yönetimlerin derin yoksulluk yaşayan aileler için acil önlemler alması gerekiyor.

Bizler "yardımseverlik", "hayırseverlik " yapıyoruz; oysa dayanışma hak temelli bir yaklaşımdır. Gıdaya, eğitime, sağlığa erişim bir haktır. Dayanışma ağları büyümeli. Ancak dayanışma ağları yerel yönetimlerin, kamunun yerini alamaz. Esas olan dayanışma ağları ve sivil inisiyatiflerin işaret ettiği alanlarda yerel yönetimlerin ve devletin geçici değil, kalıcı çözümler üretmesi ki çocuklara kalan miras yoksulluk olmasın. Pandemi döneminde sokaklarda seyyar satıcılık yapan yaşlı bir kişi bana şunu söyledi: "Torunlarım her sabah kalktığında gözüme bakıyorlardı. Ben onlar bana her baktığında kendimi suçlu hissediyordum. Çalışamıyordum ve eve bir şey getiremiyordum. Bir çikolata dahi alamadım." Hikâye bu çocukların geleceği.

Çölyaklılar, Otizmliler ve PKU'lular için ürettiğimiz

Glutensiz Ekmek ve Düşük Nişastalı Karışımımız yenilendi!

Yeni Düşük Proteinli Glutensiz Nişastalı Karışımımız; inülin, havuç tozu ve selüloz lifi ile zenginleştirildi.

Yeni Glutensiz Nişastalı Karışımımız, mevcut glutensiz nişastalı karışımımızdan farklı olarak çeşitli tahıllarla (karabuğday unu, mısır unu, pirinç kepeği, pirinç unu) zenginleştirildi.

Gluten Free
ihe glutensiz
Gluten Free

İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ

ihe İSTANBUL HALK EKMEK

www.ihe.istanbul

16 MİLYON İÇİN Çalışıyoruz

Otobüs Sevdası: İETT'de 21 yıl

Fotoğraf Selattin Demirel Arşivi

15 Mayıs 1990.
İETT'nin en eski personeli Selahattin Demirel'in işe giriş tarihi. Daha çocukken kendisi de İETT şoförü olan babasını izleyerek büyüyen Selahattin Bey, Levent'teki İETT Garajında 29P hattını tamamladıktan sonra otobüslere ve işine sevgisini anlattı.

Berkan Özyer

Fotoğraf Selattin Demirel Arşivi

İnsan istemediği lokmayı yiyebilir mi? Mümkün değil yiyemez. Biz de bu işi severek yapıyoruz. 1965 İstanbul doğumluyum. Doğma büyüme buralıyım, ilkokulu ve ortaokulu Gültepe'de okudum. Benim öncülüğümü yapan da babamdır. O da İETT Şişli garajından emeklidir. Babamdan dolayı bu sevgi başladı. Ufak yaştan beri böyle. Gültepe Bacadibi'nde büyüdüm ben. O zamanlar otobüsler kırmızı beyazdı, kırmızı kremdi. Babam da Leyland otobüslerden kullanıyordu. Arkadaşlarımla beraber mahallede oturur, babamı, otobüsleri seyrederdik. Merdivende oturur otobüs oynardık, terliklerden gaz-fren pedalı, otobüs kapısı yapardık. Hepimiz şoför olduk zaten. Kimi uzun yol otobüs şoförü oldu, kimi tır şoförü oldu, kimi de minibüs. Benim aklım diğerlerinde hiç kalmadı. Otobüsler bambaşka çünkü. İnsanların binmesi inmesi, iletişim... Bunlar hoşuma gidiyor.

Esasında ilk olarak 1990'da karoser olarak başladım ben, kaportacılık yani. 21 yıl o işi yaptım. Orada biz arkadaş, kardeş gibiydik. Yeri geldi mi 14-16 saat beraber çalışıyorduk. Zaten oradan çıktığında eve gidiyorsun, sonra işe geri dönüyorsun. Dışarısıyla irtibatımız yoktu. Her şeyimizi paylaşırdık, bir aile gibiydik. Geçenlerde karoserden bir arkadaşla karşılaştık, nasıl sevindik bir görsen! Orada hasarlı İETT arabaları geliyordu, onları topluyorduk. Bugün bu otobüsün yarısı olmasın ben yine bu arabayı yaparım, samimi söylüyorum.

Fotoğraf Selattin Demirel Arşivi

Fotoğraf Şenol Korkmaz

Sonra 2011'de şoförlüğe geçtim. Önceden de geçmek istiyordum ama fırsat olmadı. Yaklaşık 10 yıldır da benim için sorunsuz iyi bir gün, trafiksiz geçen bir gündür. Her şeye dikkat etmen gerekiyor. Kaldırıma, sağına, soluna sürekli bakacaksın, mesafeni sürekli koruyacaksın. Durağa girerken ona göre kontrollü gireceksin. Allah'ın izniyle hiç kazam olmadı bunca zamandır. Dedim ya bu işe sevgiyle baktığımız için kusurları görmüyoruz, isteyerek yapıyoruz. Ben de zaten her hatta çalışmayı seviyorum, programımız aylık değişiyor ama sevmediğim hat yok. Kamu kesimi olduğumuz için çok fazla insanla denk geliyoruz. Düzenli yolcularımız da oluyor tabii. Son durakta muhabbet ediyoruz. Biz her durumda güleryüzlü olmaya devam ediyoruz.

Yerel Demokrasinin Önündeki Büyük Engel: "Vesayet" Virüsü

Yaşam alanlarımıza şekil veren merkezi ve yerel yönetimler arası yetki çekişmesinin çok uzun bir geçmişi var. Bu çekişmenin yeni biçimlerde hayatımızda olmaya devam edeceğine işaret eden örneklerini günümüzde de fazlasıyla görüyoruz. Ülkemizin güncel siyasetinde sıkça duyduğumuz vesayetin bu çekişmede nasıl bir karşılığı olduğuna yasal-yönetsel mevzuat açısından bakarak siyasetin gündelik manevralarına anlam verebiliriz.

Ruşen Keleş[*]

[*]Prof. Dr. Siyasal Bilgiler Fakültesi (Emekli), Ankara Üniversitesi, Kent Bilimci

Bundan 30 yıl kadar önce, Cumhuriyet Gazetesi'nde (3 Kasım 1990) yayımlanmış olan bir yazımın başlığını, ilk Belediye Kanunu'nun (1580) yürürlüğe girdiği tarihi (1930) dikkate alarak, "60 Yaşındaki Çocuk: Türk Belediyeciliği" olarak koymuşum. Aynı yazıyı bugün yeniden yazacak olsaydım, başlık büyük olasılıkla şöyle olacaktı: "90 Yaşında Emekleyen Bir Bebek: Türk Belediyeciliği". Yazıda savunmaya çalıştığım görüşler günümüzde de geçerliliğini korumakta olan kimi gözlemlere dayanıyor.

Yazıda dile getirdiğim görüş özetle şuydu: "1980-1990 yılları arasındaki, 12 Eylül müdahalesini izleyen dönem belediyeciliğimiz açısından tam geriye gidişi simgeleyen örneklerle doludur. Bunların başında, 1982 tarihli Anayasa'nın 127. maddesindeki, seçimle göreve gelmiş organların belli durumlarda İçişleri Bakanı'nca görevden alınmasına olanak veren kural geliyor. Buna dayanarak, hükümetler, yıllar boyunca, "görevle ilgili suç" kavramını kendilerince yorumlayarak, tutum ve davranışlarından hoşlanmadıkları belediye başkanlarının görevine son verebilmişlerdir. O kadar ki, Çanakkale kentinde yapılan bir toplantıya katılmak üzere Çanakkale'ye gelen Başbakan Özal'ın toplantı salonuna girişi sırasında ayağa kalkmayan belediye başkanı, "göreviyle ilgili bir suç işlediği" gerekçesiyle görevinden uzaklaştırılabilmiştir.

Merkeziyetçilikle yerinden yönetim arasındaki tercihlerde, uygulamalarda ve zaman içindeki tavır değişikliklerinde dikkat çeken özellikler, yerel demokrasiye gerçekten bağlılık ve yerelleşme konusundaki içtenlik konusunda kuşkular ve kaygılar uyandırıyor.

Anayasanın 127. maddesinde, merkezi yönetimin yerel yönetimler üzerindeki gözetim ve denetim (vesayet) yetkisi, a) yerel hizmetlerin yönetimin bütünlüğü ilkesine uygun olarak yürütülmesi, b) kamu görevlerinde birliğin sağlanması, c) toplum yararının korunması d) yerel gereksinimlerin karşılanması amaçlarıyla sınırlandırılmıştır. "C" fıkrasında yer alan "toplum yararının korunması" amacı, siyasal iktidarlarca kendi istekleri doğrultusunda esnetilerek kullanılmaya çok elverişli bir kavram olması nedeniyle, yerel yönetimlerin özerkliği açısından ciddi bir risk oluşturmaktadır.

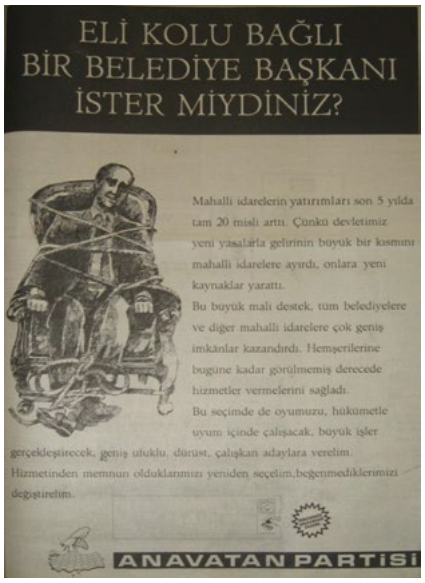
Hukuk devleti olduğu Anayasasında yazılı olan bir ülkede, siyasal iktidarlar ve tüm siyasal partiler, yerel özerkliğin kapsamı ve sınırları konusundaki kurallarla kendilerini bağlı saymak ve ona uygun olarak davranmak zorundadırlar. Bu zorunluluk, sadece Anayasadan değil, Türkiye'nin onaylayarak tarafı olduğu Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'nın kurallarından da doğuyor. Bu Sözleşme'nin 8. maddesinin 2. fıkrasında yer alan ve merkez gözetim ve denetiminin "yerindelik" (expediency) denetimini yasaklayan kuralına da Türkiye çekince koymuş değil. Merkeziyetçilikle yerinden yönetim

arasındaki tercihlerde, uygulamalarda ve zaman içindeki tavır değişikliklerinde dikkat çeken özellikler, yerel demokrasiye gerçekten bağlılık ve yerelleşme konusundaki içtenlik konusunda kuşkular ve kaygılar uyandırıyor. Yerel demokrasiye inancı sarsan bu tür uygulamalara verilebilecek örneklerin başında Türkiye'nin Şart'a koymuş olduğu çekinceler geliyor.

Bir kez, Türkiye, merkezin yerel yönetimler üzerindeki gözetim ve denetiminin "yerindelik" denetimi olamayacağı, denetimde "hukuka uygunluk denetimiyle" (legality control) yetinilmesi gerektiği ilkesini onaylamıştır. Ama öte yandan, gözetim ve denetimin kapsamının, korunması amaçlanan çıkarların önemiyle orantılı olmasını öngören "vesayette orantılılık" (proportionality) kuralını (madde 8, fıkra 3) benimsemekten kaçınmıştır. Böylece devletin, yerel yönetimler üzerinde, gerektiğinde keyfiliğe da varan çok daha sıkı bir gözetim ve denetim uygulama esnekliğini elinde bulundurmak istediği anlaşılıyor.

İkinci olarak, devletin yerel yönetimlere yapmakta olduğu karşılıksız yardımların yerel yönetimler üzerinde bir siyasal baskı aracı olarak uygulanmasına yol açmaması gerektiğine ve onların siyasal takdir haklarını sınırlandırabilecek biçimde kullanılamayacağına ilişkin Şart kuralı da (madde 9, fıkra 7) Türkiye'nin çekince koyduğu ilkeler arasında yer alıyor. Bunun anlamı, ülkemizde çok sık tanığı olduğumuz gibi, merkezi yönetimin elindeki yardım musluklarını dilediği gibi açıp kapayarak, yerel yönetimleri elinde bulunduran siyasal partilerin başarısını sınırlandırma esnekliğinden yararlanmayı yeğlemiş olmasıdır. Hiç kuşkusuz, bu çekince, Anayasamızın 10. maddesiyle güvence altına alınmış olan "yasa önünde eşitlik" ilkesiyle çelişmektedir.

Son bir çekince de Şart'ın, kendilerini ilgilendiren her konunun planlanması ve karara bağlanması evrelerinde, uygun zamanlarda ve uygun yöntemlerle yerel yönetimlere danışma zorunluluğu getiren maddesidir (4. madde, 6 fıkra). Bu çekince, gerçekte katılım ve danışma haklarının yok sayılması anlamını taşır. Bu çekinceden güç alarak, hükümet, 2012 yılında 6360 sayılı yasa hazırlanırken yerel yönetimlere danışma

Resim 1 İzmir'de 1989 Yerel Seçimleri için Parti İlanı

gereksinmesi duymadı. Hatta, daha da ileri giderek, yerel yönetimlerin sınırlarında değişiklik yapılması gündeme geldiğinde -ilgili birimlere danışılması gerektiğine ilişkin Şart kuralına da (madde 5) çekince koymamış olduğu halde- onlara danışma gereğini de duymadı.

Söylemde Kalan Yerelleşme

20 yıla yakın bir süredir iktidarda bulunan hükümet ve birkaç yıldır evrilmiş olduğu Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin uygulayıcıları, yerel yönetimlerin özerkliği konusunda 2000'li yılların ortalarına değin geliştirip hükümet programlarına da yansıtmış oldukları "yerelleşme" amaçlarından bir hayli uzaklaşmış durumdalar. Öyle ki, belediyelerin imar ve planlama konusundaki yetkileri sistemli olarak, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ve TOKİ gibi merkezi yönetim kuruluşlarına devredildi. Bu merkeziyetçi gidişin en son örneği, imar ve gecekondu yasalarıyla belediyelere verilmiş olan yetkilerden birçoğunun merkezi yönetime devri yollarını açan ya da genişleten 7221 sayılı yasadır (2020). Bu türlü düzenlemelerde özellikle son yerel seçimlerde 10 kadar anakent belediyesinin yönetiminin iktidar partisinden olmayan başkanların eline geçmiş olması belirleyicidir. Bu türlü düzenlemelerin, Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'ndaki (madde 4, fıkra 4) "kamu hizmetlerinin bölünmezliği, tam (full) ve münhasır (exclusive) olma ve devletçe zayıflatılamama" ilkesine tümüyle aykırı olduğu çok açıktır.

Görünen o ki, yerel yönetimler üzerindeki devlet gözetim ve denetiminin Anayasanın çizdiği sınırlar içinde uygulanması gerekirken, merkezi yönetim bu yetkisini, dar anlamındaki "siyasal", bir başka deyişle "partizanca" amaçlarla, "fiili (yasaya dayanmayan) bir vesayet" durumuna getirmeyi yeğliyor. 25-30 yıl kadar önce, Özal'ın başbakanlığı döneminde, bir yerel seçim sırasında, gazetelere iktidar partisince verilen bir reklamda, muhalefet partisinin adayına oy vermesi olası seçmenleri tercihlerinden caydırabilmek için, muhalefet adayını temsil eden çırılçıplak bir karikatürde, adayın elleri, kolları ve bacaklarının bir iple sımsıkı bağlanmış olarak görüntülendiğine tanık olmuştuk. Yerel demokrasinin niteliğine ilişkin olarak son derecede olumsuz bir ileti niteliği taşıyan bu karikatürle, seçimi kazanması durumunda, muhalefet adayının, merkezi yönetim tarafından elinin kolunun bağlı duruma getirileceği korkusu uyandırılmak isteniyordu.[1]

Çok yakında, 2019 yerel seçimlerinin hemen ardından, özellikle anakent belediyelerindeki el değiştirmelerden sonra, siyasal iktidarın uyguladığı politikalarda da benzeri değişiklikler göze batar duruma geldi. Son salgının ardından başlatılan yardım kampanyalarında rol üstlenmek isteyen kimi belediyeler, Cumhurbaşkanı'nca "devlet içinde devlet" gibi davranmakla suçlandı; İçişleri Bakanlığı, bu amaçla açılmış banka hesaplarını dondurdu ve kimi belediye başkanları hakkında da soruşturma başlatıldı. Cumhurbaşkanı'nın bu tartışmada hem Cumhurbaşkanı hem de iktidar partisinin genel başkanı olarak taraf olması söz konusu gerginliğe başka boyutlar da kazandırdı.

Belediyelerin Yardımlarında Yetki ve Nitelik

5393 sayılı Belediye Yasası, Hemşehri Hukuku başlığını taşıyan 13. maddesinde, "Herkes ikamet ettiği beldenin hemşehrisidir. Hemşehrilerin belediye karar ve hizmetlerine katılma, belediye faaliyetleri hakkında bilgilenme, belediye idaresinin *yardımlarından yararlanma* hakları vardır" kuralı yer almaktadır. Merkezi yönetimin bu tür yardımların yapılabilmesi yollarını kapatabilmek için, kamu hizmetinin gerekleriyle ve toplum yararıyla ilintisi kurulabilecek yasal bir dayanağa gereksinim duyduğu açıkça belli oluyor.

Öte yandan, Belediye Yasasının 15. maddesinin ilk fıkrasında, "Belde sakinlerinin müşterek nitelikteki ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla *her türlü faaliyet ve girişimde bulunmak"* belediyelerin ayrıcalıkları arasında sayılmıştır. Devletin belediyeler üzerindeki denetiminin kapsamıysa, şu anlatımla sınırlandırılmıştır (madde 55, fıkra:2): "Belediyenin mali işlemler dışında kalan diğer işlemleri, *hukuka uygunluk ve idarenin bütünlüğü açısından* İçişleri Bakanlığı tarafından denetlenir." Kanımca, bu türlü bir denetim, son günlerdeki tartışmalara ne hukuk ne de etik kurallar yönünden haklılık kazandırabilecek değerde değildir. Koşulsuz bağışlar, hem Belediye Yasasının 59. maddesiyle, hem de 5216 sayılı yasanın 23. maddesiyle (n bendi) güvence altına alınmıştır. 5216 sayılın yasanın 10. maddesinde de esasen büyükşehir ve ilçe belediyeleri, "Görevli oldukları konularda bu kanunla birlikte, Belediye Kanunu ve diğer mevzuat hükümleri ile ilgisine göre belediyelere tanınan *yetki, imtiyaz ve muafiyetlere* sahiptir" denilmektedir.

Belediyelerce halka yapılacak yardımların büyüklüğü ve türü kadar, yapılış biçimi de önemli. Belediye Yasasının 13. maddesinin ilk bendinde, "Yardımların insan onurunu zedelemeyecek koşullarda sunulması zorunludur." denilmektedir. Ne yazık ki, son yıllarda yardımlar ve özellikle "iftar" sofralarındaki gösterişçi tutumlar, bu tür yardımların açıkça siyasal getirisinden yararlanmak amacıyla yaygınlaştırıldığını ortaya koydu. Bu durum, 5393 sayılı yasanın yardımlarla ilgili kuralı yürürlüğe girdikten sonra da sürdü, hatta daha da sıklaştı. Son Ramazan ayında iftar yemeklerinin salgın nedeniyle yapılamamış olması, "istismarcı" davranışların hiç değilse bu yıl da sergilenmesini önlemiş oldu. Ama arzu edilen, kuşkusuz, bu tür karar değişikliklerinin zorunluluktan değil, anlayış ve yerel demokrasiye inanç değişikliklerinden kaynaklanmasıdır.

Avrupa Konseyi'nin yetkili organlarınca 2004 yılında kabul edilip üye devletlerin dikkatine sunulmuş olan Ahlaki Davranış Kuralları Yönergesinde de, seçmenlerin seçilenlere vermiş olduğu yetkilerin ahlak kurallarına koşut olarak kullanılmasına dikkat çekildikten sonra, 4. maddede, seçimle göreve gelen temsilcilerin, görevleri süresince, doğrudan ya da dolaylı olarak kişisel yarar sağlama amacı olmaksızın, belli grupların değil, tüm toplumun yararına hizmet etmeleri gereği önemle vurgulanmaktadır.

25-30 yıl kadar önce, Özal'ın Başbakanlığı döneminde, bir yerel seçim sırasında, gazetelere iktidar partisince verilen bir reklamda, muhalefet partisinin adayına oy vermesi olası seçmenleri tercihlerinden caydırabilmek için, muhalefet adayını temsil eden çırılçıplak bir karikatürde, adayın elleri, kolları ve bacaklarının bir iple sımsıkı bağlanmış olarak görüntülendiğine tanık olmuştuk.

Ya Yerel Demokrasiyi Canlandırmanın Yolu?

Belediye başkanlarının siyasal takdirle görevden alınmasına olanak veren Anayasa maddesi bağlamındaki uygulamalar ve benzeri başka uygulamalar gösterdi ki, bir ülkede demokrasinin kendisi varlık-yokluk savaşımı vermekteyse, orada yerel yönetimlerin gerçek anlamda demokratik siyasal kuruluşlar olmasını beklemek gerçekçi olamaz. Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde Batı'dan aldığımız belediyecilik, bu kurumun yerleşip gelişmesine elverişli siyasal ve kültürel bir ortamın yaratılmasını zorunlu kılar. Yerel demokrasiyi kurup yerleştirmedeki başarı, ülkede demokrasinin kendisinin tam anlamıyla yerleşmesine bağlıdır. Yerel demokrasiyi antidemokratik ortamlarda yeşertmek olanaksızdır. Her çareye başvurularak siyasal kültür düzeyinin yükseltilmesi ön koşuldur. Yönetimler, yönetimlerde görev alan kadrolar ve uygulamalar, fizikteki "bileşik kaplar" kuramında olduğu gibi birbirlerinden çok da farklı değildirler.

Sorun, siyasal kültürün ve demokrasi bilincinin yeterince geliştirilmesi için bütün olanakların harekete geçirilmesidir. Bunun için de ilk adım, bilimsel kuralların öncülüğünden başka rehber tanımayan çağdaş bir eğitim sisteminin benimsenmesi ve uygulanmasıdır. Gerçek devlet adamı Mustafa Kemal Atatürk, boşuna "Yaşamda en gerçek yol gösterici bilimdir." dememiştir.

Hızla kentleşmekte olan ülkemizde, yerel demokrasiyi çağdaş ölçüler içinde kurmak ve yerleştirmek, insanlarımızı gerçekten "kentli" yapmakla olur. Değerli dostum mimar, ozan ve yazar, rahmetli Cengiz Bektaş'ın da dediği gibi, "Kenti yaratan insan, insanı yaratan da kenttir." Kentli, her şeyden önce kentli olmanın sorumluluklarını taşıyan kişidir. Batı dillerinde kentlilik (citizenship) ve uygarlık (civilization) sözcüklerinin kent (city) sözcüğüyle aynı kökten geldiğini bu bağlamda yeniden anımsamamızda yarar var.

Ne yazık ki, yerel demokrasinin ülkemizde ağır aksak gidişinin ardındaki temel nedenlerin başında, bir türlü kentli olamamak geliyor. Adı kent olan yerleşim yerlerinde, İstanbul'da, Beyoğlu'nda, Şişli'de, Kadıköy'de, Kasımpaşa'da bile doğmuş, büyümüş ve yaşamakta da olsalar, insanlarımız "köylülüklerini" kentte de sürdürdükleri sürece, yerel demokrasiyi güçlendirmek, yerel demokrasinin önündeki merkeziyetçilik virüsünü yok etmek şansına sahip olamayız. Hem demokrasinin kendisini hem de yerel demokrasiyi bu virüsten kurtarabilmenin yolu, her düzeyde yönetim görevi üstlenmiş olanlarla birlikte, halkın kendisinin de kenttaş ve yurttaş sorumluluğu ile haklarına sahip çıkmakta direnmelerinden geçer.

Notlar:

1 Yalansız, N. (2013). İzmir'de 1989 Yerel Seçimleri. Tarih Okulu Dergisi, 2014(Xvii)

“YENİ NESİL„
İSTON KENT MOBİLYALARI

Özgün tasarım kent mobilyalarımız ile şehrin her yerinde
ihtiyaç duyduğunuz konforu, kaliteyi ve estetiği hizmetinize sunuyoruz.

iston.istanbul iston_ibb

İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ | İSTON

www.iston.istanbul

16 MİLYON İÇİN Çalışıyoruz

Bir Çılgın Projenin Anatomisi: Kanal İstanbul

2011 Genel Seçimleri'nden beri belirsiz aralıklarla gündeme gelen Kanal İstanbul projesi 2019 sonundan bu yana merkezi yönetim tarafından giderek daha yüksek sesle dile getiriliyor ve resmi kararlara konu oluyor. Buna mukabil projeye muhalefetin de sesi ve görünürlüğü artıyor. Muhalefet gerekçeleri çeşitli mecralarda dillendirildi ancak itiraz dayanaklarının yaygınlaşması için derleyici ve özlü görsel ve yazılı malzemeye ihtiyacımız baki.

Gürkan Akgün[*]

[*] İBB İmar ve Şehircilik Daire Başkanı

Distopik bilim kurgu filmlerinin genelinde tekinsiz bir geleceğin mekânı olarak kent; kaotik parçalardan oluşan ancak bunun aksine otokratik bir yönetimle idare edilen, farklı sınıfların yaşam alanlarının iyiden iyiye birbirinden koptuğu, doğanın esamesinin okunmadığı, gökyüzüne amansızca yükselen yapılarında sanallıkla gerçekliğin birbirine karıştığı bir ortam olarak biçimlendirilir.

Kanal İstanbul'un 2011 yılında kamuoyuna sunulan tanıtım filmlerinde bu distopyanın fragmanını izlemiş olduk aslında. Oysaki İstanbul gibi tarihi bin yıllara dayanan, eşsiz bir coğrafyaya sahip, yıllar boyu farklı medeniyetlerin gelişimine tanıklık etmiş, insanlara ve türlü canlıya yuva olmuş böylesine bir şehrin geleceği çok daha umutlu; akıldan, doğadan, demokrasiden, canlılıktan yana bir senaryoyu hak ediyor. Ve öyle görünüyor ki, bu gelecek senaryosu ancak ve ancak Kanal İstanbul projesinin raflara dahi kaldırılması ile değil, tamamen zihnimizden silinmesi ile kendisine bir imkân bulabilecek.

Peki, ekseriyetle bilim insanlarının karşı çıktığı, toplumun neredeyse hiçbir gerçek sorununa çözüm oluşturmayan böylesine bir projeye neden yüz milyarlarca kaynak akıtılmak isteniyor. Cevabı aslında basit ve hemen herkesin de zihninde bir anda belirebiliyor: İstanbul'un son kalan doğal alanlarının da imara açılması! Tam da bu yüzden bölgede, basına da bir bölümü yansıyan şekilde, yıllardır yoğun bir biçimde yerli ve yabancılara arsa alım-satımı yaşanıyor, mülkiyet el değiştiriyor. Tüm dünyanın iklim krizinin vahameti karşısında hazırlıksız yakalandığı, tatlı su kaynaklarının üzerine titrediği, herkes için sağlıklı ve ucuz gıdaya erişebilme konusunda türlü yöntemler aradığı bir dönemde; biz ne yazık ki tarım topraklarımızın, mera alanlarımızın, su havzalarımızın, ormanlarımızın üzerinden hafriyat kamyonları ile geçecek bir projeyi konuşuyoruz.

Kanal İstanbul Nedir ve Neden Yapılmak İsteniyor?

Birçoğumuzun artık vakıf olduğu üzere Kanal; kuzeyden güneye 45 kilometre uzunluğunda, 400 metrelik bir genişliğe sahip bir su yolu. Ancak "Rezerv Yapı Alanı" dediğimiz ve planları Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından onaylanan alan; doğrudan 6 ilçeyi, 19 mahalleyi ve bugün yerleşik 316 bin nüfusu etkileyen bir bölgeyi içeriyor. Yaklaşık 90 bin futbol sahası büyüklüğünde, 350 milyon metrekarelik bir alan ile İstanbul'un yüz ölçümünün %6,5'ini kapsıyor. Tüm bu bölgenin mevcut durumda ise sadece %4'ü yerleşim alanı. Yarısı, halen daha ekilen biçilen tarım alanı, çayır ve fundalıklarla birlikte yaklaşık %20'si orman ve ağaçlık alan ve geriye kalanı ise büyük ölçüde su havzası.

Kanal İstanbul'un yapılma amacı, Marmara Denizi ile Karadeniz'i birbirine bağlayan İstanbul Boğazı üzerindeki artması beklenen gemi trafik yükü ve kaza riskini hafifletmek olarak açıklanıyor. Bu gerekçeye de somut sayılar ve yıllar itibarıyla yaşanan gelişmeler üzerinden baktığımızda farklı yargılara varabiliyoruz. İstanbul Boğazı'ndan geçen yıllık toplam gemi sayısı 2007 yılında 56.886 iken, bu yıldan itibaren azalmaya başlamış ve 2018 yılında 43.121 düzeyine inmiştir. Yani, 2006-2018 yılları arasında

Fotoğraf Medya AŞ

yıllık gemi sayısı toplam %24 azalmıştır. Gemi trafiğinin azalmasının başlıca nedenleri petrol rezervlerinin azalması, Rusya'nın petrol ihracatını Baltık Denizi limanlarına kaydırması, kuzeydeki buzulların erimesiyle Kuzey Buz Denizi'nde yeni geçiş yollarının oluşması, boru hattı projeleri ve gemilerin büyüyerek daha fazla yük taşıyabilmesidir. Dolayısıyla ÇED Raporunda belirtildiği gibi gemi trafiğinin 2071'de 86 bin düzeyine çıkmasını öngören projeksiyonun bilimsel bir dayanağı yoktur.

İstanbul Boğazı'ndaki gemi trafiğinin yönetilmesi için uygulamaya sokulmuş olan yeni yönetim teknolojisi, kuralları ve tek yönlü trafik uygulamasına geçilmesi nedenleriyle kaza sayılarında da 2010 yılından sonra ciddi bir düşüş gözlenmektedir. İstanbul Boğazı'nda yaşanan kazaların nedeni genellikle gemilerin teknik arızaları olmuştur. Ayrıca son 15 yılda yaşanan kaza sayısı %39 azalmıştır. Günümüz koşullarında hızla ilerleyen teknolojik iyileştirmeler ile boğazdaki kazaların önüne geçilebilmesi, yeni kanalın inşa sürecinden daha uygulanabilir, daha az masraflı ve doğal, kültürel ve tarihi kaynakları etkilemeden yapılabileceği dikkate alınmalıdır. Kanal İstanbul projesine gerekçe olarak öne sürülen boğaz geçişinde kaza risklerine yönelik, teknolojik ve yenilikçi çözümlerle bu risklerin önüne geçilmesine ilişkin bir senaryo ele alınmamış; boğazdan çok daha dar olan kanalda yaşanabilecek kazaların kapsamı, etkisi ve sonuçları objektif olarak değerlendirilmemiştir.

ÇED Raporunda belirtildiği gibi gemi trafiğinin 2071'de 86 bin düzeyine çıkmasını öngören projeksiyonun bilimsel bir dayanağı yoktur.

Bir diğer kritik nokta da konunun uluslararası hukuku ilgilendiren kısmıdır. Kanal Projesi hayata geçirildiği takdirde Montrö Sözleşmesi üzerinde ciddi etkileri olabilecektir. Montrö Sözleşmesi'nin önemi, Türkiye'deki boğazlara özgü bir geçiş rejimi tesis eden ve ticaret gemileri için geçiş serbestisi ilkesini benimseyen, Karadeniz'e kıyısı olan devletler, Türkiye ve Karadeniz'e kıyısı olmayan devletler arasında kurduğu ilişkiden kaynaklanmaktadır. Sözleşme, Türkiye'ye uluslararası deniz hukukunun öngördüğü geçiş rejimlerinin boğaz devletlerine tanıdığı hak ve yetkilerden çok daha fazlasını tanımaktadır. Savaş zamanlarında savaş gemilerinin geçişini Türkiye'nin takdirine bırakmakta ve boğazları kapatma yetkisi vermekte, Karadeniz'e kıyısı olmayan devletlerin savaş gemilerinin barış zamanlarında dahi Karadeniz'de 21 günden fazla kalamayacaklarını hükme bağlamaktadır. Kanalın inşası tek başına Montrö Sözleşmesi'ni ihlal etmeyecek, Türkiye kanaldan geçişi ulusal düzenlemeler altında gerçekleştirebilecektir. Ancak, Kanal İstanbul Projesi hem ticaret gemilerinin hem de savaş gemilerinin geçişleriyle ilgili pek çok sorunu beraberinde getirecektir. Örneğin Kanal İstanbul'u kullanan ticaret ve savaş gemilerinin Marmara Denizi ve Çanakkale Boğazı'ndaki seyirlerinde hangi hukuki rejimin uygulanacağı belirsizdir. Bu yönüyle Kanal İstanbul Projesi Montrö Sözleşmesi'ni sona erdirilebilir çünkü tek taraflı olarak sona erdirilmesi oldukça kolay bir sözleşmedir. Türkiye'nin gemileri boğaz yerine kanaldan geçmeye zorlayamayacağı da ortadadır.

Doğal bir boğaz varken ona paralel bir kanal açmanın dünyada başka hiçbir örneği yoktur. 19. yüzyılın sonlarında, o dönemin mal ve hizmet akışlarını sürdürmek için, yine o dönemin lojistik ve teknolojik altyapısını gözeterek inşa edilmiş olan Panama ve Süveyş kanallarından birinin gemilerin yolunu yaklaşık 1000 km. diğerinin ise 600 km. kısalttığı ortada iken, hiçbir şekilde bir mesafe ve ücret avantajı sağlamayan Kanal İstanbul'u bunlarla karşılaştırarak sunmak kamuoyunu yanıltmaktan başka birşey değildir.

Bugünlere Nasıl Geldik?

Kanal İstanbul Projesi, ilk kez 27 Nisan 2011 tarihinde, bir seçim atmosferinde kamuoyuna açıklanmıştı. Bu tarih

Görsel BİMTAŞ

şu açıdan son derece önemli. Çünkü, "İstanbul'un Anayasası" denilen, yüzlerce akademisyenin bir araya gelerek hazırladığı, İstanbul Büyükşehir Belediye Meclisi'nce kararı alınan ve İstanbul'un geleceğini şekillendireceği iddia edilen Çevre Düzeni Planı'nın kabul edildiği 2009 yılından tam iki sene sonrası. O plan, ana ilke kararları olarak şunları söylüyordu: *"İstanbul'da kuzeye gelişimi tetikleyecek, kentin doğal ve tarihi yapısını bozacak ve uzun dönemde ulaşım ve yerleşim sorunları oluşturacak dikey yerleşim kararlarından kaçınılması. Tarım ve mera alanlarının amacı dışında kullanımının engellenmesi. İstanbul ormanlarının daha da iyi korunabilmesi amacıyla tümünün muhafaza ormanı statüsüne alınması. İçme suyu havzalarındaki kentsel gelişme baskılarını engelleyecek tedbirlerin alınması. Kıyı alanlarını tehdit eden kullanımlara izin verilmemesi. İstanbul'un doğal eşiklerinin sınırı olan 16 milyon nüfusun aşılmaması..."* İşte tüm bunların birebir karşısında olan Kanal İstanbul projesi, o tarihlerde gündemimize girmiş oldu. Kanal İstanbul'un kamuoyuna açıklanmasından hemen sonra Çevre ve Şehircilik Bakanlığı kuruldu ve 2012 yılı içerisinde sırasıyla 6306 sayılı "Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun" yürürlüğe girdi ve bu kanuna dayalı olarak Kanal İstanbul projesinin çevresini oluşturan Rezerv Yapı Alanı sınırları, Bakanlar Kurulu Kararı ile belirlendi.

Projeye yasal bir statü kazandırmak ve olası yasal engelleri ortadan kaldırmak amacıyla Nisan 2016 tarihinde İmar Kanunu'na; *"İmar planları kararları ile yapay olarak oluşturulan ve deniz araçları ile ulaşımın sağlandığı su geçidi"* olarak tanımlanan "su yolu" ibaresi eklendi, böylelikle Kanal İstanbul, İmar Kanunu kapsamına alınmış oldu. Kanal İstanbul Projesindeki tarımsızlaştırma/topraksızlaştırma politikası 30 Mayıs 2016'da alınan çok kritik bir kararla, Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı tarafından belirlenen rezerv yapı alanındaki tarım alanlarının tarım dışı kullanımı uygun görülmesiyle başladı. Bu kararı takiben 2018 yılında mera kanununda benzer bir değişiklik yapıldı ve mera alanlarının ortak kullanım hakkı kaldırılarak mülkiyeti TOKİ kurumuna devredildi. Sonrasında yüzbinlerce kişinin ve onlarca kurumun itirazlarına rağmen Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, tarafından 17 Ocak 2020 itibarıyla "Çevresel Etki Değerlendirmesi Olumlu" kararı verildiği duyuruldu. Nihayet, 23 Aralık 2019'da onaylanan "Avrupa Yakası Rezerv Yapı Alanı 1/100.000 ölçekli Çevre Düzeni Planı" değişikliği ile tüm bu bölgenin yapılaşmaya açılmasının önündeki engeller kalkmış oldu. Temmuz 2020 itibariyla da, 7 etaba ayrılan bu bölgenin büyük kısmını kapsayan 3 etabının nâzım ve uygulama imar planları onaylanarak yürürlüğe girmiş oldu. Plan raporunda belirtildiği üzere; *"Yenişehir turizm, ekolojik kentsel gelişme, finans, bilim ve teknoloji, kongre, fuar, spor, sağlık, ulaşım ve lojistik konularında büyük potansiyele sahipti"* ve bu potansiyeli hayata geçirme konusunda engel tanınmıyordu. Oysaki 6306 sayılı kanuna istinaden belirlenen rezerv yapı alanlarının asıl amacı afet riskini önlemek için yeni yerleşim alanları oluşturmak olarak mevzuatta açık bir biçimde tarif edilmişti. 35 bin hektar alan büyüklüğünde olan bu alandaki Kanal İstanbul - Yenişehir Projesi, İstanbul genelinde gerçekleştirilen deprem odaklı kentsel dönüşümlere büyük bir ivme kazandırma iddiasında olsa dahi ticaret ve hizmet ağırlıklı bir yapılaşmaya dayanan, küresel ölçekte açılımlar getiren, yaşam kalitesi yüksek üst gelir grubuna yönelik yeni bir yerleşme projesi olması nedeniyle amacından son derece saptığı ortadadır. Yıllardır o bölgede yaşayan insanların yerleşim alanları, kültürel yaşamları ve hatta mezarlıkları dahi Yenişehir planları ile artık tarihe karışmıştır.

Kanal İstanbul - Yenişehir Projesi İstanbul genelinde gerçekleştirilen deprem odaklı kentsel dönüşümlere büyük bir ivme kazandırma iddiasında olsa dahi, ticaret ve hizmet ağırlıklı bir yapılaşmaya dayanan, küresel ölçekte açılımlar getiren, yaşam kalitesi yüksek üst gelir grubuna yönelik yeni bir yerleşme projesi olması nedeniyle amacından son derece saptığı ortadadır.

Değer mi? Hiç!

Projenin maliyetine ilişkin çeşitli kaynaklardaki verilerin farklı olması, maliyet hesabının belirsiz ve çelişkili olduğunu gösteriyor. Hazırlanan projenin

maliyeti net bir fizibilite ve gelir gider analizi olmadan, bazı kaynaklarda 75 milyar TL olarak hesaplanmışken bazı kaynaklarda 118 milyar TL'lik bir bütçeden söz ediliyor. Ortalama ise 140 milyar TL'lik bir yatırım olacağından bahsediliyor. Böylelikle projenin fayda-maliyet analizinin de yapılmadığı ortaya çıkıyor. Yapılacak 8 adet köprü, -ki bir tanesinin maliyeti yaklaşık 3,5 milyar doları bulmaktadır- 3 adet liman, ek ulaşım masrafları, altyapı masrafları, kanal inşaatıyla birlikte bekleyecek ve maliyeti artacak metro yatırımları da hesaba katıldığında tamamen öngörülmez devasa bir kamu harcamasının oluştuğu görülüyor. Sadece İSKİ'nin mevcut yatırımlarını deplase etmesi bile, kurumun 5 yıllık toplam bütçesine ve tabi ki bölgede daha önce yapılan milyarlarca liralık yatırımın da heba edilmesine karşılık geliyor. Kanal ve çevresinin imara açılmasıyla ortaya çıkacak devasa kamulaştırma maliyetlerine değinilmiyor bile.

Sonuç olarak, Türkiye'nin toplam bütçe açığı kadar maliyeti olan bir projenin ileriki safhalarda ortaya nasıl bir ekonomik tablo çıkaracağı meçhuldür. Projenin kamu-özel iş birliği kapsamında yapılması planlanmaktadır. Projenin ilave vergi yükü getirmeyeceği belirtilse de diğer büyük projelerin garantileri ve ödemeleri düşünüldüğünde, vatandaşa yük olacağı açıkça görülmektedir. Proje maliyeti, Marmaray'ın 9 katı, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın kentsel dönüşüme ayırdığı bütçesinin 7 katıdır. Tabi, yapılan tüm açıklamalarda ekolojik maliyet "0" olarak ele alınmıştır. Kanalın gerçek maliyeti; yok edilen ekosistem, habitat ve canlı türleri ile düşünüldüğünde, paha biçilemezdir.

Liste Uzun: Su, İklim, Tarih, Deprem, Denizcilik, Şehircilik, Trafik, Ekoloji...
Kanal İstanbul gibi İstanbul'un, coğrafyanın kaderini etkileyecek bir projenin tüm boyutlarıyla derinlemesine irdelenmesi gerekirdi. Oysa ki, çok rahatlıkla karşı argümanı üretilebilen bir iki gerekçe haricinde yapılan tüm bilimsel değerlendirmeler, itirazlar dikkate bile alınmadı. Uzun uzadıya bir analiz yerine burada bazı kritik başlıklara değinmekte fayda var.[1]

Öncelikle Kanal İstanbul'un Marmara Denizi'ne açıldığı alan çok ciddi bir risk alanı. Marmara Denizi'ndeki aktif fay

Görsel BİMTAŞ

hattının kırılması, yani İstanbul'un beklediği büyük deprem çok daha yüksek bir şiddet ile burada hissedilecek. Kanal yapısının bundan ciddi hasarlar göreceği de ortada. Tsunami dalgalarının kanalın içerisine girmesiyle etki ve yıkım çok daha büyük olacaktır. Bu proje ile İstanbul'un 8 milyonluk nüfusunu barındıran önemli bir kısmı ada haline getirilecek, adaya Trakya'ya veya Anadolu'ya sadece deniz yolu, köprü veya tüneller vasıtasıyla ulaşılabilecektir. Büyük bir deprem sonucu bu yolların kısmen veya tamamen hasar görmesi durumunda ise acil müdahâle ve afet yönetimi söz konusu olamayacağından can kayıplarının artacağı rahatlıkla öngörülebilir. Büyükçekmece-Küçükçekmece arasındaki alan heyelan riski oldukça yüksek bir bölgedir. Beklenen Marmara Depremi gerçekleştiğinde önce ana deprem zonu sahanlık içerisindeki fayları, sonra karadaki heyelan zonlarını tetikleyecektir.

Kanal Projesi İstanbul'un 1,5 milyonluk nüfusuna su sağlama kapasitesine sahip Sazlıdere Barajı'nı tamamen yok edecektir. Aynı şekilde, Terkos Gölü'nün güneydoğu su toplama havzası da yok olacak ve Terkos Gölü tuzlanma tehlikesiyle karşı karşıya kalacaktır. Ayrıca Terkos Gölü'nü besleyen yeraltı sularının kanala boşalmasıyla birlikte rezervlerin yok olma riski söz konusudur. Terkos'un tuzlanma tehlikesi oldukça önemlidir, çünkü bu iki su kaynağı İstanbul'da toplam 6 milyon nüfusun su ihtiyacını gidermektedir. Bu, içtiğimiz üç bardak sudan birini sağlayan su kaynaklarının yok olması demektir. Kanal İstanbul gibi iki denizi yapay olarak birleştirmeyi amaçlayan bir proje ile yer altı sularıyla birleşen Marmara Denizi suyunun pH dengesinin değişmesine, su altı florasının geri dönülmez şekilde zarar görmesine neden olabileceği öngörülmektedir.

Kanal İstanbul Proje koridoru ve etkilenme alanı çok önemli bir arkeolojik ve doğal sit alanını içermektedir. 2009 yılında dünyanın en önemli arkeolojik keşiflerinden biri olarak belirlenen Bathonea Antik Kenti ile Küçükçekmece lagün havzasında bulunan ve tarihi MÖ 10 binden milyonlara kadar uzanan Yarımburgaz Mağaraları bu bölgede yer almaktadır. Proje ile birlikte Küçükçekmece iç dış kumsalı, Soğuksu Birinci Derece Doğal Sit Alanı ve Rhegion Birinci İkinci Derece Arkeolojik Sit Alanları yok olma tehlikesiyle karşı karşıyadır.

Kanal İstanbul yapılırsa bölge on yıllar boyunca bir hafriyat ve inşaat sahası olacak, dolayısıyla daha fazla demir-çelik, daha fazla çimento, beton ve asfalt; bunlar da daha fazla iş makinası ve hafriyat kamyonu, daha fazla fosil yakıt ve sera gazı salınımı anlamına gelecektir. Kanal İstanbul'un bir savunma metni gibi yazılmış ÇED Raporu'nda Kanal inşaatının yılda 1,7 milyon ton ek karbondioksit salınımına neden olacağı belirtilmektedir. Ayrıca Kanal bittikten sonra kurulacak kentin inşası sırasında oluşacak emisyon ve oraya taşınacak nüfusun ek karbon ayak izi de belli değildir. Kanal İstanbul Projesi iklim krizine karşı dirençli ve esnek değil, tam tersine zayıf, kırılgan, uyum sağlayamayan, doğası yıkıma uğramış bir İstanbul yaratacaktır. Hafriyatlar nedeniyle her gün 10.000 kamyon araç trafiğine katılacak; hafriyat kamyonları hava kirliliği ve trafiğe yol açacak, karbondioksit emis-

Fotoğraf Medya AŞ

yonunu artıracaktır. Hafriyatın Karadeniz sahilinde 38 kilometre boyunca kıyı dolgusu malzemesi olarak kullanılacağı, yani İstanbul'un 50 yıllık hafriyatının Karadeniz kıyılarına dökületeceği belirtilmiştir.[2]

Kanal İstanbul projesi ile birlikte 8.300 hektar alan yani ortalama bir İstanbul ilçesinin, örneğin Bağcılar'ın 3,5 katı bir alan imara açılmaktadır. Bu alanların imara açılması, hem yeni inşaatları hem de yeni nüfusu beraberinde getirecektir. Ancak plan raporunda nüfusa ilişkin hesaplama, projeksiyon veya bir analiz söz konusu olmaksızın yalnızca "öngörülmüştür" ifadesi kullanılarak "ilave olarak gelecek nüfusun 500 bin ile sınırlandırılması öngörülmüştür" denilmektedir. Böylesine önemli bir projenin bilimsel dayanaklar olmadan bu şekilde geliştirilmesi kabul edilemezdir. Oysa, basit bir hesapla, bölgeye gelecek yeni nüfusun 500 binin oldukça üzerinde olduğu görülmektedir. Doğal eşikleri, flora ve faunayı, iklim krizini yok sayan bir anlayışla üretilen Yenişehir Projesi ile bölgeye 1,2 milyon ek nüfus, ek trafik yükü, ek kirlilik ve atık getirilmek istenmektedir. Özellikle son dönemlerde yaşanmakta olan ve ileride ne gibi sonuçlar doğuracağı henüz belli olmayan salgın sürecinde, bu proje ile birlikte kent için yeni sorunlar yaratılmış olacak ve kentin kısıtlı kaynakları tüketilecektir. Kanal İstanbul projesi hayata geçtiğinde tarım ve hayvancılık faaliyetleri sona ereceği için bölge halkının geçim kaynakları da yok olacak, yerleşik nüfus yerinden edilecektir.

Yerel demokrasiyi antidemokratik ortamlarda yeşertmek olanaksızdır. Her çareye başvurularak siyasal kültür düzeyinin yükseltilmesi ön koşuldur. Yönetimler, yönetimlerde görev alan kadrolar ve uygulamalar, fizikteki "bileşik kaplar" kuramında olduğu gibi birbirlerinden çok da farklı değildirler.

Çözüm: Bütüncül, Demokratik ve Bilimsel Planlama

Yukarıda açıklanan konu başlıklarını çoğaltmak mümkün. Sayfalarca da yazılsa, yine eksik kalır. 21. yüzyılda, bu kadar büyük ölçekli bir projeye dair hiçbir katılımcı sürecin işletilmemesi, bilginin paylaşılmaması, herhangi bir toplumsal uzlaşma aranmaması, bu kadar vasat raporlarla projenin gerekçelendirilmeye çalışılması son derece garip değil mi? İstanbul'un ve Türkiye'nin diğer tüm kentlerinin afetlere dayanıklı, daha yeşil, daha adil, yaşanabilir, üretken, yaratıcı yerleşimler haline gelebilmesi için çok büyük bir çabaya, bütüncül bir bakış açısına ve kamu kaynaklarını gerçek sorunların çözümü için akılcı ve şeffaf bir şekilde kullanmaya ihtiyaç var. Bazı şeylerin geri dönüşümü mümkün, hatalardan bir şekilde dönmek mümkün. Ama kaybedilen; toprak, su, tarih, orman, canlılar, temiz hava; kısacası yaşamın ta kendisi olunca, geri dönüşü mümkün olmuyor. O yüzden #YaKanalYaİstanbul

Notlar:

1 Bu konuda İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından, 10 Ocak 2020 tarihinde düzenlenen, 48 bilim insanı, araştırmacı ve uzmanın yanı sıra farklı alanlardan birçok katılımcının görüşlerinin yer aldığı 'Kanal İstanbul Çalıştayı'nın kitapçığına, panel oturumlarının kayıtlarına ve diğer yayınlara www.kanal.istanbul adresinden erişilebilir. Yine bu konuda 17 farklı uzmanlık alanından bilim insanının makalelerini içeren "Kanal İstanbul: Çok Disiplinli Bilimsel Değerlendirme" kitabı da önemli bir başvuru kaynağıdır.

2 Oysa ki, 18.06.2018'de bazı maddeleri değiştirilen, 18.03.2004 tarih ve 25406 sayılı Resmî Gazete'de yayınlanmak suretiyle yürürlükte olan "Hafriyat Toprağı, İnşaat ve Yıkıntı Atıklarının Kontrolü Yönetmeliği"nin 13. Maddesi uyarınca hafriyat atıklarının dolgu yapılması yasaklanmıştır.

COVID-19'A GEÇİT YOK, KARŞIYA GEÇİŞLERDE TEMAS YOK!

İSBAK'TAN TEMASSIZ YAYA BUTONU

İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ | isbak

www.isbak.istanbul

16 MİLYON İÇİN Çalışıyoruz

Galataport: İstanbul'un En Büyük Keşkelerinden Bir Tanesi

İstanbul için tasarlanan mega projeler arasında Galataport ilklerden biriydi. Kentsel muhalefetin çabalarına rağmen Kabataş kıyısındaki antrepoların yerinde büyük yolcu gemilerini karşılayacak ticari binalar yükseliyor. Tüm İstanbulluların kullanabileceği bir Tophane sahili için geride bıraktığımız sürecin ve yakın zamanda karşılaşacağımız durumun muhasebesini sürdürmemiz gerekiyor.

Yaşar Adanalı*

*Mekanda Adalet Derneği

Pandemiden en sert etkilenen sektörlerden biri kruvazör turizmi. Salgın hastalıkların bulaşmasına son derece uygun bir ortam sunan, çok sayıda insanın dar bir alanda iç içe ve uzun süreler boyunca bir arada seyahat etmesine dayanan kruvazör turizmi, COVID-19 pandemisinin başında -Şubat 2020'de- öne çıkan birkaç şehir vakasının yanında Diamond Princess adlı gemi ile gündeme gelmişti. Gemide bulunan 3711 kişiden 712'sinin virüse yakalandığı kayıt altına alınmıştı. Küresel kapanma ile genel olarak zor bir dönem geçiren turizm sektörü içinde, gemilerinin bakım masraflarının yüksekliği sebebiyle ekstra zorluklar yaşayan kruvazör turizm şirketleri krizin mali yükünü azaltmak için filolarında bulunan gemilerin bir kısmını hurdaya çıkartma yolunu seçtiler. Şu an Türkiye tersanelerinde büyük şirketlerin devasa gemileri hammaddeye dönüştürülmek üzere sökülüyor[1].

Yine benzer bir şekilde genellikle kapalı ortamlarda, havalandırması çoğunlukla sorunlu, her bir metrekaresinin kira getirisi için değerlendirildiği alışveriş merkezleri de pandemi sürecinden olumsuz etkilendi. Virüsün bulaşması için uygun ortamlar sunan AVM'lerde alışveriş yapmak cazibesini yitirirken, insanlar internet üzerinden ticarete ve portatif kamp sandalyeleri ile açık alanlarda vakit geçirmeye yöneldiler. Son 20 yılda İstanbul gibi kentlerde açık alanlar plansız bir şekilde AVM'lerle doldurulup, elde kalan az sayıda park bahçe kitlesel muhalefete rağmen AVM olarak projelendirilirken, pandemi ile o açık alanların değeri bir kere daha anlaşıldı.

Pandemi ortamında açılışa hazırlanan mega projelerden biri işte bu iki mekânın karması; altı kruvazör liman terminali üstü AVM olan, Galataport Projesi. Burası Karaköy Rıhtımı'ndan başlayarak 1.2 km'lik sahil şeridi boyunca uzanıp Salıpazarı'ndaki antrepo alanını içine alıyor.

Galataport aslında İstanbul'un en uzun soluklu kent suçu vakalarından biri. Proje kamuoyuna ilk olarak 2002 yılında duyuruldu, 2004'te ilk planları hazırlandı. 2005 yılında da açılan özelleştirme ihalesini Sami Ofer'in ortağı olduğu Royal Caribbean Cruises şirketi 3 milyar 538 milyon avro bedel ile kazandı. Meslek Odalarının sürdürdüğü hukuki mücadele sonucunda projeye imkân veren imar değişiklikleri durduruldu. 2013 yılında Özelleştirme İdaresi tarafından yapılan ikinci ihaleyi Doğuş Holding - Bilgili Holding ortaklığı 702 milyon dolar teklifle kazandı. İnşaat, 2015 yılında başladı. İnşaat ile birlikte tescilli yapılar cepheleri tutularak yıkılıp otel, AVM, ofis olarak yeniden fonksiyonlandırıldılar. Sedat Hakkı Eldem'in yaptığı endüstri mirası niteliğindeki antrepolar yıkıldı, Karaköy - Kabataş arasındaki bölge uzun yıllar boyunca devam eden devasa bir şantiye alanına dönüştürüldü. Toz, toprak ve çamur içinde, hafriyat kamyonu enflasyonu ve kaldırım işgalleri altında yıllar geçti.

Galataport, proje büyüklüğü ve mekânsal etkilerine kıyasla belki de hakkında en az ses çıkarılan, nispeten dar bir çevrenin karşı çıktığı bir kentsel muhalefet konusu olarak kaldı. Bu durumun bir nedeni, alanın zaten liman ve depolama fonksiyonları sebebiyle halkın erişimine kapalı olması ve haliyle aslında

bu kamu mülkünün kamu yararı potansiyelinin tam olarak farkında olunmaması. Peki açılışa hazırlanan Galataport Projesi, içinden geçtiğimiz ve birbirlerini besleyen, iktisadi, iklim, demokrasi ve halk sağlığı boyutları olan krizler çağında ne anlama geliyor?

Kamusal Mekânın Özelleştirilmesi

Sermaye birikiminde kentlerin rolünün arttığı, mekânın spekülatif değerinin öne çıktığı son 20 yılda kamu idaresi İstanbul'un taşını toprağını gayrimenkul geliştiricilere sattı, kamu-özel ortaklığı modeli ile özelleştirdi. Kamunun kontrolündeki orman alanlarından kıyılara, endüstriyel alanlardan binalara oldukça geniş bir envanter markalı konut veya karma kullanımlı gayrimenkul projeleri için özelleştirildi. Galataport da böylesi bir özelleştirme hikâyesi. 'Kaynak yaratmak' için izlenen bu ekonomik model bir taraftan da çok değerli doğal kaynakları yok ederken kentin kamusal fayda için kullanılması gereken toprak/arsa kaynaklarını da elden çıkartıyor. Kamusal mekânların azalması kentin kamusallığını da olumsuz yönde etkiliyor.

Galataport, proje büyüklüğü ve mekânsal etkilerine kıyasla belki de hakkında en az ses çıkarılan, nispeten dar bir çevrenin karşı çıktığı bir kentsel muhalefet konusu olarak kaldı. Bu durumun bir nedeni, alanın zaten liman ve depolama fonksiyonları sebebiyle halkın erişimine kapalı olması ve haliyle aslında bu kamu mülkünün kamu yararı potansiyelinin tam olarak farkında olunmaması.

Kamusal Mekânın Ticarileştirilmesi

Galataport Projesi'nin, yapılan yatırımın karlılığı açısından tüketim kapasitesi en yüksek 'müşteri' kitlesine hitap etmesi, tüm mekânı tamamen ticari kaygıları merkeze alarak organize etmesi kaçınılmaz. Kamusal mekânların ise en geniş anlamıyla kamuya hitap etmesi, kentin

Fotoğraf Official / Shutterstock.com

farklı gelir grubundan sakinleri için ulaşılabilir olması, ticari kaygılar yerine kamu yararını merkeze alması beklenir. Kentin önemli kamusal mekânlarını ticarileştirdiğinizde, hem de en üst segmenti hedeflediğinizde, buraları tüketim kapasitesi sınırlı halkın kullanımına da fiili olarak kapatmış oluyorsunuz.

Kıyıya Erişimin Engellenmesi

İster anayasal hak, ister 'akıllı' bir kent planlama yaklaşımı olarak tartışın, kıyıların halkın erişimine açık yerler olması o kentin herkes için daha yaşanabilir olması anlamına gelir. Kıyılara erişim her yurttaşın hakkıdır. İçinden deniz geçen, çok uzun bir kıyı şeridine sahip İstanbul'da doğal koruma alanı olan Boğaziçi kıyılarına erişim özel proje alanları, otel projeleri, tarihi yapılar, ticari mekânlar ve pahalı gayrimenkullerle sık sık kesintiye uğramaktadır. Örneğin Karaköy Rıhtım'dan Kuruçeşme'ye kadar yaklaşık 7 km'lik güzergahta çok küçük cepler dışında yayaların kıyıya erişimi mümkün değildir. Galataport'un 1.2 km'lik kıyı hattının kesintisiz ve Galata Köprüsü'nün Haliç tarafındaki kamusal mekân ile bütünlüklü bir şekilde halkın kullanımına açık olması gerekirken projenin ticari mekânları bu kıyı hattında kesintilere sebep olacak, tüketim kapasitesi sınırlı, projeye layık görülmeyen kesimlerin kıyıya erişimi önünde set çekilecektir.

Açık Alan İhtiyacının Es Geçilmesi

İstanbul tüm boşlukları hızla dolan bir kent. Tamamen ticari kaygılarla özelleştirilmiş kentsel mekânların her bir metrekaresinin gelir getirmesi amaçlanır, bunun için de maksimum yoğunlukta inşaat yapılır, tüm boşluklar doldurulur. Halbuki sağlıklı bir kent için, afetlerde toplanmak, spor yapmak, salgın koşullarında güvenli vakit geçirebilmek için açık alanlara ihtiyacımız var. Galataport Projesi ile, zaten çok yoğun bir kent dokusunu ferahlatacak açıklıklar yaratmak yerine yerin altına da inerek o yoğunluğun arttırıldığını görüyoruz.

Müşterek Değerlerin İçinin Boşaltılması

Galataport Projesi, şantiye sürecinin başından itibaren sanki kamusal mekân olması gereken bir yerde gerçekleştirilen bir azman gayrimenkul geliştirme projesi değilmiş de bir kentsel kültürel mirası koruma projesiymiş gibi pazarlanıyor. İstanbulluların hayatını 5 yıldan uzun bir süre boyunca zehir eden, tüm kıyıyı kapatan, hafriyat kamyon trafiği ile büyük bir çevre kirliliğine sebep olan şantiyenin duvarlarına 'İstanbul Senin Deniz Senin' sloganı ve Ara Güler'in eski İstanbul fotoğrafları yerleştirilmişti. İnşaatı sırasında birçok tarihi yapının yıkıldığı, civardaki farklı gelir grubundan insanların yaşadığı mahallelere uzun vadede hayat pahalılığı ve yerinden etme gibi doğrudan etkileri olacak bu projenin tanıtım metinlerinde 'mahalle konseptinde tasarlanmış', 'bölgenin tarihi dokusuyla uyum içindeki mimarisi' gibi ibareler yer alıyor. Benzer bir şekilde, küçük esnaf üzerinde yıkıcı etkileri olması

Fotoğraf Medya AŞ

kuvvetle muhtemel projenin döviz ile kiralanacak 250 adet dükkanından 4-5 tanesinin Karaköy esnafına ayrıldığı bilgisi gazete haberlerine yansıyor (Sabah, 20.01.2020). Dolayısıyla aslında sosyal, mekânsal, çevresel olumsuz etkisinin fazlasıyla farkında olan bir projenin kabahatlerini 'aklamak' üzerine kurulmuş bir pazarlama stratejisi ile karşı karşıyayız.

Kırılgan Ekonomik Modelin Sürdürülmesi

Türkiye ekonomisi uzun bir süredir 'inşaat ve hafriyat' sektörlerinin güdümü altında. Kamunun kontrolündeki alanların elden çıkartılması, imar ve ihâle mevzuatında yapılan dönüşümler ile olmayacak projelerin önünün açılması, ayrıcalıklı müteahhitlere garantili sözleşmelerle sermaye aktarımı, ihtiyaç analizleri veya çevresel/sosyal etki değerlendirmeleri yapılmadan inşa edilen mega ölçekli projeler bu ekonominin çarklarını oluşturuyor. Kullanılmayan köprüler, ömrünü tamamlamadan daha büyüğü yapıldığı için ıskartaya çıkartılan sapasağlam havaalanları, verimli tarım arazilerinin inşaata açılması, deprem riski altında yaşayan milyonlarca insan sağlam konut bulamazken sürekli şişen stok konut piyasası, talep olmadığı için 'hayalet AVM'ye dönüşen devasa yatırımlar, kesilen ormanlar, yerinden edilen köylüler... İnsani, ekolojik, ekonomik ve demokratik maliyeti çok yüksek olan bu modeli gün geçtikçe derinleşen ekonomik kriz ortamında sürdürmenin mümkün olmadığı ortada. Galataport özelinde, yapılan 1.7 milyar dolarlık yatırım son derece kırılgan, ihtiyaç duyduğumuz dirençli, adaletli, ekolojik bir ekonomiden oldukça uzak. Döviz ile toplanan sadece kurumsal firmaların ödeyebildiği kiralar, hantal bir turizm modeline bağımlılık, yerel ekonomi yerine büyük sermayeyi beslemek için hayata geçirilen bir projenin içinden geçtiğimiz pandemi koşullarında nasıl da kırılgan olduğunu tüm çıplaklığıyla görüyoruz. Artık kurumsal firmaların bile ödemekte zorlanacağı kiralar, her an AVM'lerin kapanma riski, uzun bir süre daha gelemeyecek kruvazör gemileri ve muhtemelen ayakta kalmak için kamu kaynaklarının yani toplanan vergilerimizin transferine ihtiyaç duyacak proje geliştiricisi devasa şirketler...

Mevcut binalara yeni fonksiyonlar yükleyerek gereksiz yıkım ve harcama yapmadan, o bölgede yapı yoğunluğunu arttırmak yerine azaltmak için bir fırsat olarak değerlendirerek, kültürel üretim, inovasyon, halk sağlığı/spor merkezinde bir kamusal mekân projesi hayata geçirilebilirdi.

Tarihe Not: Peki Ne Olmalıydı, Bundan Sonra Ne Yapılabilir?

Liman ve depo fonksiyonları sebebiyle uzun yıllardır halkın etkin kullanımına kapalı olan bu alan öncelikle kullanıma açılmalıydı. Zaten son yıllarda mevcut altyapı festival, sergi, moda günleri gibi kültürel etkinler için geçici kullanıma açılmıştı. Merkezine kıyıya erişimi tüm kentliler için ve sadece ticari kaygılar gütmeden kolaylaştırmayı alarak, sermaye yerine halk öncelikli bir planlama yaklaşımı ile, İstanbul Modern Müzesi veya Resim Heykel Müzesi örneklerinde olduğu gibi mevcut binalara yeni fonksiyonlar yükleyerek gereksiz yıkım ve harcama yapmadan, o bölgede yapı yoğunluğunu arttırmak yerine azaltmak için bir fırsat olarak değerlendirerek, kültürel üretim, inovasyon, halk sağlığı/spor merkezinde bir kamusal mekân projesi hayata geçirilebilirdi. Alanı özelleştirmeden yerel yönetimin kontrolüne bırakıp herkes için erişilebilir ve ödenebilir olması güvence altına alınabilirdi. Yaratılacak çalışma, üretim, etkinlik alanlarıyla bağımsız kültür kurumlarının, sivil toplum örgütlerinin, sanatçıların, zanaatkâr ve yaratıcı insanların üretim kapasiteleri desteklenebilir, dolayısıyla sosyal etkisi yüksek dayanıklı bir yerel ekonomi için çok önemli bir kaynak ortaya konabilirdi.

Galataport açıldıktan sonra proje tanıtımında da vurgulanan 'kıyıya erişimin', sadece AVM müşterilerine değil tüm İstanbullulara sağlanması için mücadele vermek gerekecek. Karaköy ve Galata'nın sokakları her türlü insana açıktır. Kıyıda balık tutan emekliler de gelir, geri dönüşüm emekçileri de, işsizler de, gençler de, turistler de, o civarda çalışan emekçiler de... Kıyı hem anayasal hakkımız hem de sağlıklı bir kent için olmazsa olmaz ise bu AVM'nin önündeki 1.2 km'lik şeritte hepimizin hakkı vardır. Özel güvenlik aramasından geçmeden herkes kıyıları kullanabilmeli. Proje sorumlularının, tipini beğenmediği veya cebindeki parasını yeterli bulmadığı insanları engellemeleri önlenmelidir. Bunun için de Belediye'nin aktif rol alması, yurttaşların da ısrarlı bir şekilde kıyıyı geri talep etmesi gerekir. Galataport'un işgal ettiği kıyı şeridine en çok katlanabilir kamp sandalyesi yakışır.

Notlar:

1 https://www.reuters.com/article/health-coronavirus-turkey-ships/cruise-ship-dismantling-booms-in-turkey-after-pandemic-scuttles-sector-idUKL8N2GT33H

YAŞANABİLİR BİR İSTANBUL İÇİN

Değişiyoruz ve Güçleniyoruz

İstanbul İmar Olarak

İstanbula kazandırdığımız yapılardan güç aldık. Şimdi yeni bir vizyon ile yola çıkarak kentsel dönüşüm anlayışını değiştirmek için sorumluluğumuzu biliyor, değişiyor ve güçleniyoruz.

Geleceğin şehri İstanbul için, daha iyi bir gelecek için birlikteyiz.

İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ

İSTANBUL İMAR

www.imar.istanbul

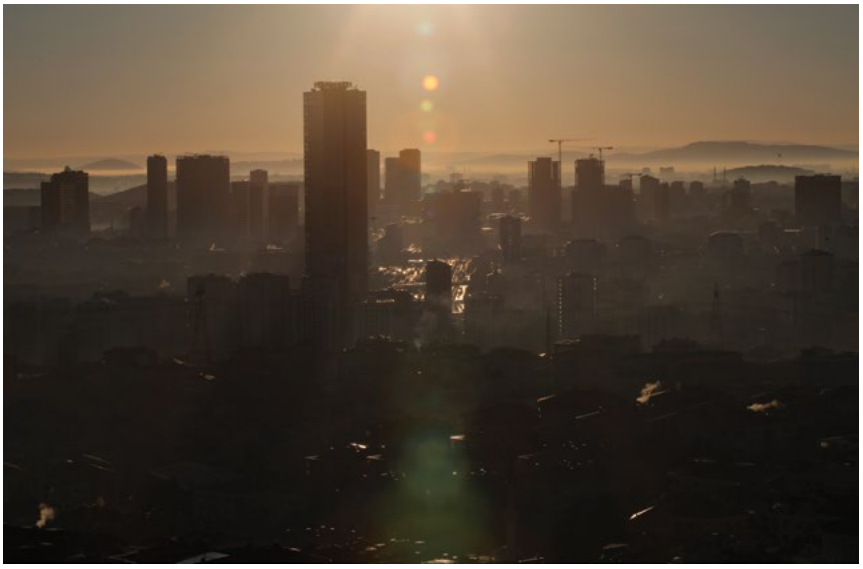
16 MİLYON İÇİN Çalışıyoruz

İklim Değişikliği ve Kentler: İstanbul Örneği

İklim krizi artık olası geleceğe dair öngörü sahiplerinin bir iddiası değil. Türlü sonuçlarını bir süredir gündelik yaşamımızda deneyimliyoruz. Kimi yerleşimlerde ağır sonuçlarıyla yüzleşen kent, kasaba veya köy sakinleri de çok yakınımızda. Dünya ölçeğinde atılması gereken çok fazla adım var ancak yerel yönetimlerin bu sorumluluklardan azade olmadığı malumumuz. İstanbul Büyükşehir Belediyesi de hem bu zorunluluğu hem de beklentileri karşılayacak azaltım ve uyum politikaları geliştirme çabasında.

Ayşen Erdinçler*

*Prof. Dr., İstanbul Büyükşehir Belediyesi Çevre Koruma ve Kontrol Daire Başkanı

Fotoğraf Kemal Aslan / Shutterstock.com

Günümüzde dünya nüfusunun %55'inin, Türkiye'de ise %90'ının yaşadığı kentler, beşeri faaliyetler sonucunda salınan sera gazları nedeniyle iklim değişikliğine neden olan sıcak noktalar. Küresel ısınmaya sebep olan sera gazlarının azaltılması ve değişen iklime uyum sağlanması kentler için hayati önem taşıyor.[1]

Şehirler, ülkelerin ekonomik, teknolojik ve sosyolojik alanlarda önemli göstergelerinden biri. Günümüzde kentsel nüfustaki hızlı artış neticesinde oluşan altyapı hizmetlerindeki yetersizlikler, kaçak yapılaşma ve ekolojik bozulma gibi olumsuzluklar ile değişen iklim koşulları şehirlerde yeni risklerin ortaya çıkmasına neden oluyor. Bilimsel çalışmalar, dünyanın ısındığına ve bu ısınmanın temel sebebinin beşeri faaliyetler sonucu atmosferde artan sera gazı miktarı olduğuna işaret ediyor. Son yıllarda da iklim değişikliği konusu, dünya gündemini giderek daha fazla meşgul etmekte. Nitekim 175 ülkenin onaylamış olduğu Paris İklim Anlaşması, küresel ısınmayı 2°C (mümkünse 1,5°C) ile sınırlandırma hedefi koydu. Bu iddialı hedefe ulaşmak, ancak düşük karbonlu bir ekonomiye dönüşüm ile gerçekleşebilir.

İklim değişikliği; çevresel, sosyal ve ekonomik sistemlere işlev kaybı veya performans kaybı olarak iki türlü etkide bulunur. Her sistemin tanımlandığı bir ölçek (sistemin sınırları), farklı sistemlerle ilişkileri ve işlediği bir (veya birkaç) denge noktası vardır. Örneğin mevsimsel normallerdeki değişimden dolayı yağış miktarı veya zamanlaması değişirse, sulama ihtiyacı olan tarım veya soğutma ihtiyacı olan endüstriyel tesisler bu değişimden etkilenir. Bu etki, fiziksel hasar olarak değil, performans veya üretim kaybı olarak gözlemlenir. Diğer yandan mevsimsel değişimin ötesinde aşırı bir yağış olayı yaşanırsa, tarım veya endüstriyel

Şekil 1

tesisler fiziksel hasara uğrayabilir, bu durumda ise işlev kaybı gerçekleşir. Şekil 1[2], iklim değişikliğinin etkilerini doğru ve tam anlamak için tanımlanan bu iki etki türünü gösteriyor. Mevsimsel normallerde olan değişimler sosyo-ekonomik sistemlerin performansını da etkileyebiliyor (Sanayide soğutma için kullanılan suyun beklenenden sıcak olması veya mevcut suyun azalması gibi). Aşırı olaylardaki sıklık ve şiddet artışı ise fiziksel hasarı artırıp sistemlerin işlevinde kesinti yaratabilmektedir (sel veya doludan etkilenen altyapının kullanılamaz hâle gelmesi gibi).

İklim değişikliği, Avrupa'nın nüfus açısından en yoğun kenti İstanbul'un kentleşme dinamikleriyle etkileşerek kentteki sosyoekonomik sistemlerde kırılganlıklara da neden oluyor. Kamusal altyapı ve sosyal hizmetleri fiziksel olarak etkilemenin yanı sıra bu etkilerin sıklaşmasıyla söz konusu sosyal sistemlerin taşıma kapasitelerini de zorlayacak ve şehrin sosyal koruma sistemlerini de zayıflatacak. İstanbul'un hızlı büyüme ve kentleşme dinamikleri nedeniyle şehirde risk altında olan nüfusun oranı sürekli olarak artmakta.[3]

Kentteki hangi unsurların iklim değişikliği etkilerine karşı ne kadar hassas olduğu, kırılganlık olarak tanımlanır.[4] Bir kentin iklim değişikliği kırılganlığı, iklim değişikliğinin sebep olduğu tehlikeler kadar, kentin çeşitli unsurlarının bu tehlikelere ne kadar açık olduğuyla da ilgili. Bir kentin hangi açıdan, ne kadar kırılgan olduğunu tespit etmek için fiziksel varlıkların tek tek gözden geçirilmesi ve senaryolar oluşturularak aşırı hava olaylarının bu varlıklara etkisinin tahmin edilmesi, sıkça uygulanan bir yöntem. Böylece, belirlenen kırılganlıklara göre en uygun önlemler geliştirilebilir, doğru problemlere en düşük maliyetli ve etkin çözümler aranabilir.

İklim değişikliğine uyum; bir risk yönetimi ve iyi yönetişim olarak değerlendirilir. Yerel ve ihtiyaca özeldir. İstanbul İklim Değişikliği Eylem Planı'nın uyum stratejisi de sektör bazında yapılan risk ve kırılganlık analizlerine dayanıyor. Plan dâhilinde kentin ekosistem, altyapı ve sosyoekonomik sistemlerinde belirlenen en kırılgan öğelerini güçlendirmek için kritik altyapılar üzerinden analizler gerçekleştirildi. İstanbul özelinde incelenen 10 sektörde (halk sağlığı, arazi kullanımı, ormancılık, biyoçeşitlilik ve tarım, enerji üretimi ve dağıtımı, ulaştırma ve lojistik, su kaynakları yönetimi, kamu altyapısı, binalar, turizm ticaret ve sosyo-kültürel yapı) toplam 75 kritik altyapı belirlendi. Çalışmada kritik altyapılar belirlenirken şu hususlar dikkate alındı:

- Kritik altyapıda meydana gelen hasarların hizmetler üzerindeki etkisi ve yaratabileceği kesintiler,
- Önemli hizmetlerdeki kayıp ve kesintilerin ekonomik etkilerinin genel kapsamda tahmin edilmesi,
- Etkilerin coğrafi kapsamı (bölgesel, ulusal veya uluslararası etkileri),
- Kritik altyapıda meydana gelen hasarın ve yaşanan kesintilerin zincirleme ve "katlanan etkileri", başka dolaylı etkilere yol açıp açmadığı.

Belirlenen her sektör özelinde ortaya konan eylem ve stratejilerin gerçekleştirilebilmesi çok paydaşlı bir iş birliği ile mümkün. Bu noktada iklim değişikliği her ne kadar küresel bir sorun olsa da, çözümünün yerelde olduğu unutulmamalı. Paris Anlaşması ile ortaya konan hedeflerin gerçekleştirilebilir hâle getirilmesi tüm paydaşların üzerlerine düşen görev ve sorumlulukları yerine getirmeleri ve iş birliği içinde olmalarıyla mümkün olacaktır. Burada odaklanılması gereken anahtar kelime "iş birliği" dir.

Hem kente uygun paydaşların bir araya getirilmesi, hem de stratejik ortaklıkların kurularak sorunların çözümüne yönelik kentlerin çözüm kapasitelerinin geliştirilmesi adına uluslararası kent dayanışma ağlarına üyelikler kentlerin iklim değişikliğiyle mücadeleleri konusunda destek bulabilecekleri önemli bir araç olarak karşımıza çıkıyor. Bu tarz

üyelikler kentler tarafından yürütülen çalışmaların küresel çapta duyurulması yoluyla kentlere uluslararası bir görünürlük de kazandırıyor. Kente aynı zamanda üyelikleri bulunmadığı zamanki durumunda iletişime geçemediği/geçmekte zorlandığı diğer kilit paydaşlarla da iletişim kurması için yeni bir iletişim kanalı sağlayabiliyor. Görünürlük ve iletişim kazançlarının yanı sıra uluslararası ağlara üyelik; kentin içerisine dâhil olabileceği proje ve çalışmaların sayısını artırarak çok farklı alanlardaki iklim finansmanı imkânlarına erişmeleri konusunda yeni bir fırsat da sunabiliyor.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi bünyesinde iklim değişikliği çalışmalarının genel koordinasyon ve teknik takibi Çevre Koruma ve Kontrol Daire Başkanlığı altındaki Çevre Koruma Müdürlüğü tarafından yürütülüyor. İBB'nin uluslararası birçok ağa üyeliği bulunuyor. Bu üyeliklerden Belediye Başkanları Küresel İklim Değişikliği ve Enerji Sözleşmesi (Global Covenant of Mayors - GCoM), C40 Şehirler İklim Liderliği Grubu, CDP Şehirler (Carbon Disclosure Project-Cities), Avrupa İnovasyon ve Tek-noloji Kurumu (European Institute of Innovation & Technology - EIT) ile ilişkiler yine aynı müdürlük tarafından yürütülüyor. 2016 yılı itibarıyla Global Covenant of Mayors platformunun imzacısı olarak İstanbul'da sera gazı salımlarının azaltılması taahhüt edilmiş ve buna bağlı olarak 2018 yılında kentimizi iklim değişikliğine daha dirençli hâle getirmek ve sera gazı emisyonumuzu azaltmak amacıyla toplamda 18 aylık bir çalışmayı kapsayan İstanbul İklim Değişikliği Eylem Planı (İİDEP) hazırlanmıştı. İklim Değişikliği çalışmaları kapsamında Global Covenant of Mayors platformunun uluslararası raporlama kanallarından biri olan CDP Şehirler ağına da her sene düzenli olarak sera gazı envanterine ait veriler sunuluyor. Uluslararası ağlarla yürütülen etkin diyaloğun bir diğer başarılı örneği ise Türkiye'den üyeliği bulunan tek metropol olarak İstanbul'un yer aldığı C40 Şehirler İklim Liderliği Grubu.

C40 Şehirler İklim Liderliği Grubu, iklim değişikliği ile mücadele ve sera gazlarını azaltma konusunda gönüllü olarak harekete geçmeyi taahhüt eden mega kentlerin oluşturduğu bir ağdır. İstanbul'un da üye olduğu girişim, ilk kurulduğu zamanlarda 40 şehirden oluşmuş olması nedeniyle C40 adı ile anılmaya başlandı. Hali hazırda ise dünyanın dört bir yanından 97 şehrin bağlı olduğu bir ağ olarak üyeleriyle birlikte 700 milyondan fazla vatandaşı ve küresel ekonominin dörtte birini temsil ediyor. Ana hedef olarak; Paris Anlaşması'yla iklim değişikliği üzerindeki rolleri öne çıkarılan yerel yönetimlerin desteklenmesi, ortaya konulan hedeflerin yerelleştirilerek atılan adımların somutlaştırılması şeklinde belirtiliyor.[5]

İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı Ekrem İmamoğlu, Ekim 2019'da Kopenhag'da düzenlenen C40 Belediye Başkanları Zirvesi'ne katılarak, "Deadline 2020" belgesini imzaladı. Belge özetle; İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından Paris Anlaşması'nın hedefleriyle uyumlu sonuçlar ortaya koyacak ve sera gazı (GHG) salımlarını düşürme ile iklim değişikliği sonuçlarına uyum sağlama ihtiyaçlarına cevap verecek bir iklim eylem planının hazırlanmasını, sera gazı salımlarının en geç 2050 yılında nötrlenmesine yönelik bir yol haritasının oluşturulmasını ve 2030 yılı için ciddi bir ara hedef belirlenmesini içeriyor.

İstanbul İklim Eylem Planı'nın Deadline 2020 Taahhüdü özelinde revizyon çalışmaları C40 platformu ile iş birliği içerisinde gerçekleştirilmekte ve İstanbul'a özel olarak teknik destek alınıyor. Bu destek kapsamında; C40 uzman ekibi ve İBB Çevre Koruma ve Kontrol Dairesi Başkanlığı'na bağlı Çevre Koruma Müdürlüğü teknik ekibinden oluşan bir çalışma grubu ile toplamda 6-8 aylık bir süreyi kapsayacak Eylem Planı revizyon çalışmalarına başlandı. Çalışmaların analiz ve strateji geliştirme kısmında İstanbul'un yeşil, adil ve iklim dostu bir şehir olma vizyonuna katkı sunacak ve İstanbul'un konuyla ilgili olan tüm paydaşlarıyla bir araya gelip ortak kararlar alınacak. İstanbul İklim Değişikliği Eylem Planı'nın, 2050'de Karbon Nötr ve dirençli bir şehir olma hedefine uygun bir şekilde revize edilmesi 2021 yılı içerisinde tamamlanacak.

Sonuç Olarak

İklim değişikliği gibi küresel bir sorunun çözümünde yerel yönetimlere düşen rolün ne kadar önemli olduğu açıkça görülüyor. Bu noktada yerel yönetim temsilcileri olarak bizler, yürütmekte olduğumuz her çalışmamızda iklim değişikliği konusunun odak nokta olması, kaynakların verimli kullanımı ve gelecek nesillere daha temiz bir çevre bırakılması konusunda öncü olmak zorundayız. Bunun bilincinde bir belediye olarak İstanbul Büyükşehir Belediyesi; tüm paydaşlarıyla bir araya gelerek üzerine düşen her görevi büyük titizlikle yerine getirmek için çalışmalarını sürdürmektedir.

Notlar:

1 TÜİK, 2019. Türkiye İstatistik Kurumu Demografik Veriler.

2 E. Ergin, 2013. Rescaling the Development for Climate Resilience, Harvard University Graduate School of Design

3 İİDEP. (2018). İstanbul İklim Değişikliği Eylem Planı - Final Raporu. İstanbul: İBB Çevre Koruma Müdürlüğü ve İSTAÇ.

4 Canada-Nova Scotia Infrastructure Secretariat. (2011). Municipal Climate Change Action Plan Guidebook. Halifax: Service Nova Scotia and Municipal relations.

5 C40: https://www.c40.org/ adresinden alındı

Birlikte Güven
İnşa Ediyoruz

Yaşanabilir bir kent için görevimizin başındayız.
Afet odaklı kentsel dönüşüm projelerimizle
İstanbul'u geliştirmeye devam edeceğiz.

İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ | Kiptaş

www.kiptas.istanbul

16 MİLYON İÇİN Çalışıyoruz

Endişeli İstanbullular İklim Mücadelesine Hazır

İklim krizi etkilerini hızla artırıyor. Hemen harekete geçilmediği takdirde iklim krizinin hem faili hem de mağduru olan kentler için tehlike giderek büyüyecek. İstanbul gibi yüksek sera gazı salımına sahip ve aynı zamanda kırılgan bir metropolde iklim adaletine uygun azaltım ve uyum eylemlerinin hayata geçirilmesinin sacayaklarından biri toplumsal farkındalığın olması. "Türkiye'de İklim Değişikliği ve Çevre Sorunları Algısı 2020" araştırması da İstanbul'da yaşayanların iklim krizini bildiğini ve yıkıcı etkilerinden dolayı endişe duyduğunu ortaya koyuyor.

Baran Alp Uncu *

* Dr., Sosyolog, İstanbul Planlama Ajansı

İklim değişikliği oldukça karmaşık bir mesele. Yıkıcı etkileri katlanarak artan, hayatın tüm alanlarını kapsayan bu krizin karmaşıklığı neden-sonuç ilişkisinin çıplak gözle kolay kolay kavranamamasından kaynaklanıyor. Aşırı hava olaylarına maruz kalıyoruz; seller ve su taşkınlarından dolayı can, mal, yaşam alanı ve kültürel varlık kayıpları yaşıyoruz; sıcak hava dalgaları kamu sağlığını tehdit ediyor; gıda krizine doğru sürüklenirken, aynı zamanda su varlığı azalıyor. Kısaca, iklim krizinin yıkıcı etkileri yerel düzeyde olanca yoğunluğuyla ve giderek artan düzeyde kendini gösteriyor. Ancak konunun uzmanı olmayanlar için sayılan tüm bu felaketlerin iklim krizi ile ilişkisinin kurulması oldukça güç bir mesele. Değerlendirmeler zaman ve mekâna yayılan gözlem ve bilgilere dayanmadığı sürece, yaşanan felaketlerin münferit olarak görülmesi pek muhtemel. Oysa, biliyoruz ki küresel düzeyde yüzey sıcaklığı sanayi-öncesi döneme göre 1C dereceden biraz fazla artmış durumda; bu artışın yüzde 60'lık kısmı da fosil yakıt kullanımının daha önce görülmemiş düzeyde arttığı 1960'lardan itibaren gerçekleşti. Yani insanların fosil yakıt kullanımına ve sınırsız kaynak tüketimine dayalı büyüme paradigması altındaki üretim ve tüketim faaliyetleri koca bir gezegenin iklimini bozdu ve bozmaya devam ediyor. Bu da sayısı, sıklığı, yaygınlığı ve şiddeti artan iklim felaketlerini beraberinde getiriyor.

Ancak zihinlerde küresel düzeyde gerçekleşen iklim krizi ile gündelik hayatta yaşananların arasındaki bağlantının kurulmasının güç olması, bunun imkânsız olduğu anlamına gelmiyor. Zaten küresel düzeydeki iklim hareketinin belki de en büyük başarısı iklim krizinin varlığını, yol açtığı tehditleri ve insanlar kaynaklı olduğunu gündeme getirmesi ve bu konu hakkında dünya kamuoyunun büyük bir bölümünde farkındalık yaratabilmesi oldu. Bu durum Türkiye için de geçerli. İklim Haber ve Konda Araştırma ve Danışmanlık tarafından Türkiye genelinde 3431 kişi ile yüz yüze görüşmeler yoluyla yapılan anket çalışmasına dayanan ve 2020 yılının Kasım ayında yayınlanan "Türkiye'de İklim Değişikliği ve Çevre Sorunları Algısı 2020" araştırması, Türkiye'de toplumun iklim değişikliğine dair farkındalığın yüksek olduğunu, iklim krizinin çözülmesini istediğini ortaya koyuyor. Rapor, Türkiye genelinin %69,3'ü iklim krizinden endişeli olduğunu belirtirken, %71,4'ü "iklim krizi insan faaliyetlerinin sonucu" olduğunu gösteriyor.[1]

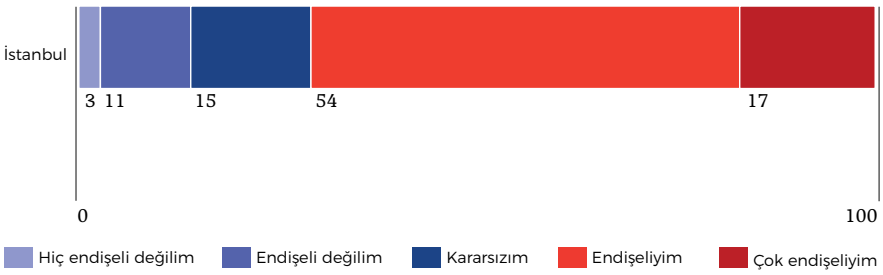
Peki Türkiye geneli için hâl böyleyken, İstanbulluların iklim krizi hakkındaki düşünce ve algıları nedir? Soru önemli. Çünkü iklim krizinin hem faili hem de mağduru olan kentler iklim krizi ile mücadelede önemli bir yer tutuyor. Kentler, adil ve eşit bir fosilsiz hayatı yerelde kurabilmenin önemli bir alanı. Aynı zamanda, kentler barındırdıkları nüfus kadar sahip oldukları siyasi, sosyal ve ekonomik güç ve ilişkiler sayesinde iklim krizini durdurabilmek için gerekli mücadelenin aşağıdan yukarı doğru örülmesinde önemli roller üstlenebilir. İstanbul da içerdiği üretim, tüketim ve çeşitli yaşam pratikleriyle oldukça önemli düzeyde sera gazı salımına kaynaklık eden bir metropol. Aynı zamanda kuraklık, sel ve su taşkınları, deniz seviyelerinin yükselmesi, olağanüstü hava olayları gibi iklim krizine bağlı felaketlerin

fazlasıyla tehdidi altında. Bu nedenlerle İstanbul ölçeğinde hayata geçirilecek iklim eylemleri kritik öneme sahip. Bunun iklim adaleti çerçevesinde yapılabilmesinin ön koşullarından biri de kent düzeyinde konuyla ilgili farkındalığın bulunması. "Türkiye'de İklim Değişikliği ve Çevre Sorunları Algısı 2020" araştırmasında yer alan İstanbul'a ait bulgular, İstanbulluların da Türkiye geneline benzer şekilde iklim krizinin varlığını kabul ettiğini ve iklim krizinden dolayı hayli endişe içinde olduğunu ortaya koyuyor. İstanbulluların iklim krizine dair görüşlerini anlamak için araştırmanın detaylarına yakından bakmakta fayda var.

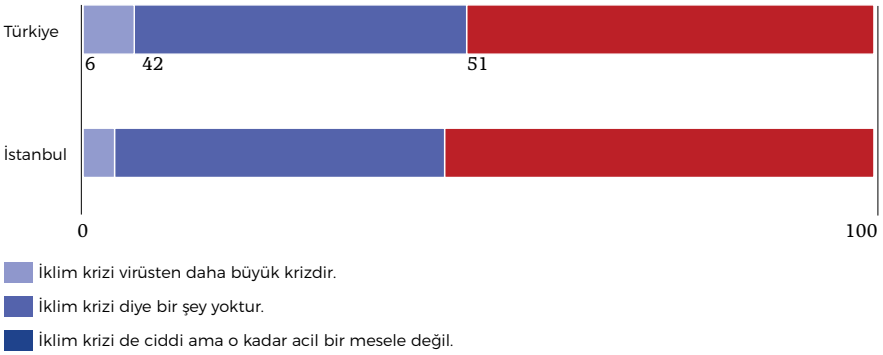
İlk olarak, neredeyse her 4 İstanbulludan 3'ü iklim krizinden dolayı tedirgin olduğunu söylüyor. İstanbul'da yaşayanların yarıdan fazlası (%54) "endişeli", neredeyse beşte biri (%17) "çok endişeli" olduğunu belirtmekte. Geriye kalanların %15'i de "kararsız" olduğunu söylüyor. Toplamda sadece %14'lük küçük kesim bir ise iklim krizinden dolayı herhangi bir endişe duymadığını ifade ediyor (Şekil 1).

Daha da çarpıcı olan bulgu, iklim krizinin doğurduğu endişenin, dünyanın içinden geçmekte olduğu bir diğer büyük yıkıcı felaket olan COVID-19 pandemisi hakkında duyulan endişenin de ötesinde olması. Türkiye genelinin yarısı iklim krizinin daha da büyük bir kriz olduğunu düşünürken, bu oran İstanbul için bile biraz daha fazla (Şekil 2).

İklim krizinden endişeli olanların yüksek oranda olması iklim mücadelesine toplumsal desteğin ve katılım potansiyelinin öngörülmesi bakımından önemli ve anlamlı bir gösterge olsa da yeterli değil. Çünkü tedirgin olunsa da iklim krizinin "doğal" bir felaket olarak değerlendirilmesi bu konuda yapılabileceklerin kısıtlı olduğu düşüncesine, dolayısıyla herhangi bir eylemlilik için elzem olan "yapabilirlik" (efficacy) duygusunun düşük olmasına neden olabilir. Araştırmanın sonuçları İstanbul'da durumun böyle olmadığını söylemekte. İstanbul'da yaşayanların 82'si son zamanlarda sel, fırtına, aşırı sıcaklık, kuraklık gibi düzensiz hava olaylarının arttığı görüşünde. Bunun yanı sıra, İstanbul'da yaşayanların büyük çoğunluğunun iklim değişikliğinin varlığından ve insan kaynaklı oluşundan

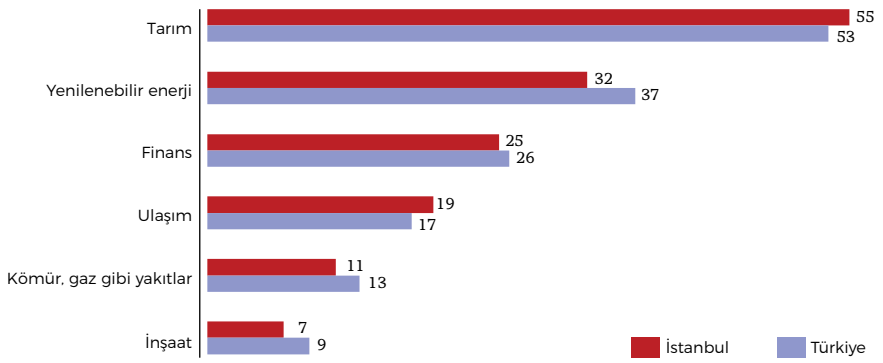
Şekil 1 "İklim değişikliği konusunda endişeli misiniz? Ne kadar endişelisiniz?" Sorusuna İstanbulluların verdiği cevaplar

Şekil 2 "Kimileri iklim değişikliğinin koronavirüsün yarattığından daha da büyük krize, tahribata yol açacağını söylüyor. Sizin düşüncenizi şimdi okuyacaklarımdan hangisi daha açıklıyor?" Sorusuna verilen cevaplar

Şekil 3 "İklim değişikliğine dair düşüncenizi şimdi okuyacaklarımdan hangisi daha iyi açıklıyor?" Sorusuna İstanbulluların verdiği cevaplar

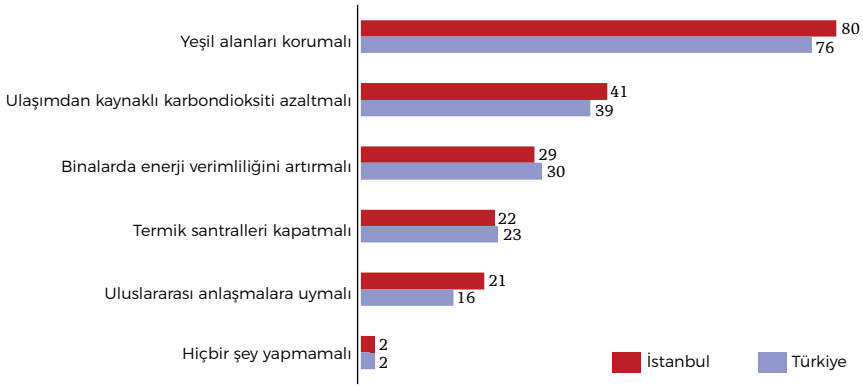

Şekil 4 "Koronavirüs sonrası hangi sektörlere yatırım yapılması gerek?" Sorusuna verilen cevaplar

şüphe etmediği görülüyor. Her 10 İstanbulludan 7'si iklim değişikliğinin insan faaliyetlerinden kaynaklandığını söylemekte. Tabi geriye kalan bir %30'luk kesim var ki onları yaşamakta olduğumuz iklim değişikliğinin doğal süreçlerin sonucunda ortaya çıkmadığına ikna etmek gerek (Şekil 3).

İstanbullulara göre, iklim krizinin temel nedenlerinin başında "ormanların ve yeşil alanların yok olması" geliyor. İstanbul'da yaşayanların %69'u bu görüşte. Doğal karbon yutakları olan yeşil alanların yok olması atmosfere salınan karbon miktarının artışında şüphesiz önemli role sahip. İstanbul'da bu seçeneği belirtenlerin oranının Türkiye geneline göre biraz daha yüksek çıkmasının nedenlerinden biri iklim krizi meselesiyle İstanbulluların yeşil alanlara olan özleminin örtüşmesi olabilir. Öte yandan, petrol kullanımı diyenlerin oranı %36, kömür madenciliği ve kömürden elektrik üretimi diyenlerin oranı %28, doğalgaz kullanımı diyenlerin oranı %24 olarak sıralanmakta. Diğer bir deyişle, -her ne kadar beklenenden az da olsa- İstanbullular, fosil yakıt kullanımını da iklim krizinin temel ana nedenlerinden biri olarak görmekte.

Çözümler konusundaki görüşlere gelindiğinde... Salgın sonrasındaki "iyileşme" döneminde İstanbulluların yatırım yapılmasını bekledikleri sektörlerin başında iklim krizi ile doğrudan ilgili olan "tarım" ve "yenilenebilir enerji" geliyor. Ankete katılan İstanbulluların %55'i tarım, %32'si ise yenilenebilir enerji sektörlerine salgın sonrası yatırımlarda öncelik verilmesi gerektiğini savunuyor (Şekil 4). Burada COVID-19 pandemisinin de etkisinden söz etmek gerekebilir. Zira salgın döneminde kent genelinde gıdanın temini hem genel hem de kişilerin/hanelerin gıdaya erişimi önemli bir sorun olarak önümüze çıktı. Diğer yandan, yenilenebilir enerji aynı zamanda kriz anlarında enerjide kendine yeterlilik ve enerjiye erişebilme anlamına gelmekte. Yatırım yapılması gerekli sektörü "inşaat" olarak söyleyenlerin oranı %7, "kömür, gaz gibi fosil yakıtlar" diyenlerin oranı ise %11'de kalıyor.

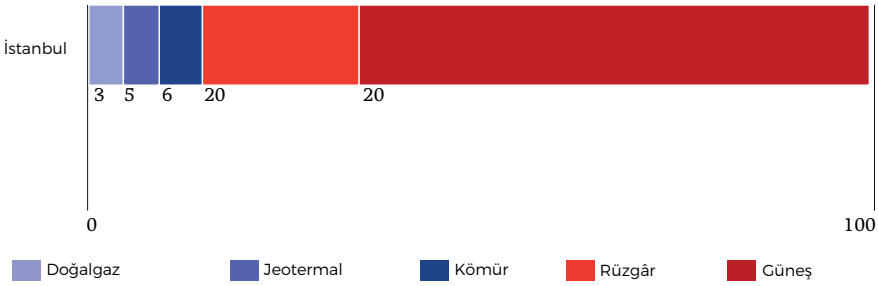
Şekil 5 "Türkiye iklim değişikliğine karşı..." şeklinde sunulan boşluk doldurma sorusuna verilen cevaplar

Doğrudan iklim krizinin çözümleri sorulduğunda ise her 10 İstanbulludan 8'i yeşil alanların korunmasını, 4'ü ulaşımdan kaynaklı karbondioksit gazı salımının azaltılmasını ve 3'ü binalarda enerji verimliliğinin artırılmasını öne sürüyor. Termik santrallerin kapatılması ve uluslararası anlaşmalara uyulmasını çözüm olarak görenlerin oranı her iki seçenek için de 10'da 2. İstanbulluların çözümler hakkında belirttiği öncelik sıralaması Türkiye geneli için de geçerli. Fark, yeşil alanlar ve ulaşım gibi kenti doğrudan ilgilendiren meselelerde eylemleri çözüm olarak gören İstanbulluların oranının biraz daha fazla olması. Diğer yandan esaslı kirleticilerin başında gelen termik santrallerin kapatılması gerektiğini söyleyen İstanbulluların oranı 10'da 2'de kalıyor. Gezegen genelinde yaşanmakta olan bir krizi küresel iş birliği ve dayanışma ile halletmenin -şu ana kadar maalesef etkisiz kalsa da- önemli araçlarından uluslararası anlaşmalara uyulmalı diyen İstanbulluların oranı da benzer biçimde 10'da 2.

İstanbullar aynı zamanda yenilenebilir enerjinin yan faydalarından sayılabilecek düşük enerji maliyetlerinin de farkında. Aynı Türkiye genelinde de olduğu gibi, büyük çoğunluk elektrik üretiminin yenilenebilir enerji kaynaklarına dayanılarak yapılmasının daha ucuz ve düşük maliyetli olduğunu düşünmekte. En ucuz ve düşük maliyetli enerji kaynağı olarak güneş enerjisini işaret eden İstanbulluların oranı %65 iken, rüzgar enerjisi yanıtını verenlerin oranı %20. Çeşitli olumsuz etkileri nedeniyle "yenilenebilir" statüsü tartışmalı olan jeotermal enerjiyi belirten %5'lik oran da hesaba katıldığında, İstanbulluların neredeyse tamamına yakınının tercihi yenilenebilir enerjiden elektrik üretilmesinden yana. Özetle, İstanbulluların büyük çoğunluğu kömür, doğalgaz gibi fosil yakıtlardan elektrik üretmenin ucuz ve düşük maliyetli olmadığını düşünmekte.

"Ekonomik kalkınma için çevre dostu yatırımlar yapmamız gerekiyor" önermesi toplamda her 4 İstanbulludan 3'ü tarafından doğru bulunuyor. Yüzde 10 civarında kesim "ne doğru / ne yanlış" bulduğunu söyleyerek ya fikrini belirtmiyor ya da henüz kararını vermemiş durumda. Öte yandan, İstanbulluların yeşil alana verdiği önem bir diğer soruda

da ortaya çıkıyor. Üstelik iş ve ekonomik refah elde etmenin tek yolu olarak sunulan hakim "kalkınmacılık" anlayışı ileri sürüldüğünde de ormanlar ve yeşil alanlar korunması gereken alanlar olarak tarif edilmekte. "Ekonomik kalkınma için ormanlar kesilebilir" şeklinde ifade edilen önermeyi İstanbulluların %55'i "kesinlikle yanlış", %34'ü "yanlış" buluyor. Bu oranlar topladığında kulağa iddialı gelebilecek bir sonuç ortaya çıkıyor: Her 10 İstanbulludan 9'u ekonomik kalkınma sağlayacağı ileri sürülen projeler için ormanların kesilmesine karşı. Akla hemen "Kuzey Ormanları tarumar edilirken İstanbullular neredeydi?" sorusu gelebilir. Hatırlanacağı üzere 3. Havalimanı ve 3. Köprü projelerine karşı hiç de azımsanmayacak bir kent muhalefeti örgütlenmişti. Kanal İstanbul projesine karşı duruşun kapsayıcılık bakımından bunun daha da ötesine geçtiğini görüyoruz. Ancak yine de İstanbul'un %90'ının katıldığı bir mobilizasyondan bahsetmek güç. Bu durumu bir kaç nedenle açıklamak mümkün. Birincisi; kişilerin belirli gelişmeler, uygulamalar veya politikalar hakkında olumsuz görüşlere sahip olmaları otomatik olarak bunlara karşı gelişecek bir mobilizasyona katılacakları anlamına gelmiyor. Farklı biçimlere sahip toplumsal muhalefetin oluşabilmesi ve yayılabilmesi örgütlenme biçimlerinden anlam çerçevelerine kadar birçok başka etkene bağlı. İkincisi; normatif olarak ormanların kesilmesi farklı görüş ve pozisyonlardan insanların ortak olarak kabul etmeyeceği bir şey. Mega projeler ise insanların hayatını farklı yönlerini ilgilendirebilmekte. Zira bu projeler özellikle ekonomik alanda getireceği iddia edilen istihdam, karlılık gibi "faydalar" üzerinden sunuluyor, pazarlanıyor. O zaman da değerlendirmeler farklı bir patikaya girebiliyor. Diğer yandan, bu sonuç yine de önemli. Çünkü İstanbulluların hemen hemen hepsi ekolojik dengenin korunmasını

Şekil 6 "Bildiğiniz kadarıyla hangi kaynaktan elektrik üretmek daha ucuz, daha düşük maliyetli" sorusuna İstanbulluların verdiği cevaplar

(ve iklim krizinin durdurulmasını) temel değer olarak savunuyor diyebiliriz. İş ortaklaşılan bu temel değer üzerinden hakim "kalkınma" ve "büyüme" anlayışına karşı uygulanabilir, etkin ve anlamlı alternatiflerin üretilmesi.

Sonuç

Araştırmanın sonuçları İstanbulluların iklim krizinin farkında olduğunu, iklim krizinden endişelendiğini ve bu krizin çözülmesi gerektiğini düşündüğünü ortaya koyuyor. İstanbul gibi türlü iklim felaketlerine maruz kalan ve öteden beri birikerek gelen altyapı ve planlama sorunlarıyla boğuşan kırılganlığı yüksek bir kent için bu iyi bir haber. Çünkü karbon nötr hedefi doğrultusunda revize edilmekte olan iklim eylem planında yer alanları gerçekleştirebilmenin ön koşullarından biri toplumsal destek. Ancak burada önemli bir meselenin altını çizmek gerekiyor. İklim krizi hakkında farkındalığın farklı boyutları bulunmakta. Bunların başında da iklim krizinin aynı zamanda bir adalet ve eşitlik meselesi olduğunun kabul edilmesi geliyor. İstanbul, başta gelir dağılımı eşitsizliği olmak üzere birçok ekonomik, sosyal ve kültürel adaletsizliği barındırıyor; bunun sonucunda kentteki birçok farklı dezavantajlı grup da etkileri eşit dağılmayan iklim krizinden çok daha olumsuz bir biçimde etkileniyor. Bu nedenle iklim mücadelesini bir adalet meselesi olarak ele alıp, kırılgan haldeki farklı dezavantajlı grup ve toplulukların yaşadığı adaletsizlikleri gidererek yürütmek gerekli. Oysa iklim adaleti çerçevesi üzerine farkındalığın kent genelinde ne düzeyde yaygınlık kazandığını henüz tam olarak bilemiyoruz. Diğer yandan, toplumsal farkındalık önemli ancak buna dayanılarak sağlanacak toplumsal destek iklim krizini ortadan kaldırmaya yönelik eylem ve planlara sahip çıkmaktan ibaret olmamalı. COVID-19 salgının da gösterdiği üzere, iklim krizinin engellenmesi kişilerin bireysel davranışlarını değiştirmesine yüklenerek çözülemez. Öncelikle eylemlere toplumun ortak edilmesi, aynı zamanda ihtiyaç ve beklentilere cevap verecek biçimde oluşturulması gerekiyor. Kısaca, toplum iklim krizi ile mücadelede "nesne" olmak yerine "özne" olarak yer almalı. Bu da toplumların iklim değişikliğini neden ve sonuçlarını bilmesi ama aynı zamanda yerel yönetimlerin tüm katılımcılık mekânizmalarını ve müzakere etme süreçlerini işletmesiyle başlayabilir. İklim algısı araştırması da İstanbulluların iddialı bir iklim mücadelesine dâhil olmaya hazır olduğunu gösteriyor.

Notlar:

1 İklim Haber ve KONDA. (2020). Türkiye'de İklim Değişikliği Algısı 2020. İstanbul: EKOLOGOS Sürdürülebilirlik Yönetim ve İletişim Hizmetler ve KONDA Araştırma ve Danışmanlık Şirketi.

İstanbul'un Kaybolmayan Dereleri

Kimi dünya kentleri, büyüdükçe üzerine yol döşeyip yeraltı su kanalına dönüştürdükleri akarsu kaynaklarının önemini fark etti. Bilimsel çalışmalar kentlerin içinden geçen derelerin rekreasyonel ihtiyaçlar, ekolojik denge ve afete direnç gibi nedenlerle derelerin tekrar gün yüzüne çıkarılmasının önemli yararları olduğunu söylüyor. İstanbul'a ve kentin hâlâ varlığını koruyabilen 168 dere havzasına bu gözle bakmakta fayda var.

Hülya Dinç*

*Dr., Peyzaj Mimarı

Çok değil daha birkaç onyıl öncesine kadar İstanbul'un doğal ve sosyal kimliğinin bir parçasını kentin dereleri ve nehirleri oluşturuyordu. Bugün dahi kentin yaklaşık 168 dere havzası ve yaklaşık 3.344 km uzunluğunda akar deresi bulunuyor[1]. Fakat kapalı sistem kanallara hapsedilen ya da farklı fiziki müdahalelere maruz kalan bu derelerin önemli bir kısmını görmek dahi imkânsız. Özellikle 20. yüzyılda küresel olarak yaygınlık kazanan bu ıslah yöntemleri, su ekosistemlerinin hem yaşamın kaynağını oluşturduğunu hem de çevre sağlığını kontrol altında tuttuklarını unutturdu.

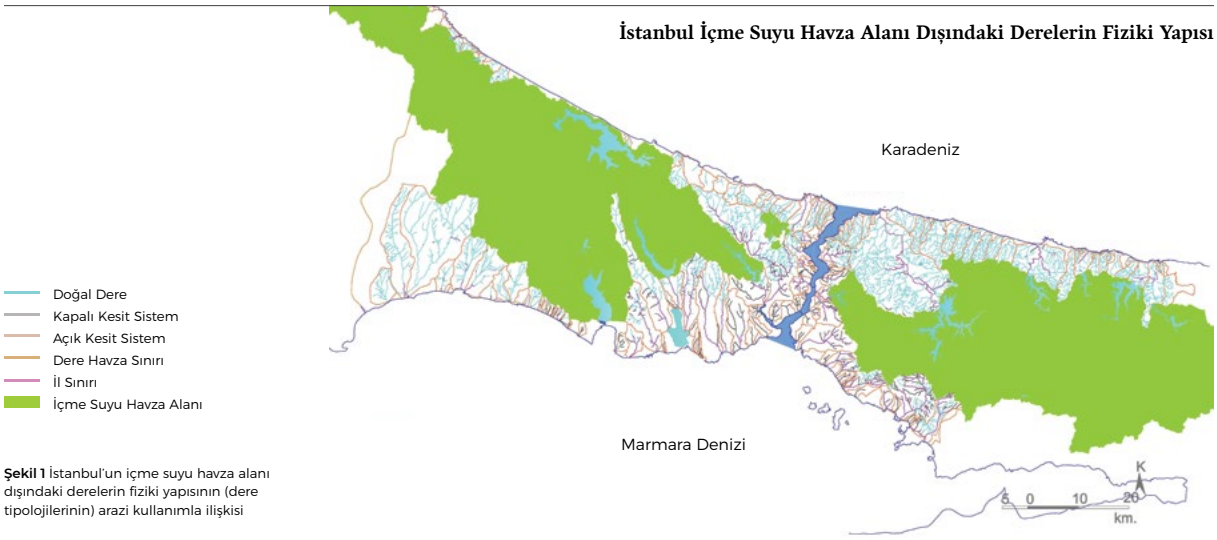
19. yüzyıl tarihli bir kartpostalda Kadıköy. Kurbağlı Dere. **Kaynak** İBB Atatürk Kitaplığı Arşivi.

Oysa bu doğal sistem taze sudur, doğal yaşam mekânıdır, ekolojik koridordur, biyolojik rezerv alanlarıdır, drenaj alanıdır; yaşam için su kaynağıdır, beslenme ortamıdır, doğal hava koridorlarıdır, doğal rekreasyon alanıdır, ulaşımdır, panorama ve vista alanıdır, kentsel fonksiyonları ayıran/birleştiren biyolojik zincirdir; ekonomik değerdir. Sayısız yaşama ve çevreye sunduğu katkılarıyla su ekosistemleri, su kalitesini, toprağı, tarım-orman alanlarını, habitat yaşamlarını, kuş ve balık göç yollarını, biyoçeşitliliği, tarihi alanları, kültürel peyzajları ve biyorezerv alanlarını, kamu değerini insan ve çevre sağlığını korurlar. Biyolojik zinciri kurar, sağlıklı çevre yaşam kalitesini yükseltir, ekoloji-ekonomi sürdürülebilirliği sağlarlar[2].

Dereler Neden Tükeniyor?

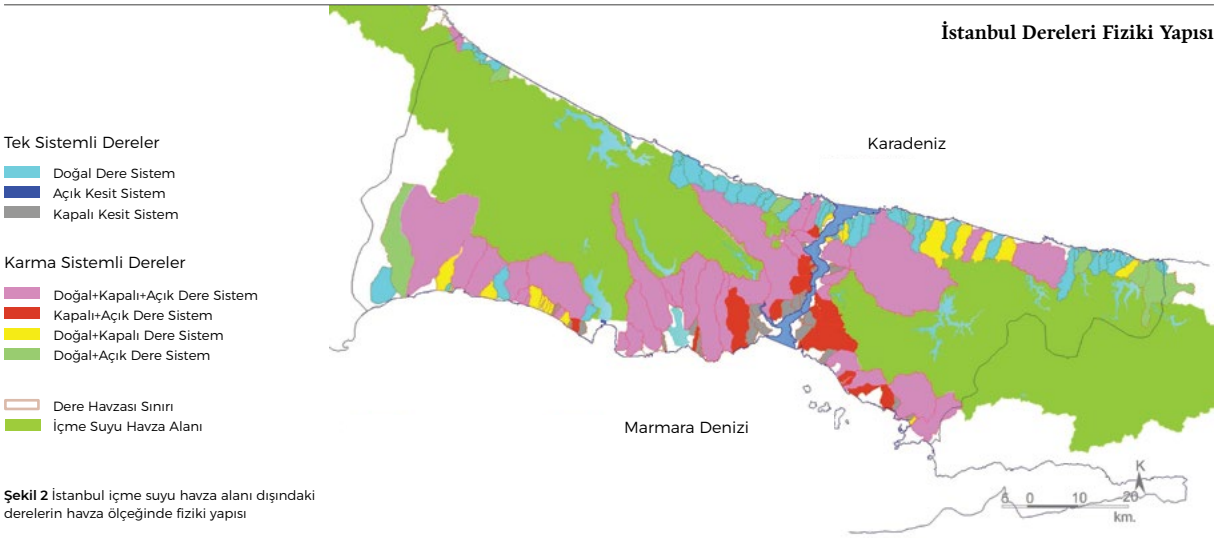
Dere sistemlerinin çevreye ve yaşama sunduğu faydalara karşın son yıllarda Rize, Ankara, İstanbul, İzmir ve daha pek çok şehirde her yağıştan sonra görülen sel ve taşkınların oluşturduğu maddi manevi zararlara tanık oluyoruz. Bunun sebeplerinin başında, dereleri

İstanbul İçme Suyu Havza Alanı Dışındaki Derelerin Fiziki Yapısı

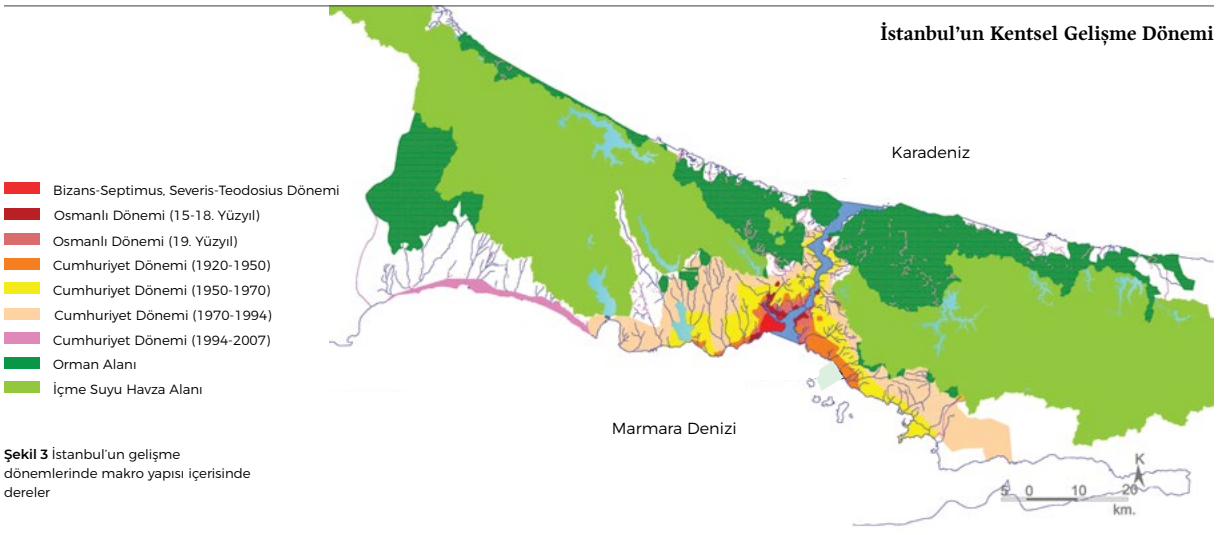
Şekil 1 İstanbul'un içme suyu havza alanı dışındaki derelerin fiziki yapısının (dere tipolojilerinin) arazi kullanımla ilişkisi

İstanbul Dereleri Fiziki Yapısı

Şekil 2 İstanbul içme suyu havza alanı dışındaki derelerin havza ölçeğinde fiziki yapısı

İstanbul'un Kentsel Gelişme Dönemi

Şekil 3 İstanbul'un gelişme dönemlerinde makro yapısı içerisinde dereler

Dere Sistemleri Neden Önemlidir?

Su ekosisteminin en önemli organı, dere/nehir sistemleri ve onların havza özellikleridir. Bu özellikler sayesinde:

- Kendilerine has jeomorfoloji yapısı oluşturur, yüzey üstü/altı yağış sularını ve su kaynaklarını toplayan akar ve kuru kollarıyla (vadi tabanlarıyla) bir sisteme sahip olan, topladığı suyu göller, haliç, deniz ve okyanuslara boşaltırlar.
- Suları toplarken aynı zamanda kara sistemine suyu dağıtan, hava nemi ile iklimi dengeleyen ve insan dâhil bitkilere (flora) ve hayvanlara (fauna) yaşam kaynağı olan doğal mühendislik hizmet alanları oluştururlar[9].
- Kendine has fauna, flora kıyı sucul yaşam alanlarına (riparian zon) sahiptir[10].
- Dere, riparian alanı, dere taşkın mesafesi ve oluştuğu havzasının morfolojik yapısı ile varlığını sürdürebilen bütüncül bir doğal ekosistemdir.

havza ölçeğinde bir sistem olarak gören, çeşitli müdahalelerden korunması ve planlanması için özel olarak geliştirilmiş bir bütüncül yasasının bulunmaması geliyor. Bu durum, derelerin birden fazla kurum ve kuruluşun yetki, görev alanlarına girmesine yol açıyor. Örneğin, derelerin birden fazla yerel belediye sınırından geçmesi, yetkide sorunlu bir çeşitlilik oluşturuyor. İstanbul'da araştırılan derelerin % 82'si (138 adet) tek belediye içinde kalıyor; %8'i birden fazla belediye sınırından geçiyor. Avrupa yakasında Ayvalı-Çırpıcı deresi, beş adet yerel yönetimden geçerken, Ağva deresi il sınırını aşan yegâne dere özelliğini taşıyor[3]. İçme suyu havza alanlarını ve/veya bunun dışında kalan dereleri korumaya yönelik yasa ve yönetmelikler, planlar içerisinde sadece bir ara hüküm olarak geçiyor. Bu nedenle, hatalı arazi politikaları özellikle içme suyu havza alanı dışındaki dere sistemlerinin fiziksel yapısını değiştiriyor ve sonunda bu sistemler yok oluyor.

"Islah" adı verilen ve derelerin doğal formu ve yapısı dışında uygulanan hatalı mühendislik teknikleri, dereleri etkileyen diğer en somut müdahâle yöntemini oluşturuyor. Dere boyunca riparian ve taşkın zonlarının kaybolmasındaki diğer etkenler; bu alanların ve bu alanları besleyen hatların yol, aktif rekreasyon, yapı gibi doğal yapısının dışında kullanılması, dere yatağının değiştirilmesi, doldurulması, imara açılan dere koruma bantları, havzada artan yerleşim yoğunlukları, kuru derelerin dere vasfından çıkarılması, koruma aleyhine değişen yönetmelikler, Ramsar, Avrupa Birliği Su Çerçeve Direktifi gibi uygulamaya yansımayan ulusal ve uluslararası yasal uygulama araçları, imar barışı gibi çıkarılan aflar ve daha pek çok idari, teknik, uygulama problemler ile bu boşlukta işleyen sokak yasalarıdır.

Derelerin Serencamı

- İstanbul'un açık havza konumunda, yaklaşık 168 dere havzası ve yaklaşık 3.344 km uzunluğunda akar deresi bulunuyor.
- Tespit edilen derelerin %48'i Asya yakasında %52'si Avrupa yakasında yer alıyor.
- Halihazır haritalar üzerinden, Şekil 1,2,3,4 ve 5'te gösterildiği gibi[11] derelerin boy kesitinde yapılan fiziki durumunun analiz sonuçlarına göre, derelerin %73'ü doğal yapısını korumuş; %27'si ise kıyı ekosisteminin beton/taş kanal kesit mühendislik yaklaşımları ile açık veya kapalı kesit olarak ıslah edilerek fiziki durumunda doğal vasfını kaybetmiş.
- Kanal kesit ile ıslah edilen derelerin %44'ü açık kesit sistem, %53'ü ise kapalı kesit sistemdir.
- Dere kıyılarında tespit edilen fiziksel değişimi havza ölçeğinde kente dağılımını değerlendirildiğinde; 168 dere havzasının % 36'sında (60 dere havzası) toplayıcı ana dere ve kolları bozulmadan doğal yapısını korumuş; 108 dere havzası (% 64'ü) ise çeşitli dışsal müdahalelerle havza ölçeğinde az ya da tamamen fiziksel yapısı değişmiş ve/veya kaybolmuştur (Şekil 3'e bakınız).
- Derelerin fiziki yapısı ile arazi kullanım ilişkisi değerlendirildiğinde, 168 adet dere havzasının yaklaşık %20'si (33 adet dere havzası) yerleşim alanı dışında; %80'i (135 adet dere havzası) ise yerleşim alanı içerisinde kaldığı görülüyor. Doğal dereler kırsal alanda; fiziksel değişime uğramış derelerse kentsel alanlarda bulunuyor.

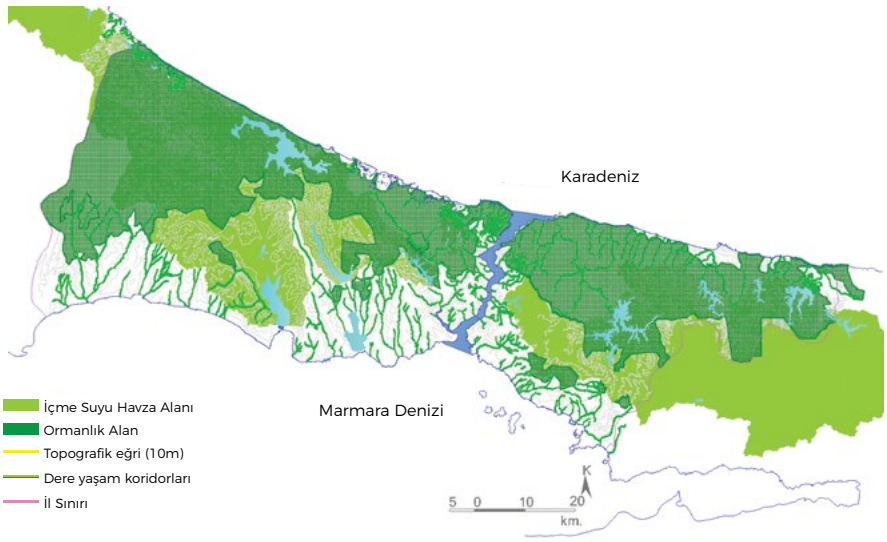
Dere Vadileri Üzerine Kurulmuş Bir Şehir

İstanbul'un dere sistemleri de genel çerçeveden çok da farklı bir tablo sunmuyor. İstanbul'u diğer yerleşimlerden ayıran en önemli faktör kuşkusuz kentin iki kıtanın birbirine bağlandığı noktada 5.400 km²'lik yüz ölçümüyle, coğrafyayı şekillendiren dere ve vadileri ile bölge, ülke ve kıta ekosistem geçişlerinde önemli jeopolitik ve jeostratejik yerde konumlanmasıdır.

Dinç[4], doktora araştırmasında İstanbul'un 2007 yılı onaylı halihazır haritalarından yararlanarak açık havza konumunda bulunan yani Karadeniz, Marmara Denizi, Boğaziçi, Haliç, Göllere (K.Çekmece, B.Çekmece) dökülen dere sistemlerinin tespitini yapmış ve bu derelerin tanımlanan taşkın alan sınırı içinde arazi kullanım kararları ile dere kıyılarının fiziki durumunu analiz etmiştir. Bu analize göre İstanbul'un 2.740 km² yani yarısından biraz fazlasını dere sistemleri kaplamaktadır.

Fiziksel değişim gösteren dereler kentin her iki yakasına da yayılmış durumdadır. Dere kıyılarının doğal yapılarının kaybedilmesiyle çevreye ve yaşama sundukları tüm faydalar kaybedildi ve hatta varlıkları çevreyi tehdit eden sorunlara dönüştü. Oysa tanık olduklarımız İstanbul'un yağış sularını toplayıp kara sistemine dağıtabilecek bu önemli su potansiyelinin hem idareciler hem de kamu tarafından yok sayıldığını gösteriyor. Örneğin İstanbul için önemli olan 2009 Tarihli İl Çevre Düzeni Raporunda kent için "…Bölgenin hidrolojisi önemli özelliklere sahip değildir. Büyük akarsu sistemi bulunmamaktadır. Çatalca güneydoğuya doğru drene eden akarsular hakimdir…"[5] ifadeleri kullanılmıştı. Bu da doğal sistemin bütünlüğü içerisinde nehir sistemlerini besleyen birer doğal ekolojik koridorlar olan dere sistemleriyle ilişkisinin göz ardı edildiğini gösteriyor. Halbuki gerek yerel gerekse ulusal ölçekte imzalan önemli uluslararası sözleşmelerden biri olan 3958 Kanun ile 28.12.1993 tarihinde onaylanan ve yürürlüğe giren Ramsar Sözleşmesi'nin[6] amacı ekolojik olarak sulak alanlara bağımlı olan kuşları korumak olsa da aynı zamanda derelerin tespitinin yapılmasını, listelenmesini ve korunmasını şart koşuyor.

Oysa korumak bir yana farklı yönetmelik ve uygulamalarla dere sistemlerinin su hatları, riparian zonları (kıyı sucul yaşamı), kıyı ekosistemleri ve taşkın mesafeleri kaybediliyor. İlk çıkış tarihi 20.11.1981 olan İSKİ İçme Suyu Havza Yönetmeliği, sorumlu olduğu derelerde, dereleri koruyan ve yapılanmayı sınırlayan planlama koşullarını da ilgilendiren, derelerin her iki tarafı için yapı yaklaşma mesafesi tanımlar. 1984'te derelerin her iki tarafında 100 metre olarak ilan edilen koruma bandı, 1988 yılında kaldırıldı ve dereler imara açıldı. 1990'da yeniden 100 metre olarak ilan edilen koruma bandı 02.01.2013'teki değişiklikle 10 metreye düşürüldü. 2019 yılında da imar barışı ilan edildi. Böylece yaklaşık 3344 km uzunluğunda alan imara açılarak sel ve taşkın riski, deprem riski taşıyan, sağlıksız hava koşulların bulunduğu çevre ve sağlık riski yüksek alanlar oluşmasının önü açıldı.

Şekil 4 Dere restorasyonu ile geri kazanılan dere vadilerinin su, orman ekosistemiyle entegre edildiğinde oluşan İstanbul'un yaşam havzaları

Kentle Organik Bağları Koptu

İstanbul'un dere ve vadileri, Bizans döneminden 1950 yıllarına kadar doğal yapısını koruduğu, kentliyle doğa ilişkisinin yüksek olduğu çeşitli görsel kaynaklardan tespit edilebilir. Cumhuriyet Dönemi ve sonrasında; özellikle 1950 yılından sonra artan nüfusa paralel olarak karayollarına verilen öncelik, 1970'li yıllardan sonra Anadolu (Asya) ve Rumeli (Avrupa) yakasını birbirine bağlayan köprüler kentin morfolojisi ve gelişim yönünü hızla değiştirdi. Bu değişim paralelinde kentin dere ve vadilerinin kent ve kentliyle olan arazi kullanım ilişkisini de dönüştürmeye başladı.

İstanbul, 1950 yılından sonra, dere yataklarında başlayan sanayi üretimi, değişen ulaşım modelleri ve çağırdığı göçün etkisinde hızla şekillenirken, dereler çeşitli müdahalelerle kent baskısında kaldı. Örneğin; Vatan Caddesi'nin olduğu yerden geçerek Yenikapı'dan denize dökülen tarihi Bayrampaşa (tarihte Lekop veya Lykos adıyla bilinen) Deresi ile Ortaköy, Ihlamur, Bebek gibi dereler ve 1950'li yıllardaki imar hareketleriyle kapalı sistem kanallar içerisine alındı. Günümüzde kanal içinde akan derelerin üstü yaya ve/veya araç yolu olarak kullanılıyor. Böylece geçmişte doğal yapısıyla kent ve kentliyle bağı güçlü olan dere ve vadileri, zamanla çevresindeki yapı yoğunluğunun ezici baskısıyla fiziki yapısı değişerek kentle organik bağı koparıldı.

20. yüzyıl sonlarına kadar Kağıthane, Çamaşırcı Deresi, Kurbağalıdere, Küçüksu, Göksu gibi dereler, doğal yapılarıyla kentler için rekreasyon, mesire, su alma, su yolu ulaşımı, balıkçılık, bahçecilik gibi amaçlarla kullanılan, kentlinin bir araya geldiği, toplumsal gelişmenin sağlandığı çok yönlü kamusal alanlardı. Ya da Turşucu Deresi-Suadiye Plajı; İdealtepe Deresi Süreyya Plajı, Çamaşırcı Deresi Bostancı Plajı, Florya Deresi, Florya Plajı, Kurbağalıdere Kalamış Plajı, Ayamama, Tavukçu dereleri Ataköy Plajı gibi alanlardan hatırladığımız gibi geçmişte derelerin denize açıldığı mansapları kent plajları ve küçük balıkçı teknelerinin sığındığı koylardı. Ancak artık yerleşim alanlarında kalan bu mansap bölgeler, kıyıların doldurulmasıyla koy ve kumsal özelliğini çoktan kaybetti.

Kent içerisinde kalan derelerin çoğu taş ve betonarme malzeme ile açık kanala bağlanarak ya da Sarıyer Deresi, Ihlamur Deresi, Lykos Deresi (Bayrampaşa Deresi) ve diğerleri gibi kapalı kanal kesit içinde denize, göle veya Haliç'e akıyor. Derelerin geçmişte orman, tarım veya su havza alanlarında kalan membalarının (su kaynak çıkış noktaları) çoğu günümüzde doğal fiziksel yapı formlarını kaybetmiş halde yerleşim dokusu içerisinde kalıyor.

İstanbul'un dereleri çoğunlukla benzer kadere sahiptir. Kimi Kadıköy Turşucu Dere gibi asfaltın altında kalmış (solda), kimi Bostancı Çamaşır Deresi gibi tarihsel kimliğinden uzakta (ortada) kimiyse Anadolu yakasında pek çok ilçeyi gezen Küçüksu gibi kesitlere alınmıştır (sağda). **Kaynak** Hülya Dinç Arşivi.

Güney Kore'de Seul Kent merkezinden geçen Cheonggyecheon Deresi iki yıllık proje sonunda insanları bir araya getiren bir kent parkına dönüştürüldü. **Kaynak** http://inhabitat.com/

İstanbul'un içme suyu havza alanı dışında kalan 2740 km² alanın yani kentin %51'inde yapılan araştırma bulgularına göre, havza ölçeğinde dere sistemlerinin %64'ü fiziki değişime uğramış durumda. Hatalı politikalarla oluşan mevcut durumda nüfus yoğunluğunun sadece %20 artmasıyla bile sel-taşkın risk oranı yaklaşık %20 arttı ve risk %76'ya çıktı. Kentin her iki yakasına yayılan drenaj sorunu, sel-taşkın gibi çevre problemleri, jeopolitik konumu nedeniyle İstanbul'la sınırlı kalamıyor. Boğaziçi, Karadeniz, Marmara, Haliç ve göllerine dökülen derelerdeki fiziki değişimin etkisi, Marmara bölgesini, Karadeniz'le kıyısı olan ülkeleri ve Tuna Volga gibi nehirler üzerinden kıtalararasına yayılabiliyor.

Sonuç olarak, kentlerin yatay ve düşey ölçekte hızla yapılaşmasına İstanbul'un dere sistemleri ve doğal yaşamı yani kentin yarısı terk ediliyor. Hızlı bir şekilde çözüm üretilmediğinde, yağışların geçmişe oranla yerleşim alanlarında daha problemli ve aynı zamanda daha kurak olacağı görülüyor.

Yeni Normale Dönüş Mümkün

Günümüzde benzer problemleri yaşayan kimi ülkeler, bozulan/zarar gören dere ekosistemlerini havza ölçeğinde değerlendiriyor; yapısal kanal kesit uygulamalarını terk ederek dereleri yeniden kendi doğal yapısını geri kazandıracak çok disiplinli mühendislik yaklaşımları ile restorasyon projeleri gerçekleştiriyor. Merkezi ve yerel yönetimlerle koordineli sivil toplum kuruluşları sürece dâhil ediliyor, korumaya teşvik ediliyor, dere sistemleri, doğal sucul yaşamları ile birlikte kendi kendini idame ettirene kadar bölge halkıyla birlikte denetim ve gözlem altında tutuluyor.

Finlandiya'da River Restorasyon Merkezi, Birleşik Krallık ve Finlandiya Çevre Enstitüleri, İtalya'da İtalyan River Restorasyon Merkezi gibi örneklerde görüldüğü üzere farklı idari düzeyler havza ölçeğinde koordineli çalışıyor; derelerin (doğal/fiziksel/kimyasal) göstergeleri tespit ediliyor, kendi doğal yaşam koşullarını yaratmak ve geliştirmek için restorasyon çalışmaları yapılıyor. Toplanan yağışların derelere ve derelerden nehir, göl ve denizlere doğru akışların kesintisiz ulaşımı sağlanıyor. Kapalı ve/veya açık kanal kesitler kaldırılarak doğal yapısını yeniden sağlayarak ekolojik koridorlar güçlendiriliyor ve bu sayede nehir/dere sistemlerinin iklim değişikliğine uyumuna yardımcı olması sağlanıyor.

Örneğin, Güney Kore'de Seul Kent merkezinden geçen Cheonggyecheon Deresi, (Bayrampaşa, Ihlamur, Sarıyer, Ortaköy dereleri ve diğerleri gibi) 30 yıl boyunca yoğun kapalı kesit içerisinde akmıştır. Cheonggyecheon Deresi 2003 yılında kentsel yenileme kapsamında yeniden ele alındı ve 281 milyon dolar maliyetli iki yıllık projeyle üzerindeki 5,8 kilometrelik otoyol kaldırıldı, akan su iyileştirildi; kente kamu parkı olarak geri kazandırıldı[7]. Bir zamanlar kenti kuzey ve güney olarak bir çizgi halinde ayıran sistem, insanları bir araya getiren bir kent parkına dönüştü, ayrıca kentsel ısı adası etkisini önemli ölçüde azaltmaya yardımcı oldu.

Diğer bir başarılı örnekte, ABD'nin Austin şehrindeki taşkından sonra 2011 yılında, Waller deresinin zemininde Waller Dere Koridoru Çerçeve Planı ilan edildi[8]. Doğal yapıya dönüş anlayışıyla gerçekleşen ıslah çalışmasıyla kent taşkınlardan korundu. Bu programın çerçevesinde derenin geçtiği birçok mahalle ve park bu doğal koridora bağlanarak kentin mekânsal karmaşıklığı giderildi; derenin önceden fark edilmeden bağladığı iki farklı park birleştirilerek oluşan koridor kentin omurgası haline geldi.

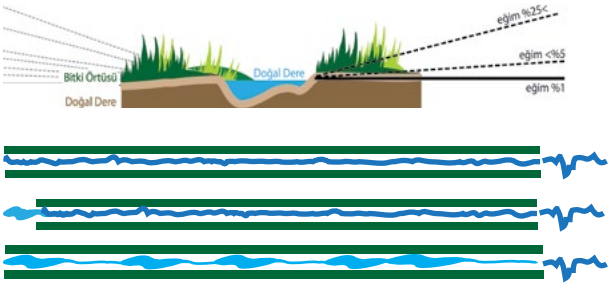

2011'deki taşkından sonra ABD'nin Austin şehrindeki Waller Deresi'ne yönelik Waller Dere Koridoru Çerçeve Planı hazırlanmıştı. **Kaynak** https://texasriparian.org/

1. TEK SİSTEMLİ DERELER

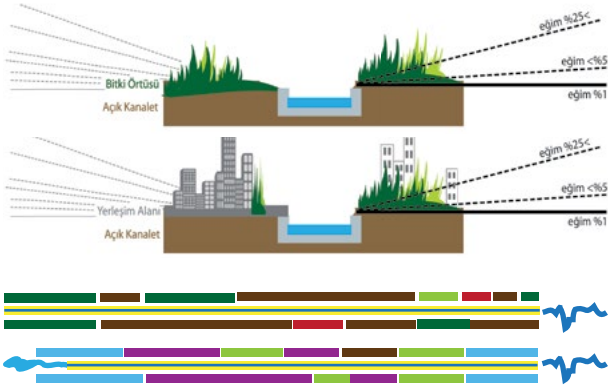
Dere havzası içerisinde yer alan dere sistemi (ana dere ve kolları) membadan mansaba kadar aynı fiziki yapı özelliği göstermektedir. Bunlar; doğal dere sistem, açık kesit sistem, kapalı kesit sistem olmak üzere 3 formdadır.

1.1 Doğal Dereler

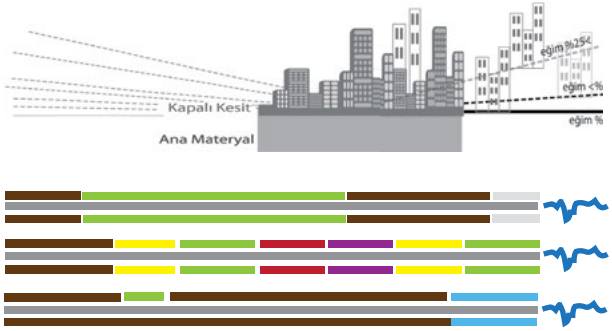
Avrupa yakasında toplam 23 adet; Karaman, Mahmutağa-Ekremin yeri, Taşlıbayır, Karadere, Darboğaz, Yeniköy, Karakuyu, Çengeldere, Kokmuş, Suvatlı, Ağaçlı, Çamaşır 2, Mandıra, Karanlık, Tatlısu (Ihlamur), Sipahi, Marmaracık, Keten, Çamaşır, Kavaklı, Çamur, Ereğli, Kol Dereleri. Asya yakasında toplam 37 adet Pelit, Kaynarca, Soğanlık, Karanlık, Meşe, Kıraç, Harman, İmrenli, Mahmut 2, Mahmut 3, Mahmut 4, Güllek 1, Güllek 2, Çukurtarla, İsmail, Çoturtarla, Köprücek, Yunuslu, Sofular, İskele, Ağırın, Kabafındık, Partal, Çan, Küçük Kum, Büyük Kum, Yağ, Beykoz 1, Beykoz 2, Çamaşır 1, Çamaşır 2, Büyük Çakal, Küçük Çakal, Fener, Halayık, Fındıklık, Saklı dereleridir.

1.2 Açık Kesit Sistem Dereler

Dere havza ölçeğinde membadan mansaba dere boy kesitinde tek sistem halinde açık kanal sisteme rastlanmamıştır. Diğer sistemlerle komplike halinde karma sistem içerisinde yer almaktadır.

1.3 Kapalı Kesit Dereler

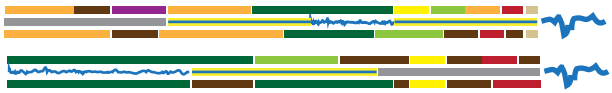

Avrupa yakasında; Maltız, Sümer, Köydere, Çelebidere, B. Bebek, K. Bebek, Arnavutköy, Ortaköy, Ihlamurdere, Bayrampaşa, 10. Yıl, Yeşilova, D1, Ambarlı, Rauf Ayanlar, Kurudere 2, Güzelce, Kumburgaz, Ayazma M, İslambey dereleridir. Asya yakasındaki dereler; Kuzguncuk, İstavroz, Çiftehavuzlar, Cendere, Kurudere, Turşucu, Seyitahmer Dereleridir.

2. KARMA SİSTEM DERELERİ

Dere havzası içerisinde yer alan dere sistemi (ana dere ve kolları) membadan mansaba kadar farklı 3 formun (Doğal sistem + Açık Kanal Sistem + Kapalı Kesit Sistem) kombinasyonlarından oluşmaktadır. Bu sistemler 3 formun 4 farklı kombinasyonuyla bulunmaktadır.

2.1 Doğal Sistem + Kapalı Sistem + Açık Sistem Dereler

Avrupa yakasında; Muşmula, Gümüş, Kilyos, Uzunya, Rumeli Kavağı, Sarıyer, Çayırbaşı, Tavukçu (Kocasinan), Ayamama, Kanlıkuyu (Florya), Haramidere, Kavaklıdere, Gürpınar, Mandıra, Kabaklar, Kurudere 1, Yeldeğirmeni, Selimpaşa, Selimpaşa 2, Aşağıdere, Boğluca (Kayalıdere), Fener (Tuzla), Kula, Çanta, Kağıthane, Alibeyköy, Nakkaşdere, Tahtakale, Eskinoz (Ispartakule), Çatalca (Tahtaköprü) dereleridir. Asya yakasında; Göksu, Çubuklu (Dedeoğlu), Beykoz, Riva, Tuzla, Kemiklidere, Tugay, İdealtepe, Çamaşırcı, Doğancılı dereleridir.

2.2 Kapalı Kesit + Açık Kesit Dereler

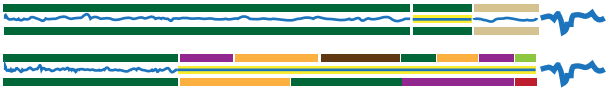
Avrupa yakasında Tarabya, Kalender, İstinye, Baltalimanı, Ayvalı-Çırpıcı, Kasımpaşa, Halkalı (Kanarya) dereleri. Asya yakasında; Bekar, Küçüksu, Kaynarca, Pendik, Savaklar, Esenyurt, Cemal Bey, Küçükyalı, Kurbağalıdere dereleridir.

2.3 Doğal Sistem + Kapalı Kesit Dereler

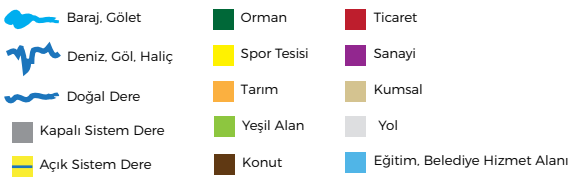

Avrupa yakasında; Garipçe Köyü, Ayazma, Kamiloba, Kırlangıç, Soğukçeşme, Güvercin, Çamurlu dereleridir. Asya yakasında; Mollaahmet, Boyraz, Poyraz, Yeşildere, Haydarlı, Harman, Mahmut 1, Sandıklı, Uzun, Karakiraz dereleridir.

2.4 Doğal Sistem + Açık Kesit Dereler

Avrupa yakasında; Maden, Garipçe ve Sazlıdere (Azatlıdere) dereleridir.
Asya yakasında; Ağva, Göksu, Kabakoz, Pot, Adaklar dereleridir.

Şekil 5 İstanbul içme suyu havza alanı dışındaki derelerin boy kesitine göre fiziki yapısı

Doğa Merkezli Yeni Bir Planlama

Sadece bu iki örneğin bile gösterdiği gibi dere sistemlerinin yerleşim alanı ve yaşam için öneminin farkına varılıyor, bir zamanlar uygulanan kanal kesit dere sistemleri terk ediliyor. Uygulamaların başarısının altında vazgeçilmez prensip ve kararlar yatıyor. Bunun için, örneğin ulusaldan yerele her ölçekte uzmanlık gerektiren bilgi eksiklikleri giderilmeli; her deneyim/bilgi paylaşımı makro ölçekten-mikro ölçeğe ve mikro ölçekten makro ölçeğe hem düşey hem yatay olarak karşılıklı sağlanmalı, bilgilere ve iyi politikalara dair bir veri tabanı politikası geliştirilmeli, dere/nehir havzası plancıları, uygulayıcıları arasında yerelden ulusal ve uluslararası ölçeğe iletişim ağı kurulmalıdır. Ayrıca, peyzaj planlama, ekolojik planlamayı kapsayan entegre bütünleşik dere havza planlaması, master planlama, entegre havza yönetimi, havza ölçeğinde doğal drenaj planlaması, doğal dere restorasyonu gibi yaklaşımları kapsayan doğa merkezli yeni bir planlama yapılanması gerekiyor.

İstanbul'da eğer böylesi adımlar atılırsa ve sadece içme suyu havza alanı dışında kalan kaybolan derelerin taşkın sınırları ile yeniden kente kazandırılırsa ortaya kente dağılmış 235 km^2'den fazla sulak yeşil alan ve yaşam vadileri olacaktır.

Gerekli önlemler alınmadığında, hatalı arazi politikalarından vazgeçilmediğinde, kentin kuzeye (orman alanlarına, içme suyu havzalarına) doğru ilerlemesi, 3. Köprü ve bağlantı yolları, yeni havalimanının getirdiği/getireceği nüfus ve yerleşimlerin doğal sistemler üzerinde oluşturacağı baskı, bu bölgede korunan dere sistemlerinin de doğal yapısını değiştirecek, hatta ortadan kaldıracak. Dolayısıyla hem kent ekolojisi ve sağlığı için hem de küresel iklim kriziyle mücadelede geri dönülemez noktaya gelmemek için bütüncül ve koordineli bir yaklaşımla politika üretilmesi mecburiyeti önümüzde duruyor.

İstanbul'da dereler bir zamanlar kendilerine has yaşam alanlarının yanında kentliler için önemli kamusal mekânlar oluşturuyordu. **Kaynak** İBB Atatürk Kitaplığı Arşivi.

Notlar:

1 Dinç, H. (2015) "İstanbul Derelerinin Fiziki Değişimi ve Arazi Kullanım İlişkisi", Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Ens. İstanbul, Türkiye, Erişim Tarihi 23.10. 2019, https://polen.itu.edu.tr/xmlui/handle/11527/16620.

2 Hardesty, P., Kuhns, C. (1998). The Buffer Handbook: A guide to creating vegetated buffers for lakefront properties. Environmental protection agency, Boston Regional Office, Maine Department of Environmental Protection; Nabhan, G. P. (1985). Riparian vegetation and indigenous Southwestern Agriculture: Control of erosion, pests and microclimate. (s.232-236), 1.North American Riparian Konferansı. Tucson, Arizona; Naiman, R. J. Bilby, R. E., Bisson, P. A. (2000). Riparian ecology and management in the Pacific Coastal Rain Forest, Bioscience. Vol 50 (11), 996-1011; Wenger, S. J., and Fowler, L. (2000). Protecting Stream and River Corridors: Creating Effective Local Riparian Buffer Ordinances. (s.21-27), Carl Vinson Institute of Goverment The University of Georgia; Wood, P. J., Armitage, P. D. (1997). Biological effects of fine sediment in the lotic environment. Vol. 21 (2), 203-217, Springer, Verlag New York Inc.

3 Dinç, H. ve Bölen, F., (2015) İstanbul -İçme Suyu Havza Alanı Dışında Kalan Derelerin Fiziki Yapısı, TMMOB Şehir Plancıları Odası, Planlama, 24(2), pp. 107-120, doi: 10.5505/planlama. 2014.97269, 2015.

4 Dinç, H. (2015) "İstanbul Derelerinin Fiziki Değişimi ve Arazi Kullanım İlişkisi", Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Ens. İstanbul, Türkiye, Erişim Tarihi 23.10. 2019, https://polen.itu.edu.tr/xmlui/handle/11527/16620.

5 https://sehirplanlama.ibb.istanbul/arsiv/

6 Ramsar Sözleşmesi "Doğal veya yapay, devamlı veya geçici, suları durgun ve akıntılı, tatlı, acı veya tuzlu denizlerin gel-git hareketlerinin çekilme devresinde altı metreyi geçmeyen derinlikleri kapsayan bütün sular, bataklık, sazlık ve türbiyerler sulak alanlardır." şeklinde tanımlayarak, 6 metreye kadar akar ve kuru dere yataklarının da tespit edilerek listelenmesini, eksiklerin tamamlanarak mevcut listeye dâhil edilerek korunmasını şart koşar..

7 http://inhabitat.com/seoul-recovers-a-lost-stream-transforms-it-into-an-urban-park/ ,erişim tarihi 28.04.2014.

8 https://texasriparian.org/past-meetings/urban-riparian-symposium-feb-11-13-2015-austin-tx/urban-riparian-symposium-draft-schedule-3/waller-creek-restoration-session/ ,erişim tarihi 07.09.2020.

9 Booth, D. B. (1991). Urbanization and the natural drainage system-impact, solutionsand prognoses. The Northwest Journal. Vol.7, No 1, (s.93-117), Washington University, USA; Hollis, G. E. (1975). The effects of urbanization on floods of different recurrence intervals. Water Resources Research. Vol. 11, 431-435; Stabler, D. F. (1985). Increasing summer flow in small streams through management of riparian areas and adjacent vegetation. A Synthesis.

10 Wenger, S. J., and Fowler, L. (2000). Protecting Stream and River Corridors: Creating Effective Local Riparian Buffer Ordinances. (s.21-27), Carl Vinson Institute of Goverment The University of Georgia.

11 Dinç ve Bölen, a.g.e..

AVRUPA'NIN

EN BÜYÜĞÜ

Gürpınar Su Ürünleri Hali'mizin toplamda **400 bin m²** kurulu alan olmak üzere 8.293 m² müzayede alanı, 1.830 m² karadan ürün kabul alanı, 924 m² denizden ürün kabul alanı, 644 m² işlenmiş sevkiyat alanı, günde 120 ton üretim kapasitesine sahip buz üretim tesisleri, soğuk hava depoları, işletme onay belgeli su ürünleri işleme tesisi ve şok odaları ile **Avrupa'nın en büyük ve en modern su ürünleri hali** olma unvanını, sizlere sağlıklı, taze ve kaliteli su ürünleri sunmanın gururuyla taşıyoruz.

istyonetim

İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ

İSYON

www.isyon.istanbul

DOSYA: İstanbul Planlama Ajansı

“Katılımcılık” günümüzde en çok talep edilen ve üzerinde konuşulan siyasal kavramların arasında yerini alıyor. Katılım talebi; yerelin ekonomik, toplumsal ve kentsel karar alma süreçlerinden uzaklaşması ve toplumların büyük çoğunluğunu oluşturan farklı grupların ihtiyaç ve taleplerinin karşılanamamasıyla birlikte koşut olarak kuvvetlenmeye devam ediyor. Mevcut demokratik yapı ve ilişkilerin eksiklik, yetersizlikleri, dünya genelinde yaşanan iklim krizi, COVID-19 pandemisi, ekonomik krizler gibi küresel sorunlarla beraber bu talep temel gündemlerimizden biri haline geldi.

Kentlerin küresel ölçekte siyaset alanının önemli aktörleri haline gelmesiyle birlikte, yaşanmakta olan adaletsizlikleri görünür hâle getiren ve derinleştiren mekânlara dönüştüğünü söylemek mümkün. Dünya geneline bakıldığında birçok yerel yönetim şeffaflık ve hesap verilebilirliğin yanı sıra katılımcılığın esaslarını hayata geçirmenin yollarını arıyor ve yürürlüğe sokuyor. Bu nedenle, yerel düzeyde de kent yönetimlerinin bu ilkelere bağlı olarak stratejiler ve politikalar geliştirme ihtiyacı içinde olduğunu görüyoruz.

Yerel düzeyde katılımcılığı; kentte yer alan tüm toplumsal, ekonomik, kültürel grup ve toplulukların karar alma mekânizmalarına dâhil edilmesi olarak tanımlayabiliriz. Öncelikli olarak bölüşüm, tanınma ve katılım gibi üç temel alanda adaletsizlik yaşayan grupların kendilerini görünür kıldığı, bulundukları koşulları, sahip oldukları ihtiyaç ve talepleri dile getirmesine imkân sağlayarak elde etme mücadelesi verdiği, bu mücadelenin bir diğer ayağı olarak da kentte yaşayan diğer gruplarla bir araya gelerek, bilgi ve deneyimlerini aktarabilmek için çeşitli müştereklerde buluştuğunu söylemek mümkün. Kente dair kararlara aktif bir biçimde müdâhil olmaya teşne kent sakinleri tarafından yerel yönetimlerin katılım zeminlerini kendi mecrasında tanıma, katılım araç ve mekânizmalarını daha büyük bir sürecin parçası olarak ve diğerler araç/mekânizmalarla tamamlayıcı olacak şekilde geliştirme, çeşitlendirme ve pratiklerini koordine etme gibi kritik öneme sahip roller üstlenmesi gerekliliği ortada.

Bu bağlamda bu dosyada, İstanbul Büyükşehir Belediyesi (İBB) tarafından geçtiğimiz Şubat ayında yerel demokrasinin gelişimini gözeterek strateji ve politikalar üretmeyi, bütüncül bir planlama anlayışı ortaya koymayı hedefleyen İstanbul Planlama Ajansı (İPA) konu ediliyor. Enstitü İstanbul, İstanbul İstatistik Ofisi, Vizyon 2050 Ofisi, Kamusal Tasarım Ofisi, Sosyal Politikalar Merkezi ve UrbanHub olmak üzere farklı metotlar ve bilgi alanlarında çalışan altı alt birimden katılımcılık, şeffaflık temelinde yerel demokrasiyi kuvvetlendirmeye yönelik yoğunlaştıkları mecralardaki görüşlerine yer veriyoruz.

Açık Veri Yerel Yönetimler İçin Yeni Bir Katılım Aracı mı?

Açık veri gün geçtikçe daha fazla aşina olduğumuz bir kavram. Karar alma yöntemleri için hem yurttaşlar olarak bizlerin hem de karar alıcıların önünde yeni ve uzun bir yol var. Yerel yönetimler kent sakinleri ve yetkililerin bu yola şekil vermesi için etkili bir mecra olabilir.

Fatmanur Tanyeri˙ – Cavit Can Pektezel¨

˙Araştırmacı, İstanbul İstatistik Ofisi
¨Araştırmacı, İstanbul İstatistik Ofisi

Son birkaç yıldır "veri" ile ilgili kavramlar hayatın her alanına dâhil olmaya başladı. Konuyla en ilgisiz insanlar arasında bile makine öğrenmesi, nöral ağlar, veri madenciliği, Python, korelasyon, büyük veri, bilişsel öğrenme, veri görselleştirme, blokzincir vb. veri işleme araç ve yöntemlerinin bir veya birkaçını duymayan kalmamıştır.

Bilgisayar teknolojilerinin hız kesmeden gelişimi, geçtiğimiz on yılda veri depolama, veri transferi ve veri işleme kapasitelerini tarihte görülmemiş bir seviyeye yükseltti. Bu değişimlerin kendini somut alanda hissettirmesi, Forbes 100 ve Fortune 500 gibi "en değerli şirketler" listelerinde veri ile çalışan şirketlerin yüksek bir ivmeyle üst sıralara taşınması ile oldu. Öyle ki, İngiliz matematikçi ve veri bilimci Clive R. Humby'nin 2006 yılına tarihlenen ünlü "Veri, yeni çağın petrolüdür." sözü, günümüze gelindiğinde yerini "Artık her türden iş, bir veri işidir. Dolayısıyla her şirketin iyi bir veri stratejisine ihtiyacı vardır."[1] mantalitesine bıraktı. Geleneksel bir endüstri firması olan Rolls Royce'un, ürettiği uçak motorlarına yerleştirdiği minik sensörler yardımıyla binlerce motoru anlık olarak takip ederek hedeflediği bakım ve arıza süresi tahminleri, bu mantalite değişimi için iyi örneklerden biri. Bu akıl almaz dönüşüm, bize veriyi daha fazla tanımamız gerektiğini gösteriyor.

Veri, bir şeyin özelliği veya karakteristiğine dair gözlem yoluyla nicel veya nitel olarak elde edilen değerler bütünü. *Data* kelimesinin öncülü *datum* (verildi/verilen/verilmiş olan), Latince *dare* (vermek) kökünden türedi. İngilizce'de data kelimesinin kullanımının başlangıcı 1640'lara uzanıyor. Dile bildiğimiz anlamda 1946 yılında (iletilebilir ve depolanabilir bilgisayar değeri olarak) yerleşir. Gelişen veri depolama ve veri işleme teknolojileriyle beraber verinin kapsamı da değişti. Veri artık Excel hücrelerindeki basit girdilerden daha fazlası. Videodan ses kaydına, emoji kullanımından duygu durumumuza kadar her şey verinin kapsamına giriyor. Fakat bu yazının konusu, teknik kavramlardan farklı olarak verinin politik ve sosyal tezahürlerinden biri olan "açık veri" kavramı olacak.

Açık veri, verinin ücretsiz özgürce kullanımına ve dağıtımına olanak tanınmasıdır. Açık veri iki temel özelliği var: Bunlardan ilki resmi olarak açık veri olmasıdır. Resmi olarak açık veri ifadesi, verinin kamu verisi olmasını ya da kısıtlı bir kısmının özel kullanım kurallarına sahip olmasını ifade eder. İkinci önemli unsur ise bu verinin teknik olarak okunabilir ve telif hakkı olmadan şifresiz ve güvenlik sınırı olmadan kullanılabilmesidir.[2]

Bir verinin açık veri olabilmesi için belirli özellikleri içinde barındırması gerekiyor:[3]

- Gizlilik, güvenlik sınırlamalarına tabi olmayan veridir.
- Derlenerek değil, olabildiğince en ham haliyle paylaşıma açılmalıdır.
- Güncel veriyi içermelidir.
- Farklı amaçlarda değerlendirilmek üzere farklı gruplara sunulmuş veridir.
- Analiz yapmaya uygun formatta paylaşılmalıdır.
- Hiçbir gruba ayrıcalık tanımadan herkese açık olmalıdır.

- Hiçbir kuruluşun denetiminde olmaksızın kullanılabilir nitelikte olmalıdır.
- Herhangi bir telif hakkı, patent, ticari marka veya ticari gizlilik yönetmeliğine tabi değildir.

Türkiye'de yeni gelişmekte olan açık veri kavramının dünyadaki fikri zeminini sosyolog Robert King Merton'ın öne sürdüğü "Bilimsel araştırmaların ücretsiz erişime sahip olması" gerekliliği oluşturuyor. Merton, araştırmaların kamu yararı için ücretsiz olarak paylaşılması gerektiğini savunur. 2007 yılında bir grup araştırmacı da açık veri üzerine çalışmalar yaparak ürün ve yazılımların internet yoluyla ücretsiz ve görünür olması gerektiğini ifade eder.[4] G20 gündemine de alınan bu konuda 2014 yılında devletin verilerinin şeffaf olması esasına dayanarak G20 Yolsuzluk Karşıtı Açık Veri Prensipleri (Anti-Corruption Working Group- ACWG) tartışılır ve yolsuzluğa karşı mücadelede kamunun şeffaflığını sağlamanın önemli bir unsuru olarak verinin açık veri olması gerektiği belirtilir.[5] Dünyada birçok kamu kuruluşu, ülke ve kent düzeyinde verilerini açık veri formatında sunmakta. Ülke düzeyinde devletler tarım, balıkçılık, ekonomi, eğitim, kültür, spor, çevre, sağlık, demografi, bilim, teknoloji ve ulaşım gibi alanlarda veri setlerini açık veri şeklinde paylaşırken; yerel yönetimler ise ekonomi, kültür, demografi, gıda, barınma, çevre, suya erişim, istihdam, planlama gibi alanlarda çalışmalarını paylaşmaktalar.

Verilerin izlenmesi, yerel yönetimlerin yürüttüğü faaliyetleri objektif bir şekilde değerlendirilmeye imkân veriyor. Öte yandan açık veri sayesinde kurumlar da yaptıkları çalışmaları doğru bir şekilde anlatma fırsatı yakalıyorlar. Verilerin kamuya açılması yoluyla vatandaşlar da, hayata geçirilen uygulamaların sonuçlarını görme imkânına sahip oluyor. Vatandaş ile kurum arasındaki güven ortamını sağlayacak yollardan biri de bu. Vatandaşın yerel yönetimi gözlemleyebilme imkânı, yürürlüğe geçirilen uygulamaları otomatik olarak hesap sorulabilir bir konuma getirerek yerel yönetimleri de verimlilik açısından gelişmeye zorluyor kullanıcıya ham veriyi kullanma imkânı veren açık veri uygulaması sayesinde mevcut veri setleri, online uygulamalar oluşturmak veya girişimcilik faaliyetlerinde bulunmak üzere kullanılabilir. Açık veri uygulamasının sağladığı imkânlardan biri de yerel yönetimlerle farklı kurumların bir arada çalışabilmesine zemin hazırlaması. Böylece veri, onu sadece üreten/toplayan kurum açısından değerlendirilmeye mahkum kalmadan, akademi, özel sektör ya da sivil toplum örgütlerinin faydalanabileceği ve yerel yönetimlerle birlikte iş yürütebileceği formatta paylaşılmış olur.

Uluslararası Açık Toplum Vakfı'nın 2013 yılından beri hazırladığı Küresel Açık Veri Endeksi ülkelerin hava kalitesi, arazi sahipliği, hava durumu tahmini, hükümet harcamaları gibi göstergelerinin mevcut olup olmadığı ve bu göstergelerin açık veri olup olmadığını sorguluyor. Bu sonuçlara göre 2016 yılında Türkiye'nin yeri 94 ülke içerisinde 47. sıradaydı.[6] Türkiye'de açık veri kavramı yeni yeni gelişen bir alan. Günümüzde TÜİK, TÜBİTAK ve belli başlı bakanlık, müdürlükler gibi resmî kurumlar tarafından açık veri paylaşılıyor. Hem ülkeler hem de yerel yönetimler için açık veri tüm dünyada daha da önemli hâle geldi. Türkiye'de resmi kurumların haricinde, son zamanlarda bazı dernek ve platformlar da açık veri üzerine çalışmalar yapmaya başladı. Türkiye Açık Kaynak Platformu faaliyetlerini açık kaynak yazılım kültürünü geliştirmek üzere sürdürüyor.[7] Hedefleriyse Türkiye'de yüksek kapasiteli bir açık veri ekosistemiyle yaptıkları çalışmaları yaygınlaştırarak etkin bir topluluk oluşturmak.[8] İzlemedeyiz Derneği veri temelli sosyal yayıncılık faaliyetleri yürüterek Türkiye'nin veri tabanlı yönetişim kapasitesini geliştirmeyi amaçlıyor.[9] Veri Okuryazarlığı Derneği de, açık veri, veri gazeteciliği ve veri şeffaflığı gibi alanların Türkiye'de bilinirliğini artırmaya çalışıyor.[10]

İstanbul Planlama Ajansı'na bağlı 4 birimden biri olan İstanbul İstatistik Ofisi olarak biz de, İstanbul özelinde yerel yönetim dâhilinde üretilen birincil ve diğer resmi kurumların yayınladığı ikincil kaynaklardan verileri derleyip analiz ederek karar alma mekânizmalarına veriye dayalı yönetim imkânı sunma konusunda destek sunmaya başladık. İstanbul İstatistik Ofisi olarak verilerimizi paylaşarak İstanbullunun kentsel yönetime katılımını sağlamayı, yerel yönetim ve vatandaş ilişkisini güçlü tutmayı, kentsel sorunları paylaşıp yapılacak politikalar üzerine İstanbullu ile birlikte düşünmeyi hedefliyoruz. Dikkat ettiğimiz hususlardan biri de paytığımız verilerin toplumun tüm kesimleri tarafından anlaşılabilmesi için verilerin okunabilir olması. Bunun için araştırmalara dair veri görselleştirmeler yaparak tüm İstanbullunun okunur ve anlaşılır bilgi edinmesini sağlamaya çabalıyoruz.

Notlar:

1 Marr, B. (2017). Data Strategy: How to Profit from a World of Big Data, Analytics and the Internet of Things. London: Kogan Page.

2 Open Government Data Toolkit. (2019). Open Data Essentials. World Bank Group: http://opendatatoolkit.worldbank.org/en/essentials.html adresinden alındı

3 Open Government Data Principles . (2007, Aralık). https://public.resource.org/8_principles.html adresinden alındı

4 Bode, A. (2013, Nisan 4). Open Data: A History. Data.gov: https://www.data.gov/blog/open-data-history#:~:text=While%20the%20term%20%E2%80%9Copen%20data,freely%20for%20the%20common%20good adresinden alındı.

5 G20 Anti Corruption Working Group. (2014). Accountability Report - June 2014. World Bank

6 Open Knowledge Foundation. (2016). The Global Open Data Index: https://index.okfn.org/ adresinden alındı

7 Türkiye Açık Kaynak Platformu: https://www.turkiyeacikkaynakplatformu.com/ adresinden alındı

8 a.g.e.

9 İzlemedeyiz Derneği: https://izlemedeyiz.org/ adresinden alındı

10 Veri Okuryazarlığı Derneği (VOYD): https://www.voyd.org.tr/tr adresinden alındı

Bir Kent Araştırmaları Merkezi Deneyimi

Kent meselelerine yeni sorularla yeni cevaplar arama gayesi akademiyi, kamu kurumlarını veya özel kurumları münferit çabaların ötesinde, daha odaklı çalışacak araştırma merkezleri kurmaya yöneltti. Çok taraflı, karmaşık, milyonlarca insanın ve canlının yaşamını ilgilendiren kentsel meseleleri merceğine alan bu merkezler için de katılımcı araştırma diğer adımlar kadar önemli. Peki belediyenin bünyesinde katılımcı bir kent araştırma merkezinin imkânları neler? Enstitü İstanbul da bu soruya yanıt üretmeye çalışıyor.

Eda Ünlü Yücesoy[*]

[*] Doç. Dr. İstanbul Teknik Üniversitesi

1990'lardan itibaren küresel ve teknolojik ağlarla şekillenen yeni sermaye ve insan akımları kentleri öne taşırken, tüm dünyada yeni toplumsal-mekânsal farklılaşmaların, ekonomik süreçlerin ve dinamiklerin öne çıktığı, toplumsal refah, yaşam ve çevre kalitesi, kültürel çeşitlilik, toplumsal barış, güvenlik, uluslararası platformda rekabet gücü, özellikle küresel kentlerin yapılarına ve performansına bağlı olarak şekillendi. Bu çerçevede pek çok metropol ve küresel kentte, sosyal, ekonomik ve kent coğrafyasından tarihçiliğine, iktisadi yapıdan yönetim bilimlerine, yerel yönetim maliyesinden kent planlamasına, korumacılıktan mimarlığa, göç çalışmalarından sanat kültür ve görsel iletişim çalışmalarına, kentsel çevre - altyapı – ulaşım projelerinden sürdürülebilirlik konusuna çok geniş bir alana yayılan, farklı araştırmacıları benzer hedef doğrultusunda seferber edebilen kent araştırma merkezleri kuruldu. Çoğunlukla yükseköğretim programlarına eklemlenen kent araştırmaları merkezleri zaman içinde sadece kentsel sorunların araştırıldığı yerler değil, aynı zamanda kentsel yönetişim model ve yaklaşımların deneyimlendiği ve geliştiği yerler haline gelmeye başladı.

Türkiye'de de ve özellikle İstanbul'da son yirmi yılda gelişen ve sayıları giderek artan, çoğunlukla kamu ya da özel, üniversite ve akademi bağlantılı merkezler olarak akademisyen ve uzmanların çalıştığı, ulusal ya da uluslararası düzeyde yerleşme sistemleri, şehir tarihi, ekonomisi, sosyolojisi, yönetimi ve ekolojisi ve benzeri alanlara görgül ve kuramsal katkı amaçlayan kentsel araştırma merkezleri kuruldu, kuruluyor. Ancak bütüncül kentsel araştırmalar alanında Türkiye'deki diğer şehirlerle kıyaslandığında daha şanslı ve itibarlı sayılabilecek İstanbul için bile, muadili metropollerle kıyaslandığında henüz keşfedilmeyi bekleyen alanların ve konuların varlığını ve araştırma ihtiyacını teslim etmek gerekir. Bu çerçevede Şubat 2020 itibarıyla çalışmalarına başlayan Enstitü İstanbul, bir yanda metropolün çok katmanlı toplumsal, ekonomik ve kültürel oluşumlarını yaygın ve derinlemesine inceleyerek, kentsel yaşamın henüz araştırılmamış ya da parçacı araştırmalara konu olmuş veçhelerine ışık tutmayı amaçlarken, diğer yanda İstanbul'da ve kentsel araştırmalar alanında kuvvetle ihtiyacı hissedilen bilimsel çalışmaların özgürce sunulup tartışılacağı, çeşitli araştırma ekip ve süreçlerine kuluçka görevi görecek, araştırmacılara çalışma ve toplanma imkânları sunan bir kamusal mekân ihtiyacını karşılamak hedefiyle İstanbul Büyükşehir Belediyesi girişimi ile yapılandı. Bu yazıda çalışmalarına on ay önce başlayan Enstitü İstanbul'un araştırma hedefleri ve çalışma konularına ilişkin bilgiler verilecektir.

Enstitü İstanbul'un hedeflerinin başında, İstanbul Büyükşehir Belediyesi yönetimi ile birlikte kenti ilgilendirebilecek her disiplin ve alandan akademisyen, araştırmacı, uzman ve sanatçılarla İstanbul'a dair bilgi birikimini desteklerken, farklı toplumsal gruplar, kurum ve kuruluşlarla çeşitli araştırma faaliyetlerini hayata geçirmek geliyor. Son yıllarda önemi gittikçe artan veriye dayalı politikaların geliştirilmesi ve kentsel bilginin artırılması için çeşitli kamu, özel ve sivil toplum kuruluşları ile işbirliklerini artırmak

hedeflenirken, Türkiye'de kent çalışmaları alanının gelişimi ve kentsel bilginin artırılarak veriye dayalı politikaların geliştirilmesi konusunda öncü bir rol üstlenmeyi amaçlıyor. Bir yanda İstanbul araştırma odağında tutulurken, aynı zamanda Türkiye'nin kentleşme eğilimleri göz önüne alındığında, kurum içi sürdürülen ve ortaklaşa gerçekleştirilen araştırma, bilgi ve deneyimleri diğer kentler ve metropollerle paylaşmak önem kazanıyor.

Enstitü İstanbul, İstanbul Planlama Ajansı'nın diğer bileşenleri ile uyum içerisinde İstanbul Büyükşehir Belediyesi araştırma önceliklerine göre araştırmalar geliştiriyor. Haziran 2020'de yayınlanan "*Yeni Normal Süreci" Öngörüler, Politikalar ve Öneriler Rehberi* ile; tüm dünyayı aynı anda beklenmedik bir şekilde saran ve ekonomik, kültürel, mekânsal ve sosyal etkilerini uzun süre izleyeceğimiz pandemi süreci ve sonrasında kentlerin krizle başa çıkma yöntemlerinde dünyada gelişen politikalarla birlikte İstanbul'u odağına alan öngörüler ve öneriler geliştirildi. Aralık 2020'de hazırlanan *Salgında Kent Yoksulluğu: İstanbul'da Yoksulluk Profilleri* araştırması ise, İstanbul'da genişlediği ve derinleştiği gözlemlenen kent yoksulluğunun mekânsal boyutlarını, Mart 2020'den itibaren eklemlenen COVID-19 salgını sırasında düzenlenen "Birlikte Başaracağız" yardım kampanyası ile birlikte inceleyerek tartışmaya açtı. Araştırma, kent yoksulluğu olgusunun çok katmanlı ve çok boyutlu yapısı dolayısıyla homojen olarak tanımlanamayacağı ve mekânda eşit dağılmadığı ön kabulüyle; İstanbul metropoliten alanında eşitsizlikleri keşifsel analizler olarak adlandırılabilecek temsiller üzerinden hazırlandı. Önümüzdeki aylarda da kentsel emek ve sektör ağları, değişen örüntüleri ve mekânsal organizasyonu, yaratıcı ekonomi ve yaratıcı endüstrileri odağına alan yeni kent ekonomisi ve aktörlerinden, sürdürülebilir kentsel büyüme, katılımcı-işbirlikçi planlama, mekânsal kalite, yaratıcı-özgün kentsel-mimari tasarım, sağlıklı kent, bütünleşik ve kapsayıcı kentsel dönüşüm gibi konularla yapılı çevre ve yaşam kültürüne kolektif hafıza, kültürel miras; sosyal entegrasyon; kente aidiyet ve kentsel kimlik formlarını inceleyen yeni kentlilik ve politika geliştirmeye ve kentsel hareketlilik ve toplumsal yapı, konut ve yaşam kalitesi davranış ve belirleyicileri konularını temel alan yeni teknolojilerle (büyük veri analizi) kentsel yapı analizlerine kadar oldukça geniş bir alanda araştırma faaliyetlerini sürdürmeyi planlıyor.

Çeşitli alanlara yayılan Enstitü İstanbul faaliyetleri incelenirken, İstanbul'da, Türkiye'de ve dünyada benzer araştırma ilgi alanlarına sahip katılımcılar, yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları temsilcileri ve akademik araştırmacıları bir araya getiren etkileşim ağlarından ve bu ağların temsil edildiği mecralardan söz etmek gerekli. 2020 yılının ilk aylarından itibaren Enstitü İstanbul YouTube kanalından yayınlanmaya başlanan *Lisansüstü Konuşmaları* önceliği İstanbul olmak üzere kentlerdeki şehir planlama, mimarlık, kent tarihi, arkeoloji, ekonomi, politika, ulaşım, mühendislik gibi alanlarda mekânsal, toplumsal, ekolojik konuları çalışan lisansüstü çalışmalarına bir ortak bir paylaşım platformu sunuyor. Yine aynı kanalda yayınlanan *COVID-19 Konuşmaları* ve *İstanbul Konuşmaları* serileri ile kentler ve kentlilerin karşılaştıkları sorunlar konusunda tespit, öneri ve gelişmelere dair bir tartışma platformu sunuyor. *COVID-19 Konuşmaları* salgının ortaya çıkardığı toplumsal sorunlara dair dünya çapında kısa sürede oluşan bilimsel literatürü takip ederek, pandemi bağlamında kente ve kentsel yaşama dair tartışmaları farklı disiplinlerden uzmanlarla değerlendiriyor. *İstanbul Konuşmaları* ise İstanbul ve ülke gündeminde öne çıkan tematik konularda uzmanların düşüncelerini kente sunmayı amaçlıyor.

Enstitü İstanbul, toplumda herkesin dâhil olabildiği, birlikte çalışabildiği, üretebildiği araştırma mekânizmalarının çoğaltılması için çeşitli uluslararası ağlarda yer alarak yerel yönetim ve akademi arasındaki ilişkiyi destekliyor. Çeşitli araştırmalarda veri elde etme araçları ve teknikleri, geleneksel araçların yanı sıra yenilikçi teknolojiler, alternatif veri tabanlarının (büyük veri, sosyal medya, açık veri platformları, dijital veri panelleri gibi) araştırma süreçlerine katılımı ile artırılabilir ve çeşitlendirilebilir. Veriye dayalı politikaların gelişmesinde kullanılan yenilikçi yöntemler ve araçlar kentlerin politik, sosyal ve kültürel vizyonlarını dönüştüreceği gibi gündelik pratik sorunların çözümüne de katkı sunacaktır. Bu çerçevede, Kasım 2020 itibarıyle Avrupa Birliği'nce fonlanan Avrupa Üniversitesi NEUROTECH[EU] ile Akıllı Kent araştırmalarında paydaş olarak İstanbul Planlama Ajansı ve Enstitü İstanbul'un yer alması, akıllı kent ve yapay zeka teknolojilerinin yerel yönetimlerin hizmet geliştirmesine sunduğu yenilik ve olanaklarının yanı sıra bu teknolojilerin yönetişim, katılım ve sosyal dirençliliğe dair yeni çalışmaların oluşturulması ve İstanbul'un bu tür bilginin gelişip yeşerdiği odaklardan biri olması önem kazanıyor.

İstanbul'u konu alan akademik çalışmalar Türkiye kentsel çalışmalar alanında önemli bir yer tutuyor. Mekân bilimleri, sosyal ve beşeri bilimlerin yanı sıra enerji, elektronik, bilgisayar mühendislik alanlarında her yıl hazırlanan yüzlerce yüksek lisans ve doktora tezleri, metropolün çok katmanlı, karmaşık yapısında sorunları çözmeye ya da alternatif sunmaya dair önemli çalışmalar içeriyor. Bu bağlamda Enstitü, İstanbul'a dair çalışma yapan üniversite, sivil toplum kuruluşları, merkezi ve yerel yönetimlerin yayınladıkları tüm bilimsel çalışmaların yer alacağı bir İstanbul Arşivi çalışmasını yürütüyor. Yukarıda bahsi geçen online platformlar ise bu çalışmaların bir kısmını tüm kentliler ve ilgililerle paylaşarak, yerel bilgi birikimine ve uzmanlıkların gelişmesine katkı sunuyor.

* Enstitü İstanbul'un kuruluş sürecinden itibaren geçirdiği 10 ayda çeşitli disiplinlerden akademisyen, uzman ve araştırmacılar çok değerli katkılarda bulundular; Murat Cemal Yalçıntan, Baran Alp Uncu, Hakan Koçak, Mustafa Sönmez, Murat Tülek, Öncül Kırlangıç, Yonca Güneş Yücel ve Enstitü İstanbul araştırmacıları, Elif Sidar Ökdemir, S. Ezgi Kösalı, Özge Tekçe, Caner Murat Doğançayır'a teşekkür ederiz.

Katılım Süreçleri ve Kentsel Planlama: Metropollerde Eski Yöntemlerin Sonu

Her krizle daha da görünür olduğu gibi mevcut kalkınma modelleri, planlama yöntemleri ve alışılageldik uygulamalar yarının ihtiyaçları bir yana mevcut sorunlar karşısında çözümsüz kalabiliyor. Son yıllardaki dünya kentlerinin planlama pratiklerindeki dönüşümler, yeni yöntemlere dair önemli fikirler veriyor.

Berkan Özyer*

*Araştırmacı, Vizyon 2050 Ofisi

Her türlü iktisadi program ve stratejilerin temelinde son birkaç yüzyıldır kentlerin ve kentleşme dinamiklerinin yattığına tanık oluyoruz. Bugün geldiğimiz noktada kentlerin hesaba katılmadığı bir kalkınma modelinin düşünülemez olduğu ortada. Bunun kökeninde günümüzde dünya nüfusunun yarıdan fazlasının kentlerde yaşadığı, 2050'de oranın yüzde 70'e yaklaşacağı tahminleri yer alıyor. Ancak her krizle daha da görünür olduğu gibi mevcut kalkınma modelleri, planlama yöntemleri ve alışılageldik uygulamalar yarının ihtiyaçları bir yana mevcut sorunlara dahi çözüm üretmekte zorlanıyor.

Kentler nüfusun yoğunlaştığı alanlar olmakla birlikte eşitsizliğin, gelir adaletsizliğinin, beslenme bozukluklarının, kırılganlığı, sosyal uçurumun da merkezi olmuş durumda. 1980'lerden bu yana yegâne model olarak istemsizce benimsediğimiz neoliberal düzenin tamir edilemez sorunları her krizle yeniden kentlilerin karşısına bir fatura olarak çıkıyor. Bunun en somut yansımalarını 2008 ekonomik krizini müteakip dünyanın da dört bir yanında yaşanan kent ayaklanmalarında, protestolarda gördük. İçinden geçtiğimiz COVID-19 salgını da kent içi adaletsizliklerin kusursuz fotoğrafını çekip önümüze koydu.

Bu sorunlara çözüm çabasının yanına merkezi yönetim karşısında yerel yönetimlerin güçlenmesi ve bu yönetimlerin oluşturduğu uluslararası ağların farklı bir etkileşim yaratma çabasını ekleyince çözüm modeli için yeni adresler ortaya çıkıyor. Paralel şekilde, kentsel planlama süreçlerine yönelik anlayış da değişiyor. Özellikle son 10 yılda bildik planlama süreçleri ve aktörleriyle yürütülen süreçlerin nasıl akamete uğradığı küresel bir gerçek olarak karşımızda. Merkezi yönetim ve küresel sermayeyi buluşturan model kentler tasarıları, finans merkezleri, mega projeler hayatın doğal akışında tedricen gündemden düşüyor. Arkasında milyar dolarları bulan faturalarla birlikte. Bu hayal satan projelerin mali faturasının yanına iklim krizinin akut yansımalarını da ekleyince kentlerde ve kentlerin planlama metotlarında dönüşüm ihtiyacı daha da görünür hâle geliyor. Bütün bu genel çerçevenin doğal sonucu olarak katılımcılık ilkesi artık çok daha merkezi bir noktaya taşınıyor. Katılımcıların görüşlerini nihai planlara azami düzeyde aktarmanın yolları çok daha fazla aranıyor ve uygulanıyor.

Vizyon 2050 Ofisi de İstanbul'un geleceğini 16 milyon ile birlikte bu çerçevede ve bağlamda planlamak üzere çalışmalarını yürütüyor. Çalışmanın ilk aşamalarından biri küresel gelişmeleri takip etmek, deneyim paylaşmak ve iyi uygulamaları İstanbul gerçeklerine uyarlayacak şekilde benimsemek ve incelemek. Dolayısıyla dünyanın dört bir yanındaki metropollerin planlama birimleriyle toplantılar ve görüşmeler gerçekleştiriliyor. Aşağıda kentsel planlama konusunda son onyıllarda en uzun tecrübeye sahip kentlerden birkaçının tecrübeleri öne çıkıyor. ABD, Almanya, İngiltere ve İspanya'dan bu kentler, hem geçmişteki hataları hem de yakın zamanda planlama ve katılım yöntemlerindeki dönüşümden ötürü önemli dersler sunuyorlar:

Barselona

İspanya'nın en büyük ikinci kenti Barselona, 30 yılı aşkın tecrübesiyle dünyada en eski stratejik plan geçmişine sahip kentlerden biri olarak öne çıkıyor. 1992 Olimpiyatları'na ev sahipliği yapmaya hak kazandığı 1987 senesi planlama açısından kentte bir kırılma yaratmış durumda. Hemen ertesi sene özerk bir yapıda kurulan Pla Estratègic Metropolità de Barcelona (PEMB - Barselona Metropoliten Stratejik Plan Kurumu) 32 senedir kentin farklı zaman dilimlerine yönelik stratejik planlarını hazırlıyor. Bileşenleri arasında Barselona Üniversitesi, sivil toplum kuruluşları, meslek odaları ve düşünce kuruluşlarının bulunduğu PEMB, 1988'den bu yana beş farklı plan tasarlamış ve 2030 yılını hedefleyen altıncı planı da halihazırda oluşturmakta.

Barselona 2030 Stratejik Planı'nı dünyadaki diğer stratejik plan örneklerinden ayrıcalıklı kılan başlıca konu demokratik katılım süreçlerine yaptığı kapsamlı vurgudur. Planda, beşli sarmal (5 Hélix) olarak tanımlanan kamu kurumları, özel sektör firmaları, medya organları, akademisyenler ve vatandaşlar, stratejik planın vazgeçilmez paydaşları olarak tanımlanmıştır.

Bugün Barselona Metropoliten Stratejik Plan Kurumu PEMB'nin bünyesinde 300'den fazla paydaş kuruluş bulunmaktadır. PEMB tamamen katılım üzerine kurulu bir planlama ajansıdır.

Berlin mekânsal planlama süreci boyunca City Forum adındaki tartışma forumuyla Berlinlileri sürece dâhil etti.
Kaynak www.stadtentwicklung.berlin.de

C kuşağı olarak da tabir edilen ve yeni teknolojiler ve sosyal medya döneminde dünyaya gelmiş gençlerin kentin ve kendilerinin geleceğine dair planlama süreçlerine katılımına da özel önem verilmekte, bu yönde çalışmalar yapılmaktadır. Halihazırda ücretsiz açık kaynaklı demokrasi ve katılım projesi Decidim* yapım aşamasındadır.

Son olarak, diğer dünya kentleri ile de stratejik planlama süreçlerinde iş birliği yapılmasına ve bu iş birliklerinin geliştirilmesine yoğun çaba gösterilmektedir. PEMB temsilcileri dünyanın farklı kentleriyle kalıcı dayanışma ağları geliştirmek için etkin girişimlerde bulunmaktadır.

PEMB planlama süreci boyunca her konuya odaklanan etkinlikler gerçekleştiriyor.
Kaynak pemb.cat

Berlin

Almanya'nın başkenti ve en büyük kenti olan Berlin'in planlama tarihinde 1989 yılında Berlin Duvarı'nın yıkılması bir dönüm noktası oldu, 1994 yılında tüm kenti kapsayan ilk arazi kullanım planı kabul edildi. 20 yıla yayılan farklı planların ardından 2014 yılında Berlin Strateji: Kentsel Gelişim Konsepti Berlin 2030 planı onaylandı. Birkaç yıl içerisinde Berlin Strateji 2.0 güncellemesi yapıldı. Son yıllarda Berlin'in finansal merkezlerinin büyümesi ve bunun beraberinde getirdiği konut ve kira fiyatlarındaki artış, artan nüfus için yeterli konut stoğunun ve kamusal hizmetlerin sağlanamaması nedeniyle bugün BerlinStrateji 3.0 hazırlanıyor.

BerlinStrateji planının hazırlık süreci, bir önceki Yerel Gündem 21 stratejik planının katılım süreçlerine kıyasla müzakereye daha az açık olması ve yurttaşların katılımının sınırlı tutulması açısından eleştirilmiştir. Özetle, karar verme sürecini esas olarak uzmanların şekillendirdiği bir plan çalışmasıdır.

Plan çerçevesinde öngörülen katılım süreci toplantılar, etkinlikler ve çeşitli yöntemlerle gerçekleştirilen anket çalışmalarından oluşmaktadır. İlk olarak, City Forum 2030 adında bir tartışma forumu oluşturulmuş ve 2500 kadar Berlinli farklı konular hakkında Berlin'in çeşitli toplantı ve konferans mekânlarında yüz yüze tartışmalar yürütmüşlerdir. Ayrıca STK'lar ile ekonomi ve araştırma sektörlerinden katılımcılarla çalıştaylar düzenlenmiştir.

Farklı iletişim teknolojileri kullanılarak yurttaşların katılımı teşvik edilmiştir. Belirli bir konu çerçevesinde organize edilmiş tartışmalara Twitter üzerinden, SMS yoluyla ve Berlin 2030 Kentsel Gelişim Planının online platformundan aktif yurttaş katılımı sağlanmıştır.

"Okul Projesi 2030" başlığında bir çalışmayla Berlin'deki üç okulda çocuklarla Berlin'in bugünü ve yarını üzerine yaratıcı etkinlikler düzenlenmiş, çocuklar gelecekle ilgili fikir ve beklentilerini anlatmışlardır. BerlinStrategie planı için şehir forumlarında ve online diyaloglarda 1000'in üzerinde görüş ve öneri toplanmış, bu katkılar değerlendirilmiş ve tartışılmıştır. Sosyal medya mecralarının etkin bir şekilde kullanılmasının dışında yurttaşlarla iletişim kurmak için farklı iletişim teknolojileri de kullanılmıştır. "Berlin Telgrafları" adı verilen yazılı mesajlar yurttaşların ismiyle işyerlerine gönderilmiş, aynı mektuplar Berlin'deki reklam panolarında yayımlanmış ve elektronik posta olarak yaygın bir şekilde gönderilmiştir. Ayrıca şehirle ilgili oldukça geniş bilgi ve dokümantasyona sahip olan www.berlin.de/2030 sitesi ayda 75 bin kişi tarafından incelenmiştir.

Londra

Londra'da stratejik planlama, Londra Belediye Başkanı, Londra'nın 32 yerel yönetim birimi ve Londra Kenti Birliğinin ortak sorumluluğundadır. Büyük Londra İdaresi (Greater London Authority-GLA)'nin kuruluşuna ilişkin yasal düzenlemeye göre Belediye Başkanı, Londra Planı olarak adlandırılan mekânsal gelişme stratejisini hazırlamalı ve izlemelidir. Ayrıca, yerel yönetimlerin yerel gelişme dokümanları Londra Planı ile "genel bir uyum" içinde olmalıdır. Son onaylanmış çalışma olan 2016 Planı'nın ardından henüz resmi olarak onaylanmamış 2019 Londra Planının hazırlanma gerekçelerinin temelinde Londra'daki hızlı nüfus artışı, Brexit sürecinin yarattığı belirsizlikler ve iklim değişikliğinin yarattığı zorluklar yatmaktadır.

GLA'nın yetki ve sorumluluklarını belirleyen yasal düzenlemeye göre belediye başkanı planı yaparken Londra'nın ilçe belediyeleri ile sınır komşusu olduğu belediye yönetimlerini bilgilendirmek, planın içeriği ve yapım süreciyle ilgili bu yönetimlerin görüşünü almak zorundadır. Ayrıca tek bir kurumun idari yetkiye sahip olmadığı planlama çalışmalarında kamu kurumlarıyla iş birliği yasal olarak zorunludur.

Londra stratejik planının katılım sürecinin ilk aşamasını "A City for all Londoners" broşürünün kamuoyuyla paylaşılması oluşturdu. **Kaynak** london.gov.uk

Ayrıca GLA yasası fırsat eşitliğinin sağlanması ve yöneticilerin denetlenebilmesi için planın hazırlık sürecine yurttaşların katılımının sağlanmasını zorunlu tutmaktadır ve katılımın esasları ayrı bir madde ile ayrıntılı olarak düzenlenmiştir. Planın taslağı belediye meclisi ile ilgili diğer tüm idari kurumlarda, her ilçenin belediye meclisinde, metropoliten alanla sınırı olan ve mekânsal plandan etkilenecek tüm bölgelerin ilgili konsey veya meclislerinde ve son olarak Londra'da yaşayan farklı etnik, ulusal ve dini topluluklar dâhil olmak üzere belirli demografik özelliklere göre tasnif edilmiş odak gruplarla istişare edilmek zorundadır.

Taslağı paylaşılan 2019 planının katılım sürecinin asıl kısmını 2016 yılının son ayları boyunca düzenlenen "A City for all Londoners" etkinlikleri oluşturmaktadır:

- Öncelikle planın temel hedef ve stratejilerinin yurttaşlarla tartışılmasını kolaylaştırmak amacıyla "A City for all Londoners" broşürü kamuoyuyla paylaşılmıştır.
- Ardından altı haftalık bir dönemde yurttaşların broşürde ifade edilen hedef ve stratejilere ilişkin görüşleri mektup ve elektronik posta yoluyla toplanmıştır.
- İlgili uzmanlarla dengeli büyüme, ulaşım, kapsayıcılık, çevre, barınma ve ekonomi konularında çalışma toplantıları düzenlenmiştir. Ve her sektörden temsilcilerle yuvarlak masa toplantıları düzenlenmiştir.
- Kadınlar, LGBT+lar, sağır ve engelli Londralılar, göçmenler ve mülteciler, farklı etnik kökene sahip Londralılar ile son olarak genç (17-25 yaş grubu) ve yaşlı (70 yaş ve üzeri) Londralılar olmak üzere yedi farklı demografik özelliğe sahip toplulukla odak grup toplantıları gerçekleştirilmiştir. Bu toplantıların gündemi ve içeriği eksiksiz olarak planın internet sitesinden yayınlanmıştır.
- Son olarak, Londra Kent Konseyi tarafından yönetilen ve 40 binden fazla Londralının davet edildiği "Talk London" internet sitesi aracılığıyla forum formatında çevrimiçi tartışmalar düzenlenmiş ve katılımcılara çalışma toplantılarının sonuç metinlerinden yola çıkılarak hazırlanan anketler uygulanmıştır.

New York

ABD'nin en kalabalık ve en yüksek nüfus yoğunluğuna sahip kenti New York City (NYC), hayli uzun ve gelişkin bir stratejik planlama geçmişine sahip. 1916'da ülkenin ilk İmar Yasası'nı uygulamaya koyan kentte günümüze gelindiğinde 2013 yılında revize edilen Yerel Yönetimler Yasası (Local Law 83, 2013) stratejik planlamanın yasal belkemiğini oluşturuyor ve sürdürülebilir planlamanın gerekliliklerini tanımlıyor. Bu gereklilikler arasında, planın önerdiği politikalar, eylem planları ve programların en geç yirmi yıl içinde hayata geçirilmesi, geniş paydaş katılımının sağlanması ve yerel inisiyatiflerin görüşlerinin değerlendirilmesi, belirlenmiş çalışma konularında önceliklerin ve hedeflerin belirlenmesi, bu hedeflerin gerçekleşme sürecinin izlenmesi yer alıyor. Planın her dört yılda bir güncellenmesi ve her yıl yıllık izleme raporlarıyla başarı göstergelerinin izlenmesi de yasal zorunluluklar arasında.

Temelleri, New York'un bir önceki Belediye Başkanı Michael Bloomberg (2002-2013) döneminde atılan, 2007, 2011 ve Sandy Kasırgası ardından hazırlanan 2013 planlarının ana odağını sürdürülebilirlik oluştururken; mevcut Belediye Başkanı Bill de Blasio döneminde stratejik planın odağında Yeşil Yeni Düzen (Green New Deal) ve eşitlik politikası yer alıyor.

Nisan 2019'da tamamlanan OneNYC 2050 planında katılım vurgusu oldukça güçlüdür. Farklı tür toplantılar ve anketlerle toplamda 16.000 kişiye ulaşılmıştır. Katılım süreci toplantılar ve etkinlikler ile anket çalışmalarından oluşmaktadır. Çeşitli toplantılar ve etkinliklerle 2400 kişiye ulaşılmıştır.

- 27 etkinlik ve toplantı (mahalle odaklı)
- 13 odak grup/ küçük grup toplantısı
- 4 adet liselerde gençlerle buluşma
- 9 danışma kurulu ve çalışma grubu toplantısı

Ayrıca internet aracılığıyla, etkinliklerde dağıtılan basılı materyallerle ve yüz yüze anketlerle yapılan çalışmalarla 14.000 New Yorkluya erişilmiştir. Planda her hedef için "Ne yapabilirsiniz?" başlığı ile New Yorkluları sürecin ilerlemesine katkıda bulunmaya davet eden bir bölüm yer almaktadır. Planın tanıtımı ve yurttaş katılımının artırılması için takip edilen iletişim stratejileri internet sitesi, blog, sosyal medya hesapları ve online bülten şeklinde kurgulanmıştır. Son olarak, katılım sürecinin önemli bir parçası olan izleme süreçleri yer almaktadır. İzleme süreçleri belirlenen göstergelerin takibinin yapılmasını ve plan sonrası süreçte merkezi ve yerel yönetim arasındaki iş birliğinin düzeyini ve olası çatışmaları belirlemeyi sağlamaktadır.

Her yıl yayınlanan ilerleme raporları halka açık bir şekilde yayınlanmaktadır. Ayrıca internet sitesinden online olarak izlenebilen bir veri seti de yurttaşların erişimine açıktır.

OneNYC 2050 stratejisinin en önemli vurgularından biri iklim krizi ve yeşil yeni düzen tartışmaları üzerineydi. **Kaynak** http://onenyc.cityofnewyork.us/

Yerel İhtiyaçlara Koordineli ve Katılımcı Çözüm: İstanbul'daki Kamusal Mekânları Yeniden Ele Almak

Kentlerde kamusal mekânların kamusallık niteliğini taşıması ve kentsel, yerel demokrasiye aracılık etmek için geliştirilmiş katılım araçları kullanılarak biçimlenmesi gerekliliği giderek ortaklaşılan bir görüş. İstanbul'da hem bu biçimde şekillenecek kamusal nitelikli yerlerin hem de geliştirilecek katılım araçlarının sayısının artması gerektiğini görüyoruz. Bir yerden başlamak gerekiyor.

Elif Durgun˙, Ozan Can Özübal¨, Serdar Taşkent˙˙˙

˙Mimar, Kamusal Tasarım Ofisi
¨Şehir Plancısı, Kamusal Tasarım Ofisi
˙˙˙Mimar, Kamusal Tasarım Ofisi

İstanbul'da yaşayanlar olarak ne zaman şehir dışından gelen bir misafirimizle birlikte gezintiye çıksak, tarihi yerlerin ötesinde, çarpık kamusal mekânlara denk geldiğimizde, o meydanı, parkı veya kıyı alanını tariflerken, o çarpıklığın sorumlusunu anarken veya yan bilgilerle mekânı tariflerken buluruz kendimizi: "Bu meydan, bu köprü şu başkan döneminde yapılmıştı." Savaş yaralarını gösteren veteranın anılarını dinlemeye benzer bu gezintiler. Ziyaretçimizi bilgilendirirken aslında farkına vardığımız önemli konu; İstanbul'daki kamusal mekânların çok uzun zamandır belirli bir kişi ile, özellikle de belirli bir siyasi erk ile anılır olmasıdır. Oysa adı üstünde kamusal olan bu mekânlar hakkında söz sahibi olması gerekenlerin, belirli bir zümre değil o kentte yaşayanların tamamı olması gerektiği ortadadır.

Haziran 2019'da yeni yerel yönetim görevi devraldıktan sonra attığı ilk adımlardan bir tanesi kentsel sorunlara duyarlılıkla yerel demokrasinin gelişimini gözeterek politikalar üretmeyi ve bütüncül bir planlama anlayışı ortaya koymayı hedefleyerek kurulan *İstanbul Planlama Ajansı* (İPA) oldu. İPA bünyesinde kentin kamusal açık alanlarının ve yarım kalmış yatırımların, katılım süreçleri doğrultusunda yeniden tasarlanarak kente geri kazandırılması amacıyla *Kamusal Tasarım Ofisi* (KTO) çalışmalarına başladı.

Bu kapsamda KTO ilk etapta tüm İstanbul genelinde bir ön tarama gerçekleştirdi; yerel yönetimlerle görüştü, Beyaz Masa'ya iletilen tüm hususları değerlendirdi ve önceki yönetimden kalan, hem projelendirme hem de inşaat süreçleri devam eden alanlarını taradı. Bu taramanın sonucunda ortaya çıkan kamusal mekânlar listesi üzerinden; kamu kaynaklarının verimli kullanılması, acil müdahâle bekleyen alanlar, yerel beklentiler ve ihtiyaçlar gibi ana başlıklar etrafında bir öncelik sırasıyla yeniden düzenleyerek harekete geçildi.

Bu nedenle Kamusal Tasarım Ofisi'ni alışılagelmiş süreçlerin aksine, sıradan bir tasarım ofisinden çok daha ilişkisel ve çoklu bir yapı olarak var olduğunu söylemek mümkün. KTO'nun önceliği; konu olan mekânlarda söz hakkı bulunan tüm paydaşlar arasında kurulması gereken iletişim ağını (İSKİ'den İETT'ye, Raylı Sistemler Daire Başkanlığı'ndan Deprem Zemin Müdürlüğüne, yerel derneklerden meskûn alanlarda yaşayan vatandaşlara kadar) devlet kurumlarında görmeye alışık olmadığımız biçimde yatay bir düzlemde kurmayı başarmak oldu. Bu zamansal kazanım ise, üretilecek projelere altlık olacak ham verilerin, fiziksel ve hukuksal kısıtların süperpoze edilerek ortaya konmasını sağladı ve süperpoze edilmiş sentez veriden hareketle tasarım süreçleri de resmi olarak başlamış oldu.

Bu süreçte kamusal mekânın gerçek sahibi tarafından yeniden düzenlenmesine imkân verecek olan bazı yöntemler (yarışmalar, çalıştaylar, charrette vb.) özellikle de hinterlandı neredeyse tüm İstanbul'u kapsayan mekânlarda ön plana çıktı. İlk etapta İBB'nin çeşitli daire başkanlıkları tarafından KTO'nun bir parçası olan ve İBB'nin açtığı yarışmaların koordinasyonundan sorumlu *Konkur İstanbul* ile birlikte belirlenen bazı kamusal mekânlar yarışmaya açıldı. Bütünüyle Kamu İhâle Kanunu'na tabi olan bu süreç, işin ucuz yapana verilmesine

karşılık, birçok fikrin arasından en nitelikli olanın, alanında uzman bir heyet tarafından seçilmesine imkân tanıyan "tasarım yarışmaları" yöntemini kapsıyor. Konusu gereğince ilgili meslek gruplarına açılan yarışmalara teslim edilen projeleri, çeşitli mecralardan ve farklı meslek gruplarından, yarışma için biraraya gelmiş ilgili jüri heyeti değerlendiriyor. Değerlendirme süreci, katılımcıların kimlikleri gizli tutularak yapılıyor ve süreç sonunda yarışma için teslim edilen projelerin tümü halka açık olarak sergileniyor. Böylece ilgili meslek grupları, öğrenciler, kamu ve çeşitli paydaşlar için mesleki tanışma, dayanışma ve tartışma platformları oluşuyor. Süreç aşamalı olarak değişkenlik gösterse de temelde yarışmaların şartname ve eklerinin herkese açık olması, soru-yanıt süreci, yarışma sonrası projelerin sergilenmesi, jüri raporlarının yayınlanması ve kolokyumlarla ilerliyor. Kamusal mekânlarda uygulamaya geçecek tasarım projelerinin niteliğini artırmak adına, bilinen ihâle yöntemine alternatif olarak, katılımcı, yenilikçi ve şeffaf olan yarışma yöntemi seçildiğinde; sürecin sağladığı serbest rekabet ortamıyla birlikte nitelikli ve kimlik sahibi kamusal mekânlar için birçok öneri ve ihtimali de açmış oluyor.

Konkur İstanbul'un tariflediği kente değer katabilecek, sorunlu ya da potansiyel alanların projelerinin yarışmayla elde edilme sürecinde, katılımcılığı artırmak adına yenilikçi ve katılımcı bir sistem oluşturuldu. Yarışma öncesinde ve yarışma süresince, ilgili aktörlerle (ilgili meslek odaları, STK'lar, çeşitli paydaşlar vb.) ilişkiler kurup, toplantılar ve çalıştaylar düzenleyerek, kamuoyunda mekâna dair algının ve tartışmanın güçlenmesi hedeflenerek, yarışma sonrası seçim sürecinde vatandaş da dâhil olmak üzere farklı paydaşlara rol verilerek çok katmanlı ve paydaşlı bir sistem yaratıldı.

Yarışma öncesi ve yarışma boyunca çeşitli kurumlarla yapılan toplantılar, anketler, röportajlar ve söyleşilerle zenginleşen süreçte, Taksim Kentsel Tasarım Yarışması, Bakırköy Cumhuriyet (Özgürlük) Meydanı Kentsel Tasarım Yarışması ve Salacak Kentsel Tasarım Yarışması için toplam 233 proje teslim alındı ve jüri tarafından her bir yarışma için 3'er eşdeğer ödül belirlendi. Bu alanlar hakkındaki tasarım kararlarının kamuya açık hâle gelmesi elbette beraberinde bu alanlar hakkındaki tartışmaları ve bazı noktalarda konunun politik cepheler haline dönüşmesini kaçınılmaz kıldı. Ancak tüm bu tartışma ve eleştirilerin de kamu nezdinde bir tasarım konusu oluşturmaya yönelik bir katkı sağladığını söylemek mümkün.

Bunun dışında KTO çalışma alanına giren bir diğer öncelikli mekân ölçeği de; geçmiş dönemlerden kalan, projelendirme veya inşaat halinde olan meydan-park vb. alanları. Bu alanların tamamı için KTO *"Design Brief"* adı verilen bir tasarım kritiği yayınladı ve kritik, İBB'nin ilgili birimleri ile paylaşıldı. Bu özetler, projelendirme ve inşaat aşamalarında geçmiş dönemde yapılmış hataların tespit edilmesi ve hem kamu kaynaklarının hem de zamanın en az miktarda kullanılarak bu hatalardan nasıl dönüşebileceğini göstermek amacını taşıyor. Sözü edilen tasarım kritikleri bir projeden önerisinden çok, yol gösterici senaryo ve analiz ile tasarım arasında bir noktada yer alan karma bilgilerden oluşuyor.

Tüm bu yöntemlerin yanı sıra KTO, sahip olduğu fiziksel, sosyal nitelik ve niceliklerle kamusal olması beklenen ama bir şekilde atıl vaziyette kalan, farklı kurum ve kuruluşlarca depo vb. işlevlerle verimsiz şekilde kullanılan alanlar hakkında da İstanbul genelinde bir tarama gerçekleştirdi ve tasarım kritikleri ortaya koydu. Bu alanlarda gerçekleştirilecek mekânın yeniden organizasyonu hakkında, sürecin başında gerçekleştirilen sentezler kullanılarak senaryolar hazırlandı. Bu senaryo alternatifleri hem bu alanların projelendirme süreçlerinde, hem de klasik anlamda hazırlanacak olan, her ölçekteki plana altlık oluşturabilecek nitelikte.

İBB bünyesinde gerçekleştirilen projelerde belirlenmiş ve belirlenmekte olan yerel ihtiyaçların kamucu bir anlayış doğrultusunda karşılanmasını öncelikli hedef olarak benimseyen ve KTO'nun çoklu bütününe dâhil olan bir diğer yapı ise *Proje Takip ve Raporlama*. Birimler arası koordineli ve planlı çözümler üretmeyi amaçlayan yapı, bu doğrultuda gerçekleşmesi planlanan dönüşüm kararlarında öncelikli olarak Sosyal Politikalar Merkezi'nin oluşturduğu mekânsal altlık olan İhtiyaç Haritası'nı temel alıyor. Projelerin yorumlanması ve raporlanması sürecinde nüfusun demografik yapısı, bölgenin donatı yeterliliği, yerel ihtiyaçlar gibi kriterlerle oluşturulan, yatırım ve hizmetlerin seçiminde karar destek mekânizması işlevini gören İhtiyaç Haritası'nın yanı sıra vaatlerle uyumluluk, ilgili diğer birimlerden gelen talepler, mülkiyet durumları, dönüşüm maliyeti ve işlevsellik gibi bir takım belirgin ölçütler de öne çıkıyor. Birimler arası dirsek teması olabildiğince canlı tutulmaya ve mevcut analiz raporları üzerinden ilişkisel bir hareket alanı yaratılmaya çalışırken de, yine yukarıda söz edilen ölçütler doğrultusunda hareket ediliyor. Süreç neticesinde önerilen fonksiyon planlaması proje işletmecisi olan ilgili birimlerle ortak çalışılarak gerçekleştiriliyor. Bu sayede birimler arası örgütlenen koordineli çalışma modeli ile elde edilen kazanımlar, sadece İstanbulluların ihtiyaçları doğrultusunda ortaya çıkarılan somut projelerle sınırlı kalmıyor. Zira gerekli görülen ve her geçen gün daha olumlu çıktılar alınan bu koordinasyon süreci sonunda, büyük bir mali külfetin de önüne geçiliyor.

SÜREÇ

- **Yarışma Fikri**
- **Yarışma Ön Hazırlık Toplantıları**
- **Jüri Oluşturulması**
  (ekol, meslek, cinsiyet vs. çeşitliliği gözetilerek)
- **İlgili Meslek Odalarından Jüri İstenmesi**
- **Çeşitli Paydaşlar ve STK'lar ile Toplantılar**
- **Jüri Şartname ve Hazırlık Çalışmaları**
- **Saha Gezisi**
- **Yarışmanın İlanı**
- **Yarışmayı Besleyici Çeşitli Etkinlikler**
  (sempozyum, Kavuşma Durağı vb.)
- **Jüri Soru-Yanıt Çalışmaları**
- **Jüri Değerlendirme Çalışmaları**
- **Kolokyum**

Söz konusu çalışma modeli ile atıllığı konusunda hemfikir olunan bir yapı projesi, yine bu model aracılığıyla belirlenmiş yerel ihtiyaçlar doğrultusunda dönüştürülüyor ve İstanbullulara somut sosyal projeler kazandırmakla birlikte aynı zamanda kayda değer bir kamu kaynağı israfının da önüne geçiliyor. Atıl olacağı öngörülen bir yapı projesinin yerinde kazanılarak dönüştürülmesi sürecini bir kreş örneği üzerinden ele alalım. Her yapıda olduğu gibi bir kreş donatısının sıfırdan inşası için de zaman, emek ve kamu kaynaklarının kullanımı söz konusu. Ancak yerel ihtiyaçlar doğrultusunda, alanda gerçekleştirilen bilimsel tespitler ile bir yapı projesinin dönüştürülmesi, böylesi bir sıfırdan zaman, emek ve kamu kaynak kullanımına kıyasla büyük kazanımlar sağlıyor. Tüm uygulamaların ana ekseninde keyfiyetten uzak kamu yararını gözetme ilkesi yer alarak, uzun dönemli mekânsal ve stratejik kararlara uyumlu yeni projeler geliştirilmesi ve 2020-2024 İBB Stratejik Planı'na katkı sunulması sağlanıyor.

Proje Takip ve Raporlama birimi öncülüğünde gerçekleştirilen süreçlerin en önemli çıktılarından birinin birimler arası koordinasyonu güçlendirmek olduğu söylenebilir. Zira bu sayede proje süreçleri hızlanmakla kalmıyor; aynı zamanda kurumsal iç yapılanmayı birbiriyle daha ilişkili kılarak, dönüşüm süreçlerinde yerelin ihtiyaçlarını saptamayı ve bu ihtiyaçlara cevap vermeyi olabildiğince mümkün kılınıyor. Bu doğrultuda bu zamana dek Güngören, Bahçelievler, Gaziosmanpaşa, Başakşehir, Beyoğlu, Fatih, Sultangazi, Bayrampaşa, Arnavutköy ve Üsküdar ilçelerinde, farklı projelerde kreş, mahalle evi, Kent Lokantası, Psikolojik Danışmanlık Merkezi (PDM), İstanbul Aile Danışmanlık ve Eğitim Merkezi (İSADEM), Halk Market, kültür merkezi, kütüphane, İstihdam Ofisi, kadın kooperatif alanı ve otizm merkezi gibi fonksiyonların proje süreçlerinin koordinasyonu sağlandı.

Yoğun kelimesinin tanımlamaya yetersiz kaldığı, sıkışık yapılaşmanın bir mekân üretim refleksine dönüştüğü İstanbul'da, kamusal mekânların bir metrekaresi için bile mücadele etme gerekliliği ortada. Sadece kamusal mekânın, kentin asıl kullanıcısı olan bizlerin-yayaların elinden alınarak kamu yatırımlarına koşut olarak hak sahipliği iddia eden ilgili bakanlıkların eline geçmesinin önünde değil, aynı zamanda kamusal mekânın sahip olduğu bütünleştirici potansiyelin yanlış tasarım kararlarıyla maliyet ve kentin işlerliği açısından geri dönülmesi imkânsız kararlar ile tahrip edilmemesi için de hazırlanan ve gelecekte hazırlanacak olan bu tasarım kritiklerinin, katılım ve koordinasyon süreci perspektifinde önemi büyük. Kentsel ölçekte geçmiş dönemde üretilmiş olan Kabataş dolgu alanı veya Taksim-Tarlabaşı Alt Geçidi, Mecidiyeköy Viyadüğü, Aksaray Yer Altı Otoparkı'nın, kurgulanmamış süreçlerle inşa etmenin dezavantajlarını en fazla göz önüne seren örnekler olduğunu söylemek mümkün. İstanbul'un sahip olduğu bu "beton miras" zamanında büyük yeniliklermiş gibi tepeden inme kararlar ile uygulanmış ve İstanbul'un kamusal mekânlarını geri dönülmesi çok zor durumlarda bırakarak, kamusal mekânların beslenme kanallarını kangren etmiştir. Gelinen noktada yukarıda sıralanan birçok katılımcı proje edinim yönteminin *Kamusal Tasarım Ofisi* ile birlikte devreye sokulmasıyla, benzer hataların tekrar edilmesinin önüne geçmek için çok önemli bir fırsat doğuyor.

30 Ekim 2020 İzmir depremi ve bir yıla yaklaşan süredir yaşadığımız küresel pandemi sürecinde, kamusal mekânın afet ve kriz dönemlerindeki değeri bir kez daha ortaya çıktı. Bu alanlar sadece bir araya gelme ve rekreasyon alanları olmanın da ötesinde kentin sahip olduğu son nefes boşlukları. Bu nefes boşlukları hakkındaki kararların bir kişiye veya merkezi yönetimin uzantısı olan kurumlara bırakılması düşünülemez ve kabul edilemez. Bu noktada KTO'nun asli görevi ve önceliği, konu alanlar hakkında söz sahibi olacak tüm paydaşları bir araya getirecek büyük masayı temsil ediyor. KTO'nun varoluş amacı; bu birliktelikte kendisini veya taleplerini ön plana çıkarmak isteyen katılımcılara, ister vatandaş ister yönetici olsun, eşit söz hakları olduğunu hatırlatması, bu sayede yazının başında andığımız misafirimize İstanbul'u gezdirirken, meydanların, parkların, kıyıların bizim olduğunu hatırlayacağımız bir geleceği yaratmamıza imkân sağlamasıdır.

YARIŞMALAR SÖZLÜĞÜ

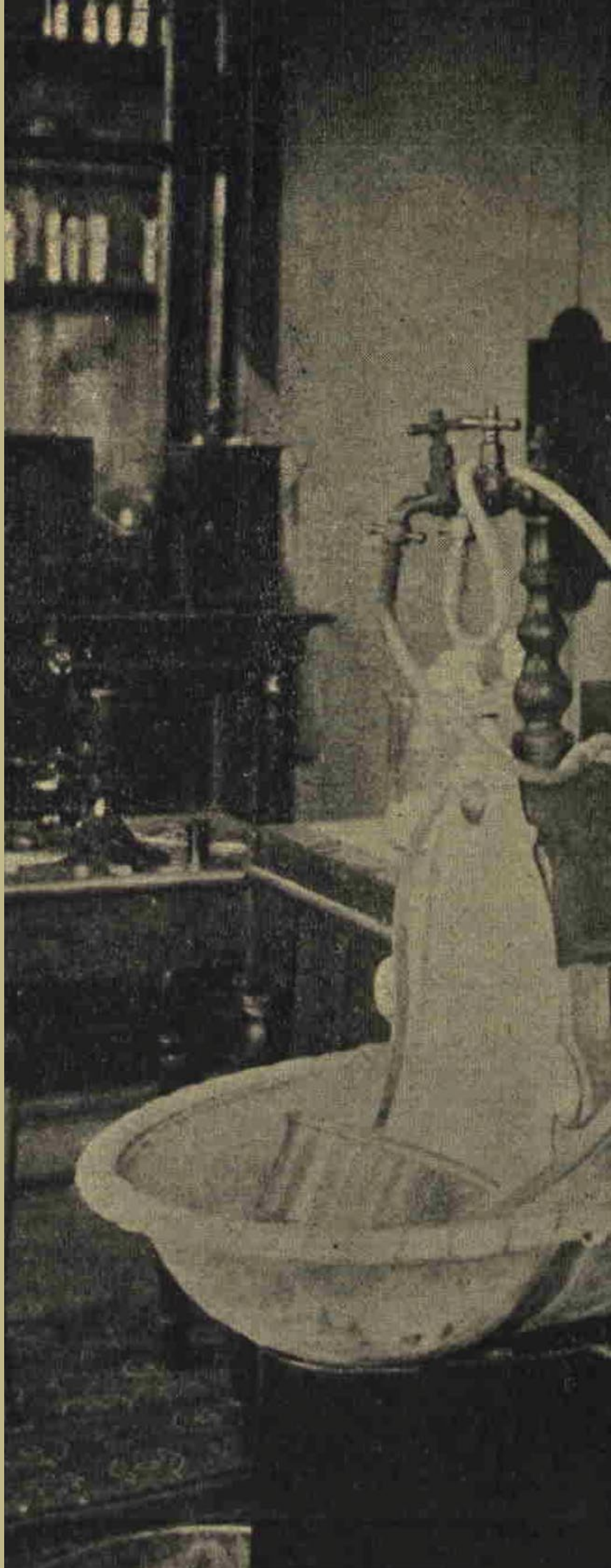
Kolokyum	Bilimsel ve fikrî konularda görüş alışverişinde bulunmak ve tartışmak üzere yapılan akademik toplantı.
Konkur	Yarışma.
Mansiyon	Bir yarışmada konulan ödüle uygun görülmemekle birlikte, anılmaya değer bulunan kimseye veya esere verilen derece.
Raportör	Özel şirket ve kamu kurumlarında kurum içi faaliyetleri kayıt altına alıp, rapor halinde sunmakla görevli kişi.
Raportörlük Çalışması	Yarışmaya sunulan projelerin jüri değerlendirme çalışmasına hazır hâle getirilmesi, tutunak altına alınması ve raporlanması süreci.
Satın Alma	Yarışmaya ilginç yaklaşım getiren projelerin seçilmesi amacıyla kullanılır. Satın almaların adetleri jüri tarafından tespit edilir. Herhangi bir elemede elenmiş bir proje satın alınabilir.
Şartname	Satın alma, satma, yaptırma, kiralama vb. işleri gerçekleştirmek isteyen tarafın düzenlediği, her iki tarafın da uymayı üstlendikleri şartların tespit edildiği resmî belge.
Yarışma	Mimarlık, peyzaj mimarlığı, mühendislik, kentsel tasarım projeleri, şehir ve bölge planlama ve güzel sanat eserleri ile ilgili bir konunun gerçekleştirilmesi için gerekli fikrin, tasarının, projenin, planın veya eserin bu yönetmelik kurallarına göre çoklu katılıma açık ve oluşturulacak bir jüri tarafından seçilmesi amacıyla yapılacak organizasyondur.
Yedek Jüri Üyesi	Gereken durumlarda ilgili uzmanlığa sahip asli jüri üyesinin yerini alabilecek, jüri heyetinde yer alan meslek insanı.
Yönetmelik	Yarışma süreçleri özelinde, 4734 sayılı Kamu İhâle Kanunu kapsamındaki idarelerin, mimarlık, peyzaj mimarlığı, mühendislik, kentsel tasarım projeleri, şehir ve bölge planlama ve güzel sanat eserleri ile ilgili bir plan veya tasarım projesi elde edilmesine yönelik olarak yaptıracakları yarışmalara ilişkin esas ve usulleri düzenlendiği belgeler.

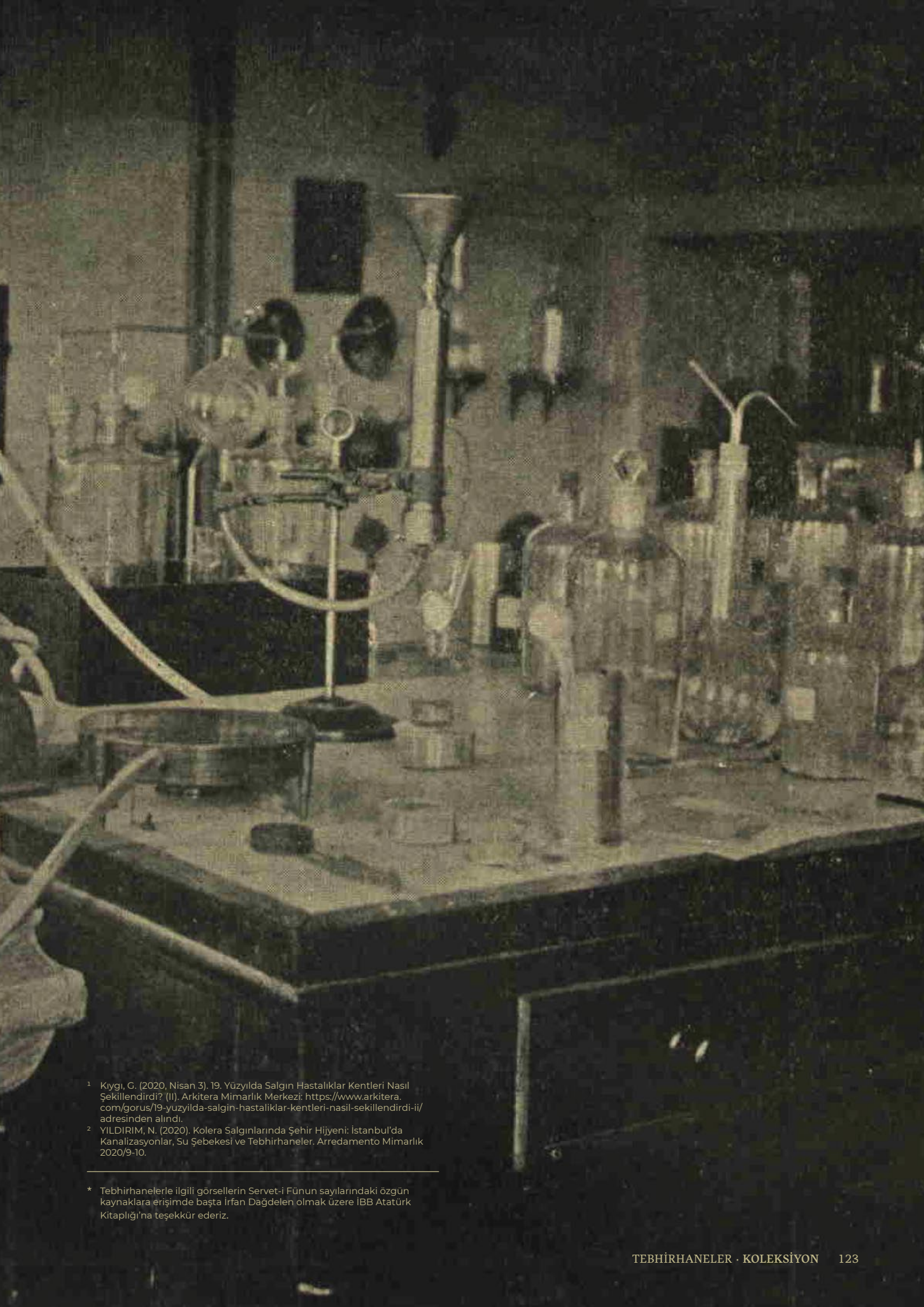
Kentin Salgınla Mücadele Merkezi: Tebhirhaneler*

Caner Murat Doğançayır

Dünya kentlerinin tamamı gibi İstanbul'un da tarih boyunca salgınlarla hep mücadele içinde olduğunu biliyoruz. Geçtiğimiz yüzyıla yaklaşırken diğer tüm kentler gibi İstanbul için de halk sağlığını tahsis edecek mekânsal kararlar önemli olmuştu. Bu kararları zaruret hâline getiren 19. yüzyıl modernleşme hikâyesinin İstanbul için önemli sınavlarından birinin de 1865 yılı kolera salgını olduğunu öğreniyoruz. Bunu bugün su ve kanalizasyon altyapısı, arıtma ve dezenfeksiyon, çöp toplama ve temizlik işleri gibi halk sağlığı için temel saydığımız kent yönetimi hizmetlerinden bir kısmının kurumsallaşmasını sağlayan bir dönemin başlangıcı olarak görmek mümkün.[1] İçinde bulunduğumuz salgında deneyimlediğimiz uygulamaların hangilerinin kalıcı, hangilerinin kısa vadeli ve acil eylemlerden ibaret olacağını tartışmaya devam ediyoruz.

İstanbul'da 19. yüzyıl sonunda salgınlarla mücadele vesilesiyle atılan adımlardan hijyen koşulları sağlanmış su şebekeleri, içme suları, kanalizasyon vb. kalıcı olmuş. Bazı kurumların varlıkları da bugüne ancak şekil değiştirerek ulaştı; bazılarıysa kamusal halk sağlığına yönelik belleğimizi oluşturacak şekilde arşivlerde yerlerini aldı. Bu kurumlardan biri İstanbul'da dezenfeksiyon faaliyetleri için kurulan tebhirhaneler. 1893 tarihinde kurulmasına karar verilen ve benzer şekilde 462 m²lik alanlarda inşa edilen 3 tebhirhanenin biri İstanbul'daki (Bugün Fatih ilçesinin bulunduğu Tarihi Yarımada) Gedikpaşa Tebhirhanesi, biri Beyoğlu'ndaki Tophane Tebhirhanesi biri de Üsküdar Tebhirhanesi idi. Özellikle 1910-1911 kolera salgınının öncekilere göre kısa sürede önlenmesinde önemli bir rolü olan tebhirhaneler 1980'lere kadar faaliyetlerini sürdürdü. İstanbul'da binlerce mekânı ve İstanbullu'nun eşyasını dezenfekte eden, 1944-1957 arasında başka bulaşıcı hastalıklara karşı aşılama da yapan bu dezenfeksiyon merkezlerinden kültürel miras olarak geriye yalnızca Üsküdar Tebhirhanesi kaldı.[2]

[1] Kıygı, G. (2020, Nisan 3). 19. Yüzyılda Salgın Hastalıklar Kentleri Nasıl Şekillendirdi? (II). Arkitera Mimarlık Merkezi: https://www.arkitera.com/gorus/19-yuzyilda-salgin-hastaliklar-kentleri-nasil-sekillendirdi-ii/ adresinden alındı.

[2] YILDIRIM, N. (2020). Kolera Salgınlarında Şehir Hijyeni: İstanbul'da Kanalizasyonlar, Su Şebekesi ve Tebhirhaneler. Arredamento Mimarlık 2020/9-10.

---

* Tebhirhanelerle ilgili görsellerin Servet-i Fünun sayılarındaki özgün kaynaklara erişimde başta İrfan Dağdelen olmak üzere İBB Atatürk Kitaplığı'na teşekkür ederiz.

قولرا مناسبتیله : مؤسسات خیریهٔ صحیه اداره‌سنجه مجدداً اعمال اولنان تبخیرخانه نقلیه آرابه‌لری

تبخیر مأمورلرینك ایش البسه‌لری‌وال وآرقه پولوه‌ریزاتورلری

قولرا مناسبتیله : مؤسسات خیریهٔ صحیه اداره‌سنجه یکیدن اعمال اولنان تبخیرخانه آرابه‌لرندن بری
[مقالهٔ مخصوصه‌سنه مراجعت بوورلسون]

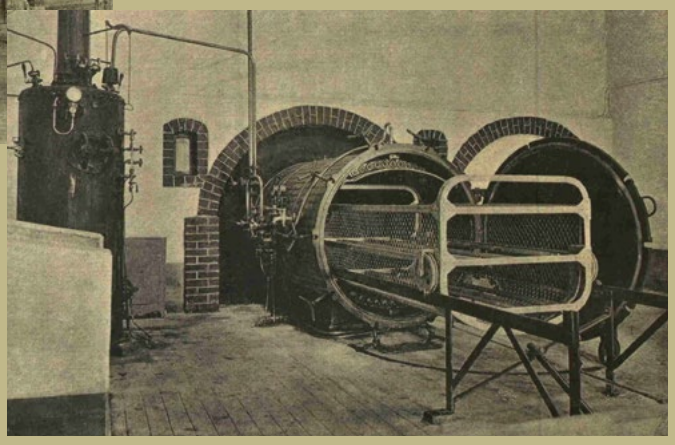
Tebhirhane Personelinin Teçhizatı ve Faaliyetleri

Bu dezenfeksiyon birimleri bulaşıcı hastalık ihbarı alınan meskene en yakın tebhirhaneden bu adrese personel gönderip mekânları pulverizatörlerle dezenfekte ediyor; hasta evinden alınan eşyaları tebhirhanenin bulaşık bölümünden etüvlerin içine yerleştirerek buharla 15 dakika boyunca dezenfekte ediyor; temiz bölümünden çıkan eşyalar arabalarla sahiplerine teslim ediliyordu.[1] Tebhirhaneler tedbir amaçlı kamusal mekânlarda da dezenfeksiyon hizmetinde bulunuyorlardı.[2]

1 YILDIRIM, N. (2020). Kolera Salgınlarında Şehir Hijyeni: İstanbul'da Kanalizasyonlar, Su Şebekesi ve Tebhirhaneler. Arredamento Mimarlık 2020/9-10.

2 Kolera münasebetiyle: Müessesât-ı Hayriye-i Sıhhiye İdaresi'nce yeniden imal olunan tebhirhâne arabalarından biri, Servet-i Fünun 09 Kanun-ı evvel [Aralık] 1326, 1020, Kolera münasebetiyle: Müessesât-ı Hayriye-i Sıhhiye İdaresi'nce müceddeden i'mal olunan tebhirhâne nakliye arabaları, Servet-i Fünun 09 Kanun-ı evvel [Aralık] 1326, 1020, Tebhir memurlarının iş elbiseleri ve öne ve arka pülverizatörleri, Servet-i Fünun 09 Kanun-ı evvel [Aralık] 1326, 1020.

Gedikpaşa Tebhirhanesi

Atikali Paşa Mahallesi Cami Sokağı'nda istimlak edilen eczacı Aleksandiridis ile kunduracı Nikoli'ye ait arsada inşa edilen Gedikpaşa Tebhirhanesi'nin yerinde bugün Belediye İş Hanı bulunuyor.[1] Bedrettin Dalan'ın Belediye Başkanlığı (1984-1989 arası) döneminde yapı dükkan karşılığı müteahhide verilse de sonrasında belediye elindeki dükkânları da satmış.[2]

1 YILDIRIM, N. (2020). Kolera Salgınlarında Şehir Hijyeni: İstanbul'da Kanalizasyonlar, Su Şebekesi ve Tebhirhaneler. Arredamento Mimarlık 2020/9-10.
2 Saye-i merahimvaye-i hazret-i padişahide Gedikpaşa'da inşa edilen Tebhirhaneye mevzu' Tebhir makinasının derunu, Servet-i Fünun 23 Haziran 1310, 173, Saye-i merahimvaye-i hazret-i padişahide Gedikpaşa'da inşa olunan Tebhirhanenin Manzara-i hariciyesi, Servet-i Fünun 23 Haziran 1310, 173

Üsküdar Tebhirhanesi

Açıktürbe'de Evkaf-ı Hümâyûn Nezareti'nin Şehremaneti'ne verdiği bir arsada inşa edilen Üsküdar Tebhirhanesi 1980'lerde faaliyetine son vermiş. Önce Büyükşehir Belediyesi Bulaşıcı Hastalıklarla Şube Müdürlüğü'nün Anadolu yakası ilaçlama ve dezenfeksiyon birimi ve Veteriner Müdürlüğü'ne bağlı köpek itlaf ünitesi olarak kullanılan yapı bugün İSMEK Üsküdar Türk İslam Sanatları Merkezi olarak kullanılıyor.[1] [2]

1 YILDIRIM, N. (2020). Kolera Salgınlarında Şehir Hijyeni: İstanbul'da Kanalizasyonlar, Su Şebekesi ve Tebhirhaneler. Arredamento Mimarlık 2020/9-10.
2 Saye-i merahimvaye-i hazret-i padişahide Üsküdar'da inşa olunan Tebhirhanenin Manzara-i hariciyesi, Servet-i Fünun 23 Haziran 1310, 173

Tophane Tebhirhanesi

Nuran Yıldırım çalışmasında, Beyoğlu Tophane Bit Pazarı'nda kurulan tebhirhanenin 1978 yılında geçirdiği yangından sonra yetkilileri ikna çabaları sonunda Büyükşehir Belediyesinin önce yıkımdan vazgeçtiğini ancak kurumun 2000 yılındaki onarımında yapının tüm özelliklerini kaybettiğini aktarıyor. Yapının bulunduğu yerde şu anda İstanbul Büyükşehir Belediyesi Engelliler Müdürlüğü faaliyetlerini sürdürüyor.[1] [2]

1 YILDIRIM, N. (2020). Kolera Salgınlarında Şehir Hijyeni: İstanbul'da Kanalizasyonlar, Su Şebekesi ve Tebhirhaneler. Arredamento Mimarlık 2020/9-10.
2 Fotoğraf 1994 yılında, Nuran Yıldırım tebhirhaneler hakkında araştırma yaparken, özel izinle zar zor açtırdığı harabe halindeki Tophane Tebhirhanesi'nde çekilmiştir. Fotoğraf kendisinin kişisel arşivinden alınmıştır.

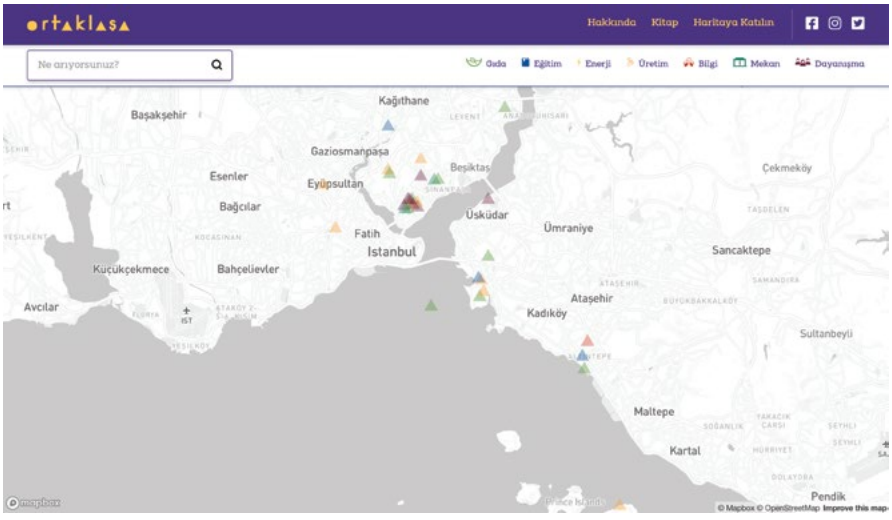
Kentsel Müşterekler ve Yereldeki Potansiyelleri

2020 yılının başlarında hayatımıza halen içinde olduğumuz salgına göre şekil ve anlam vermeye çalışırken, son yıllarda özellikle kent ve kır mücadelelerinde sıkça dillendirilen ve tartışılan müşterekler kavramını mercek altına alan Ortaklaşa: Kenti Müşterekleştirmek araştırmasının yayını kamuoyuyla paylaşıldı.

Duygu Toprak˙ – Hülya Ertaş¨

˙Bağımsız Araştırmacı, Şehir Plancısı
¨Editör, Mimar

Müşterekler özellikle 2008 yılındaki finansal krizden sonra daha da görünür hâle gelen eşitsizliklere ve iklimden gıdaya, göçten strüktürel adaletsizliğe dek uzanan krizlere bir yanıt olarak yeniden gündeme geldi. Üretken bir politik eylem arayışı ile yatay örgütlenmenin bir araya geldiği müşterekler düşüncesi, kentlerde kendine özel bir yer edindi. Meydan işgallerinden, neoliberal kentsel politikaların tetiklediği özelleştirme hamlelerine karşı geliştirilen mücadelelere, dayanışma ağlarından kamusal mekânlarda gerçekleştirilen küçük ölçekli mekânsal müdahalelere (pop-up parklar, gerilla şehircilik vb.) dek farklı şekillerde kendini gösterdi kentsel müşterekler arayışı.

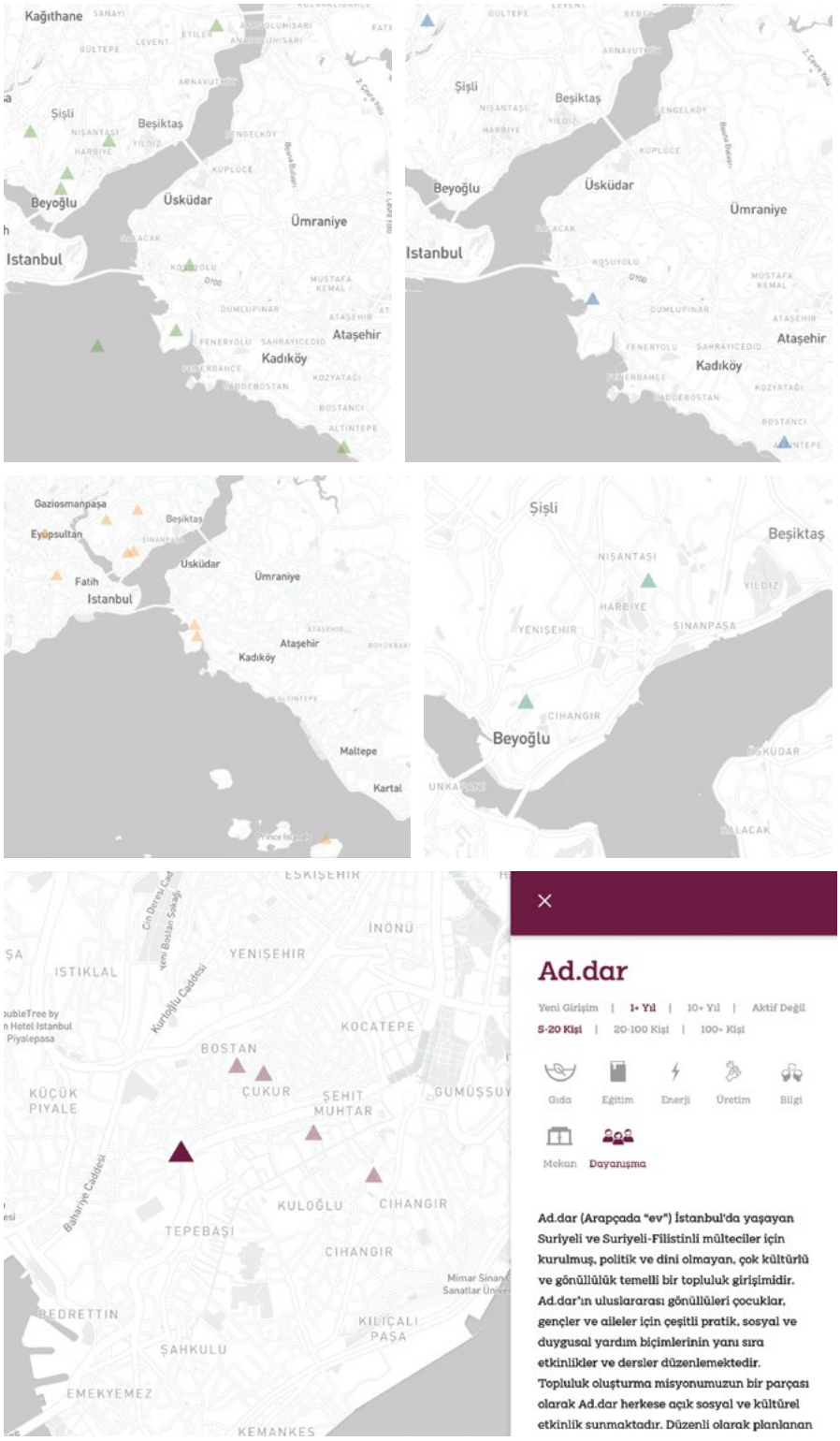
Müştereklerin üçlü bir sacayağına (paylaşılan ortak kaynak - iştirakçiler - paylaşım yönetişimi) dayandırıldığını anımsayacak olursak kentsel müşterekler, ortak kaynak olarak mekânın öne çıktığını okuyabiliriz.[1] Yaygın mülkiyet ilişkileri üzerinden bakıldığında kentsel mekân, bir özel girişimin ya da kamunun malı olarak görülen ve ona uygun yönetim ve/veya çitleme pratikleriyle kimin mekânı kullanabileceğini ve de mekânın üretimi üzerinde söz sahibi olabileceğini belirleyen uygulamalarla tanımlı. Buna karşıt olarak kentsel müşterekler, mekânı daha fazla kolektif eylem için yeniden üreten ve bu üretimde söz hakkını içerici ve adil süreçlerle garantileyen bir pratik, bir sürekli oluş biçimi.[2]

Kentsel müşterekler tartışmaları aynı zamanda kent hakkı tartışmalarını yeniden gündeme getirerek 'aktif kentli' kavramını sadece seçimden seçime oy kullanan ya da yerel yönetimin (sözde) katılımcı süreçlerine dâhil olan bireyden öteye taşıdı: içinde yaşadığı kentsel parça üzerinde gereksinimleri ve arzularıyla etkin bir rol üstlenen, içinde yaşamak istediği kentsel mekânı

kendisiyle eşit düzeydeki diğer kentlilerle birlikte örgütlenerek yaratabileceğini düşünen ve bu yönde eyleme geçen bir iştirakçi figürü...[3]

Bu sacayağının son nüvesi olan yönetişim ise müşterekleşme pratiklerinin gündelik yaşamı belirlediği bir gelecekte öngörülen toplumsal ve bireyler arası ilişki biçimlerinin şimdi ve burada test edilmesi fikri üzerine kurulu. Varılmak istenen sonuç ile ona varış biçiminin aynı olduğu prefigüratif bir pratik, bir deney alanı kentsel müşterekler.[4] Baskın hiyerarşik yapılanmalara karşın yatay örgütlenen, iştirakçiler arası dayanışmanın öncelendiği ve koşullarının üretildiği, ortaklaşa belirlenen kuralların zaman içinde yine ortaklaşa bir şekilde değiştirilip dönüştürülebildiği, katılımın marjinalize edilmiş ya da dezavantajlı gruplar için de sağlandığı içerici bir yönetişim anlayışı.

Her ülkenin demokrasi, aktif kentli kavramı ve kültürel örüntü gibi çok çeşitli parametrelere bağlı olarak kendine özgü deneyimler ve deneyler ürettiği bir alan kentsel müşterekler. Ortaklaşa projesi de bu bağlamda kentsel müşterekelerin Türkiye'deki varlığını belgelemeyi ve müşterekelerin üretimine teorik ve pratik düzlemlerde katkıda bulunanların görüşlerini bir araya getirmeyi amaçlayan bir çalışma. European Cultural Foundation tarafından fonlanan proje kapsamında bu yıl bir web sitesi ile bir kitap ürettik. ortaklasa.org adresinden erişilebilen harita, müşterekleşme girişimlerinin gıda, eğitim, enerji, üretim, bilgi, mekân ve dayanışma etiketleri altında listelendiği bir platform. Aynı adresten ve destekçi mekânlardan ücretsiz olarak edinilebilen Ortaklaşa: Kenti Müşterekleştirmek başlıklı kitap ise Türkiye'de müşterekelerin güncel olasılıklarını ve potansiyellerini, Kentte Müşterekler Siyaseti, Kenti Müşterekleştirmek, Dayanışmanın Ekonomik Örgütlenmesi ve Kaynakları Müşterekleştirmek başlıkları altında ele alıp hem kuramsal hem de pratik düzeyde görünür kılmayı amaçlıyor. Ortaklaşa, bizim için zamanla büyüyüp gelişecek ve iştirakçilerin katılımıyla farklı yönlerde ve mecralarda üretime devam edecek bir müşterekleşme projesi.

Notlar:

1 Dellenbaugh, M.; Kip, M.; Bieniok, M; Dellenbaugh, M; Müller, A.K; Schwegmann M. (2015). Seizing the (Every)Day: Welcome to the Urban Commons! in Urban Commons: Moving Beyond State and Market. Eds. Mary Dellenbaugh, Markus Kip, Majken Bieniok, Agnes Katharina Müller, Martin Schwegmann, Basel: Birkhauser.

2 Petrescu, D. (2007). Altering Practices in Altering Practices: Feminist Practices and Poetics of Space. Ed. Doina Petrescu, New York: Routledge.

3 Harvey, D. (2013). Rebel cities: From the Right to the City to the Urban Revolution, London, New York: Verso.

4 Stavrides, S., (2016). Common Space: The City as Commons, London: Zed Books.

SAYAÇ

İstanbul İstatistik Ofisi

Mustafa Sönmez

KONUT

İstanbul'da 2020 yılında konut satışları bir önceki yıla göre %11,5 arttı.

İstanbul'da 2020 yılında konut satışları bir önceki yıla göre %11,5 artarak 265 bine ulaştı. 2020 yılında en yüksek konut satışının gerçekleştiği ay 39 bin konut satışı ile Temmuz ayı olurken en düşük konut satışının gerçekleştiği ay ise 6 bin konut satışıyla Nisan ayı oldu. İstanbul hariç diğer illerin toplam satış rakamlarına bakıldığında ise konut satışları bir önceki yıla göre %11,1 artarak 1 milyon 234 bine ulaştı.

2020 yılında ikinci el konut satışları bir önceki yıla göre %28,9 arttı, sıfır konut satışları %15,8 azaldı.

2020 yılında İstanbul'da gerçekleşen toplam konut satışlarının %70,7'si ikinci el konut satışında oldu. İkinci el konut satışları bir önceki yıla göre %28,9 artarken, sıfır konut satışları %15,8 azaldı. İstanbul dışında gerçekleşen ikinci el konut satışları ise bir önceki yıla göre %21,8 artarken sıfır konut satışları %6,5 azaldı.

İstanbul'da ipotekli konut satışları 2020 yılında bir önceki yıla göre %86,6 arttı.

İstanbul'da ipotekli konut satışları 2020 yılında bir önceki yıla göre %86,6 arttı. İkinci el ipotekli konutların satışlarında %102,9, sıfır ipotekli konut satışlarında ise %55 artış gerçekleşti.

İstanbul'da 2020 yılında yapılan toplam konut alımları içinde kadınların aldığı pay %29,1 oldu.

2020 yılında toplam konut alım işlemlerinin %56,3'ü erkekler, %29,1'i kadınlar tarafından gerçekleşirken %2,2'si ortak alım ve %12,4'ü diğer şeklinde gerçekleşti. 2019 yılına göre konut alımı yapan kadınların sayısı %16,3, erkeklerin sayısı %18,3, ortak alımların sayısı %6,9 artarken diğer alımlarda %17,3 azalış gerçekleşti.

Dönem	Toplam Satışlar		İkinci El Konut Satışları		Sıfır Konut Satışları	
	İstanbul	Türkiye	İstanbul	Türkiye	İstanbul	Türkiye
2020	265.098	1.499.316	187.313	1.029.576	77.785	469.740
2019	237.675	1.348.729	145.294	837.047	92.381	511.682

Dönem	Toplam İpotekli Satışlar		İkinci El İpotekli Satışlar		Sıfır İpotekli Satışlar	
	İstanbul	Türkiye	İstanbul	Türkiye	İstanbul	Türkiye
2020	104.170	573.337	74.755	389.350	29.415	183.987
2019	55.819	332.508	36.840	219.734	18.979	112.774

Dönem	Kadın	Erkek	Ortak*	Diğer**	Toplam
2020	77.209	149.316	5.703	32.870	265.098
2019	66.414	126.170	5.337	39.754	237.675

**Ortak: Bir konutun bir ya da birden fazla kadın ve erkek tarafından ortaklaşa olarak satın alındığını ifade etmektedir.*
***Diğer: Kadın, erkek ve ortak satın alanlar dışında kalan diğer (tüzel ve yabancı) konut satışlarını ifade etmektedir.*

İlçelere Göre Konut Satışları			
İlçe	2020 (adet)	2019 (adet)	Fark %
Arnavutköy	4.847	3.825	**26,7**
Ataşehir	7.242	6.059	**19,5**
Avcılar	6.809	6.160	**10,5**
Bağcılar	5.482	5.015	**9,3**
Bahçelievler	8.200	6.834	**20,0**
Bakırköy	3.919	3.821	**2,6**
Başakşehir	11.453	12.223	**-6,3**
Bayrampaşa	3.037	2.449	**24,0**
Beşiktaş	2.234	2.302	**-3,0**
Beykoz	521	375	**38,9**
Beylikdüzü	13.645	12.426	**9,8**
Beyoğlu	2.521	2.192	**15,0**
Büyükçekmece	7.070	6.018	**17,5**
Çekmeköy	8.309	6.224	**33,5**
Esenler	2.692	2.909	**-7,5**
Esenyurt	36.234	33.194	**9,2**
Eyüpsultan	5.892	5.125	**15,0**
Fatih	4.002	3.718	**7,6**
Gaziosmanpaşa	6.136	5.203	**17,9**
Güngören	2.738	2.240	**22,2**
Kadıköy	10.732	10.879	**-1,4**
Kağıthane	6.579	6.451	**2,0**
Kartal	10.219	9.013	**13,4**
Küçükçekmece	7.016	6.870	**2,1**
Maltepe	8.069	7.052	**14,4**
Pendik	13.585	12.045	**12,8**
Sancaktepe	12.143	10.263	**18,3**
Sarıyer	3.217	3.702	**-13,1**
Silivri	5.426	4.625	**17,3**
Sultanbeyli	3.732	2.951	**26,5**
Sultangazi	6.676	6.020	**10,9**
Şişli	3.912	4.735	**-17,4**
Tuzla	6.931	6.626	**4,6**
Ümraniye	11.667	8.516	**37,0**
Üsküdar	5.249	4.525	**16,0**
Zeytinburnu	3.866	3.568	**8,4**

2020 yılında bir önceki yıla göre sadece altı ilçede konut satışlarında azalış gerçekleşti.

İstanbul'da ilçelere göre konut satışlarına bakıldığında 2020 yılında bir önceki yıla göre sadece 6 ilçede konut satışları azaldı. Azalışın gerçekleştiği ilçeler sırasıyla; %17,4 ile Şişli, %13,1 ile Sarıyer, %7,5 ile Esenler, %6,3 ile Başakşehir, %3 ile Beşiktaş ve %1,4 ile Kadıköy oldu. En yüksek satış Ağustos ayında 4 bin 764 konut satışı ile Esenyurt ilçesinde gerçekleşirken en düşük satış ise Nisan ayında 9 adet konut satışı ile Beykoz ilçesinde gerçekleşti.

2020 yılında İstanbul'da yabancılara yapılan konut satışları %8,1 azaldı.

2020 yılında Türkiye'de yabancılara yapılan toplam konut satışlarının %47'si İstanbul'dan gerçekleşirken konut satışları bir önceki yıla göre %8,1 azaldı. İstanbul'da yabancılara yapılan en yüksek satış 2 bin 458 adet konut satışı ile Ekim ayında gerçekleşirken en düşük satış 374 adet ile Nisan ayında gerçekleşti. Türkiye genelinde ise en yüksek satış 5 bin 269 adet satış ile Eylül ayında gerçekleşti.

Dönem	İstanbul	Türkiye	İstanbul'un Türkiye İçindeki Payı (%)	Toplam İstanbul Satışları İçindeki Payı (%)
2020	19.175	40.812	47,0	7,2
2019	20.857	45.483	45,9	8,8

Kasım ayında ortalama konut fiyatı bir önceki yılın aynı dönemine göre İstanbul'da %30,5, Türkiye genelinde ise %32,1 arttı.

İstanbul'da Kasım ayında ortalama konut m^2 fiyatları bir önceki yılın aynı ayına göre nominal olarak %30,5, Ekim ayına göre ise %3,2 artarak 6 bin 388 TL olarak gerçekleşti. Kasım ayında Türkiye genelinde de ortalama konut m^2 fiyatı bir önceki yılın aynı dönemine göre %32,1 artarak 3 bin 813 TL olarak gerçekleşti.

Metodoloji: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) ve Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (TCMB) verilerinden derlenerek oluşturulmuştur. Periyodik olarak yayınlanacak bu bültenin verileri ekte sunulmuştur.

TURİZM

2020 yılında İstanbul'a gelen yabancı turist sayısı %66,4 azaldı.

2020 yılında İstanbul'a gelen turist sayısı bir önceki yılın aynı dönemine göre %66,4 azalarak 5 milyona geriledi. 2019 yılına bakıldığında ise ilk 5 ayda gelen turist sayısı 5 milyon 415 bin olarak gerçekleşti. Aynı dönemde Türkiye'ye gelen toplam turist sayısı ise bir önceki yıla göre %71,7 azalarak 12 milyon 734 bine geriledi. 2020 yılında İstanbul'un Türkiye içindeki payı artarak %39,3'e yükseldi.

Dönem	İstanbul (kişi)	Türkiye (kişi)	İstanbul'un Payı (%)
2020	5.001.981	12.734.213	39,3
2019	14.906.663	45.058.286	33,1

2020 yılında İstanbul'a en çok turist Rusya Federasyonu'ndan geldi.

2020 yılında İstanbul'a en çok turistin geldiği ülke 421 bin ile Rusya Federasyonu oldu. Rusya Federasyonu'nu sırasıyla 375 bin ile Almanya, 227 bin ile Fransa, 202 bin ile İngiltere ve 174 bin ile İran takip etti. 2019 yılına göre Rusya Federasyonu'ndan gelen turist sayısı %41,6, Almanya'dan gelen turist sayısı ise %63,4 azaldı.

Dönem	Hava Yolu	Deniz Yolu
2020	4.973.724	28.257
2019	14.860.126	46.537

2020 yılında İstanbul'a yabancı ziyaretçilerin %99,4'ü hava yolu ile geldi.

2020 yılında İstanbul'a hava yolu ile gelen yabancı ziyaretçi sayısı 4 milyon 974 bin kişi olurken deniz yolu üzerinden gelen ziyaretçi sayısı 28 bin oldu. Bir önceki yılın aynı dönemine göre bakıldığında hava yolu ile gelen ziyaretçi sayısı %66,5, deniz yolu ile gelen yabancı ziyaretçi sayısı %39,3 azaldı.

Dönem	Tesise Geliş Sayısı	Tesislerde Geceleme Süresi
2020	6.393.261	13.923.031
2019	14.143.640	32.188.888

2020 yılında konaklama tesislerine gelen yabancı turist oranı %53'e geriledi.

İstanbul'da konaklama tesislerine gelen yerli turist sayısı 2020 yılında bir önceki yıla göre %54,8 azalarak 6 milyon 393 bine geriledi. 2019 yılında İstanbul'da konaklayanların %66,6'sını yabancı turist oluştururken, 2020 yılının aynı döneminde bu oran %53'e geriledi. Toplam geceleme süresine bakıldığında ise 2020 yılında geceleme süresi bir önceki yıla göre %56,7 azalarak 13 milyon 923 bine geriledi.

İstanbul'da 2020 yılında konaklama tesisi doluluk oranı %24,2'ye geriledi.

Konaklama Tesisleri Doluluk Oranı (%)			
Dönem	Yabancı	Yerli	Toplam
2020	14,5	9,7	24,2
2019	43,6	16,1	59,7

İstanbul'da 2019 yılında gerçekleşen ortalama konaklama tesisleri doluluk oranı %59,7 iken 2020 yılında doluluk oranı %24,2'ye geriledi. 2019'da doluluğun %43,6'sını yabancı, %16,1'ini yerli ziyaretçiler oluştururken 2020 yılında %14,5'ini yabancı, %9,7'sini yerli ziyaretçiler oluşturdu.

2020 yılında hava yolu ile gelen-giden yolcu sayısı 40 milyona geriledi

2019 yılında İstanbul'a gelen-giden yolcu sayısı 103 milyonu aşarken 2020 yılında 40 milyona geriledi. 2019 yılında iç hatlar yolcu sayısı %37'sini, dış hatlar yolcu sayısı %63'ünü oluştururken 2020 yılında dış hatlar yolcu sayısının payı azalarak %47,3'e geriledi.

Metodoloji: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı ve Devlet Hava Meydanları verileri derlenerek oluşturulmuştur. Periyodik olarak yayınlanacak bu bültenin verileri ekte sunulmuştur.

FİNANS-BANKACILIK

2020 yıl sonu itibarıyla İstanbul'da bireysel kredi kartı harcamaları bir önceki yıla göre %20, Türkiye genelinde ise %23 arttı.

Türkiye'deki toplam bireysel kredi kartı harcamalarının %33'ünün gerçekleştiği İstanbul'da 2020 yıl sonu itibarıyla bakıldığında bir önceki yıla göre bireysel kredi kartı harcamaları %20 arttı. Aynı dönemde Türkiye'de toplam bireysel kredi kartı harcamaları ise %23 arttı.

Dönem	İstanbul	Türkiye	İstanbul'un Payı (%)
Aralık 2020	47.919.012	144.730.590	33,1
Aralık 2019	39.974.808	117.895.743	33,9

İstanbul'da 2020 yıl sonu itibarıyla kredi kullanımı %33, takipteki alacaklar ise %10 arttı.

İstanbul'da 2020 yılında kredi kullanımı bir önceki yıla göre %33, tahsil edilemeyip takibe düşen krediler ise %10 arttı. Takipteki alacakların nakdi kredilere oranı 2020 yılında %4,8'e gerilerken kişi başına düşen nakdi kredi ise bir önceki yıla göre %30 artarak 90 bin 322 TL'ye yükseldi. Türkiye genelinde ise kredi kullanımı 2020 yılında bir önceki yıla göre %33 artarken takipteki alacaklar aynı seviyede gerçekleşti

Dönem	Toplam Nakdi Kredilerl	Nakdi Krediler	Takipteki Alacaklar	Takipteki Alacaklar Nakdi Krediler (%)
Aralık 2020	1.468.721.859	1.401.732.023	66.989.836	4,8
Aralık 2019	1.104.902.913	1.044.263.675	60.639.238	5,8

İstanbul'da tasarruf mevduatı miktarı 2020'de bir önceki yıla göre %28, altın mevduatı ise %106 arttı.

2019 yıl sonu itibarıyla 615 milyar TL olan tasarruf mevduatı, 2020 yılının aynı döneminde %28 artarak 787 milyar TL'yi geçti, toplam mevduat içerisindeki döviz cinsinden mevduatın payı %59 oldu. Toplam nakdi kredilerin tasarruf mevduatına oranı %187'ye yükseldi. Kişi başına düşen tasarruf mevduat miktarı 2020'de %24 artarak 50 bin 713 TL oldu. Toplam altın mevduatında ise bir önceki yılın aynı döneminde 90 ton altın karşılığı mevduat mevcutken, 2020 sonu itibarıyla bankalarda tutulan değer 186 ton altına yükseldi.

İhtiyaç kredileri bir önceki yıla göre %49 arttı.

İstanbul'da 2020 yıl sonu itibarıyla bir önceki yıla göre bakıldığında ihtiyaç kredileri %49 arttı. Aynı dönemde taşıt kredileri %69, konut kredileri ise %38 arttı. Türkiye genelinde ise bir önceki yıla göre ihtiyaç kredileri %48, taşıt kredileri %67, konut kredileri ise %40 arttı.

Altın Mevduatı (Bin TL) - İstanbul			
Dönem	Altın Mevduatı-Gerçek Kişi	Altın Mevduatı-Tüzel Kişi	Toplam Altın Mevduatı
Aralık 2020	79.626.735	6.467.968	86.094.703
Aralık 2019	79.626.735	1.966.769	25.329.039

Tekstil ve tekstil ürünleri sektörlerinde kredi kullanımı bir önceki yıla göre %38 arttı.

İstanbul'da sektörel krediler açısından bakıldığında inşaat sektörü 2020'de en yüksek miktarda kredi kullanılan sektör olurken, oransal olarak en yüksek artış %38 ile tekstil ve tekstil ürünleri ve %37,5 ile finansal kuruluşlarda gerçekleşti. Aynı dönemde takibe düşen denizcilik sektörü kredileri %79 artarken takibe düşen inşaat sektörü kredileri ise %35 arttı. Finansal kuruluşların takibe düşen kredileri ise bir önceki yıl sonuna göre %9,3, tekstil ve tekstil ürünleri sektöründe ise takibe düşen krediler %7,5 azaldı.

Dönem	Taşıt Kredisi	Konut Kredisi	Kredili Mevduat Hesabı	Diğer Tüketici Kredileri
Aralık 2020	4.189.870	80.450.767	4.858.940	80.416.190
Aralık 2019	2.483.331	58.317.397	4.057.168	53.897.379

Metodoloji: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) ve Türkiye Bankalar Birliği (TBB) verilerinden derlenerek oluşturulmuştur. Periyodik olarak yayınlanacak bu bültenin verileri ekte sunulmuştur. Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası veri sisteminde yayınlanan veriler doğrultusunda gram altın ortalama alış fiyatı Aralık 2019 sonu itibarıyla 280 TL, Aralık 2020 sonu itibarıyla 463 TL olarak ele alınmıştır.

DIŞ TİCARET

2020 yılında İstanbul'da dış ticaret açığı 44 milyar dolara yükseldi.

2020 yılında İstanbul'da ihracatın bir önceki yıla göre %6,8 azalması ve ithalatın %16,1 artmasıyla dış ticaret açığı 44 milyar 83 milyon dolara yükseldi. 2020 yılında İstanbul'da 82 milyar 748 milyon dolar ihracat, 126 milyar 831 milyon dolar ithalat gerçekleşti. İstanbul dışında kalan diğer illerin toplamında ise dış ticaret açığı İstanbul'un aksine bir önceki yıla göre azalarak 5 milyar 831 milyon dolara geriledi. 2020 yılında İstanbul'un toplam ihracat içindeki payı bir önceki yıla göre azalarak %48,8, toplam ithalat içindeki payı ise artarak %57,8 olarak gerçekleşti.

	Aralık 2020	Aralık 2019
İhracat	82.748.194.197	88.827.639.699
İthalat	126.831.498.345	109.280.925.933
Dış Ticaret Hacmi	209.579.692.542	198.108.565.632
Dış Ticaret Açığı	-44.083.304.148	-20.453.286.234

Avrupa Birliği ülkelerinde hem ithalatta hem de ihracatta 2020 yılında Almanya ilk sırada yer aldı.

İstanbul'da 2020 yılında Avrupa Birliği ülkelerine yapılan ihracat bir önce yıla göre %9,1 azalırken ithalat %12,9 arttı. 2020 yılında Avrupa Birliği ülkelerine toplamda 35 milyar 325 milyon dolar ihracat yapılırken 46 milyar 661 milyon dolarlık ithalat gerçekleşti. Bu ülkeler arasında Almanya hem ihracatta hem de ithalatta ilk sırada yer aldı.

2020 yılında İstanbul'da bir önceki yıla göre Arap ülkelerinden yapılan ithalat %53,1 arttı.

Arap ülkelerine yapılan ihracat 2020 yılında bir önceki yıla göre %1,7 azalarak 15 milyar 103 milyon dolar olarak gerçekleşirken ithalat %53,1 artarak 13 milyar 624 milyon dolara yükseldi. Bu ülkeler arasında Irak %51,7'lik ithalat payı ile ilk sırada yer alırken %20,5'lik pay ile Birleşik Arap Emirlikleri ikinci sırada yer aldı.

2020 yılında İstanbul'da en fazla ithalat 15 milyar 149 milyon dolar ile Çin'den gerçekleşti.

İstanbul'da 2020 yılında en fazla ithalat 15 milyar 149 milyon dolar ile Çin'den gerçekleşti. Çin'i 14 milyar 339 milyon dolar ile Almanya, 7 milyar 316 milyon dolar ile İsviçre, 7 milyar 83 milyon dolar ile Rusya Federasyonu takip etti. İhracatta ise 7 milyar 631 milyon dolar ile Almanya ilk sırada yer alırken Almanya'yı 7 milyar 108 milyon dolar ile Birleşik Krallık, 4 milyar 265 milyon dolar ile Fransa ve 3 milyar 999 milyon dolar ile Amerika Birleşik Devletleri takip etti.

2020 yılında İstanbul'da ithalatta değerli ana metaller ve diğer demir dışı metallerin imalatının payı arttı, rafine edilmiş petrol ürünlerinin imalatının payı azaldı.

2020 yılında İstanbul'da değerli ana metaller ve diğer demir dışı metallerin ithalat payı %21,4'e yükselerek ilk sırada yer aldı. Rafine edilmiş petrol ürünlerinin imalatında yapılan ithalat payı ise %4,4'e geriledi. İmalat sektöründe gerçekleşen ithalat, Eurostat tarafından kullanılan kümeleme yöntemi olan teknolojik yoğunluğuna göre sınıflandırıldığında ise 2020 yılında bir önceki yıla göre yüksek teknoloji ürünlerin ithalatında %10,3, orta-yüksek teknoloji ürünlerde %19,1, orta-düşük teknolojili ürünlerin ithalatında ise %30,9 artış gerçekleşirken sadece düşük teknolojili ürünlerin ithalatında %16,7 azalış gerçekleştiği görüldü.*

Toplam İhracat	2020	2019	Fark (%)
Almanya	7.630.940.319	8.110.166.141	-5,9
Birleşik Krallık	7.108.287.010	7.152.752.040	-0,6
Fransa	4.265.241.307	4.517.006.897	-5,6
ABD	3.998.933.882	3.058.682.512	30,7
İtalya	3.685.804.222	4.399.963.860	-16,2
Çin	15.149.311.116	12.302.107.118	23,1
Almanya	14.339.413.737	11.777.062.652	21,8
İsviçre	7.316.237.585	2.952.384.720	147,8
Rusya Federasyonu	7.083.012.961	7.492.489.990	-5,5
Irak	7.046.746.818	2.321.732.138	203,5

2020 yılında İstanbul'dan gerçekleşen ihracatta ise hem motorlu kara taşıtları imalatının payı hem de giyim eşyalarının imalat payı azaldı.

2020 yılında İstanbul'dan gerçekleşen ihracata bakıldığında ise en fazla ihracat 10 milyar 488 milyon dolar olarak motorlu kara taşıtlarının imalatından gerçekleşti. İhracatta bu sektörü sırasıyla 8 milyar 825 milyon dolar ile kürk hariç giyim eşyası imalatı, 5 milyar 675 milyon dolar ile ana demir ve çelik imalatı takip etti.

İstanbul'da 2020 yılında bir önceki yıla göre gayrimenkul sektöründe kapanan firma sayısı %81,8 arttı.

Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği kayıtlarına göre 2020 yılında İstanbul'da kapanan şirket sayısı bir önceki yıla göre %38,4, İstanbul dışında kalan illerin toplamında ise %9 arttı. İstanbul'da bir önceki yıla göre gayrimenkul sektöründe kapanan firma sayısı %81,8, ulaştırma ve depolama sektöründe %68,2, konaklama ve yiyecek hizmeti sektöründe ise %52,4 arttı. 2020 yılında kurulan yabancı sermayeli şirket sayısı ise bir önceki yıla göre %17,8 azalarak 6 bin 586'ya geriledi. İstanbul'da yabancı sermaye ile kurulan şirketlerin %9,3'ünü İran, %3,9'unu Suriye ve %3,2'sini Ürdün uyruklu kişiler oluşturdu.

Metodoloji: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) ve Ticaret Bakanlığı verilerinden derlenerek oluşturulmuştur. Bültende kullanılan dış ticaret istatistikleri Genel Ticaret Sistemi temel alınarak hazırlanmıştır. Periyodik olarak yayınlanacak bu bültenin verileri ekte sunulmuştur.
**Eurostat. Glossary:High-tech classification of manufacturing industries https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Glossary:High-tech_classification_of_manufacturing_industries adresinden alındı.*

GAYRİSAFİ YURT İÇİ HASILADA İSTANBUL

2019 yılında Gayrisafi Yurt İçi Hasılada (GSYH) İstanbul'un payı %30,7 oldu.

İstanbul'da 2019 yılında Gayrisafi Yurt İçi Hasıla (GSYH), bir önceki yıla göre %14,7 artarak 1 trilyon 327 milyar 452 milyon TL olarak gerçekleşti. 2019 yılında GSYH'de İstanbul'un payı %30,7 oldu. Dolar bazlı GSYH ise bir önceki yıla göre %2,7 azalarak 233 milyar 873 milyon dolar olarak gerçekleşti.

2004 yılından beri gerçekleşen GSYH'ye bakıldığında en yüksek değer 2013'te 292 milyar dolar olarak gerçekleşti.

Yıllar itibarıyla İstanbul'da gerçekleşen GSYH'ye bakıldığında; 2013 yılında bir önceki yıla göre %10,7 artarak 292 milyar dolar ile en yüksek seviyede gerçekleşti. 2013-2019 yılları arasında her yıl dolar bazlı GSYH azalarak 2019'da en düşük değer olan 233 milyar dolara geriledi. 2004-2013 yılları arasında gerçekleşen dolar bazlı GSHY'ye bakıldığında ise her yıl artarken sadece 2009 yılında %16,5 azalış gerçekleşti.

Dönem	İstanbul	Türkiye	İstanbul'un Payı (%)
2019	233,87	761,14	30,73
2018	240,24	780,09	30,80
2017	266,73	858,32	31,08
2016	268,36	868,58	30,90
2015	267,15	863,53	30,94
2014	288,41	938,38	30,73
2013	292,48	958,00	30,53
2012	264,10	880,16	30,01
2011	247,37	839,25	29,48
2010	226,41	776,38	29,16
2009	193,68	648,94	29,85
2008	232,05	773,72	29,99
2007	204,71	680,42	30,09
2006	165,72	554,70	29,88
2005	150,95	506,15	29,82
2004	122,50	408,80	29,96

İstanbul'da kişi başına düşen GSYH 2019 yılında 86 bin 798 TL olarak gerçekleşti.

2019 yılında İstanbul'da kişi başına düşen GSYH 86 bin 798 TL olarak gerçekleşti. Türk lirası cinsinden bakıldığında kişi başına GSYH bir önceki yıla göre %12,9 arttı. Aynı dönemde Türkiye genelinde kişi başına düşen GSYH bir önceki yıla göre %13,3 artarak 52 bin 316 TL'ye ulaştı.

Dolar bazlı kişi başına düşen GSYH ise 15 bin 285 dolar olarak gerçekleşerek 2009 seviyesine geriledi.

2019 yılında dolar bazlı kişi başına düşen GSYH ise bir önceki yıla göre %6,3 azalarak 15 bin 285 dolara geriledi. Bu seviyesiyle 2009 değerine gerileyen kişi başına GSYH Türkiye genelinde de bir önceki yıla göre %5,9 azalarak 9 bin 213 dolar olarak gerçekleşti. 2004 yılından itibaren yıllık olarak kişi başına düşen GSYH incelendiğinde ise en yüksek değere 12 bin 582 dolar ile 2013 yılında ulaştığı görüldü.

Dönem	İstanbul	Türkiye
2019	15.285	9.213
2018	16.313	9.792
2017	17.897	10.696
2016	18.232	10.964
2015	18.478	11.085
2014	20.883	12.178
2013	20.883	12.582
2012	19.168	11.675
2011	18.377	11.289
2010	17.326	10.629
2009	15.185	9.044
2008	18.582	11.018
2007	16.489	9.735
2006	13.482	7.971
2005	12.524	7.376
2004	10.332	6.021

2019 yılında İstanbul'daki GSYH içinde en yüksek payı hizmet sektörü aldı.

İstanbul'da 2019 yılı sektörel bazlı GSYH incelendiğinde %32,1'lik pay ile hizmet sektörü birinci sırada yer aldı. Aynı dönemde sanayi sektörünün payı %17,1, mesleki, idari ve destek hizmet faaliyetlerin payı %8, gayrimenkul faaliyetlerinin payı %6,5 ve inşaat sektörünün payı %6,3 oldu. Toplam bilgi ve iletişim faaliyet kolundaki GSYH'de İstanbul'un payı %65,4 oldu. Sektör bazlı GSYH'ye baktığımızda 2019 yılında Türkiye geneli toplam bilgi ve iletişim alanındaki GSYH'deki İstanbul'un payı %65.4 oldu. Aynı dönemde toplam finans ve sigorta faaliyetleri alanındaki GSYH'de ise İstanbul'un payı %58,2 oldu. Tüm sektörlerde İstanbul ilk sırada yer alırken sadece %0,5'lik pay ile tarım, ormancılık ve balıkçılıkta, %26,8'lik pay ile de diğer hizmet faaliyetlerinde[i] ilk sırada yer alamadı. Tarım, ormancılık ve balıkçılıkta %6,1'lik pay ile Konya, diğer hizmetlerde ise %29,2 ile Ankara ilk sırada yer aldı.

2019 yılında inşaat sektöründe GSYH %11,3 daraldı.

2019 yılında İstanbul'da sektörel bazlı GSYH endeksine bakıldığında inşaat sektörü ve diğer hizmetler hariç tüm sektörlerde artış gerçekleşti. İnşaat sektöründe %11,3, diğer hizmetlerde ise %5,3 daralma gerçekleşirken finans ve sigorta faaliyetlerinde %11,3, bilgi ve iletişim sektöründe %6,4 ve kamu yönetimi ve savunma, eğitim, insan sağlığı ve sosyal hizmet faaliyetlerinde ise %4,6 artış gerçekleşti.

Metodoloji: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerinden derlenerek oluşturulmuştur. Periyodik olarak yayınlanacak bu bültenin verileri ekte sunulmuştur.

[i] Diğer hizmet faaliyetleri: Kültür, sanat, eğlence, dinlence ve spor, hane halklarının işverenler olarak faaliyetleri; hane halkları tarafından kendi kullanımlarına yönelik olarak ayrım yapılmamış mal ve üretim faaliyetleri ve uluslararası örgütler ve temsilciliklerinin faaliyetleri.

ULAŞIM

Toplu taşımada yolculuk sayısında %20,8'lik azalış oldu.
İstanbul'da Aralık ayında toplu taşımada, Kasım ayına göre toplam yolculuk sayısında %20,8'lik bir azalış meydana gelirken bu oran günlük ortalama yolculuk sayısında %23,3 oranında azalış olarak gerçekleşti.

Tarih	Toplam Yolculuk Sayısı	Ortalama Günlük Yolculuk Sayısı
01 - 30 Kasım 2020	103.358.561	3.445.285
01 - 31 Aralık 2020	81.905.175	2.642.102
Aralık Ayı Değişim (Kasım) %	-20,8%	-23,3%

Aralık ayında en fazla otobüs kullanıldı.
2020 Aralık ayı için akıllı bilet bindilerinin yüzde 46,8'i lastik tekerlekli toplu taşımayı, yüzde 30,5'i metro-tramvayı, yüzde 13,9'u Metrobüs'ü, yüzde 6,3'ü Marmaray'ı ve yüzde 2,5'i ise deniz yolunu tercih etti.

	Aralık	
	Hafta İçi	Hafta Sonu
Deniz Yolu	1.950.260	63.339
Marmaray	4.978.053	166.543
Metrobüs	10.886.161	489.798
Metro-Tramvay	23.995.493	1.007.212
Otobüs	36.360.028	2.008.288
Toplam	78.169.995	3.735.180

Engelli vatandaşların yolculuk oranı %15,0 oranında azaldı.
Aralık ayında Kasım ayına göre tüm yolcu kategorilerinde azalış meydana geldi. Vatandaş ve Öğrenci geçişlerinde %13,9 ve %29,9 oranında azalış meydana gelirken, 60 Yaş Üstü ve Engelli vatandaş yolculuklarında %45,7 ve %15,0 oranlarında azalış gerçekleşti.

Aylar	Kasım	Aralık	Kasım Ayı Değişim (Ekim)
Vatandaş	61.948.618	53.336.142	-13,9%
Öğrenci	32.622.821	22.881.528	-29,9%
60 Yaş Üstü	5.806.850	3.155.205	-45,7%
Engelli	2.980.272	2.532.300	-15,0%
Genel Toplam	103.358.561	81.905.175	-20,8%

Hafta sonu yolculuk sayılarında %84'lük azalış oldu.
Aralık ayında Kasım ayına göre kısıtlamaların etkisi ile hafta sonu yolculuklarında %84 oranında azalış meydana gelirken, hafta içi yolculuklarında %3 oranında azalış meydana geldi.

	Gün	Kasım	Aralık	Aralık Ayı Değişim (Kasım)
Hafta İçi	Pazartesi	19.392.277	14.186.566	-27%
	Salı	15.626.901	16.567.278	6%
	Çarşamba	15.049.731	16.679.976	11%
	Perşembe	15.088.606	16.638.384	10%
	Cuma	15.366.295	14.097.791	-8%
	Toplam	80.523.810	78.169.995	-3%
Hafta Sonu	Cumartesi	11.807.924	2.250.728	-81%
	Pazar	11.026.827	1.484.452	-87%
	Toplam	22.834.751	3.735.180	-84%
	Genel Toplam	103.358.561	81.905.175	-21%

Aralık ayında hafta içi yaka geçişi yapan araç sayısı günlük ortalama 423.058 olarak gerçekleşti. Aralık ayında yaka geçişinin en yoğun olduğu gün 460.950 araç ile 30 Aralık Çarşamba oldu.
Aralık ayında en yoğun yaka geçişi 30 Aralık Çarşamba günü gerçekleşti ve dağılım %37,0 15 Temmuz, %44,9 FSM, %7,8 YSS ve %10,3 Avrasya Tüneli şeklinde oluştu.

Yaka geçişinin en yoğun olduğu saatler 12.00 ve 13.00 saatleri arası oldu.
Aralık ayında yaka geçişinin en yoğun olduğu saatler 12.00 ve 13.00 saatleri arası olurken, yoğunluğun en az olduğu saatler ise 03.00 ve 04.00 saatleri oldu.

İSTİHDAM

Ekim ayında İstanbul'da İŞKUR aracılığıyla işe yerleştirilenlerin sayısı bir önceki aya göre %65 artarken Türkiye genelinde %8,6 azaldı.

2020 yılı Ekim ayında İstanbul'da İŞKUR aracılığıyla işe yerleştirilenlerin sayısı bir önceki aylara göre toparlamaya başlamasına rağmen bir önceki yılın seviyesine yetişemedi. İşe yerleştirilenlerin sayısı bir önceki yılın aynı dönemine göre %73,1 azalırken bir önceki aya göre %65 artarak 8 bin 895 oldu. Türkiye genelinde ise Ekim ayında işe yerleştirilenlerin sayısı hem bir önceki yılın aynı döneminin hem de Eylül ayı seviyesinin altında kalarak 82 bin 295 oldu. Ekim ayında İstanbul'da işe yerleştirilenlerin %40,1'ini kadınlar oluştururken, Türkiye'de %32,2'sini kadınlar oluşturdu.

İlk 9 ayda İstanbul'da 333 bin kişi işsizlik ödeneğine başvurdu.

İstanbul'da İlk 9 ayda 333 bin kişi işsizlik ödeneğine başvurdu. Türkiye'deki işsizlik ödeneği başvurularının bu dönemde %27,3'ünün gerçekleştiği İstanbul'da, 2019 yılının aynı dönemine göre başvuranların sayısı %16,9 azaldı. Eylül ayında ise bir önceki yılın aynı dönemine göre başvurular %49,1 azalarak 20 bin kişiye geriledi. İşsizlik ödeneğini hak edenlerin sayısı ise ilk dokuz ayda %43,4 azalarak 128 bine, Eylül ayında ise bir önceki yılın aynı dönemine göre %62,4 azalarak 8 bin 796 kişiye geriledi.

Eylül ayında İstanbul'da aktif sigortalı çalışan sayısı bir önceki aya göre %4,4, bir önceki yılın aynı dönemine göre %5,3 arttı.

2020 Eylül dönemi itibarıyla İstanbul'da aktif sigortalı çalışan sayısı bir önceki yılın aynı dönemine göre %5,3, Ağustos ayına göre %4,4 artarak 5,5 milyona ulaştı. Bir önceki yıla göre İstanbul'da en yüksek artış %5,6 ile 4B kapsamındaki aktif sigortalıların sayısında gerçekleşti. Aynı dönemde 4A kapsamındaki aktif sigortalı sayısında %5,5, 4C kapsamındaki aktif sigortalı sayısında ise %1,3 artış gerçekleşti. Eylül ayında Türkiye genelinde aktif sigortalı çalışan sayısı bir önceki yılın aynı dönemine göre %4,5, Ağustos ayına göre %4,9 arttı.

İstanbul'da son bir yılda ortalama günlük kazanç %17 arttı.

Eylül 2020 verilerine göre İstanbul'da hem kadınların hem de erkeklerin ortalama günlük kazancı bir önceki yılın aynı dönemine göre %17 arttı. Bu dönemde kadınların ortalama günlük kazancı 174 TL olarak belirlenirken erkeklerin 181 TL olarak belirlendi. Aynı dönemde kamu kurumlarında çalışanların ortalama günlük kazancı ise bir önceki yılın aynı dönemine göre %9 artarak 212 TL oldu.

	İstanbul			Türkiye		
	Kadın	Erkek	Toplam	Kadın	Erkek	Toplam
Ekim 2020	3.570	5.325	8.895	26.498	55.797	82.295
Eylül 2020	2.048	3.342	5.390	29.567	60.508	90.075
Ağustos 2020	2.188	2.857	5.045	22.853	51.642	74.495
Ekim 2019	12.785	20.343	33.128	47.490	95.913	143.403
Eylül 2019	12.470	21.431	33.901	61.650	119.620	181.270
Ağustos 2019	8.567	13.747	22.314	34.927	68.332	103.259

	İşsizlik Ödeneği Başvuru Sayısı	İşsizlik Ödeneği Hak Eden Sayısı
Eylül 2020	20.790	8.796
Ağustos 2020	18.686	8.016
Eylül 2019	40.866	23.386
Ağustos 2019	32.925	18.567

	4A	4B	4C	Toplam
Eylül 2020	4.589.592	591.880	350.309	5.531.781
Ağustos 2020	4.361.321	586.278	351.995	5.299.594
Eylül 2019	4.348.916	560.723	345.907	5.255.546
Ağustos 2019	4.170.257	558.386	348.209	5.076.852

İstanbul'daki iş yerlerinin %64,2'sini 3 ve daha az kişi istihdam eden iş yerleri oluşturuyor.

Türkiye'deki toplam işyerlerinin %28,2'sinin faaliyet gösterdiği İstanbul'da Eylül ayında toplam iş yeri sayısı 544 bine ulaştı. İş yerlerinin %64,2'sini 3 ve daha az kişi istihdam eden işyerleri oluştururken bu işyerlerinde istihdam edilen kişilerin sayısı toplam istihdamın %13,5'ini oluşturdu. En yüksek istihdamı ise 10-19 kişinin çalıştığı işyerleri oluşturdu. Bu büyüklüğe sahip işyerlerinde çalışanların sayısı toplam istihdamın %12,5'ini oluşturdu. Ayrıca İstanbul'da 1.000 ve üzerinde kişi istihdam eden iş yerlerinin sayısı ise geçen yıla göre artarak 155 oldu.

Metodoloji: Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) ve Türkiye İş Kurumu (İŞKUR) verilerinden derlenerek oluşturulmuştur. Periyodik olarak yayınlanacak bu bültenin verileri ekte sunulmuştur.

MALİYE

İstanbul'da Kasım ayında 47 milyar TL vergi tahsil edildi.
İstanbul'da 2019 yılının Ocak-Kasım dönemleri arasında 302 milyar TL merkezi bütçe geliri tahsil edilmişken 2020 yılının aynı döneminde %23,5 artarak 373 milyar TL tahsilat gerçekleşti. İstanbul'dan tahsil edilen vergi gelirleri ise aynı dönemde %25,3 artarak 350 milyar TL oldu. Kasım ayında gerçekleşen vergi gelirleri tahsilatı ise İstanbul'da bir önceki yılın aynı dönemine göre %42 artarak 47 milyar TL oldu.

	İstanbul		Merkezi Yönetim	
	2020	2019	2020	2019
Kasım	47.431.716	33.409.329	99.248.174	73.363.289
Ekim	35.108.476	24.487.352	76.615.274	54.586.149
Eylül	30.666.441	23.656.909	22.853	68.311.271

Dâhilde alınan Katma Değer Vergisi (KDV) geliri Kasım ayında bir önceki yılın aynı dönemine göre %137,6 arttı.
2020 yılının Ocak-Kasım dönemleri arasında İstanbul'da gerçekleşen gelir vergisi tahsilatı bir önceki yılın aynı dönemine göre %6,5 azalırken kurumlar vergisi tahsilatı %46,8 arttı. Bu dönemde gelir vergisi tahsilatı 74 milyar TL, kurumlar vergisi tahsilatı 58 milyar TL olarak gerçekleşti. Dâhilde alınan Katma Değer Vergisi (KDV) ise Ocak-Kasım dönemleri arasında bir önceki yılın aynı dönemine göre %27,3 artarken Kasım ayındaki değişime bakıldığında bir önceki yılın aynı ayına göre %137,6 artış gerçekleştiği görüldü.

Kasım ayında İstanbul'da 9,8 milyar TL özel tüketim vergisi (ÖTV) tahsilatı gerçekleşti.
İstanbul'da 2020 yılının Ocak-Kasım dönemleri arasında özel tüketim vergisinin genel bütçe gelirleri içindeki payı %22,4, vergi gelirleri içindeki payı ise %23,8 oldu. Özel tüketim vergisi (ÖTV) tahsilatı bu dönemde bir önceki yıla göre %51,6 arttı. Kasım ayında ise ÖTV tahsilatı bir önceki yılın aynı dönemine göre %68,4 artarak 9,8 milyar TL olarak gerçekleşti.

Kasım ayında özel tüketim vergisi (ÖTV) tahsilatının %33,3'ü motorlu taşıtlardan gerçekleşti.
Ocak-Kasım dönemleri arasında İstanbul'da petrol ve doğalgaz ürünlerinden tahsil edilen ÖTV geliri 2019 yılına göre %19,6 artarken motorlu taşıtlardan tahsil edilen vergi geliri %251,9 arttı. Aynı dönemde alkollü içkilerden tahsil edilen vergi geliri %6,9, tütün mamullerinde %39 arttı. Kasım ayında ise bir önceki yılın aynı dönemine göre petrol ve doğalgaz ürünlerinden tahsil edilen özel tüketim vergileri %10,7 artarken motorlu taşıtlardan tahsil edilen özel tüketim vergileri %270,3 arttı.

İstanbul'da Ocak-Kasım 2020 döneminde 3,3 milyar TL idari para cezası tahsil edildi.
2020 yılı Ocak- Kasım dönemleri arasında tahsil edilen para cezalarının %41,5'i İstanbul'dan gerçekleşti. Para cezalarının tahsilatı bu dönemde bir önceki yılın aynı dönemine göre %37,3 artarken en yüksek artış %103,1 ile idari para cezalarında gerçekleşti. Kasım ayında ise İstanbul'da 706 milyon TL para cezası tahsil edilirken tahsilatın %80,9'u idari para cezalarından oldu.

Kasım ayı itibarıyla İstanbul'da gelir vergisi faal mükellef sayısı 542 bini aştı.
Kasım ayı itibarıyla İstanbul'da gelir vergisi faal mükellef sayısı bir önceki yılın aynı dönemine göre %6,2, gelir stopaj vergisi faal mükellef sayısı %10,6, kurumlar vergisi mükellef sayısı %8,2 ve katma değer vergisi (KDV) mükellef sayısı %7,1 arttı.

Metodoloji: Hazine ve Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü ve Gelir İdaresi Başkanlığı verilerinden derlenerek oluşturulmuştur. Periyodik olarak yayınlanacak bu bültenin verileri ekte sunulmuştur.

Gelir Stopaj Mükellefi: Gelir ya da kurumlar vergisine bağlı olan bir kazanç tutarının kanunlarla belirlenmiş çerçevede ve oranda kesintisinin yapılarak, iş yapan kişinin adına işveren ya da vergi tevkifatından sorumlu kişilerdir.

Kurumlar Vergisi Mükellefi: Kurumlar Vergisi Kanunu'nun birinci maddesine göre; sermaye şirketleri, kooperatifler, iktisadi kamu kuruluşları, dernek veya vakıflara ait iktisadi işletmeler, iş ortaklıkları kurumlar vergisi mükellefidir.

Katma Değer Vergisi (KDV): Ticari, sınai, zirai faaliyet ve serbest meslek faaliyeti çerçevesinde yapılan teslim ve hizmetler, her türlü mal ve hizmet ithalatı, diğer faaliyetlerden doğan teslim ve hizmetler katma değer vergisine tabidir. Kanunda belirtilen bazı istisnalar olmakla beraber KDV'ye tabi mal tesliminde ve/veya hizmet ifasında bulunanlar KDV mükellefidir.

Metodoloji: Aralık 2020 İstanbul Ulaşım Bülteni, TUHİM (Toplu Ulaşım Hizmetleri Müdürlüğü), BELBİM ve İBB Ulaşım Yönetim Merkezi verileri kullanılarak hazırlandı.

	Petrol ve Doğalgaz Ürünleri	Motorlu Taşıtlar	Alkollü İçkiler	Tütün Mamulleri	Kolalı Gazozlar	Dayanıklı Tüketim ve Diğer Mallar
Kasım 2020	3.051.717	3.256.066	869.255	1.370.674	118.830	1.114.934
Ekim 2020	3.195.313	3.216.443	802.128	1.415.573	103.531	1.165.483
Eylül 2020	3.298.620	2.485.141	1.066.527	1.288.479	134.623	1.143.390
Kasım 2019	2.756.432	879.188	676.502	485.771	78.789	932.133
Ekim 2019	2.853.022	800.324	729.856	302.671	78.547	733.750
Eylül 2019	2.960.740	620.524	908.283	1.565.503	96.228	549.336

AKILLI KENT, BİLİMLE DUYGULARI, TEKNİKLE ESTETİK KAYGILARI BİRLİKTE ELE ALAN BİR PLANLAMA ANLAYIŞININ ÜRÜNÜDÜR.

AKILLI KENTLERE ULAŞMAK YOLUNDA; İSTANBUL'U GERÇEK SAHİPLERİYLE BİRLİKTE PLANLIYORUZ...

İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ

Bimtaş

www.bimtas.istanbul

16 MİLYON İÇİN Çalışıyoruz

PANDEMİ, KENTSEL ADALET VE EŞİTSİZLİKLER COVID-19 VE İSTANBUL NİLÜFER AYKAÇ + OSMAN ELBEK ● COVID-19 KRİZİ YAŞAMIMIZI VE KENTLERİMİZİ NASIL ETKİLİYOR VE ETKİLEYECEK? İLHAN TEKELİ ● COVID-19'UN TANI, TEDAVİ VE ÖNLENMESİNE YÖNELİK AR-GE ÇALIŞMALARININ İKTİSADİ ANALİZİ FİKRET ADAMAN + AYŞE MUMCU ● SALGIN VE SONRASI BEKİR AĞIRDIR ● PANDEMİDE EKONOMİK KRİZ VE İSTANBUL MUSTAFA SÖNMEZ ● ÜCRETLİLER, İŞSİZLER VE HİZMET SEKTÖRÜ KENTİ İSTANBUL, İŞGÜCÜ PİYASASI SALGINA NASIL YAKALANDI? AZİZ ÇELİK ● PANDEMİDE İSTANBUL'DA ÇALIŞANLARIN DENEYİMLERİ IŞIĞINDA SOSYAL POLİTİKAYI DÜŞÜNMEK AYŞE BUĞRA + VOLKAN YILMAZ ● PANDEMİ VE ÖTESİNDE TÜRKİYE'DE KONUT HAKKI CİHAN UZUNÇARŞILI BAYSAL ● PANDEMİDE ÇALIŞAN İSTANBUL'UN İŞÇİ VE HALK SAĞLIĞI ASLI ODMAN ● PANDEMİNİN YENİ KAMUSALI: EV VE KADINLAR FEYZA AKINERDEM + NÜKHET SİRMAN ● COVID-19 SALGINI KARŞISINDA İSTANBUL'DA KÜLTÜREL HAYAT ÖZLEM ECE + FAZİLET MISTIKOĞLU ● **EKOSİSTEM** DOĞA, İSTANBUL'UN NERESİNDE? İSTANBUL, DOĞANIN NERESİNDE? EMRAH ÇORAMAN ● **GÖSTERGE** İSTANBUL'DA COVID-19 ETKİLERİ ● **SAHADAN** SALGIN SÜRECİ VE GELECEKTE YAŞLILIK 65+ YAŞLI HAKLARI DERNEĞİ ● İSTANBUL'DA EĞİTİM-ÖĞRETİMİN YENİ NORMALİ EĞİTİM REFORMU GİRİŞİMİ ● SALGINDA DERİN YOKSULLUK DERİN YOKSULLUK AĞI ● **BÜYÜKŞEHİR HAFIZASI** OTOBÜS SEVDASI: İETT'DE 21 YIL ● **METROPOL MESELELERİ** YEREL DEMOKRASİNİN ÖNÜNDEKİ BÜYÜK ENGEL: "VESAYET" VİRÜSÜ RUŞEN KELEŞ ● BİR ÇILGIN PROJENİN ANATOMİSİ: KANAL İSTANBUL GÜRKAN AKGÜN ● GALATAPORT: İSTANBUL'UN EN BÜYÜK KEŞKELERİNDEN BİR TANESİ YAŞAR ADANALI ● İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ VE KENTLER: İSTANBUL ÖRNEĞİ AYŞEN ERDİNÇLER ● ENDİŞELİ İSTANBULLULAR İKLİM MÜCADELESİNE HAZIR BARAN ALP UNCU ● İSTANBUL'UN KAYBOLMAYAN DERELERİ HÜLYA DİNÇ ● **DOSYA: İSTANBUL PLANLAMA AJANSI** AÇIK VERİ YEREL YÖNETİMLER İÇİN YENİ BİR KATILIM ARACI MI? İSTANBUL İSTATİSTİK OFİSİ ● BİR KENT ARAŞTIRMALARI MERKEZİ DENEYİMİ ENSTİTÜ İSTANBUL ● KATILIM SÜREÇLERİ VE KENTSEL PLANLAMA: METROPOLLERDE ESKİ YÖNTEMLERİN SONU VİZYON 2050 OFİSİ ● YEREL İHTİYAÇLARA KOORDİNELİ VE KATILIMCI ÇÖZÜM: İSTANBUL'DAKİ KAMUSAL MEKÂNLARI YENİDEN ELE ALMAK KAMUSAL TASARIM OFİSİ ● **KOLEKSİYON** KENTİN SALGINLA MÜCADELE MERKEZİ: TEBHİRHANELER ● **AKADEMİ** KENTSEL MÜŞTEREKLER VE YERELDEKİ POTANSİYELLERİ DUYGU TOPRAK + HÜLYA ERTAŞ ● **SAYAÇ** ●

ISSN 2757-797X
01
9 772757 797007
20 TL

İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ

İstanbul Planlama Ajansı